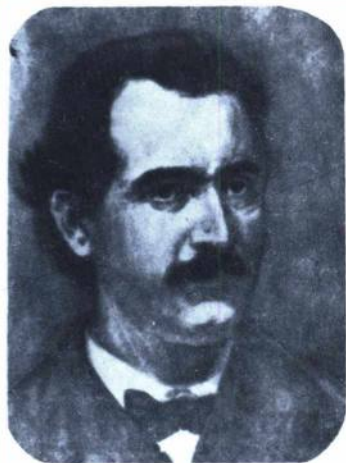




*Eminescu — portret de
S. SANIELEVICI*

**Coperta și prezentarea artistică:
VICTOR MAȘEK**

Cunoașteam, până de curând, ecourile operei lui Mălescu în Occident, în Rusia și Levant. Iată acum alte ecouri, între contemporanii săi chinezi care au avut legături cu el în timpul negocierilor din 1675—1677. Este vorba de patru documente din acei ani, totalizând 74 de pagini scrise în manciu, limba cancelariei și diplomației chineze pe timpul împăraților din dinastia manciuriană (K'ang-hi, la care fusese trimis Mălescu, era al doilea împărat din această dinastie, domnind între 1662—1722). Sînt, între aceste documente, traducerea scrisorii de acreditare a lui Mălescu de către țarul Alexei Mihailovici (din 1675), raportul secret către tron privind evoluția negocierilor cu trimisul țarului, scris de Amuhuran, ministrul Curții pentru afaceri coloniale, raportul prințului Yu-Fuquan care a participat la tratative. Microfilmele acestor importante documente se află din 1982 la Arhivele Statului din București..., dar nu dispunem încă de traducerea lor în limba română.

Descoperirea acestor texte este deosebit de importantă pentru reconstituirea portretului intelectual al lui Mălescu.

Memorabila lui călătorie în China ne este cunoscută din diferite surse: Mălescu însuși în raportul către țar..., mărturiile admirative ale cărturarilor contemporani din Levant, informațiile care pot fi obținute din examenul atent al jurnalului de călătorie din China; iată acum un alt izvor: rapoartele demnitarilor chinezi.

Virgil CÂNDEA

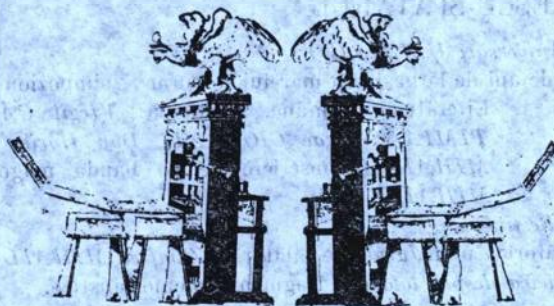
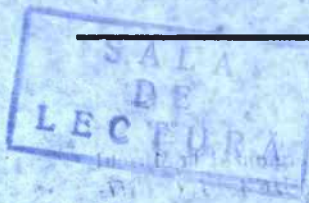
859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

2/1987 € (67) ANUL XVIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS



278577

24



Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
Fundăției nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96, cod 71116

88

Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P.O. 12—201, telex 10376
presfir București, Calea Griviței, nr. 64—66, Sectorul Export-Import



All rights reserved
Toate drepturile rezervate

16

Biblioteca-Județeană
Hunedoara-Deva

278.577

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

SUMAR

5 **Punctum saliens** — editorial (*Nicolae CIOBANU*)

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

M. EMINESCU

- 6—11 I. *Fragmente poetice*
O altă *Scrisoarea III* (Comentariu de *Petru CREȚIA*)
12—15 [*Mohamed biruitorul...*] — poem reconstituit
17—24 II. *Pagini germane*
Despre psihologia popoarelor... X — (Transliterare și prefață de *D. VAMANIUC*; traducere de *G. PINTEA*)
25—37 III. *Addenda*
Louis BARRAL și «problema» Eminescu (*Arcadiu PETRESCU* și *Nicolae SCURTU*)
38—43 Un pictor fascinat de Poet: *SANIELEVICI* (Precizări de *Gh. CUNESCU*)

I. L. CARAGIALE

- 44—46 În corespondență cu *Mihail DRAGOMIRESCU* (Prefață de *Ileana ENE*)

Grădina lui Akademos

Nicolae MILESCU-SPĂATARUL

- 47—58 I. *Aniversări U.N.E.S.C.O.*
350 de ani de la nașterea marelui cărturar — simpozion organizat la Muzeul Literaturii Române. Participă: *Virgil CÂNDEA*, *I. C. CHIȚIMIA*, *Nicolae CIOBANU*, *Dan Horia MAZILU*, *Zamfira MIHAIL* (Transcriere de pe banda magnetică de *Octaviana MIHĂILESCU*)
59—64 II. *Restituiri*
«Călătoria» unui *Jurnal* de călătorie (*Zamfira MIHAIL*)
65—67 *Cânticica despre tătari* — fragmente memorialistice.

Revelația documentului

Ion NECULCE

- 68—75 O samă de cuvinte, II — manuscris descoperit în Biblioteca Vaticanului.
(Transcriere și cuvânt înainte de *Ion DUMITRIU-SNAGOV*)

Arhivă contemporană

Tudor ARGHEZI

- 76—77 Hai la drum...; «...o invitație în țara noastră...» — două tablete pentru un album turistic (Texte îngrijite și notă editorială de *Mitzura ARGHEZI*)

.Dosar

Mihail SADOVEANU

- 146—148 În jurul unui « caz » — din nou despre... romanul *Mariana VIDRAȘCU*
(Fănuș BĂILEȘTEANU)
- 148—153 « *Timpul va lumina singur multe lucruri* » (Elisabeta și Pamfil POPESCU)

Constanța MARINO-MOSCU

- 154—159 *Jurnal* — fragmente

File de album

- Hors-texte* Scriitori văzuți de Silvan IONESCU — scenariu plastic (Tabletă de Fănuș NEAGU; foto color de Radu BRAUN și Morel VOLBURĂ; foto alb/negru de Magdalena BUZĂ)

Din lumca celor care scriu

Simion STOLNICU

- 161—170 *Note sburătoriste* ... — pagini memorialistice (transcrise și prefațate de Simion BĂRBULESCU)

Consemnări

E. LOVINESCU

- 171—175 *Opere*, IV (Comentarii de George GĂNĂ)

Ion HELIADE RĂDULESCU

- 175—177 Destinul dramatic al unui mare cărturar (Paul CORNEA)

Scriitori români în arhive străine

Octavian GOGA

Emil ISAC

- 178—180 în dialog cu poeți maghiari (Eugen GLÜCK)

Scriitori străini în arhive românești

Simone de BEAUVOIR

- 181—182 către o cititoare din România (Anca COSTA-FORU)

Fișier bibliografic • Iconografie

- 183—187
- 188—191 *Sumar* (în limbile engleză, franceză, germană, rusă)
- 192 *Agenda M.L.R.*

SUMAR

V. VOICULESCU

- 78—79 Între călătoria reală și călătoria imaginară (Însemnări de *Florentin POPESCU*)
79—80 [*Nu-ți ridica degrabă ochii...*]; [*Cu trupul istovit de viții...*]; [*Cînd totul este amăgire...*] — poezii

Oscar Walter CISEK

- 81—87 *Sebastian* — fragment inițial dintr-un roman despre sașii aurari din vremea lui Brâncoveanu (Preambul de *Ioana CISEK*; traducere de *Elisabeta MARIN*)

Pietre de vad

D. CANTEMIR

- 88—90 În arhiva Grigore TOCILESCU (Prefață de *Ecaterina TĂRĂLUNGĂ*)
91—96 [*Jurnal persan*] (Traducere de Gr. TOCILESCU)
97—102 *Notationes quotidianae* — însemnări de Ivan ILINSKI — secretarul particular al lui D. CANTEMIR în Rusia

Gr. TOCILESCU

- 103—105 *Principele Dimitrie Cantemir* — plan de lucrare și conferință

Jurnal de scriitor

- 106—107 Literatura confesiunii (Eseu de *Eugen SIMION*)

T. MAIORESCU

- 108—118 *Călătoria în Rusia. Vara 1895* — însemnări turistice (Text ales și prezentat de *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*)

G. COȘBUC

- 119—121 Itinerar european (Adnotări de *Constantina BREZU*)

Al. Duiliu ZAMFIRESCU

- 122—126 Portret din amintire (*Lascăr ZAMFIRESCU*)
125—132 *Note din timpul războiului 1916—1917* — fragmente memorialistice.

Mircea ELIADE

- 133—137 «...visez la pustietatea apelor pe care le voi străbate.» — file de jurnal (transcrise și comentate de *Mircea HANDOCA*)

Din tainele arhivelor

George BARIȚ

- 138—141 Un om al cetății (Preambul de *Ioan CHINDRIȘ* și *Al. MATEI*)
142—145 *Calca ferată în Transilvania* — proiecte gazetărești



PUNCTUM SALIENS

DIN UNGHIUL FENOMENOLOGIEI CREAȚIEI, A NE ÎNTREBA MEREU DE ce se scriu memorii, jurnale, amintiri etc. este, fără îndoială, un nonsens, atît timp cît speci-menele în cauză, pur și simplu, *există* — și nu de ieri, de azi, ci, ca să zicem astfel, de cînd lumea; căci, la drept vorbind, trebuie să convenim asupra faptului că, dincolo de oricare alte „interese“, existențial-pragmatice, impulsul omului dintotdeauna de a comunica prin recurs la *semnele* scrisului, chiar de el inventate, reprezintă, înainte de toate, indiciul ardent-originarei lui dorințe de *a se comunica* pe el însuși, adică, de a-și „privi“ astfel ființa lăuntrică, relevată de extraordinara întrebare-„joc“ vizînd raportul dintre ceea ce el și lumea sa au fost ori sînt și ceea ce el și lumea sa ar fi putut ori ar putea să fie. Astfel interpretată chestiunea, să convenim mai departe, preluînd sintagma ontologică a bătrînului filosof din «nuvela metafizică» *Archaeus* de Eminescu, că speci-menele în cauză, *mutatis-mutandis*, au statutul unui fascinant *punctum saliens*, în ordinea oricărei tentative de obiectivare conștientizant-creatoare a eului uman, pentru că, orice s-ar spune, în afara unui atare nucleu invizibil rezidînd în instinctul eului uman de *a se comunica*, mult vehiculatul deziderat al autenticității artistice, reclamat în cazul absolut tuturor genurilor, speciilor și formelor de expresie literară, este de neconceput.

Fenomen circumscris spiritului de creație românesc neinvestigat și neevaluat încă din perspectivă critică sintetică, *genul* la care ne referim (pentru că este, efectiv, vorba de un gen, și încă de unul tutelar!) se vedește a fi de o bogăție și de o diversitate tematico-stilistică puțin bănuite, inclusiv în aria culturii. Lucrul nu poate mira, desigur, dacă nu pierdem din vedere adevărul de necontestat că, în definitiv, cea mai constantă și mai tulburătoare dilemă de creație trăită de scriitorul român este aceea de a fi autentic, de-a spune, adică, adevărul, raportîndu-se, deopotrivă, atît la eul său uman cît și la eul său artistic.

Potrivit cu programul și cu specificul ei, revista noastră se implică în problematica genului, asumîndu-și sarcina de-a restitui ceea ce, într-un fel, reprezintă tezaurul valorilor încă necunoscute, poate mai exact spus, fondul lor «arheologic» *sui-generis*. Luînd seama la semnatarii textelor jurnaliero-memorialistice inserate în sumarul acestui tom al revistei — Spătarul Milescu, Arghezi, Maioreșcu, Eliade ș.c.l. —, este lesne de presupus că aportul nostru, în această direcție, nu e de neglijat. Nutrim, deci, sincera speranță că lectura textelor aferente ne va da deplin cîștig de cauză.

Nicolae CIOBANU

«ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI

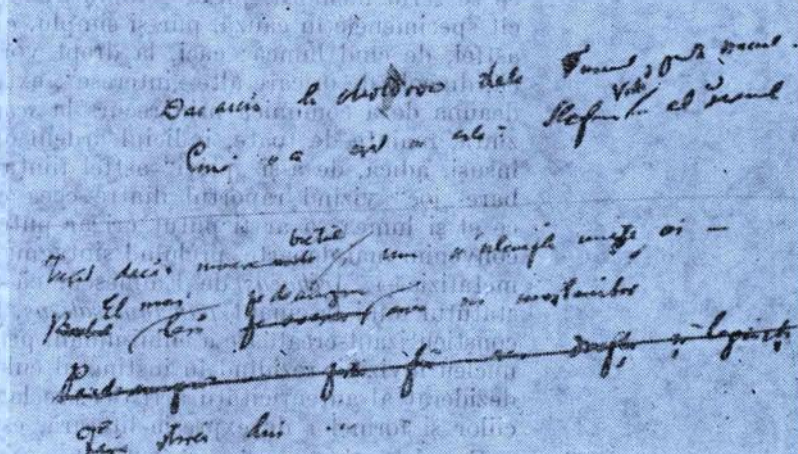
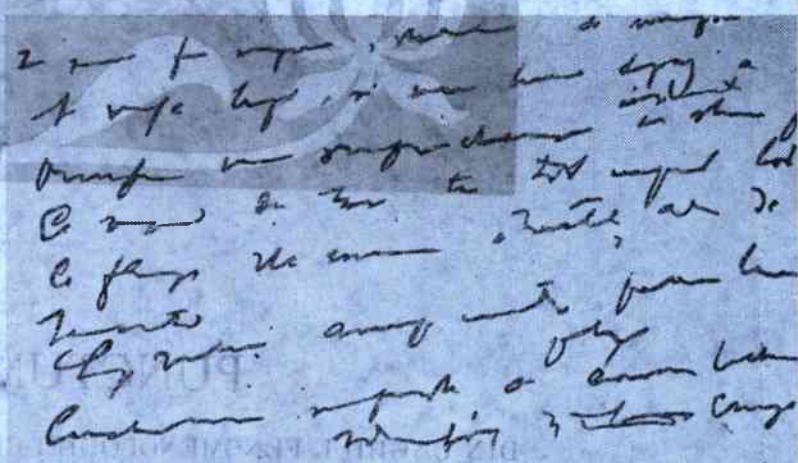


I. FRAGMENTE POETICE

O altă Scrisoarea III

AFILIEREA. DRAMA ALEXANDRU LĂPUȘ-
neanu se deschide cu un *Prolog* din care s-au
păstrat două versiuni. Pe scenă se află boieri de
Curte care comentează întâi evenimente recente,
apoi se dedau la considerații generale despre
soarta Moldovei. Unul dintre boieri, Jurj Hrihor,
spune:

Cum să nu fi fost vremi bune? Doamne,
îmi aduc aminte / Ce mai vremi, vremi mari au-
răm * noi și țara mai-nainte! (versiunea A) sau:
Cum să nu fi fost mai bune! Ah! Cînd îmi aduc
aminte / Cum i-am fost luat odată pe pîgîni pe
dinainte... (versiunea B), după care, în ambele
versiuni, urmează versul *Mohamed stîrniște moar-
tea cea stăpîină peste stepe*, vers care deschide o evo-
care a sosirii turcilor în Europa și a căderii Bizan-
țului. Tot în ambele versiuni pasajul se încheie
cu același vers: *Și prin țipătul mulțimii urlau
valurile mării* (v. 81 din textul aici prezentat).
Atît pare să fi ales Eminescu ca suficient de
elaborat pentru a fi prelucrat și transcris în
cele două versiuni ale *Prologului*. Ele sînt
scrise pe file de 205×165 mm din hîrtie velină
gălbuiă, distribuite, prin legarea lor la Aca-
demie, între două manuscrise, 2282 și 2254.
Dar episodul otoman din prolog se află redac-
tat într-o formă mult mai amplă și cu multe
reluări ale unor pasaje, pe un alt grup de file,
legate în 2254 ca filele 219r—230r, care au
alte caracteristici materiale: 210×170 mm din
papier vergé mai deschis la culoare și cu altă
consistență, dar sînt scrise cu aceeași peniță
și aceeași cerneală. Și, deși acest grup de file



este urmat aproape nemijlocit de continuarea
versiunii B a actului I din *Alexandru Lăpuș-
neanu*, începută în 2282, 132r—145r, textele
scrise pe ele nu au caracter dramaturgic, ci par
redactate în vederea unui poem. Din încercarea de a determina despre ce anume poem
poate fi vorba a rezultat reconstituirea pe care o
prezentăm aici sub titlul [*Mohamed biruitoarea...*]

Se constată că din textul 2254, 219r—230r,
dincolo de succesiunea dezordonată a redac-
tărilor, se degajă o structură: el începe cu o
invocație către Moarte ca principiu cosmic și
ca arheu al istoriei universale. Invocația este
analogă cu aceea adresată lunii în deschiderea
Scrisorii I și apoi reluată la sfîrșitul poemului,
care se încheie cu versurile *Și pe toți ce-n astă*

SOLULUI VEȘNIC»

lume sînt supuși puterii sorții / Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții!, versuri care stabilesc între cele două principii cosmice o legătură care se manifestă și aici, în v. 9—12 ale poemului reconstituit, a căror atmosferă lunară e aproape derutantă; urmează apariția din pustii a hoardelor turcești (în 2 versiuni), apoi expansiunea lor militară în Europa (în 2 versiuni), după aceea cucerirea și incendierea Constantinopolului și, în sfîrșit, spectacolul marii cetăți căzute pradă biruitorilor, în 4 versiuni al căror scenariu se distribuie, cu ezitări și interferențe, între descrierea spectacolului: a. ca văzut de Mohamed II de pe noul său tron sau de la ferestrele palatului imperial și b. ca desfășurându-se în timp ce biruitorul, «biruit de grea beție», doarme întins pe un covor și visează; în sfîrșit, sultanul se trezește și rostește o mare tiradă mizantropică ai cărei termeni se regăsesc, aproape identici, în versiunea C din Andrei Mureșanu și în versiunea B din Alexandru Lăpușneanu, precum și în prima parte din Gemenii.

Or, ignorînd invocația liminară, asemănările cu *Scrisoarea III* sînt frapante:

1. Ca și acolo, e vorba de expansiunea turcă în Europa și, tot ca și acolo, un sultan doarme și visează, chiar dacă nu același vis și, oricum, nu un vis prevestitor de măreție.

2. Structura prozodică e identică.

3. Există perechi de rime identice: *pustiuri-riuri, sulii-uliți*.

4. Există citeva concordanțe textuale: comuna menționare, specifică numai acestor două poeme, a *spahiilor* și a *asabilor*, a strigătului *Alahu*, scos de ieniceri, a sintagmei *Roma nouă* din v. 45 al *Scrisorii III* (*Și deasupra Romei nouă...*), care apare, într-un vers neintegrat în reconstituire, pentru că aparține unei redactări depășite, în forma *Cari curg spre Roma nouă*. Dar concordanța cea mai frapantă este aceea dintre v. 107 al *Scrisorii III*: *Din pristolul de la Roma să dau calului ovăz* (unde *pristolul* este altarul catedralei Sfîntul Petru) și v. 51 al poemului reconstituit: *Și în Aghia Sofia cu ovăz hrănit-au calul*.

5. Sursa istoriografică comună a celor două texte, și anume *Geschichte des osmanischen Reiches* a lui Joseph von Hammer-Purgstall, Pesta, 1834 (ed. I), 1840 (ed. II), la care Eminescu a avut acces fie nemijlocit, fie, mai degrabă, prin intermediul *Fragmentelor din istoria românilor* a lui Eudoxiu de Hurmuzaki, al căror prim volum Eminescu îl tradusese în 1878 la Florești. Pentru relația dintre *Scrisoarea III* (visul lui Baiazid) și acest izvor, vezi OPERE, II, pp. 289—291, de unde rezultă că primul care l-a detectat a fost Anghel Demetrescu, care trimite la ed. I, vol. I, pp. 65 și urm. a scrierii lui Hammer. Pentru textul aici prezentat, trimitem la ed. II, vol. I, p. 383 (cf. 581—582), pentru fratricidul lui Mohamed al II-lea și la pp. 416—425, pentru căderea Bizanțului și pentru beția lui Mohamed, pagini pe care Eminescu le parafrazează indeaproape.

Dar, pentru a putea vorbi de altă *Scrisoare III*, atîta nu ajunge. *Scrisoarea III* cuprinde în structura ei mai multe elemente, constituite într-un ansamblu în care expansiunea otomană este înfățișată în toată slava ei numai pentru a pune în valoare eșecul turcilor în înfruntarea lor de la Rovine cu Țara Românească și cu Mircea cel Mare. Pentru ca apoi, în partea a treia a *Scrisorii*, această glorie a românimii medievale să fie pusă în puternic contrast cu decăderea civică și morală a vremilor mai noi (*De-asa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii*; / *Veacul nostru ni-l umplură saltimbucii și irozii*), zăgrăvită în asprele cuvinte ale diatribei antiliberale. Așadar, pentru a reconstitui o altă *Scrisoare III* este nevoie să regăsim și să integrăm toate aceste elemente într-un ansamblu coerent, alcătuit din elemente afilia-bile.

Din pasajul mai sus discutat 2254, 219r—230r, versificat după Hammer și cuprinzînd momentul cel mai important al pătrunderii osmanlilor în Europa, deci căderea Bizanțului, poetul a ales doar v. 20—35 și 70—81, pe care le-a integrat cu unele modificări în versiunea A a *Prologului* (v. 81—108) și apoi în versiunea B (v. 35—59). Ele ar fi trebuit să fie urmate de altele, care să întregească proiectul subiacent de a evoca gloria străbunilor biruitori de turci și apoi stricarea vremilor mai noi, dar poetul a mai schițat doar citeva, răzlețe, în A, și nici unul în B. Totuși, din acest puțin și din alte citeva versuri notate printre cele ale dramei, intenția poetului se vedește îndeajuns pentru ca să putem constitui o a II-a parte a poemului,

lacunară, dar limpede de vreme ce marchează, oricât de succint, următoarele momente:

a. Ciocnirea oștilor turcești ale lui Mohamed II cu Moldova lui Ștefan cel Mare și înfrângerea lor:

2285, 112v

*Dar cînd năvăli-n Moldova au găsit și el pe
dracul!*

*Cine i se puse-n cale?... Ștefan Vodă, el
săracul...*

b. Ecoul european al biruinței Voievodului:

2260, 251r

*Și cînd lumea biruința a putut s-o înțeleagă
Clopotele de la Roma au sunat o zi întreagă,
De-au cutremurat văzduhul și zidurile cetății
Și dinții i-a zis lui Ștefan Papa:*

«Scut creștinătății».

c. Lauda nostalgică a vremilor apuse:

2282, 112v

*Ei! nu-mi mai aduc aminte... Ce-au trecut —
azi nu mai este,
Vremea care-o apucărăm este astăzi o poveste.*

După cum se poate vedea, lipsește ceea ce în *Scrisoarea III* este bătălia de la Rovine, iar aici ar fi trebuit să fie marea înfruntare dintre moldovenii lui Ștefan și turcii lui Mohamed, de la Podul Înalt al Vasluiului, la 10 ianuarie 1475. Eposul acestei lupte Eminescu nu l-a scris niciodată, poate mai mult din lipsa unei bune surse istoriografice, poetic utilizabile, decît din lipsa îndemnului. Într-adevăr, printre ultimele versuri scrise de poet, în 1883, se află bruiioanele unei ode sau ale unui imn închinat lui Ștefan cel Mare, imn pe care se gîndea să-l redacteze și să-l citească cu prilejul dezvelirii, în Iași, a statuii lui Ștefan cel Mare. Dar Eminescu obosise, iar bruiioanele acestea sînt documentul mișcător al unei strădanii pierdute (vezi OPERE, IV, pp. 545—547 și V, pp. 624—630, unde se află și 2 facsimile). Puținul care se poate alege de acolo ca fiind mai descifrabil și mai consistent este însă util pentru proiectul de reconstituire pe care îl prezentăm aici, pentru că versurile care descriu adunarea oștirii lui Ștefan în vederea marii înfruntări sînt precedate de următoarea strofă (2270, 76r):

*Minat de credință, minat de profet,
Din negre pustiuri porni Mohamed
Stîrnind mulgătorii de iepe;*

*Îneacă o lume în flăcări și fum
Și moarte-i netează al gloriei drum:
E moartea stăpină pe stepe.*

în care ușor se pot vedea analogii textuale, de fapt reminiscențe, din *Mohamed biruitorul*, v. 20—21, precum și prezența Morții, aici evocată, acolo invocată. Cit despre versul 25 (*Răsărit-au dintre ele, soare roșu din deșerturi*) termenii lui se regăsesc într-o însemnare istorică din 2237, 105r: «Cînd Mohamed al II-lea, soarele roșu al deșerturilor, răsări deasupra lumii, românii erau în culmea epocii lor eroice». Este așadar limpede că relația Mohamed II — Ștefan cel Mare funcționa ca o constantă în gîndul poetului și că înfruntarea dintre ei trăiește, chiar dacă mai mult latent, în poezia anilor săi din urmă.

Pentru ca literele românești să dea seamă, în sfera stilului înalt, de clipa aceea mare și crîncenă de la Podul Înalt va trebui să vină vremea marii proze literare a lui Iorga (*Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, 1904) și a lui Sadoveanu (*Viața lui Ștefan cel Mare*, 1934).

Dacă urmărim ca, după această a doua parte, doar sugerată, reconstrucția analogică să-și găsească împlinirea, mai este necesară o a treia parte, o încheiere care să înfieri, în atmosferă moldavă, vremurile noi. Asemenea versuri se întîlesc și în prologul la *Alexandru Lăpușneanu*, dar acolo sînt rostite de personaje nominalizate și au rostul lor dramaturgic. Oricum, vizează vremea lui Lăpușneanu, nu, ca sfîrșitul *Scrisorii III*, vremea poetului însuși, istoria românească contemporană lui. Ceea ce trebuie găsit este nu un text oarecare, conținînd o deplorare a decăderii istorice și o satiră antiliberală, ci un text care, satisfăcînd această exigență, să îplinească și condiția unei afilierii textuale, adică să fi fost redactat în ambianța textelor destinate dramei *Alexandru Lăpușneanu*, să nu aibă caracter dramaturgic, să se refere la starea Moldovei și să prezinte caractere de autonomie destul de mari pentru a ieși din sfera de gravitație a dramei și a intra în aceea a poemului, reconstituit pînă aici după același principiu. Or, un asemenea text este de găsit. Perpessicius include printre *Materiale anterioare versiunilor autonome ale Scrisorii III* (OPERE, II, p. 272) un text din 2259, 184r—185r: *Ce-ți spun ei ție, mamă*, text pentru care există și o a doua variantă, ulterioară, în 2279, 26 r—27 r, semnalat și publicat

de Aurelia Rusu în vol. IV al ediției sale, la pp. 630—632. Dar o examinare mai atentă dovedește că acest text nu face parte din protoistoria *Scrisorii III*, pentru că aceea nu conține nici o aluzie la Moldova, iar textul din 2259 este dedicat numai Moldovei. Perpessicius și-a dat seama de acest lucru și, cu destule șovăieli, a reportat integrarea și reproducerea textului, fără varianta din 2279, pe care nici n-o semnalează, printre textele din familia *Doină* (OPERE, III, pp. 21—22), dar argumentele pentru noua afiliere nu sînt coercitive. În realitate textul, dacă e să aibă un loc, trebuie să-l aibă ca încheiere a acestei alte *Scrisorii III* reconstituite. El are în comun cu sfîrșitul *Scrisorii III*, v. 194—281, tema (antiteza dintre vremuri, situarea în contemporaneitatea poetului, aluziile clare și violente la guvernarea liberală), sintagma *stilpi de cafenele*, precum și versurile *Un trădător nemernic, hidoasa pocitură / Cărui pentru minciună i-a dat natura gură / Acel fărnac, neted și lacom pui de grec*, 3 din cele 8 barate de poet și care nici altfel nu sînt integrabile pentru că se află în anacolul. Poate mai trebuie adăugat și versul 142: *Pierdută-i pin' și umbra măreșilor Mușatini*, care amintește de v. 204 din *Scrisoarea III*: *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini*. Pe de altă parte, relația cu prologul la *Alexandru Lăpușneanu* (în marginea căruia au fost scrise textele asamblate ca *Mohamed biruitorul...*) este asigurată de invocarea Moldovei la vocativ, care e atestată în *Prolog A*, v. 59: *Alelei, Moldova dragă*, și care nu se regăsește decît într-un text de inspirație similară, mai sus menționatele schițe pentru un imn către Ștefan cel Mare: *Cum oare, Moldova, tu n-o să-l cunoști?* (OPERE, V, p. 626). Iar în *Prolog B*, v. 10, se citește *Domnii legiuîți ai țării dorm de vecinicul lor somn*, vers dezvoltat în v. 141—146 din *Mohamed biruitorul...*

Singura dificultate de afiliere o reprezintă structura metrice și prozodică a acestor versuri, versuri iambice de 6 picioare față de versurile trohaice de 8 picioare din părțile I și II, dar asemenea schimbări de măsură și ritm se mai regăsesc în opera lui Eminescu, de pildă în *Povestea magului călător în stele*. Oricum, schimbarea prozodică se asociază cu o schimbare a registrului interior, ceea ce face ca textul să pară și mai sugestiv. Fără a mai pune la socoteală că, printre textele pregătitoare la *Scrisoarea III*, cele care figurează la Perpessicius ca *f*¹, *f*², *h* și *i* sînt scrise tot în versuri

iambice de 6 picioare (dar în structura strofică de *omava rima*). Textul *g*, absent din seria de mai sus, este tocmai textul aici discutat și pe care, cum s-a spus, Perpessicius l-a reproduș în altă parte, negăsindu-i încă un statut cert.

Cu această ultimă afiliere reconstituirea poemului se află încheiată. Ea cuprinde 151 de versuri față de cele 281 ale *Scrisorii III*. Dacă scădem însă din acestea din urmă ceea ce lipsește din *Mohamed biruitorul...*, și anume episodul înfruntării militare româno-turce, adică versurile 62—193 din *Scrisoarea III*, rămîn 142 de versuri, deci cu 9 versuri mai puțin decît *Mohamed biruitorul...*

SINOPSA MANUSCRISELOR

Versurile	Manuserisul
1—8	2254, 219r
9—12	223r
13—18	219r
19	220r
20—35	2282, 111v
36—37	2254, 220r
38—49	221r
50—55	222r
56—57	226r
57—60	225r
61	226r
62—63	225r
64—65	2254, 227r
66	227r
67—77	227r
78—95	228r
96—115	229r
116—119	230r
120—121	2282, 112v
122—125	2260, 254r
126—127	2282, 112v
128—130	2279, 26r
131—136	2259, 184r
137—149	2279, 26r
150—151	2259, 185r

VARIANTA INEDITĂ LA v. 13—18 2282, 111r.

Textele care figurează în această sinopsă sînt, de cîte ori un segment are mai multe redactări, versiunile finale, emendate, atunci cînd prezintă carențe de redactare, cu versiunile imediat anterioare.

DATAREA. Părțile I și II sînt redactate simultan cu textele destinate lui *Alexandru Lăpușneanu* și *Scrisorii III*, deci prin 1879—1880. Partea III pare a fi puțin mai veche. Data ei ar putea coborî pînă în 1878, anul

de Aurelia Rusu în vol. IV al ediției sale, la pp. 630—632. Dar o examinare mai atentă dovedește că acest text nu face parte din proto-istoria *Scrisorii III*, pentru că aceea nu conține nici o aluzie la Moldova, iar textul din 2259 este dedicat numai Moldovei. Perpessicius și-a dat seama de acest lucru și, cu destule șovăieli, a reportat integrarea și reproducerea textului, fără varianta din 2279, pe care nici n-o semnalează, printre textele din familia *Doină* (OPERE, III, pp. 21—22), dar argumentele pentru noua afiliere nu sînt coercitive. În realitate textul, dacă e să aibă un loc, trebuie să-l aibă ca încheiere a acestei alte *Scrisorii III* reconstituite. El are în comun cu sfîrșitul *Scrisorii III*, v. 194—281, tema (antiteza dintre vremuri, situarea în contemporaneitatea poetului, aluziile clare și violente la guvernarea liberală), sintagma *stilpi de cafenele*, precum și versurile *Un trădător nemernic, hidoasa poci-tură / Cărui pentru minciună i-a dat natura gură / Acel fărnîc, neted și lacom pui de grec*, 3 din cele 8 barate de poet și care nici altfel nu sînt integrabile pentru că se află în anacolul. Poate mai trebuie adăugat și versul 142: *Pierdută-i pin' și umbra măreșilor Mușatini*, care amintește de v. 204 din *Scrisoarea III*: *Rămîneși în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini*. Pe de altă parte, relația cu prologul la *Alexandru Lăpușneanu* (în marginea căruia au fost scrise textele asamblate ca *Mohamed biruitorul...*) este asigurată de invocarea Moldovei la vocativ, care e atestată în *Prolog A*, v. 59: *Alelei, Moldova dragă*, și care nu se regăsește decît într-un text de inspirație similară, mai sus menționatele schițe pentru un imn către Ștefan cel Mare: *Cum oare, Moldova, tu n-o să-l cunoști?* (OPERE, V, p. 626). Iar în *Prolog B*, v. 10, se citește *Domnii legiuîți ai țării dorm de vecinicul lor somn*, vers dezvoltat în v. 141—146 din *Mohamed biruitorul...*

Singura dificultate de afiliere o reprezintă structura metrice și prozodică a acestor versuri, versuri iambice de 6 picioare față de versurile trohaice de 8 picioare din părțile I și II, dar asemenea schimbări de măsură și ritm se mai regăsesc în opera lui Eminescu, de pildă în *Povestea magului călător în stele*. Oricum, schimbarea prozodică se asociază cu o schimbare a registrului interior, ceea ce face ca textul să pară și mai sugestiv. Fără a mai pune la socoteală că, printre textele pregătitoare la *Scrisoarea III*, cele care figurează la Perpessicius ca *f*¹, *f*², *h* și *i* sînt scrise tot în versuri

iambice de 6 picioare (dar în structura strofică de *onava rima*). Textul *g*, absent din seria de mai sus, este tocmai textul aici discutat și pe care, cum s-a spus, Perpessicius l-a reproduș în altă parte, negăsindu-i încă un statut cert.

Cu această ultimă afiliere reconstituirea poemului se află încheiată. Ea cuprinde 151 de versuri față de cele 281 ale *Scrisorii III*. Dacă scădem însă din acestea din urmă ceea ce lipsește din *Mohamed biruitorul...*, și anume episodul înfruntării militare româno-turce, adică versurile 62—193 din *Scrisoarea III*, rămîn 142 de versuri, deci cu 9 versuri mai puțin decît *Mohamed biruitorul...*

SINOPSA MANUSCRISELOR

Versurile	Manuserisul
1—8	2254, 219r
9—12	223r
13—18	219r
19	220r
20—35	2282, 111v
36—37	2254, 220r
38—49	221r
50—55	222r
56—57	226r
57—60	225r
61	226r
62—63	225r
64—65	2254, 227r
66	227r
67—77	227r
78—95	228r
96—115	229r
116—119	230r
120—121	2282, 112v
122—125	2260, 254r
126—127	2282, 112v
128—130	2279, 26r
131—136	2259, 184r
137—149	2279, 26r
150—151	2259, 185r

VARIANTA INEDITĂ LA v. 13—18 2282, 111r.

Textele care figurează în această sinopsă sînt, de cîte ori un segment are mai multe redactări, versiunile finale, emendate, atunci cînd prezintă carențe de redactare, cu versiunile imediat anterioare.

DATAREA. Părțile I și II sînt redactate simultan cu textele destinate lui *Alexandru Lăpușneanu* și *Scrisorii III*, deci prin 1879—1880. Partea III pare a fi puțin mai veche. Data ei ar putea coborî pînă în 1878, anul

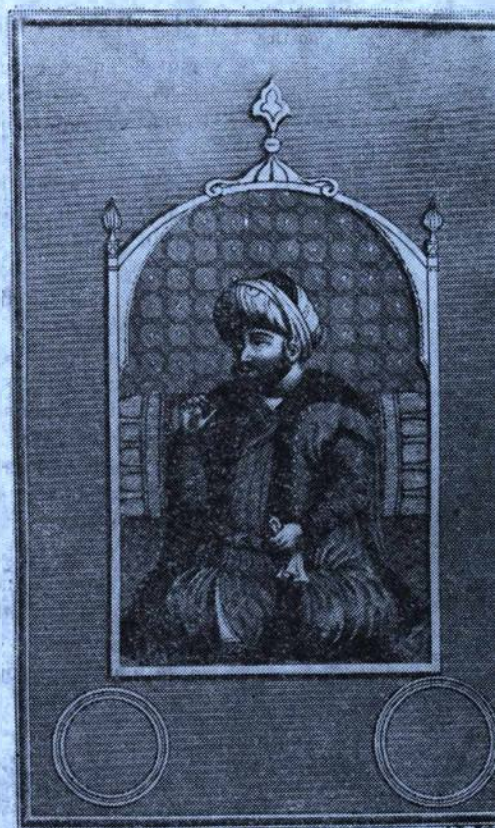
M. EMINESCU

Mohamed biruitorul...

- Moarte, ce-n pustiul mării și-n deșerturi te arăți,
Tu ce neagra vecinicie vrei a rumpe în bucăți,
Tu ce ești măsura vremii, ce pe pașii-ți se măsoară,
Pietre de mormint sint toate-ale-istoriei hotară.
- 5 Tu, a munților stăpînă, tu, stăpînă pe pustiuri,
Ce măsoari a tale pasuri după curgerea de riuri,
După curgerea eternă. Tu în codrii cei de cetini
Din pustiu fără de margini îți alegi ai tăi prietini.
Sufletului plin de umbre tu dai liniștea uitării
- 10 Și răsași ca un luceafăr pe cutremurele mării,
Versi lumina ta cea dulce-n visu-mi [și-n] singurătate-mi,
Dind viața valurilor furtunoasei mele patemi.

- Tu, stăpînă peste vinturi, nălțătoare de nisipuri,
Ridici leul și hiena, [cu] strimte chipuri
- 15 Ce, cu limba lor pocită, cu peștrițele lor porturi,
Mișcă-a lor împărăție și de turme și de corturi.
Da, flămînzi de cucerire și-nsetați adînc de singe,
Ei întind marea-ți aripă peste-o lume care plinge.

- Mohamed, flămînd de lume, de mări și de coroane,
- 20 Mohamed stîrnise moartea cea stăpînă peste stepe,
Și-au dat gînd de biruință mulgătorilor de iepe.
Peste mări de mulți plutite, peste țări înfloritoare
Aruncase lacom, mîndru, ochii Asiei tartare.
Împăcînd cu gînd de pradă ale triburilor certuri,
- 25 Răsărit-au dintre ele, soare roșu din deșerturi.
Pe cetățile-n ruine, pe noroadele strivite,
Peste frunți încoronate au trecut a lui copite,
Au făcut o-mpărăție petecită din bucăți
Pe trei mări domnind păgînul și trei sute de cetăți;



Mohamed Cuceritorul.
Reproducere după
D. Cantemir — The
History of the Growth
and decay of The Otho-
man Empire. Tradu-
cere de N. Tindal.
London, 1756.

foilor risipite, unind cu linii, ca în restaurațiile pompeiene, figurile mozaicurilor sparte ».

În sfîrșit, printre textele poetice pe care poetul, dintr-un motiv sau altul, nu le-a publicat, păstrîndu-le însă pe toate, se află numeroase poeme neîncheiate ori lacunare, ceea ce nu scade cu nimic valoarea părților redactate și uneori chiar le sporește puterea, prin virtutea, care este a poezilor mari, de a sugera întregul prin însăși forța de expansiune și de reverberație a părții, în care, latent, întregul trăiește deplin. Un astfel de poem este *Moha-*

med biruitorul... Versurile sale, contemporane cu ale *Scrisorilor*, sînt de aceeași valoare a deplinei maturități de inspirație și de meșteșug. Iar partea închinată căderii Bizanțului nu are pereche în poezia Europei.

Chiar dacă argumentele mai sus înfățișate în favoarea afilierii și a reconstituirii ar fi contestate unul cite unul, poemul, așa cum a fost reconstituit, își poate singur apăra existența și autonomia.

Petru CREȚIA

- 30 Căci ardeau cetăți în ziduri și corăbiile-n porturi
Cind venea, din loc mutindu-și tot imperiul lui [de] corturi;
Ca să-nfigă-asupra lumii semiluna nouăi legi;
Au surpat două imperii și pe paisprezece regi;
Peste Asia și-Europa au întins deodată lanțul
- 35 Și ce zi înfricoșată cind au fost luind Bizanțul!
Mohamed, ducind asabii și spahiii peste valuri,
A cuprins cu focuri albe ale Bosforului dealuri
Și din șapte părți deodată tot Bizanțul e aprins
Și din șapte laturi flăcări pe cetate s-a întins,
- 40 Ard în vînt palaturi nalte, marea-n valuri este caldă
Și fintini inviforate prin zidiri vuind se scaldă,
Turnuri negre de cetate ca făclii ei le aprinde
Și lui Mohamed în arme * ca făclii i le întinde.
Numai negri nouri cerul, arde grindă, cade ușă,
- 45 Pe oraș căzu o ploaie de scinte și de cenușă.
Din potopul cel de flăcări se înalță, din ruine,
Neatîns, palatul mîndru de-mpărați, ca o minune,
Cu-a lui bolte arcuite, cu zidirea lui [cea] veche.

Cum sosi Mohamed [—] și Cetatea * fac pereche,

- 50 Țara [i]i supune riuri, marea [i]i supune valul
Și în Aghia Sofia cu ovăz hrănit-au calul.
Și pe tronul cel de aur Mohamed stătea cu fală,
Curge singe din cadavre pe podelele din sală
Și din țestele dușmane au făcut păgînii cupe
- 55 Și, ciocnindu-le-ntre dinșii, zbier ulcioare să destupe.
Mohamed biruitorul, biruit de grea beție,
Pe-un covor e-ntîns și doarme. Sala-i largă și pustie,
Bălți de singe pe podele, colo căpățîni tăiate
Stau cu ochi deschiși în umbră și cu gituri singerate,
- 60 Iar de stilpi sînt răzimate arcuri, sulite și darde,
Și prin arcuri de ferestre vezi Bizanțul care arde:
Pentru veacuri d-azi nainte i-au căzutu[-i] și lui sorții ...
Și de-a lungul drumurilor în grămezi zac, negri, morții,
Sub ferești s-aude zgomot surd ... căci jos se-aud în uliți
- 65 Ieniceri urlînd *Alahu*, purtînd capete în sulite,
Și derviși urlînd ca cîinii ... Iesle au făcut din strane,
Ici dau jos iconostasul, aprînd focul cu icoane,
Ici cu hohot se adună și privesc cum un arap
Lui Hristos întîns pe cruce i-au pus un turban în cap.
- 70 Peste crucile plecate sună jalnic glasul cobii
Și grămezi-grămezi pe drumuri treceau sclavele și robii;
Ici călugărițe albe ce legate sînt cu funii,
Și copii de crudă vîrstă; și bătrîni și albi sînt unii;
Slugă și stăpin alături; ici ostași legați cu clerici.
- 75 Țipetele de muiere crud răsună din biserici
Cu strigări de bucurie ... oardele cele barbare
Înadîns făcură nunta lor păgînă în altare;
Urlete de biruință, țipete, strigări și vaier
Cu-ale clopotelor glasuri se amestecă în aer;
- 80 Clocotea întreg orașul prins de spaima pierzării
Și prin țipătul mulțimii urlau valurile mării.

Numai bolțile înalte ș-ale zidurilor crește
Stăteau marturele mute peste vaietele-aceste.

- Mohamed dormea, ci visuri negre sufletu-i frământ,
85 El pe frate-său îl vede... Vinăt iese din mormint
Și-și arată gîtul: [haide], « vino, vino de zugrumă,
Tu, ucizător de frate și zugrumător de mumă ».
Mohamed atunci răsare: « Iarăș visuri. Visuri! », spune,
« Cine a crezut în visuri nu-i cuceritor de lume.
90 Nu / voiesc / s-asculț dervișii ce din cărțile lor vechi
Cu povestea răsplătirii ne tot cîntă în urechi.
Am văzut virtuți atitea ce-au găsit a lor răsplată
Într-un giulgi și patru scînduri. Pentr-o hrană-așa bogată
Eu să-mi stîmpăr lăcomia?... Pentru-a cerului comoară
95 Eu să trec arzînd de sete lingă-a vieții dulci izvoară?
f. 229r Cînd e-un om zvîrlit în lături... frate fie chiar... ce-mi pasă,
Se deschide înainte-mi largă cale luminoasă.
O sămîntă roditoare cată-n inime să sameni,
Ca să fii stăpîn se cade ca să-i iei adînc pe oameni;
100 De voiești să se închine toți chiar la a tale oasă
Tu trezește-n a lor suflet o pornire dușmănoasă,
Tu invidia și ura poreclește-le virtuți,
Să numești erou pe gide, astfel fierul i-l ascuți,
Iar pe cel viclean și neted tu numește-l înțelept
105 Și nebun zi-i celui nobil, zi că prost este cel drept;
Din ale mulțimii patimi fă o scară de mărire
Și te vor urma cu toții prinși de-o vecinică orbire
Și, cu laude vicleane lingușînd prostia lor,
Tu din roiuri risipite înjgheba-vei un popor.
110 O, fii sigur că la rele el de-a pururea urma-va
Și cu singe și cenușă tot pămîntul presura-va,
Dar ferește-te de una: Te păzească însă cerul
În momente de uitare a le spune adevărul,
A le spune că nu-s vrednici decît de adînc dispreț,
115 Că pentru o vorbă goală tu jertfești a lor vieți,
230r Că în tine nici îți pasă, nici visezi de-ale lor păsurî,
Cu micimea lor de suflet tu în tine [că] [î]i măsuri,
Cumcă lauda cu care [î]i încarci e o ocară,
Cumcă tot ce e ca dinșii este vrednic ca să piară. »

II

- 120 Dar cînd năvăli-n Moldova au găsit și el pe dracul
Cine i se puse-n cale?... Ștefan Vodă, el săracul...

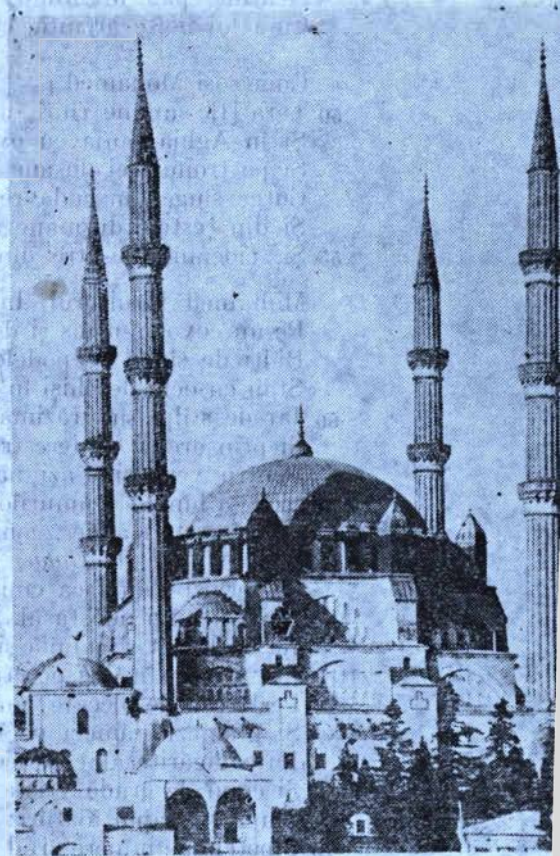
*

Și cînd lumea biruința a putut s-o înțeleagă
Clopotele de la Roma au sunat o zi întreagă,
De-au cutremurat văzduhul și zidirile Cetății

- 125 Și dintii i-a zis lui Ștefan Papa: « Scut creștinătății ».

*

Ei! nu-mi mai aduc aminte... Ce-au trecut — azi nu mai este,
Vremea care-o apucărăm este astăzi o poveste.



Moscheea Sultanului Selim II
din Edirne (1569 — 1575). Ca-
podopera arhitectului Sinan.

- ### VARIANTĂ INEDITĂ LA VERSURILE 13—18

(Text descifrat de Aurelia CRETIA-DUMITRAȘCU)

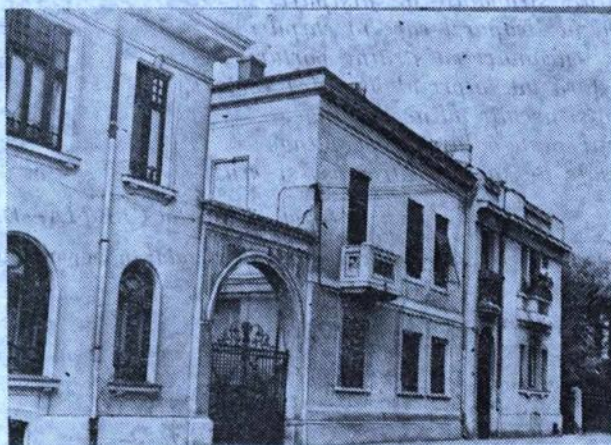
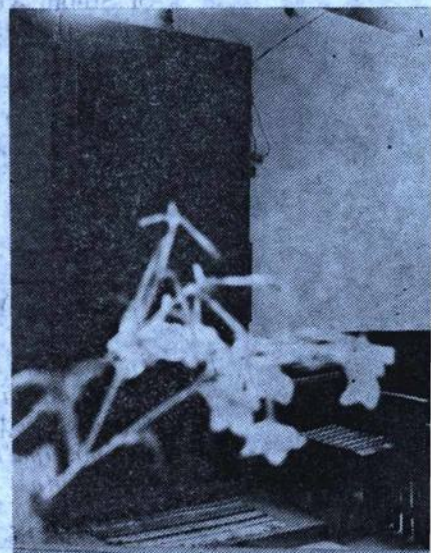
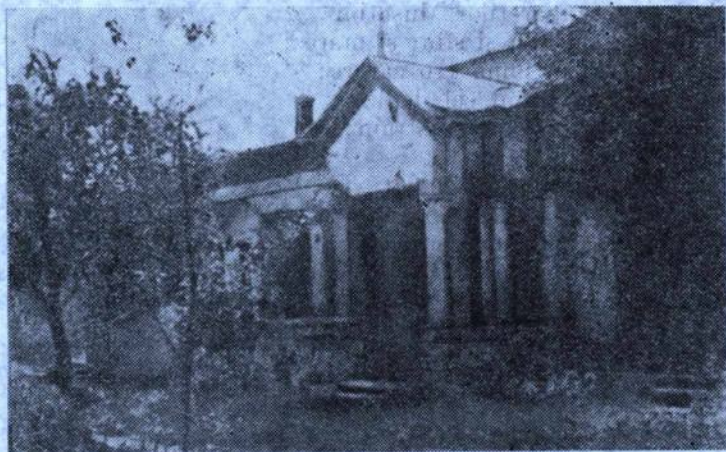
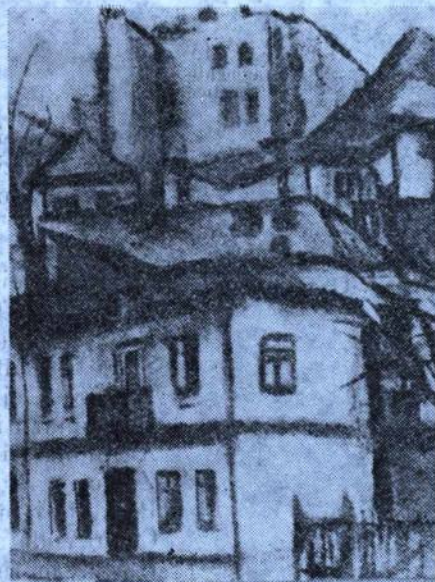
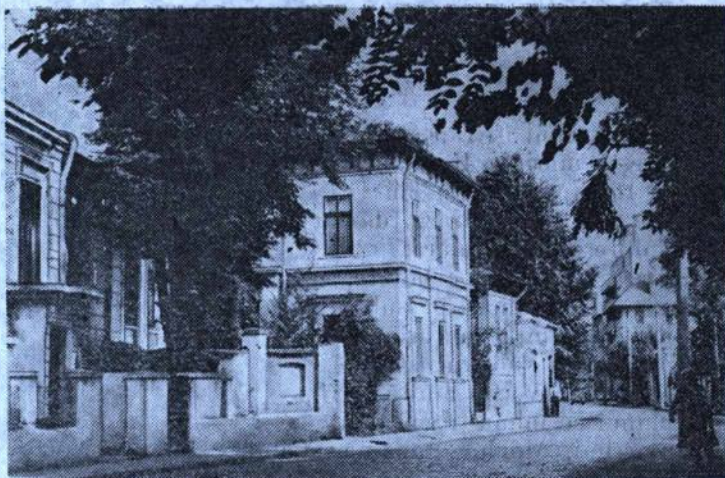
¹ *Se distinge intenția, nedusă la capăt, de a modifica sfârșitul versului în leoparzi cu strimle chipuri*

1/2 of fruit, measured box = ^{average} 600000 capitate

H. Siefert - an John de Winter in New York. at
his office in New York. for a
"Korn" but in New York. - on a
"Died" not. - for a new paper.

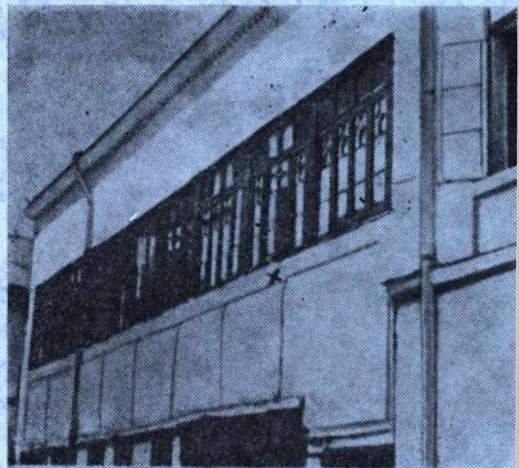
Itinerar eminescian bucureştean

Fotografii comunicate de CONSTANTIN LIVIU RUSU



12
34
56

1. Imagine de pe strada Căderea Bastiliei, fostă Cometei, pe unde a trecut deseori poetul. Aici a locuit Cleopatra Lecca Poenaru.
2. În această casă de pe str. Segmentului a locuit Eminescu în 1881.
3. Locuința poetului din curtea minărilor Calmata.
4. Pe str. Buzești, la nr. 5 (în curte) a locuit Eminescu.
5. Sanatoriul doctorului Suflu de pe str. Plantelor, unde a fost internat.
6. Ultima locuință a poetului în București (casa Mercus) piața Teatrului Național.



278. 577

M. Eminescu

II. PAGINI GERMANE



PROBLEMA PRINCIPALĂ PE CARE O pun în discuție M. Lazarus și H. Steinthal în acest fragment din studiul lor programatic *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einladung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* cu care deschid primul număr al revistei „*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*“; ce începe să apară în 1860, privește progresul «în spiritul popular». Cei doi învățați germani pornesc de la constatarea că în istoria popoarelor există epoci de progres și de decădere, niciodată de regres. Când fac precizarea din urmă au în vedere faptul că în societățile intrate în epocile de decădere se și nasc germenii noii societăți.

Progresul în stil, ca expresie a spiritului popular, este analizat ca avînd la bază însăși evoluția gîndirii umane. Progresul material al societății face ca omul modern să gîndească mai repede decît cel din antichitate și chiar

din epocile istorice apropiate. Este ilustrativă în această privință comparația între Boccaccio, Cervantes, Vico, pe de-o parte, și Descartes și Pascal pe de alta, ca expresie a progresului în stil de la o epocă istorică la alta.

Cei doi învățați germani insistă și asupra importanței raporturilor de reciprocitate dintre popoare și semnalează ca principală primejdie preluarea unor forme care nu sînt adecvate cu spiritul popular. Teza aceasta o dezvoltă și Eminescu în zeci de articole, cînd se pronunță împotriva preluării unor forme străine nepotrivite cu spiritul poporului nostru.

Merită să rețină atenția și opinia privind primejdiile ce decurg din divizarea comunității naționale în partide politice. Orientarea divergentă a acestora, ca și tendința lor de nimicire reciprocă, le situează «în afara patrimoniului spiritului național».

D. VATAMANIUC

DE
LECTURĂ

EINLEITENDE GEDANKEN ÜBER VÖLKERPSYCHOLOGIE..., [X]

Wir wiederholen aber, dass die Geister der Völker sowohl in jedem Elemente, als auch vorzüglich in ihrer innersten u[nd] allgemeinen Richtung weit von einander verschieden sein können. Welch ein Unterschied z.B., ob die wichtigsten Quellen der Fortbildung eines Volkes diesem als Schöpfung des menschlichen Geistes u[nd] der menschlichen Kraft (wie den Griechen ihr Homer), oder als in übermenschliches, transcendentales Werk Gottes (wie den Israeliten die Bücher Mosis) überliefert sind; es ist offenbar, dass dort eine grössere u[nd] freiere muthige Schaar von Nach u[nd] Fortbildnern —
40 r hier aber nur // die Männer der höchsten Begeisterung u[nd] tiefsten Einsicht, die Gottesmänner auftreten können, sich zu dem Ausbau des Gedankes entschliessen werden. Ferner: ob die Verfassung der Gesellschaft eine monarchisch-despotische, oder eine freie; ob die Tendenz des Gemeinlebens auf innere Entwicklung, oder Ausbreitung der Macht gerichtet ist u.s.w.

Die Volksgeister sind auch, wie aus dem eben Gesagten hervorgeht u[nd] schon öfters angedeutet ist, nichts Starres, ewig sich gleich Bleibendes; sie verändern sich in der Geschichte. Wenn nun im ersten Theile der Völkerpsychologie die Gesetze solcher Veränderungen dargelegt sind, so ist im zweiten Theile zu zeigen, wie diesen Gesetzen gemäss u[nd] nach den jedesmaligen individuellen Bedingungen der Geist in den geschichtlichen Völkern [sich] umgewandelt hat. Man kann also, wenigstens in abstracto¹, zum Behufe der Deutlichkeit unterscheiden zwischen Volkscharakteristik u[nd] Entwicklung der Nationalgeister. Diese haben etwas Substantielles, einen unveränderlichen Kern, in sich, der selbst alle Veränderungen der Geister bestimmt.

¹ in abstracto.
sublinate in text.

In dieser Veränderung der Volksgeister nun ist ein Fortschritt u[nd] ein Verfall, aber niemals eigentlich ein Rückschritt, erkennbar. Denn beim Verfall, der einen Volksgeist im Allgemeinen trifft, sind — abgesehen davon, dass er an sich ein negativer Fortschritt, ein Fortschritt der Negation, der Auflösung ist — doch auch positive Fortschritte in einzelnen Richtungen sehr wohl möglich, wie dies in der Geschichte vor Augen liegt. Dem tieferen Blicke aber offenbart sich im Verfall die Vorbereitung zu einer neuen Erhebung, die Entstehung neuer Keime zu einer neuen Entwicklungsbahn. — Es ist hier nicht unsere Absicht, den Fortschritt in der Weltgeschichte zu beweisen; vielmehr wollen wir nur, ihn als anerkannt voraussetzend, darauf hinweisen, dass er sowohl bei der Betrachtung der Geschichte nur eines Volkes, als auch bei der Vergleichung der neuen Völker mit den alten, noch in tieferer Weise vorhanden ist, als man wohl meinen mag; dass er sich nämlich auf den eigentlichen Denkprocess selbst u[nd] auf die Weise u[nd] die Macht des Gefühls erstreckt. Die Verschiedenheit des Letzteren beweist sich am entschiedensten in der Religion u[nd] dem Cultus u[nd] in der mit ihnen zusammenhängenden Kunst, vorzüglich in der Baukunst u[nd] der Musik. Es ist eine andere Gefühlswelt, welche im gotischen Dome beim Orgelton u[nd] Glockenklang vor dem Bilde des gekreuzigten Gottes u[nd] der Jungfrau lebt, als die Parthenon u[nd] Erechtheion Wirklichkeit hatte*.

* Von diesem Unterschiede ist auch der Sprachlaut ergriffen. Die neuesten Untersuchungen über den Accent der alten Sprachen haben gelehrt, dass der Unterschied, den man immer so ausgesprochen hat, dass man den modernen Werksbau accentuierend // den alten quantitativ nannte, viel umfassender u[nd] tiefer ist. Was wir Accent nennen, Betonung, nachdrückliche Hervorhebung, Wechsel von Arsis

DESPRE PSIHOLOGIA POPOARELOR...

X

Repetăm însă că spiritele popoarelor pot fi foarte diferite între ele, atât în fiecare element, cât și, de preferință, în orientarea lor internă și generală. Ce diferență, de exemplu, dacă sursele cele mai importante ale perfecționării unui popor îi sînt transmise ca o creație a spiritului uman și forței umane (ca grecilor de către Homer), sau ca operă supraomenească transcendentă a lui Dumnezeu (ca la israeliți prin cărțile lui Moise); este evident că în primul caz e un grup mai mare și mai liber (mai curajos) de imitatori și creatori — în al doilea însă, numai bărbații capabili de un entuziasm suprem și de intuiții profunde, oamenii lui Dumnezeu, se vor hotărî pentru dezvoltarea ideii. De asemenea: dacă constituția societății este una despotico-monarhică sau una liberă; dacă tendința vieții în comun este orientată spre dezvoltarea internă sau spre extinderea puterii etc.

Spiritele popoarelor, așa cum tocmai reiese din cele spuse și cum s-a indicat mai adesea, nu sînt ceva rigid, care să rămînă veșnic egale cu ele însele; ele se modifică de-a lungul istoriei. Dacă, deci, în prima parte a psihologiei popoarelor sînt expuse legile acestui fel de modificări, în cea de a doua parte trebuie să se arate felul cum s-a transformat spiritul în popoarele istorice conform acestor legi și potrivit condițiilor individuale existente în timp. Se poate face deci deosebire, cel puțin în *abstracto*, în scopul clarității, între caracteristica popoarelor și dezvoltarea spiritelor naționale. Acestea au ceva substanțial, un simbul nemedificabil în sine, care determină toate modificările spiritelor.

În această modificare a spiritelor populare se poate constata un progres sau o decădere, niciodată însă un regres propriu-zis. Căci la decădere, care lovește în general spiritul popular, sînt totuși — posibile făcînd abstracție de faptul că e vorba de un progres negativ în sine, un progres al negației, al descompunerii — și unele progrese pozitive în diferitele direcții, așa cum putem vedea adesea în istorie. Dar într-o privire mai profundă, în decădere se manifestă și pregătirea unei noi ridicări, nașterea unor germeni noi ai unei noi căi de dezvoltare. — Nu este intenția noastră aci să demonstrăm progresul în istoria universală; dimpotrivă, voim, presupunîndu-l ca existent, să indicăm că el este prezent, atât în tratarea istoriei unui singur popor, cât și în compararea popoarelor noi cu cele vechi, încă într-un mod mai profund decît se poate crede; și anume că el se extinde la procesul de gîndire propriu-zis și la modul și puterea sentimentului. Diferențierea acestuia din urmă se demonstrează în modul cel mai hotărît în religie și în cult, precum și în arta condiționată de acestea, în mod deosebit în arhitectură și muzică. E o altă lume a sentimentelor, care trăiește în domul gotic cu muzică de orgă și sunet de clopote în fața imaginii Dumnezeului răstignit și Fecioarei, decît avusese Parthenonul și realitatea Erechtheionului*.

Dacă diferența sentimentului este mai puternică, atunci diferența în gîndire este și mai demnă de atenție și ea constituie un progres clar. Și pe ea ne-o arată limba

* Această diferențiere o întîlnim și la sunetele vorbirii. Cercetările cele mai noi privitoare la accentul vechilor limbi au arătat că diferența care s-a exprimat totdeauna, accentuînd construcția modernă a operei, cea veche fiind numită cantitativă, e mult mai cuprinzătoare și mai profundă. Ceea ce numim noi accent — accentuare — punerea în evidență deosebită, schimbarea între *Arsis* și

41 Ist der Unterschied des Gefühls mächtiger, so ist doch der Unterschied im Denken noch bemerkenswerther, und er ist ein klarer Fortschritt. Auch ihn zeigt uns die Sprache und nur sie, durch den verschiedenen Styl der Literaturen. Der Styl ist nicht nur eine eigenthümliche, dem Denken aber gleichgültige Unwendung der Sprachform; sondern er beruht wesentlich auf der Gedankenbewegung selbst. Den modernen Styl der Prosa haben die Franzosen gebildet, u[nd] dies ist das weltgeschichtliche Verdienst ihrer Literatur. Boccaccio u[nd] Cervantes haben noch keinen modernen Styl, sondern latinisiren. Sie sind breit und weitschweisig; u[nd] weil ihre Sprache die alte Periodik nicht nachbilden kann, so ist ihre Rede schlaff; die Sätze Kollern auf einander, wie Sand von einem Haufen, den man berührt. Vico schreibt noch in dieser ungebundenen, haltlosen Weise. Descartes beginnt die moderne Periodik zu bilden, u[nd] Pascal erreicht gelegentlich schon die volle Höhe rhythmischen Satzbaues. Der hier angedeutete Unterschied zwischen der antiken und der modernen Prosa beruht aber darauf, dass wir schneller denken, als die Alten, dass wir vieles verschweigen, was wir darum doch nicht ungedacht lassen; und dies wird dadurch möglich, dass die Vorstellungen, wie sie uns unsere Sprache in Wörtern und Formen bietet, dichter sind, d.h. dass mehr Inhalt in ihnen zusammengewickelt liegt. So bewegen wir lange Reihen im zusammengepressten Zustande durch ein Wort oder eine Construction im Nu, welche die Alten, um sie klar zu denken, aus einander wickelten, was wir nicht brauchen, was wir, wenn es noch heute geschähe, langweilig finden würden. Zu schreiben wie Boccaccio hat ein heutiger Schriftsteller, u[nd] es zu lesen der heutige Leser keine Zeit mehr.

Dieser Fortschritt im Denken selbst ist ähnlich dem, u[nd] beruht auf denselben Grundsätzen wie der, welcher sich kund giebt beim Vergleich zwischen dem geübten Mathematiker oder dem Anfänger. Was sich dieser mühselig aus einander legen muss, um es klar u[nd] sicher zu denken, fasst jener massenhaft verdichtet zusammen u[nd] denkt es doch sicherer, schärfer, bestimmter. — Dies erinnert überhaupt an die wachsende [Macht der] Lernfähigkeit u[nd] die zunehmende Schnelligkeit des Lernes. Wie viel hat heute ein Abiturient gelernt! und er ist 16, 17 Jahr alt. Drei Jahre später wird er Doctor, welche würde vor drei Jahrhunderten nur Männer erlangten.

41v Das Mass der geistigen Kraft des Menschen allerdings der Schöpfer ein für alle Mal festgestellt; sie wächst nicht. Aber der Geist (vergl. ob. S.F.² schafft sich unaufhörlich neue, materielle u[nd] geistige Organe, u[nd] mittelst ihrer wirkt er immer schneller u[nd] immer mehr.

In Bezug auf die Geschichte eines Volkes ist folgende Betrachtung die wichtigste. Sowie ein Individuum sich im Laufe der Erziehung u[nd] in der Zeit der Bildungsamkeit aus einzelnen Anschauungen, Urtheilen, Empfindungen, Gewohnheit u.s.w. einer Charakter bildet, welcher psychologischen Gesetzen eine so feste Gestalt annimmt, dass er, weit entfernt von späteren Ereignissen u[nd] Erfahrungen noch modificirt zu werden, vielmehr die Form und Beschaffenheit aller späteren Einwirkung auf ihn bedingt u[nd] so eine Selbständerung unmöglich macht — wie sich, wissenschaftlicher zu reden, aus einer gegebenen Reihe sowohl receptiver als productiver geistiger Thaten eines Menschen, verbunden mit dem Masse³ der ursprünglichen und dann durch jene Thaten mehr oder minder geübten, dadurch so oder so veränderten Fähigkeiten endlich auf einem gewissen, und nach psychologischen Gesetzen zu bestimmenden Punkte die geistige Beschaffenheit (der Charakter im weitesten Sinne) der Menschen zu einer geschlossenen Totalität abrundet u[nd] die fernere Bildungsamkeit ausschließt (eine Thatsache, die man jederzeit wahrnehmen kann): so gibt es unbestritten auch in dem geistigen Leben der Völker

² In original:
oben S. 18.

³ In original,
subliniat.

und Thesis, worauf bei uns die Einheit des Wortes und des Satzes, der Periode ruht — Wort — Accent u[nd] rhetorischer Accent — : dieser scheint im classischen Alterthum nur dem Verse u[nd] der Musik angehört zu haben, gar nicht der Sprache als solcher. Die Vocale in der gewöhnlichen Rede modificiren sich nach Quantität u[nd] nach Höhe u[nd] Tiefe; unser rhetorischer Accent aber wurde durch die Vorstellung ersetzt. Unsere Sprachen sind rhythmischer, die alten waren melodischer. Die Untersuchungen sind freilich noch fern vom Abschluss. [Nota trecută de Eminescu în josul paginilor.]

și e numai ea, prin stilul diferit al literaturilor. Stilul nu este numai o turnură a formei vorbirii, caracteristică, însă indiferentă gândirii; ci se bazează în mod esențial pe evoluția gândirii înseși. Stilul modern al prozei l-au format francezii și acesta este meritul istoric mondial al literaturii lor. Boccaccio și Cervantes nu au încă un stil modern, ci latinizat. Ei sînt proliciși și fiindcă limba lor nu poate imita perioada antică, discursul lor e somnolent; frazele se ciocnesc între ele, precum nisipul dintr-o grămadă dislocată. Vico mai scrie încă în acest mod dezlinat, fără ținută. Descartes începe să formeze perioadele noi, iar Pascal atinge ocazional deja întreaga înălțime a construcției ritmice a frazei. Diferența indicată aci între proza antică și cea modernă se bazează însă pe faptul că noi gîndim mai repede decît cei vechi, că noi tăcem multe pe care, totuși, nu le lăsăm negîndite; iar aceasta devine posibilă prin aceea că reprezentările, cum le oferă limba noastră în cuvinte și forme, sînt *mai dense*, adică este concentrat în ele mai mult conținut. Astfel, noi mișcăm șiruri lungi în stare presată *printr-un* cuvînt sau o construcție într-o clipă, pe care anticii, pentru a le gîndi clar, le desfășoară și le desfac între ele, ceea ce noi nu avem nevoie să facem și ar deveni plicticos dacă s-ar mai întîmpla și astăzi. Un scriitor de astăzi nu mai are timp să scrie ca Boccaccio, iar un cititor de astăzi nu mai are timp să-l citească.

Acest progres în gîndirea însăși este asemănător aceluia ce se manifestă în comparația dintre matematicianul exersat și cel începător, și se bazează pe aceleași principii. Ceea ce acesta din urmă trebuie să analizeze trudind, pentru a gîndi clar și sigur, primul o condensează în masă și o gîndește totuși mai sigur, mai pregnant, mai cert. — Aceasta amintește, în genere, de puterea crescîndă a capacității de a învăța și viteza crescîndă a învățării. Cît de multe învață astăzi un bacalaureat! Și el are doar 19, 17 ani. Trei ani mai tîrziu va obține doctoratul. Grad pe care înainte cu trei secole îl obțineau numai bărbați în vîrstă.

Măsura puterii spirituale a omului a stabilit-o creatorul în orice caz o dată pentru totdeauna; ea nu crește, dar spiritul (cf. mai sus, pag. 18) își creează fără încetare organe noi, materiale și spirituale, și cu ajutorul lor acționează tot mai repede și tot mai mult.

Cu privire la istoria *unui popor*, următoarea considerație este cea mai importantă. Așa cum un individ își formează în cursul educației și în timpul instruirii sale din diferitele concepții, judecăți, senzații, obiceiuri etc. un caracter, care prin legile psihologice capătă o astfel de formă fermă încît departe de a fi modificat, prin evenimintele și experiențele ulterioare, dimpotrivă condiționează forma și structura tuturor influențelor ulterioare asupra sa făcînd astfel imposibilă o transformare proprie — care — pentru a vorbi științific — dintr-o serie dată a faptelor spirituale atît receptive, cît și productive ale unui om, combinate cu masa calităților originare apoi prin acele fapte mai mult sau mai puțin exersate, în aceasta modificată așa sau altfel, se rotunjește, în sfîrșit, potrivit legilor psihologice în anumite puncte structurale spirituale (caracterul în sensul mai larg) a omului într-o totalitate compactă, eliminînd instruirea în continuare (o realitate ce se poate percepe în orice moment); astfel în mod indiscutabil există și în viața spirituală a popoarelor o măsură a dezvoltării lor care, dacă se împlinește, include caracterul sau, dacă se preferă așa, ideea poporului; și, la fel ca înălțarea culturii poporului pînă la desăvîrșirea caracterului

Thesis pe care se bazează la noi unitatea cuvîntului și a propoziției, a perioadei — accent, cuvînt și accentul retoric — : acesta pare a fi aparținut în antichitatea clasică numai versului și muzicii, nicidecum limbii ca atare. Vocalele în vorbirea curentă se modificau după cantitate și după înălțime și profunzime; accentul nostru retoric a fost însă înlocuit prin prezentare. Limbile noastre sînt mai ritmice, cele vechi erau mai melodioase. Cercetările sînt, fără discuție, încă departe de a fi ncheiate. (Nota e trecută de Eminescu în josul paginilor.)

ein Mass ihrer Entwicklung, welches, wenn es erfüllt ist, den Charakter, oder, wenn man lieber will, die Idee des Volkes umschliesst; und ebenso wie das Aufsteigen der Volksbildung bis zur Vollendung des Charakters, geschieht diese, die Abschliessung der Bildung, aus bestimmten Gründen u[nd] Ursachen nach unzweifelhaft bestimmten Gesetzen, welche die Psychologie zu entdecken hat.

Wir haben die Völker bisher nur in ihrer Abgeschlossenheit betrachtet, über die Wirkung des Verkehrs mit anderen in Krieg u[nd] Handel, über den Erfolg der Reisen begabter Männer in fremde Länder u[nd] den Einfluss der erworbenen Kenntnisse auf den Volksgeist können wir nicht sprechen. Im Vorbeigehen nur dies: dass ein Volk nur dann von der Berührung mit einem anderen Bildungsstoff u[nd] Bildungsfähigkeit empfängt, wenn es vorher so weit gediehen ist, eine solche Gedankenfülle u[nd] Geisteskraft zu besitzen, dass es für die fremden Gedanken u[nd] Verhältnisse in den Gleichungsformeln zu finden vermag. So haben die Griechen von den Phöniciern, nicht aber die Perser von jenen gelernt. — Unter den neueren Völkern sind wir Deutsche bekanntlich am meisten geeignet u[nd] geneigt das Fremde zu erkennen u[nd] aufzunehmen; wir haben leider mehr aufgenommen, als wir mit dem eigenen Volksgeiste amalgamiren können. Aber es wird hoffentlich eine Zeit kommen, da wir unseres eigenen Besitzthums, des eigenen Nationalgeistes uns bewusst werden und ihn zum Mittelpunkt unserer Gedanken wieder erheben, das Fremde aber sichten u[nd] nur was davon möglich u[nd] angemessen für uns verwenden werden. — Diese Zeit herbeizuführen wird eine wissenschaftlich strenge psychologische Betrachtung des deutschen Nationallebens u[nd] seiner Geschichte gewiss nicht wenig beitragen.

Abgesehen aber von dem was ein Volk vom anderen empfängt, ist es noch wichtiger zu beobachten, wie eins das andere ansieht; ob es zu ihm hinauf oder hinabblickt. Denn wie ein Individuum das Bild des anderen in seinem Geiste trägt, es beurtheilt; so auch ein Volk das andere. Von dieser Ansicht, die ein Volk vom anderen hat, hängt es eben ab, welchen Einfluss es von ihm erdulden mag. Es ist auch noch allgemein die Frage zu beantworten, wie sich überhaupt ein Volk allen anderen gegenüber auffasst und sich zu ihnen stellt; welch ein Selbstgefühl es hat, wie viel Neigung zum Verkehr mit anderen Völkern, u[nd] welcher Art dieser Verkehr ist. Wie mächtig ist der Trieb zur Vereinigung, oder zur Abschliessung? Wie gross ist die Sucht über die Völker zu herrschen, u[nd] welche Weise der Herrschaft wird geliebt? In all dem werden sich kaum zwei Völker gleichen.

So können wir denn endlich auch die Frage aufwerfen: wie geht ein Volksgeist zu Grunde? Es sind hiebei allerdings meist auch äussere Schicksale u[nd] Berührungen mit // anderen Völkern wirksam, aber doch nur in zweiter Linie. Es ist freilich nicht gleichgültig, ob ein Volk die Römer zu Nachbarn hat. Aber die Römer haben kein einziges lebendiges Volk vernichtet; sie haben nur die todtten begraben⁴; selbst der griechische Volksgeist war nicht mehr. Dass ferner durch die Einwirkung dieses letzteren der römische Geist geschwächt ward, das lag bermals in der Schwäche des römischen Geistes. Schliesslich also muss man immer sagen, es stirbt ein Volk nur von innen heraus⁵. Die Gründe davon sind mannigfach. Hier nur eine Andeutung.

Der Volksgeist beruht auf den Einzelgeistern u[nd] steht dennoch im Gegensatz zu ihnen. Vieles, was letztere stärkt schwächt ihn. Eine zu kräftige Entwicklung der Eigenthümlichkeiten der Einzelnen muss dem Gesamtgeist schaden. Das Volk wird sich in Parteien spalten u[nd] dadurch erschöpfen. Denn der Zwiespalt wird zunächst schon praktisch übere Folgen haben; aber auch ideell. Die eigentlichen Volksideen werden immer geringer an Zahl, immer ärmer an Einfluss auf das Bewusstsein. Schwingen sich einzelne Geister zu besonderer Höhe u[nd] steigern in sich den Inhalt des Volksgeistes, so bleiben sie einsam, das Volk folgt ihnen nicht u[nd] sinkt vielmehr zurück.

43 Sie nehmen dem Volke, u[nd] dieses kann nicht aufnehmen, was ihm jene // als Ersatz bieten. Man denke an Sokrates.

So entswinden dem Volksgeiste seine alten Ideale, indem Einzelne sie am glänzendsten entfalten. Ganz im Gegentheile wurden im jüdischen Volke zur Zeit seines Unter-

^{4,5} Sublinierile
lui Eminescu.

se petrece *încheierea* culturii, din anumite motive și cauze, potrivit legilor fără îndoială determinate, pe care psihologia urmează să le descopere.

Până acum am considerat popoarele numai în stare încheiată de efectul contactului cu altele în război și comerț, prin rezultatul călătoriilor bărbaților talentați în țări străine și de influența cunoștințelor obținute despre spiritul popular nu putem vorbi. În treacăt vom spune doar atât: un popor primește din atingerea cu un alt material de cultură și capacitate de cultivare numai dacă s-a dezvoltat în prealabil atât, încât să posede suficientă plenitudine de idei și forță spirituală care să-l facă capabil să preia ideile și condițiile străine în *formule parabolice*. Astfel, grecii au învățat de la fenicieni, dar persanii n-au învățat de la greci. — Printre popoarele mai noi, noi germanii sintem, după cum se știe, cei mai adecvați și mai înclinați spre a recunoaște și prelua ceea ce este străin; din păcate noi am preluat mai mult decât putem amalgamiza cu spiritul popular propriu. Dar se speră că va veni o vreme, când vom fi conștienți de ceea ce posedăm noi și de spiritul național propriu și că îl vom înălța din nou în punctul central al ideilor noastre. Iar ceea ce e străin vom cerne și vom utiliza pentru noi numai ce este posibil și adecvat. — A aduce această tratare psihologică științific severă a vieții naționale germane și a istoriei sale va contribui desigur nu puțin la lămurirea acestei vremi.

Făcînd abstracție de ceea ce primește un popor de la un altul, este și mai important să observăm cum îl privește un popor pe celălalt; dacă îl privește de sus în jos, sau de jos în sus. Căci așa precum un individ poartă în spiritul său imaginea altuia și îl judecă, la fel și un popor pe un altul. De această părere — pe care o are un popor despre celălalt — depinde ce fel de influență poate suporta de la el. Mai trebuie dat un răspuns în general și la întrebarea, în general la modul cum se socoate un popor față de toate celelalte și ce poziție adoptă față de ele; ce sentiment propriu are, câtă înclinare are spre contact cu alte popoare și care este natura acestor contacte. Cît de puternic este impulsul spre reunire sau spre excludere? Cît de mare este pornirea de a stăpîni peste popoare și ce fel de stăpînire este iubită? În toate acestea cu greu s-ar putea asemana două popoare.

În sfîrșit, putem ridica și întrebarea: cum se prăbușește un spirit popular? Aci acționează, în orice caz, de cele mai multe ori, și destine exterioare și contacte cu alte popoare, dar totuși numai pe al doilea plan. În definitiv nu este indiferent dacă un popor îi are ca vecini pe romani. Dar romanii n-au nimicit nici un singur popor plin de viață; ei i-au înmormîntat numai pe morți; spiritul popular grecesc însuși nu mai exista. Că apoi prin influența acestuia din urmă fu slăbit spiritul roman, aceasta s-a datorat, la rîndul său, slăbiciunii spiritului roman. În sfîrșit, trebuie accentuat mereu că un popor moare numai dinăuntru. Motivele acesteia sint variate. Aci vom face numai o aluzie.

Spiritul popular se bazează pe spiritele individuale și stă totuși în contradicție cu ele. Multe din cele care le întărește pe acestea din urmă îl slăbesc pe el. O dezvoltare prea viguroasă a particularităților indivizilor trebuie să păgubească spiritului de ansamblu. Poporul se va dezbină în partide și prin aceasta se va epuiza. Căci dezbinarea va avea în primul rînd urmări practic rele; dar și ideal. Ideile propriu-zise ale poporului devin tot mai puține la număr, tot mai sărace în influență asupra conștiinței. Dacă unele se avîntă spre o înălțime deosebită și sporesc în sine conținutul spiritului popular, ele rămîn totuși izolate, poporul nu le urmează și, dimpotrivă, dă înapoi. Ele îi iau poporului ceea ce îi oferă ca surogat, iar poporul nu le poate primi. Să ne gîndim la Socrates.

Astfel dispar vechile idealuri din spiritul poporului, în timp ce indivizii le desfășoară în modul cel mai strălucit. Cu totul dimpotrivă, poporului evreiesc i-au fost vii idealurile în perioada decăderii sale, idealuri pe care mai înainte erau proprietatea doar a cîtorva puțini. De aceea și istoria complet deviată a acestui popor.

Cînd însă un popor se dezbină în partide, este desprins de fiecare dată spiritul popular însuși de elementele, de formele de activitate sau puterile care îl însu-

ganges die Ideale lebendig, welche früher nur das Eigenthum der Wenigen waren. Daher die völlig abweichende Geschichte dieses Volkes.

Wenn aber ein Volk sich in Parteien spaltet, so ist es auch allemal der Volksgeist selbst, der von den Elementen, den Thätigkeitsformen oder Mächten, die ihn ausmachen, gesprengt wird; d.h. diese Elemente fallen aus einander u[nd] gerathen zu einander in einen Gegensatz, in welchem sie einander vernichten, indem ein jedes von ihnen, besonderen Einflüssen ausgesetzt, eine eigenthümliche Entwicklung erfährt, einen besonderen Inhalt gewinnt u[nd] so eine Einheit bildet, unbekümmert um die Gesamtheit des Volksgeistes. Natürlich wird hierdurch auch zugleich eine reale Spaltung des Volkes bewirkt, indem jedes Element innerhalb einer Masse der Einzelnen besonders vorherrscht. So gewinnt jede dieser Massen ein besonderes Interesse u[nd] verfolgt Ideen, welche ausser dem Boden des Nationalgeistes stehen.

43 v Ein Volksgeist kann sich geradezu, gänzlich oder in gewissen Elementen seines Wesens, ungetreu//werden, und dann stirbt er gewiss; so der spartanische, der römische. Der Volksgeist nämlich steht immer in Beziehung zu einem Aeusseren, auf welches er wirken, in welchem er sich erhalten u[nd] bethätigen muss. Gelingt ihm dies: so ändert er das Auessere um. Der alte Zustand des Aeusseren war aber ein Lebensmittel für ihn; indem er ihn abänderte, verdarb er sich durch seine eigene Lebensenergie die Luft, und nun erstickt er — wenn er nicht die Kraft hat, sich ein neues Mittel zu suchen. Rom u[nd] Sparta sind nicht ohne Schuld untergegangen; sie bewissen ihre Schwäche gerade in der Zeit ihrer höchsten Kraft, die Gehaltlosigkeit ihres Ideals, als es verwirklicht war.

Athen dagegen zeigt uns, dass ein Volksgeist auch untergehen könne, wie eine Blume, die verblüht. Er hat alles hervorgebracht, was in seinem Keime lag: alle Ideen, die er entwickeln konnte, waren entwickelt; alle Combinationen desselben waren versucht — nun war er todt. Er war endlich, und, wie alles Endliche, vergänglich.

(Transliterare de D. VATAMANIUC)

mează; adică aceste elemente se disociază între ele și ajung la o contradicție unele față de altele, în care se nimicesc reciproc, fiecare dintre ele fiind expuse unor influențe deosebite, suferind o evoluție caracteristică, obținând un conținut deosebit și formează astfel o unitate fără să-i pese de ansamblul spiritului popular. Firește, prin aceasta se determină concomitent o dezbinare reală a poporului, fiecare element predominând în mod deosebit în cadrul unei mase de indivizi. Astfel, fiecare dintre aceste mase capătă un interes deosebit și urmărește idei ce se situează în afara patrimoniului spiritului național.

Un spirit popular își poate deveni de-a dreptul infidel, cu totul sau prin anumite elemente ale esenței sale, iar apoi moare cu certitudine; așa s-a întâmplat cu cel spartan, cu cel roman. Spiritul popular stă întotdeauna în relație cu unul exterior asupra căruia acționează, în care el trebuie să se conserve și să acționeze. Dacă îi reușește aceasta, atunci el transformă acest exterior. Vechea stare a exteriorului era însă un aliment pentru el; modificându-l, își viciază prin energia de vitală proprie, aerul și acum se sufocă — dacă nu are forța să-și caute un nou mijloc. Roma și Sparta nu s-au prăbușit fără vină; ele și-au demonstrat slăbiciunea tocmai în perioada forței lor maxime, lipsa de conținut a idealului lor în momentul cînd a fost realizat.

În schimb Atena ne arată că un spirit popular poate să dispară asemeni unei flori care se vestejește. El a realizat tot ce zăcea în simburile său; toate ideile pe care le-a putut dezvolta fuseseră dezvoltate; toate combinațiile acestora fuseseră încercate, — acum era mort. În sfârșit, el a fost, că tot ce e finit, muritor.

(Traducere de G. PINTEA)

III. ADDENDA

Hommage à Symphère
L. Barral
C. B.
22. II. 37.

M. EMINESCU

POÈMES CHOISIS

Louis BARRAL

și «problema»

Eminescu

TRADUCTION PAR

L. BARRAL

UN CERCETĂTOR ONEST ȘI DEVOTAT
operei lui Mihai Eminescu este, fără îndoială,
cărturarul francez Louis Barral.¹ Încă de la
stabilirea sa în România și pînă la plecarea
definitivă de pe aceste meleaguri, traducătorul
cel mai serios al lui Eminescu în limba lui Vol-
taire, în perioada cît a stat în România, a des-
fășurat o intensă și susținută activitate pri-
vind viața, opera și raporturile poetului nostru
național cu lumea literaturii franceze.

Contribuția sa fundamentală la cunoașterea
creației eminesciene în spațiul culturii franceze
constă în cele două traduceri: *Sonnets*² și
*Poèmes choisis*³, atît de bine primite de critica

PARIS

LIBRAIRIE LECOFFRE

J. GABALDA et C^o, Éditeurs

RUE BONAPARTE, 90

1934

literară⁴, cît și de publicul avizat. Aceste
tălmăciri sînt rodul unei severe munci ce a
durat un deceniu și jumătate. Fiind un bun
cunoscător al limbii române, pătrunzînd în
tainele ei, Louis Barral a găsit echivalentele
cele mai fericite pentru majoritatea sintag-
melor poetice eminesciene. Astăzi aceste cărți,
elaborate cu atîta răbdare de către Louis Barral,
sînt niște rarități bibliofilice și cine le posedă
se poate numi un om norocos.

În răstimpul dintre cele două războaie mon-
diale, ia ființă în orașul Constanța, din iniția-
tiva unor intelectuali din localitate, *Comitetul
Pro Eminescu*, care își desfășoară activitatea

¹ S-a născut la 25 noiembrie 1896 la Moirans (Isère)
și a murit la 16 august 1966, la Roma. A făcut studii
strălucite de filosofie la Louvain (1915—1923). Este
numit profesor de literatură și filosofie la Cum-Capon.
Din august 1925 se stabilește în România, mai, întîi
la Beiuș și apoi la București. A fost numit profesor de
limba și literatura franceză la liceul „Samuil Vulcan”,
precum și rector al Internatului Pavelian din Beiuș.
Redactează revista „Observatorul” (1926—1936). La
Beiuș rămîne pînă în 1934. După această dată se sta-
bilește în București, de unde va pleca în 1951 în Franța.

A desfășurat o bogată activitate publicistică, cola-
borînd la un număr apreciabil de reviste și ziare. A
avut strînse relații cu Nicolae Iorga, I. M. Rașcu, Mia
Frollo, Iosif Frollo, Al. Tzigara-Samurcaș, Barbu Bre-
zianu, Valerian Petrescu și alții. A făcut servicii deose-
bite culturii românești prin tot ceea ce a întreprins.

² M. Eminescu — *Sonnets* (Traduction par L. Barral).
București, Imprimeria „Socec”, [1933], 16 p. cu ilus-
trații.

³ M. Eminescu, *Poèmes choisis*. Traduction par L.
Barral. Paris, Librairie Lécoffre J. Gabalde et
C^{ie} Editeurs, 1934, 131 p.

⁴ Amintim aici unele din cele mai judicioase
cronici și recenzii: Mia Frollo — *Eminescu în fran-
tuzește*, în „Vremea”, 6, nr. 333, 15 aprilie 1934, p. 4;
Nicolae Iorga — *Eminescu în limba franceză*, în „Nea-
mul Românesc”, 29, nr. 133, 26 iunie 1934, p. 1; Șerban
Cioculescu — *Mihai Eminescu: Poèmes choisis*. Tra-
duction par L. Barral, în „Revista Fundațiilor Regale”,
2, nr. 2, februarie 1935, pp. 414—430; Sandu Tzigara-
Samurcaș — *M. Eminescu, Poèmes choisis*. Traduction
par L. Barral, în „Convorbiri literare”, 67, nr. 4, aprilie
1934, pp. 375—378; Alexandru Elian — *Cu privire la
traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu*, în „Convor-
biri literare”, 72, nr. 6—9, iunie—septembrie 1939,
p. 1469—1537.

[Adresa pe plic]:

Monsieur Val. Petresco
 Secrétaire général du comité *Pro Eminescu*
 7 rue Scarlat Virnav
 Constanța

[Data poștei]:

Vașcău Oradea
 26 mar[ie] 1933
 Constanța
 28 III 1933

Monsieur,

Ce sera un honneur et un plaisir pour moi d'avoir à parler, sous les auspices du comité Pro Eminescu, du grand poète qui, quoi qu'on en aie, a de si profondes attaches avec la France. Je vous remercie de m'avoir procuré l'un et l'autre.

S'il m'est permis d'exprimer un désir, je vous serais reconnaissant de bien vouloir me fixer la date précise de ma conférence, dans le cadre de vos séries. Il me conviendrait assez de pouvoir la tenir le premier dimanche après Pâques, c'est à dire le 23 Avril, pour plusieurs raisons.

D'abord c'est à peu près le seul dimanche libre que je note dans mon programme assez chargé.

Ensuite à la fin de la semaine pascale, de retour de Rome, je me trouverai à Bucarest ce qui réduirait considérablement les frais de mon déplacement que votre comité a généreusement offert de supporter: Bucarest—Constanța—Bucarest, ne vaut rien à côté de Oradea—Constanța—Oradea, en tenant compte surtout que je voyage à prix réduit.

Veuillez donc, je vous prie, Monsieur, avoir l'obligeance de me donner les lignes de votre programme, pour que je puisse y conformer le mien, ou l'y adapter s'il est possible.

Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de mes meilleurs sentiments.

L. BARRAL

Beiuș — jud. Bihor

ce 24.3.33

Între anii 1930—1934 și despre care s-au mai făcut referiri în coloanele acestei reviste și în revista „Secolul 20”. Obiectivul esențial al acestui comitet era de a aduna fondurile necesare ridicării unui monument lui Mihai Eminescu pe locurile ce îl formecaseră odinioară.

În acest sens, organizează și un ciclu de conferințe, în intervalul 1931—1933, la care participă personalități de seamă ale culturii românești. Aproape toate conferințele au ca subiect problema capitală a literaturii noastre — *Eminescu*.

În cadrul acestor manifestări a fost invitat să participe și Louis Barral cu o comunicare despre *Eminescu și Franța*. Misivele ce se publică în continuare sînt trimise lui Valerian Petrescu⁵, secretar al *Comitetului Pro Eminescu*,

și conțin prețioase informații privind fixarea datei conferinței, amănările survenite din diverse motive, intervenția pe lângă Constantin Kirițescu și Al. Tzigara-Samurcaș de a transfera mormîntul poetului la Constanța; sprijinul acordat la alcătuirea unui *Omagiu lui Eminescu*, solicitarea colaborării la acest omagiu a unor personalități, precum Martha Bibescu și Mișu Teșanu, reputat desenator și pictor în epocă; expedierea a cîte 10 exemplare din traducerea sa din opera lui Mihai Eminescu lui Valerian Petrescu și Dimitrie Petrovici, precum și entuziasmul și atașamentul său profund față de osteneala atît de dezinteresată a tuturor celor ce contribuiau la eternizarea geniului nostru tutelar.

Originalele acestor scrisori se află în arhiva *Comitetului Pro Eminescu*, avută în păstrare de Valerian Petrescu.

Arcadiu PETRESCU
 Nicolae SCURTU

⁵ Valerian Petrescu (1898—1969), admirator al poetului național despre care a scris un articol substanțial, *Mihai Eminescu și marea*, apărut inițial în „*Analele Dobrogei*”, 12 fascicule (1—12), 1931, pp. 268—283, și reeditat în volumul *Omagiu lui Mihai Eminescu*, (Editura „Universul”, 1934).

[Adresa pe plic]:

Domnului Val. Petrescu
Secretar general al comitetului *Pro Eminescu*
Str. Scarlat Vîrnăv nr. 7
Constanța

[Data poștei]:

Vașcău Oradea
26 martie 1933
Constanța
28.III.1933

Stimate domnule,

Va fi o onoare și o plăcere pentru mine să vorbesc sub auspiciile Comitetului *Pro Eminescu*, despre marele poet care, orice ar fi, are atît de profunde legături cu Franța. Vă mulțumesc că mi-ați oferit ambele posibilități.

Dacă mi-ar fi permis să-mi exprim o dorință, v-aș fi recunoscător dacă ați binevoi să fixați data precisă a conferinței mele⁶ în cadrul programelor dumneavoastră de conferințe. Mi-ar conveni foarte mult să o pot ține în prima duminică după Paști, adică la 23 aprilie, din mai multe motive.

Mai întîi este aproape singura duminică liberă pe care o am în programul meu destul de încărcat.

Apoi, la sfîrșitul săptămînii pascale, întors de la Roma, voi fi la București—Constanța—București, ceea ce ar reduce considerabil cheltuielile pentru deplasarea mea, pe care Comitetul dumneavoastră s-a oferit cu generozitate să le suporte: București—Constanța—București nu înseamnă nimic pe lingă Oradea—Constanța—Oradea, ținînd cont mai ales că am reducere la călătorii.

Vă rog, domnule, să aveți amabilitatea de a-mi trimite punctele principale ale programului dumneavoastră, pentru a putea adapta programul meu la al dumneavoastră, dacă este posibil.

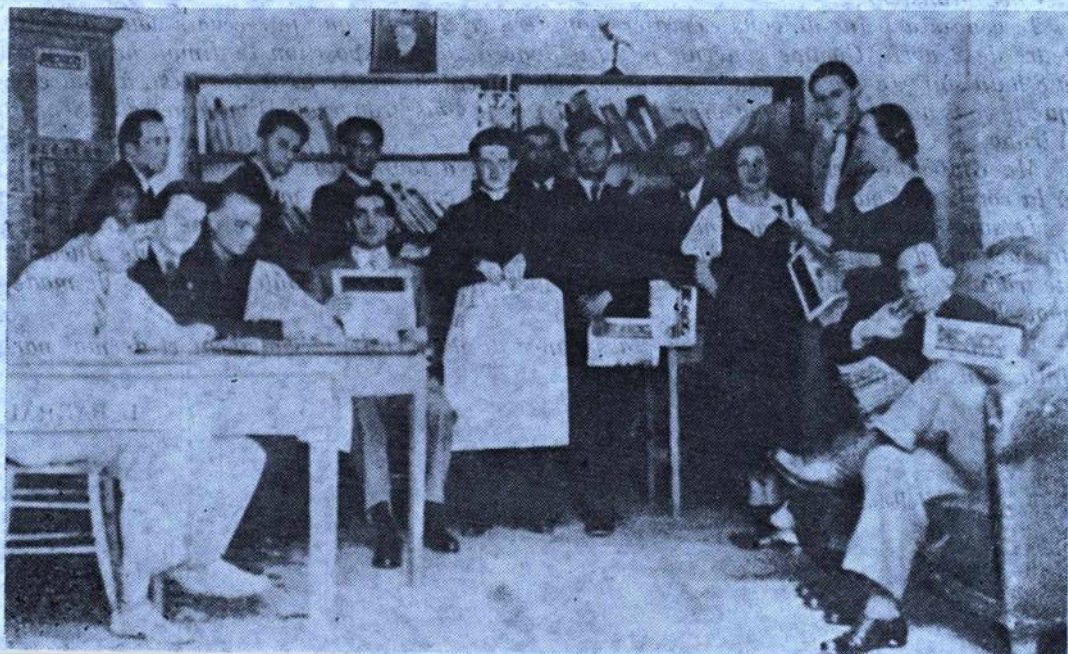
Vă rog să primiți, domnule, expresia celor mai bune sentimente.

Beiuș — județul Bihor
24.3.1933

L. BARRAL

⁶ L. Barral ține o conferință în ziua de 22 mai 1933, semnificativ intitulată *Eminescu et la France*. ce va fi publicată în traducere românească în revista „*Observatorul*”, 9, nr. 7—8—9—10, septembrie—decembrie 1936, pp. 292—296. Traducerea e semnată de H. I. Un fragment din această conferință s-a publicat, desigur în limba franceză, în *Omagiu lui Mihai Eminescu*. Autorul stabilește cu finețe relațiile creației eminesciene cu literatura franceză. E unul din cele mai bune studii de comparatistică.

Louis Barral în redacția revistei „*Observatorul*”, din București (al doilea din dreapta).



[Adresa pe plic]:

Monsieur V. Petresco
secretar general al comitetului
Pro Eminescu
7 Str. Scarlat Vîrnav, Constanța

[Data poștel]:

Vașcău Oradea
5 Aprilie] 933
Constanța 7 IV 933

*Cher Monsieur,
Je vous serais reconnaissant de bien vouloir m'aviser par retour du courrier, à l'adresse ci-jointe :*

Pr. L. BARRAL
90, B-dul Pache Protopopescu
București,

si la date du 23 Avril 1933, duminica Tomii, vous convient pour la conférence que vous m'avez demandé de tenir à Constanța, sous les auspices du comité Pro Eminescu. Si votre réponse était affirmative, je serais à Constanța, le samedi 22, par le rapide du soir, et me tiendrais à votre disposition pour la journée du Dimanche, à l'heure qui vous conviendrait le mieux. Je vous prierais de ne pas vous inquiéter du logement, puisque j'ai des connaissances à Constanța, chez qui je descendrais.

Veuillez agréer, Monsieur, mes salutations distinguées

L. BARRAL

ce 4.IV.33

Bucarest

90 bdul Pache Protopopescu

III

[Adresa pe plic]:

Monsieur Val. Petresco
secrétaire général du comité
Pro Eminescu
7, Rue Scarlat Vîrnav, Constanța

[Data poștel]:

Beiuș, 5 Aprilie]
Constanța 7 Aprilie] 933

*Cher Monsieur,
Je venais à peine de vous expédier mon dernier courrier que je recevais votre aimable lettre de 2 avril. Comme convenu je serai donc à votre disposition le dimanche 23 avril à 8 h du soir. Je vous demanderais donc simplement de m'avertir à Bucarest, à l'adresse que je vous donnais dans ma précédente lettre, si je vous trouverai Dimanche, rue Scarlat Vîrnav.*

Ma conférence sera à votre entière disposition, à toutes fins que vous croyez utiles, à la condition, que vous me donnerez le plaisir de corriger moi-même les épreuves.

*Je suis heureux de ce que mademoiselle Holbach * accepte de faire une lecture de ses traductions d'Eminescu. Ayant essayé moi-même pour les cercles littéraires de Bucarest de traduire votre grand poète, j'aurai un plaisir particulier de goûter les essais de mademoiselle Holbach.*

Veuillez agréer, cher Monsieur, l'assurance de mon entier dévouement et de ma parfaite considération.

L. BARRAL

Beiuș ce 5.IV.33

* In loc de Holban.

[Adresa pe plic]:
D-lui Valerian Petrescu
Secretar general al comitetului
Pro Eminescu
Str. Scarlat Vîrnav 7
Constanța

[Data poștei]:
Vașcău Oradea
5 aprilie 1933
Constanța
7.IV.1933

Stimate domnule,
V-aș fi recunoscător dacă ați binevoi să mă anunțați cu poșta următoare, la adresa alăturată:

Pr. L. BARRAL
90 Bd. Pache Protopopescu
București

dacă data de *23 aprilie 1933*, duminica Tomii, vă convine pentru conferința ce mi-ați solicitat s-o țin la Constanța sub auspiciile *Comitetului Pro Eminescu*. Dacă răspunsul dumneavoastră ar fi afirmativ, aș fi la Constanța, sîmbătă 22, cu rapidul de seară și voi fi la dispoziția dumneavoastră pentru ziua de duminică, la ora care v-ar conveni cel mai bine. V-aș ruga să nu vă preocupați de locuință, pentru că am cunoștințe la Constanța, la care voi trage.

Vă rog să primiți, domnule, distinse salutări

L. BARRAL

4.IV.1933
București
90 Bdul Pache Protopopescu

III

[Adresa pe plic]:
Domnului Val. Petrescu
Secretar general al comitetului
Pro Eminescu
Str. Scarlat Vîrnav 7
Constanța

[Data poștei]:
Beiuș 5 aprilie
Constanța 7 aprilie 1933

Stimate domnule,
Tocmai vă expediasem ultimul meu mesaj, cînd am primit amabila dumneavoastră scrisoare din 2 aprilie. După cum am convenit, voi fi la dispoziția dumneavoastră duminică 23 aprilie, ora 8 seara. V-aș ruga doar să mă anunțați la București, la adresa pe care v-am dat-o în scrisoarea mea precedentă, dacă vă voi găsi duminică la adresa din str. Scarlat Vîrnav.

Conferința mea va fi cu totul la dispoziția dumneavoastră, în orice scop pe care îl credeți util, cu condiția de a-mi oferi plăcerea să revizuiesc chiar eu corecturile.

Sînt fericit că d-ra Holban ⁷ acceptă să citească din traducерile sale din Eminescu. Încercînd eu insumi să traduc pe marele dumneavoastră poet pentru cercurile literare din București, mi-ar face o plăcere deosebită să cunosc încercările d-rei Holban.

Vă rog să primiți, stimate domnule, asigurarea întregului meu devotament și întreaga mea considerație.

Beiuș, 5.IV.1933

L. BARRAL

⁷ Maria I. Holban (n. 1901), medievistă eminentă, nu a participat la conferința lui L. Barral pe care l-a cunoscut în București, în cercul lui Petre V. Haneș, în schimb, a colaborat cîndouă traduceri la *Omagiu lui Mihai Eminescu: Je n'ai plus qu'un désir și Empereur et prolétaire* (fragment).

Adresa pe plic]:
Monsieur Valère Petresco
7 Str. Scarlat Vîrnav
Constanța

[Data poștei]:

Constanța 29.IV.933

Cher Monsieur,

Je vous prie d'abord de croire qu'il n'y a pas eu l'ombre d'une impolitesse dans le retard forcé imposé à ma conférence. J'étais pour ma part à l'heure fixé à Bucarest, prêt à partir pour Constanța, quand j'ai reçu votre télégramme, mais j'ai profité de ce contretemps pour régler quelques affaires urgentes à Bucarest et pour me reposer de mon voyage un peu rapide en Italie.

La date du 7 Mai me dérangerait puisque je doit retourner à Bucarest le 16 Mai pour une conférence à la Radio. Je vais donc voir la façon de faire coïncider mes 2 déplacements. Dans le courant de la semaine je vous avertirai donc télégraphiquement si je peux être à Constanța le Samedi 13 Mai pour ma conférence le 14 Mai au soir.

En tout cas, je me tiens à l'entière disposition du Comité et je suis très honoré du désir qu'a eu Mr. l'Amiral Bălănescu d'être présent à cette causerie sur Eminesco.

Veuillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes bons sentiments.

L. BARRAL

Beiuș le 27.IV.33

V

Adresa pe plic]:

[Data poștei]:

Monsieur Valère Petresco
secrétaire du comité *Pro Eminesco*
7 Str. Scarlat Vîrnav
Constanța

Beiuș 2 mai 933
Constanța 4 mai 933

Cher Monsieur,

Je viens de recevoir confirmation de la date de ma conférence à la Radio de Bucarest: Mardi 16 Mai. En conséquence je puis être à votre disposition le dimanche 14 Mai à l'heure que vous jugerez la plus convenable. Dans ce cas je serai à Constanța le Samedi soir 13 Mai, à l'arrivée du Rapide.

Si cette date du 14 Mai était déjà retenue, je ne pourrai alors me rendre à Constanța que le 9 Juillet, étant retenu soit à Beiuș, soit par d'autres conférences fin Mai et Juin.

Dans l'attente de votre confirmation, recevez, cher Monsieur, l'expression de mes bons sentiments.

L. BARRAL

Beiuș ce 1 Mai 1933.

VI

[Adresa pe plic]:

[Data poștei]:

Monsieur Valerian Petresco
secrétaire du comité „Pro Eminesco“
7 Str. Scarlat Vîrnav
Constanța

Beiuș 6 mai 933
Constanța 8 mai 933

Cher Monsieur,

Un télégramme de la Radio de Bucarest ajourne ma conférence au Mardi 23 Mai; comme il était convenu que je profiterais de ce voyage pour me rendre à Constanța, je

IV

[Adresa pe plic]:

Domnului Val. Petrescu
Str. Scarlat Virnav 7
Constanța

[Data poștei]:

Constanța 29.IV.1933

Stimate domnule,

Mai întâi vă rog să fiți convins că nu e vorba de cea mai mică impolitete în întârzierea forțată cu care imi țin conferința. În ce mă privește, eram la ora fixată la București, gata să plec spre Constanța, când am primit telegrama dumneavoastră și am profitat de acest contratimp pentru a soluționa câteva treburi urgente la București și pentru a mă odihni după călătoria mea cam rapidă în Italia.

Data de 7 mai nu mi-ar conveni fiindcătrebuie să mă întorc la București, la 16 mai, pentru o conferință la radio. Aș dori să găsesc modalitatea ca ambele deplasări să coincidă. În cursul săptămânii vă voi anunța deci telegrafic dacă pot fi la Constanța sîmbătă 13 mai pentru conferința din 14 mai seara.

În orice caz, sînt cu totul la dispoziția Comitetului și sînt foarte onorat de dorința domnului Amiral Bălănescu⁶ de a fi prezent la acest colocviu despre Eminescu.

Vă rog să primiți, stimate domnule, expresia bunelor mele sentimente.

L. BARRAL

27IV1933

Beiuș

V

[Adresa pe plic]:

Domnului Valerian Petrescu
Secretar al Comitetului *Pro Eminescu*
Str. Scarlat Virnav 7
Constanța

[Data poștei]:

Beiuș 2 mai 1933
Constanța 4 mai 1933

Stimate domnule,

Tocmai am primit confirmarea datei conferinței mele la Radio București: marți 16 mai. În consecință, pot fi la dispoziția dumneavoastră *duminică 14 mai*, la ora ce veți considera a fi cea mai convenabilă. În acest caz, voi fi la Constanța sîmbătă seara, 13 mai, la ora cînd sosește rapidul.

Dacă această dată de 14 mai ar fi deja reținută, atunci nu aș putea veni la Constanța decît la 9 iulie, fiind reținut fie la Beiuș, fie pentru alte conferințe de la sfîrșitul lui mai și iunie.

În așteptarea confirmării dumneavoastră, primiți, stimate domnule, expresia bunelor mele sentimente.

Beiuș, 1 mai 1933

L. BARRAL

VI

[Adresa pe plic]:

Domnului Valerian Petrescu
Secretarul Comitetului *Pro Eminescu*
Str. Scarlat Virnav nr. 7
Constanța

[Data poștei]:

Beiuș 6 mai 1933
Constanța 8 mai 1933

Stimate domnule,

O telegramă de la Radio București amină conferința mea pentru marți 23 mai; după cum convenisem că voi profita de această călătorie pentru a veni la Constanța,

⁶ Ion Bălănescu, președinte al comitetului *Pro Eminescu*, autor al unui minuscul volum de versuri, militar distins și iubitor de poezie.

vous ai immédiatement dépêché un télégramme. Je compte sur vous, cher Monsieur, pour m'excuser auprès du Président du Comité.

Veuillez me dire, cher Monsieur, si vous acceptez cette date et croyez à mes bons sentiments.

L. BARRAL

Beiuș ce 5.V.33

VII

[Adresa pe plic]:

D-sale

D-lui Dr. * Valeriu Petresco

secretar general al comitetului Pro Eminescu

7 str. Scarlat Virnav

Constanța

[Data poștei]:

Oradea 19 mai 933

Cher Monsieur,

*Je vous confirme mon arrivée à Constanța ce samedi 20 Mai par le „Fulger“ ** du soir. Pour le reste, je suis à votre entière disposition.*

Veuillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes meilleurs sentiments.

L. BARRAL

Beiuș ce 17.V.33

VIII

[Adresa pe plic]:

Monsieur Valère Petresco

secrétaire du Comité Pro Eminescu

7 Str. Scarlat Virnav

Constanța

[Data poștei]:

Beiuș 4 iun[ie] 933

Constanța 6.VI.933

Cher Monsieur,

Vous m'excuserez, j'en suis sûr, pour le retard que j'apporte à vous remercier de votre sympathique accueil. Je vous prie de transmettre aussi à Mr. le colonel Petrovici mes meilleurs sentiments. J'ai éprouvé un bien grand plaisir de me trouver pendant q[uel]q[ues] heures en votre aimable compagnie et j'ai pu me rendre compte facilement à voir votre enthousiasme ainsi que celui de votre collaborateur des causes du succès de votre belle entreprise. Je suis de tout coeur avec vous. J'ai déjà parlé de notre projet du transfert des cendres d'Eminescu à Constanța, avec Mr. Kirilescu et Mr. Tzigara-Samurcaș; ils n'ont pas été hostiles à l'idée, mais vous devez entreprendre l'enquête dont nous parlions. Je sais que Mia Frollo, qui lui est acquise, fera de son côté tout ce qui sera de son pouvoir, pour qu'elle se réalise.

Ci-joint deux des poésies que je vous avais annoncées: Mai am un singur dor en

CARTA POSTAL



** cher Monsieur,*

Votre aimable invitation et mon me rejoindre à Bucarest où je suis depuis une semaine. Je suis obligé de vous dire, que malgré mon vif désir, je ne pourrai prendre part aux fêtes que nous aurons eues à acquiescer en l'honneur de

D. Valeriu

L. Valeriu Petresco

președinte

7 Str. Scarlat Virnav

Constanța

* Titulatură nejustificată.

** denumirea trenului rapid.

v-am trimis imediat o telegramă. Contez pe dumneavoastră, domnule, pentru a mă scuza față de Președintele comitetului.

Vă rog să-mi comunicați, stimate domnule, dacă acceptați această dată și vă îndreptez de bunele mele sentimente.

Beiuș, 5.V.1933

L. BARRAL

VII

Adresa pe plic:

Data poștei:

Domnii Sale d-lui dr. Valeriu Petrescu

Oradea, 19 mai 1933

Secretar general al comitetului

Pro Eminescu

Str. Scarlat Virnav, nr. 7

Constanța

Stimate domnule,

Vă confirm sosirea mea la Constanța, simbăta aceasta, 20 mai, cu „Fulgerul“ de seară. În rest, sint cu totul la dispoziția dumneavoastră.

Va rog să primiți, stimate domnule, expresia celor mai bune sentimente.

Beiuș, 17.V.1933

VIII

Adresa pe plic:

Data poștei:

Domnului Valeriu Petrescu

Beiuș, 4 iunie 1933

Secretarul comitetului *Pro Eminescu*

Constanța, 6.VI.1933

Str. Scarlat Virnav 7

Constanța

Stimate domnule,

Mă veți scuza, sint sigur, pentru întârzierea de a vă transmite mulțumiri pentru simpatica dumneavoastră primire. Vă rog să transmiteți, de asemenea, d-lui colonel Petrovici⁹ sentimentele mele cele mai bune. Mi-a făcut o foarte mare plăcere să fiu timp de citeva ore în amabila dumneavoastră companie și am putut să-mi dau seama cu ușurință de entuziasmul dumneavoastră ca și de al colaboratorului dumneavoastră pentru succesul frumoasei dumneavoastră întreprinderi. Sint din toată inima alături de dumneavoastră. Am vorbit deja cu dl. Kirițescu¹⁰ și cu dl. Tzigara-Samurcaș¹¹ despre proiectul nostru de a transfera cenușa lui Eminescu la Constanța; ei n-au fost ostili acestei idei, dar dumneavoastră ar trebui să întreprindeți ancheta despre care am vorbit. Știam că Mia Frollo¹², care este cucerită de idee, va face, din partea sa, tot ce-i va sta în putință pentru ca aceasta să se realizeze.

Alăturat vă trimit două dintre poeziile de care v-am vorbit: *Mai am un singur dor*

⁹ Dimitrie Petrovici, colonel de infanterie, membru în comitetul pentru ridicarea monumentului lui Mihai Eminescu.

¹⁰ Constantin Kirițescu, profesor universitar, membru în comitetul de conducere al Ministerului de Instrucție și al Cultelor, mulți ani inspector general în acest minister. Autorul unei foarte cunoscute cărți despre primul război mondial, tradusă și în limba franceză — *La Roumanie dans la guerre mondiale* (1916—1919). Preface de M. André Tardieu. Traduit du roumain par L. Barral. Paris, Payot, 1934, 498 pagini.

¹¹ Alexandru Tzigara-Samurcaș, profesor universitar, director al Bibliotecii Fundațiilor Regale, specialist în istoria artei și redactor al prestigioasei reviste „Convorbiri literare“.

¹² Mia Frollo, poetă, traducătoare și eseistă. Prietenă apropiată a lui L. Barral, căruia i-a luat un interviu — *De vorbă cu părintele Barral*, „România literară“, 2, nr. 68, 3 iunie 1933, p. 4.

français (Hélène Vacaresco) et en allemand (Viktor Orendi-Hommenau), les autres suivront dès que je les aurai.

Je vous enverrai aussi un article en français pour votre livre occasionnel.

Veuillez, je vous prie, présenter à Mr. l'amiral Bălănescu tous mes regrets de ne l'avoir pas rencontré et mes remerciements pour les ordres qu'il a laissés.

N'oubliez pas non plus, je vous prie, de me rappeler au bon souvenir de Mr. Vulpe et de présenter à Madame Petresco, avec mes meilleurs hommages, l'expression de mon religieux respect.

J'espère que Monsieur votre Père a fait un bon pèlerinage.

Veuillez agréer, cher Monsieur, l'assurance de mes bons sentiments.

Beiuș le 1.V * 33

L. BARRAL

IX

[Destinatar]:

[Data poștei]:

D-lui Dr. Valère Petresco

judecător

7 Str. Scarlat Virnav

Constanța

Iași 18 iul[ie] 933

Constanța 19.VII.933

Mon cher Monsieur,

Je vous doit d'abord mes excuses pour le retard apporté à répondre à votre si aimable lettre où vous me passiez encore de vous envoyer le petit article promis. Mais j'ai été si occupé que ce n'est que ce soir, avant de commencer une série de 26 conférences religieuses sur notre poète. Il va de soi que vous pouvez faire de ma prose ce que bon vous semblera. Le seul mérite de ces lignes c'est peut-être leur sincérité. Si vous trouvez qu'elle ne dépasseront pas le recueil des paroles dites par de plus autorisés que moi en l'honneur du génie formidable que vous voulez honorer, publiez-les! Sinon, la coș! Je ne m'en formaliserai pas.

Avez vous reçu quelque chose de la Princesse Bibesco? Si non dites le moi, en m'accusant réception de mon papier, je la relancerai. Avez-vous reçu de Teșanu le dessin qu'il compose pour vous? L'on m'a assuré qu'il était bien. Je le voudrais.

Je serai à Constanța le 27 Juillet au soir. J'espère vous voir le 28 et reprendre notre conversation de Mai. Je compte bien aussi rencontrer Mr. Petrovici; je garde un si bon souvenir des [quel]q[ues] heures passées ensemble.

Veuillez, je vous prie, présenter à Madame Petresco mon bien religieux respect et saluer de ma part Mr. votre Père s'il est chez vous.

Croyez, je vous prie, à mes bons sentiments.

L. BARRAL

** În loc de VI.

Je me souhaite la plus entière réussite. Votre ténacité mérite d'être récompensée. Rappelez-moi, je vous prie, au souvenir de madame Petresco, à qui mes auzq l'amabilité de présenter mes respects, et au souvenir de Mr. Petrovici et Vulpe. —

Veuillez croire, cher monsieur, à mes bons sentiments

Bucarest ce 14. mai 34.

L. Barral

în limba franceză (Elena Văcărescu)¹³, și în limba germană (Viktor Orendi-Hommenau)¹⁴, celelalte vor urma de îndată ce le voi avea.

Vă voi trimite, de asemenea, un articol în limba franceză pentru volumul dumneavoastră ocazional.

Vă rog să transmiteți d-lui amiral Bălănescu toate regretele mele de a nu-l fi întâlnit ca și mulțumirile mele pentru dispozițiile date.

Nu uitați, vă rog, să amintiți de mine d-lui Vulpe și să transmiteți d-nei Petrescu cele mai distinse omagii, precum și expresia cuviosului meu respect.

Sper că tatăl dumneavoastră a făcut un frumos pelerinaj.

Vă rog să primiți, stimate domnule, asigurarea bunelor mele sentimente.

Beiuș, 1.VI.1933

L. BARRAL

IX

[Adresa pe plic]:

D-lui Dr. Valeriu Petrescu
judecător
Str. Scarlat Vîrnav nr. 7
Constanța

[Data poștei]:

Iași 18 iulie 1933
Constanța 19 VII 1933

Stimatul meu domn,

Mai întâi vă datorez scuze pentru întârzierea răspunsului la atît de amabila dumneavoastră scrisoare, prin care încă mă păsuîți cu trimiterea micului articol promis.¹⁵ Dar am fost atît de ocupat, încît numai în această seară, înainte de a începe o serie de 26 de conferințe religioase la Iași, am putut găsi un moment pentru a așterne cu claritate cîteva idei generale despre poetul nostru. Este de la sine înțeles că veți putea face din proza mea ceea ce vi se va părea că este mai bine. Singurul merit al acestor rînduri este, poate, sinceritatea lor. Dacă găsiți că aceasta nu depășește valoarea celor spuse de cei mai autorizați decît mine în onoarea geniului formidabil pe care vreți să-l celebrați, publicați-le! Dacă nu, la coș! Nu mă voi formaliza.

Ați primit ceva din partea principesei Bibescu?¹⁶ Dacă nu, spuneți-mi, confirmînd primirea scrisorii mele și voi reinnoi solicitarea. Ați primit de la Teișanu¹⁷ desenul ce l-a făcut pentru dumneavoastră? Am fost asigurat că este bine realizat. Aș dori aceasta.

Voi fi la Constanța la 27 iulie seara. Sper să vă văd în 28 și că reluăm conversația noastră din luna mai. Contez, de asemenea, că voi reîntîlni pe dl. Petrovici; păstrez o amintire atît de frumoasă despre cele cîteva ore petrecute împreună.

Vă rog să transmiteți doamnei Petrescu¹⁸ cuviosul meu respect și să salutați din partea mea pe tatăl dumneavoastră, dacă se află acolo.

Credeți, vă rog, în bunele mele sentimente.

L. BARRAL

17.VII.1933

¹³ Elena Văcărescu nu a publicat în volumul omagial o astfel de traducere, ci numai o evocare intitulată *Introducere la Eminescu*, paginile 17—19.

¹⁴ Viktor Orendi Hommenau a publicat în *Omagiu lui Mihai Eminescu; Ein letzter Wunsch mich noch beselt...*, p. 53.

¹⁵ Articolul trimis pentru *Omagiu lui Mihai Eminescu* e un fragment din conferința *Eminescu et la France*. Nu este intitulat.

¹⁶ Martha Bibescu publică în *Omagiul* amintit articolul *Poetul tinereții și al durerii*, pp. 23—24.

¹⁷ Mișu Teișanu, pictor și desenator, a trimis desenul pentru volumul îngrijit de Valerian Petrescu (nefiind însă reproduș în acesta). Reproduș în „*Manuscriptum*“, nr. 1/1985.

¹⁸ Maria Florica Petrescu (1902—1968), soția lui Valerian Petrescu, poetă și memorialistă.

Destinatar:

Iasi

Institut N. Dame de Sion

Str. Cuza Vodă

X

Cher Monsieur,

Avec toutes mes excuses pour le retard apporté à cette correction. Je pars dans un instant pour Băneasa. Je me rappellerai les courts mais bons instants passés ensemble. Rappelez-moi au bon souvenir de Madame et Monsieur Petrovici et veuillez présenter à Madame Petresco l'expression de ma respectueuse sympathie avec le regret de ne l'avoir rencontrée lors de ma visite.

À vous, cher Monsieur, mes meilleurs sentiments et tous mes encouragements pour votre belle oeuvre.

L. BARRAL

Bucarest, ce 30.VII.[19]33

Institut Notre Dame de Sion PANCALDI, Istanbul, Turcia
jusqu'au 29 Août

XI

Cher Monsieur,

J'ai trouvé votre lettre à Beiuș où elle m'a suivi de Bucarest. J'ai donné l'ordre que l'on vous envoie ainsi qu'à Mr. le colonel Petrovici 10 volumes d'Eminesco. Le prix du volume est de 130 lei; mais il suffira que vous m'envoyiez 100 lei par volume; je vous laisse la différence comme modeste obole de ma part, pour Eminesco de Constanța.

Je vous prie d'en aviser Mr. Petrovici. Je ne sais pas encore mon programme pour l'été. Mais à la date que vous m'indiquez j'ai bien peur de ne pouvoir me rendre à la cérémonie eminescienne.

Veuillez remercier, je vous prie, Madame Petresco de ses aimables paroles et croyez, cher Monsieur, à mes sentiments bien sincèrement dévoués.

Beiuș, ce 26.IV.[19]34

L. BARRAL

XII

[Adresa pe plic:]

D-sale Dlui Dr. Valerian Petresco

judecător,

7, Str. Scarlat Vinav,

Constanța

[Data poștei:]

Constanța 15.VIII.[19]34

Cher Monsieur,

Votre aimable invitation est venue me rejoindre à Bucarest où je suis depuis une semaine. Je suis obligé de vous dire que malgré mon vif désir je ne pourrai prendre part aux fêtes que vous avez réussi à organiser en l'honneur du grand poète. Je finis demain matin une série de 26 conférences religieuses et repars demain soir pour la Transylvanie où j'ai fixé un rendez-vous important.

Mais je serai de coeur avec vous.

Je vous souhaite la plus entière réussite. Votre ténacité mérite d'être récompensée. Rappelez-moi, je vous prie, au souvenir de Madame Petresco à qui vous aurez l'amabilité de présenter mes respects et à l'amitié de Mr. Petrovici et Vulpe.

Veuillez croire, cher Monsieur, à mes bons sentiments.

L. BARRAL

Bucarest, ce 14.VIII.[19]34

Adresa pe plic:
Iași
Institut N. Dame de Sion
Str. Cuza Vodă

X

Stimate domnule,

Cu toate scuzele mele pentru întârzierea adusă acestei corecturi.¹⁹ Plec imediat la Băneasa.²⁰ Îmi voi reaminti scurtele, dar foarte frumoasele momente petrecute împreună. Amintiți de mine doamnei și domnului Petrovici și vă rog să transmiteți doamnei Petrescu expresia respectuoasei mele simpatii cu regretul de a nu o fi întâlnit cu ocazia vizitei mele.

Dumneavoastră, stimate domnule, sentimentele mele cele mai bune și toate încurajările pentru frumoasa dumneavoastră operă.

L. BARRAL

București, 30.VII.1933

Institutul Notre Dame de Sion PANCALDI, Istanbul, Turcia
până la 29 august

XI

Stimate domnule,

Am găsit scrisoarea dumneavoastră la Beiuș, unde m-a urmat venind de la București. Am dispus să vi se trimită, ca și d-lui colonel Petrovici, 10 volume Eminescu.²¹ Prețul volumului este de 130 lei; dar va fi suficient să-mi trimiteți 100 lei pe volum; las diferența ca modest obol din partea mea, pentru [statuia lui] Eminescu din Constanța.

Vă rog să-l avertizați pe dl. Petrovici. Nu-mi cunosc încă programul de vară. Dar la data ce mi-ați indicat, mi-e teamă că nu voi putea fi la ceremonia în onoarea lui Eminescu.

Vă rog să mulțumiți d-nei Petrescu pentru amabilele cuvinte și vă rog să credeți, stimate domnule, în sentimentele mele sincer devotate.

L. BARRAL

Beiuș, 26.IV.1934

Adresa pe plic:
D-Sale d-lui dr. Valeriu Petrescu
judecător
Str. Scarlat Virnav, nr. 7
Constanța

Data poștei:

Constanța 15.VIII.1934

XII

Stimate domnule,

Amabila dumneavoastră invitație m-a regăsit la București, unde mă aflu de o săptămână. Sînt obligat să vă spun că în ciuda dorinței mele vii nu voi putea lua parte la sărbătorile pe care ați reușit a le organiza în onoarea marelui poet. Termin mîine dimineață o serie de 26 de conferințe religioase și plec mîine seară spre Transilvania, unde am fixat o întîlnire importantă.

Dar voi fi cu inima alături de dumneavoastră.

Vă urez cea mai mare reușită. Tenacitatea dumneavoastră merită a fi recompensată. Amintiți, vă rog, doamnei Petrescu, de mine, avînd amabilitatea de a-i prezenta respectele mele și amintiți de prietenia mea d-lor Petrovici și Vulpe.²²

Vă rog să credeți, stimate domnule, în bunele mele sentimente.

L. BARRAL

București, 14.VIII.1934

¹⁹ Probabil corectura articolului trimis pentru volumul omagial.

²⁰ Gara Băneasa.

²¹ Mihai Eminescu — *Poèmes choisis*. (Vezi nota 3).

²² Aurel Vulpe, avocat și prefect, membru în Comitetul pentru ridicarea monumentului Eminescu din Constanța.

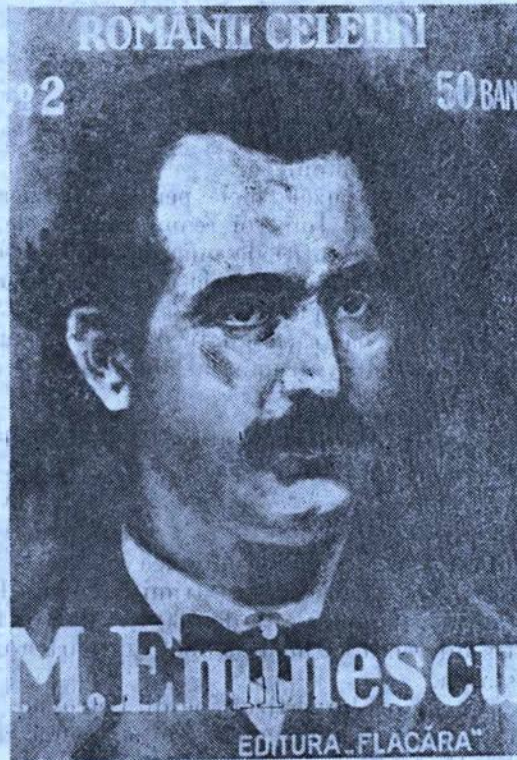
Un pictor fascinat de poet: SANIELEVICI

OBSERVA, ÎN 1977, UN CERCETĂTOR deosebit de activ al vieții lui Mihai Eminescu că «iconografia eminesciană este destul de săracă și istoricilor literari le revin mari îndatoriri în îmbogățirea ei».¹

Într-adevăr, poetul nu s-a bucurat de atenția plasticienilor — nici în timpul vieții și nici postum — multă vreme!...

Din anii scurtei sale vieți se cunosc doar patru fotografii: cea de la Praga (1869—1870); cea în haine albe, pentru „Junimea” (1879—1880); cea din Iași (1884—1885); și cea din Botoșani (1887—1888). Fotografia de la Biblioteca Centrală de Stat * comunicată de Maria Polojințev și datată București, 1881, s-a dovedit apocrifă.² Primele două fotografii au fost cel mai mult solicitate de editori și de biografi eminescieni și, îndeobște, mai cunoscute.

Post-mortem, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și primul deceniu al secolului al XX-lea, nici unul din pictorii contemporani genialului poet nu i-a adus omagiul artei și talentului... Nici Constantin Lecca, nici Gheorghe Tattarescu, nici Theodor Aman, nici Nicolae Grigorescu, nici Ion Andreescu, nici Gheorghe Petrașcu, deși fiecare a făcut numeroase portrete! Singurul, Ștefan Luchian a încercat un cap Eminescu, desen în creion și laviu, după fotografia „Junimea”, nominalizat dreapta, sus, *M. Eminescu*, semnat dreapta, jos, *Șt. Luchian* nedatat, și, sub semnătură, a scris două stihuri eminesciene: «Zadarnic după umbra ta dulce



le întind: / Din valurile vremii nu pot să te cuprind!» (*Din valurile vremii...*).³

Sculptorii s-au arătat mai atenți și mai generoși. Ion Georgescu a turnat un bronz *Poetul Mihail Eminescu* (1890) și a semnat un basorelief, gips-patinat, *Poetul Mihail Eminescu* (1891).⁴ Oscar Spaethe a sculptat în marmură un bust *M. Eminescu*, în 1902, pentru sărbătorirea poetului la Dumbrăveni-Suceava. Pe soclul statuii a gravat o strofă din poezia *Dintre sute de catarge*: «Neînțeles rămîne gindul / Ce-ți străbate cînturile, / Zboară vecinic, îngîndindu-l / Valurile, vînturile». Poetul Cincinat Pavelescu a scris și a recitat o poezie ad-hoc, *La bustul lui Eminescu*.⁵ Frederic Storck a cioplit în piatră o statuie *M. Eminescu*, dezvelită la Galați, în octombrie 1911.⁶

¹ D. Drumaru, *Eminesciana — Iconografie*, „Manuscriptum”, an. VIII, nr. 1(26), 1977 (*Punct contra-punct*), p. 180.

* Sub titlul *Dezlegarea unei enigme iconografice eminesciene*, revista „Cronica”, anul XXII, nr. 6(1097) 6 februarie 1987, p. 6, și nr. 7(1098), 13 februarie 1987, p. 8, publică, sub semnătura cercetătorilor Emil GEORGESCU și Adrian REZEANU, noi argumente în sprijinul ipotezei că fotografia respectivă l-ar înfățișa pe marele poet. [n.r.]

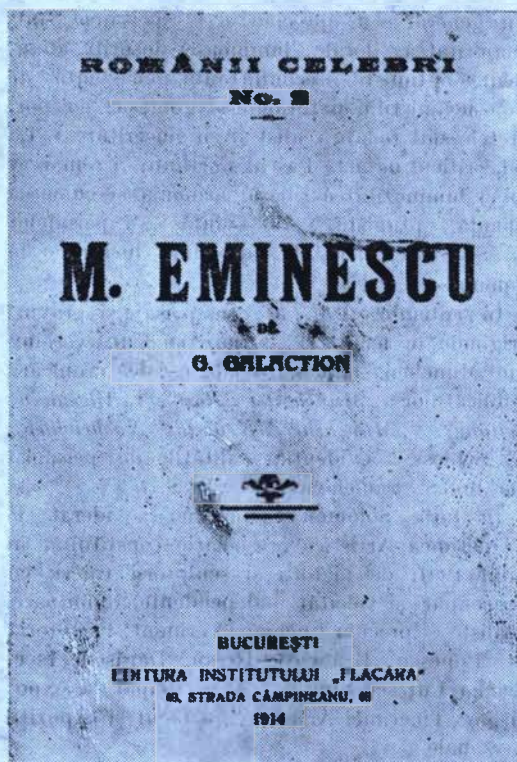
² Vezi „Manuscriptum”, nr. 1/1975, pp. 80—81, nr. 1/1976, pp. 179—183.

³ „Manuscriptum”, an. XII, nr. 1(42), 1981, coperta 1 și 2.

⁴ La Muzeul de Artă al R.S.R. — Apud Ministerul Culturii — Muzeul de Artă — Galeria Națională, *Catalog*, Editura de Stat pentru literatură și artă, f.a., p. 26.

⁵ „Universul”, an. XX, nr. 193, 17 iulie 1902, pp. 1—2 (*Inaugurarea bustului lui Mihail Eminescu la Dumbrăveni*). Statuia a dispărut în 1944.

⁶ Ion Scurtu, *Sărbătorirea lui Mihai Eminescu (la Galați)*, „Ilustrațiunea română”, an. I, nr. 6, noiembrie 1911, pp. 100—101.



În anul 1914, la împlinirea a 25 de ani de la moartea poetului, Societatea Scriitorilor Români (președinte George Diamandy) a organizat festivități comemorative, în zilele de 4—5—6 iulie (1914), în București, la Ateneul Popular din Cismigiu — o conferință despre viața și opera lui Mihai Eminescu, o sezătoare literară cu recitări de poezii și lecturi din scrieri, un meci de box între campionul Franței și cel al Canadei, reduceri de călătorie pe C.F.R. pentru participanții din provincie ș.a.⁷ Editura „Flacăra” a tipărit, în seria Biblioteca „Români Celebri”, o monografie *M. Eminescu*, scrisă de Gala Galaction. Pe copertă, un portret color *M. Eminescu*, bust. Revista „Flacăra” a anunțat monografia astfel: «A apărut *Viața* nefericitului poet M. Eminescu, scrisă de distinsul nostru colaborator G. Galaction. Coperta în culori de pictorul Sanielevici». ⁸ Deci, portretul color M. Eminescu a fost făcut

⁷ „*Dimineața*”, an. XII, nr. 3713, 6 iulie 1914, p. 6 (Serbările comemorative din Cismigiu); cf. „*Adevărul*”, an. XXVIII, nr. 8511, 6 iulie 1914, p. 2; „*Seara*” an. IV, nr. 160, 6 iulie 1914, p. 2.

⁸ „*Flacăra*”, an. III, nr. 35, 14 iunie 1914, p. 284; retipărit în nr. 48—49, 20 septembrie 1914, p. 389 și nr. 50—51, 4 octombrie 1914, p. 399.

de pictorul Sanielevici — S. Sanielevici, cum obișnuia să semneze.

Cine era acest pictor, S. Sanielevici, care s-a încumetat să picteze un portret Eminescu și încă în culori, un portret festiv, comemorativ, după fotografia „Junimea”?...

Deși antroponimicul Sanielevici este larg cunoscut în publicistica și în știința românească — Henric Sanielevici, Maximilian Sanielevici, prof. academician Simeon Sanielevici..., omonimul pictor S. Sanielevici continuă să fie puțin cunoscut; nu figurează în dicționare, enciclopedii, albume și antologii de artă!...

În cele ce urmează încercăm să-i reconstituim biografia și opera.

[Solomon] Sanielevici, frate cu Sanielevicii pomeniți (au fost șapte frați și o soră)⁹, s-a născut și el tot în Botoșani, în anul 1878. Tatăl, Leon Sanielevici (mama Rebeca) a lucrat ca administrator al proprietăților botoșenene (de la Tăutești) ale lui Alexandru Marghiloman. A făcut școala primară în orașul natal, dar între timp familia mutându-se la București,¹⁰ liceul și Școala de Belle-Arte le-a urmat în Capitala țării. Și-a continuat studiile la „Akademie der Kunst”, din München, unde a lucrat cu profesorii Nicolaus Gysis, Johannes Hesterich, Karl Marr, la care l-a găsit și i-a luat locul Iosif Iser.¹¹ La München, se mai aflau Ștefan Popescu, Kimon Loghi, Emilian Lăzăreanu, Fritz Storck, Ipolit Strimbulescu, Jean Al. Steriadi, Hans Mattis Teutsch, Jules Pascin, Camil Ressu, Theodor Pallady ș.a. S. Sanielevici s-a căsătorit cu o localnică.

După un popas la Dachau, centru bancar și de fabrici de hîrtie (după cum arată tabloul *Casă țărănească din Dachau*), a plecat în Franța la Paris, unde a trăit efervescența artistică crepusculară de la răscrucea veacurilor — înfruntarea creatoare dintre impresionism, expresionism, fovism, cubism, tradiționalism, clasicism... S-a înscris la „Academia Julian”, a studiat cu Laurens (Jean Paul), a vizitat Expoziția Universală de artă din 1900. Acolo i-a

⁹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru. Editura „Minerva”, București, 1982, pp. 642—643.

¹⁰ Informații de la prof. Ionel Bejenaru — directorul Muzeului Județean Botoșani; cf. Ionel Bejenaru, *Solomon Sanielevici (1878—1917)*, în „*Caiete botoșenene*”, an. 4, nr. 2(38), februarie 1976, p. 4. *Dicționarul botoșenilor* — „*Aleneu*” (Bacău), nr. 2(195), februarie 1986.

¹¹ Muzeul Artă al R.S.R., *Iser 1881—1958*, Expoziția retrospectivă, *Cronologie*, București, 1984, p. 18.

întîlnit pe Eustațiu Stoenescu, I. Theodorescu-Sion, Dărăscu, Scheletti, Brâncuși... Poetul Victor Eftimiu, care se iniția acum în boema artistică literară pariziană, l-a pomenit nominal și pe Solomon Sanielevici între pictorii români ce-și completau ucenicia în capitala Franței, alături de Luchian, Mütznér, Pallady, Theodorescu-Sion, Steriadi, Adrian Clarnet și alții.¹² S. Sanielevici a legat o strînsă prietenie cu Camil Ressu. Aveau unele afinități comune, — concepție de artă, tematică rurală... În 1903, Camil Ressu i-a făcut lui S. Sanielevici o schiță de portret. L-a « prins » într-un moment de reculegere profundă, cu ochii închiși, parcă dormind, și notele individuale personale — față rotundă, barbișon blond, păr cîrlionțat.¹³

În Franța, la ordinea de zi în lumea artei plastice, se afla resurecția gravurii în lemn, genul de artă medievală, în care a excelat celebrul Albrecht Dürer. Acum i s-au găsit valențe artistice noi. Protagonistul acestei acțiuni novatoare era pictorul gravor Auguste Lepère (1849—1918). S. Sanielevici s-a raliat mișcării zise—gravura originală în lemn, corespunzînd predilecției sale pentru desenul precis și ordinea armonioasă a liniilor. L-a avut profesor preferat pe cunoscutul Pierre Eugène Vibert, care l-a îndrăgit pe ucenicul său român, a venit la București și a deschis, în Ateneul Român, o expoziție de gravuri originale în lemn.

S. Sanielevici și familia sa (soția și trei copii) și-au stabilit domiciliul în localitatea Grosrouvre (Gorunul cel mare), cantonul Montfort l'Amanîy, lingă Paris, cu grădini de pomi și lanuri de griu scăldate în razele fierbinți ale soarelui, care-i aminteau de colinele și verile moldovenești. Simțindu-se ca pe meleagurile natale, a lucrat aici cu plăcere și spor — peisaje cu precădere, dar și gravuri originale în lemn, aceasta fiindu-i particularitatea artistică proprie. A expus lucrări — peisaje, gravuri și acvaforte — la Galeria pariziană Hessèle. Cronicarul de la „*L'art et les artistes*“ a observat cu surprindere că pictorul S. Sanielevici se dovedea a fi și un « dibaci minutor al gravurii artistice.

În general — a apreciat el —, peisajele sînt, majoritatea, florale, luminoase, însoțite abundent, optimiste, reconfortante, cu tentă de voioșie liniștită, naturalețe și gingășie, iar portretele sînt redade realist și cu sinceritate ». La fel, criticul de artă Pascal Forthuny a remarcat și el luminozitatea solară, armonia și culoarea blondă, optimistă, care « cîntă », a peisajelor lui S. Sanielevici.¹⁴ I s-au admis lucrări și la Salonul din Paris.

În septembrie 1907, a expus peisaje și gravuri originale în lemn, la „Expoziția Kunstverein“ din München, remarcate elogios de cronicarii publicațiilor „*Münchener Post*“, „*Allgemeine Zeitung*“, „*Münchener Neueste Nachrichten*“. K. Schloss a evidențiat calitățile de peisagist ale lui S. Sanielevici.¹⁵

În țară, Solomon Sanielevici a aderat la „Tinerimea Artistică“, asociație constituită, în anul 1901, de pictorii și sculptorii tineri, cu preocupări și veleități independente, înnoitoare, realiste — precum Luchian, Vermont, Fr. Stork, Șt. Popescu, Brâncuși, Ressu, Dărăscu, Iser, Cecilia Cuțescu-Storck... A participat la expozițiile „Tinerimei Artistice“, a făcut și expoziții personale.

Prima expoziție personală poate să fie considerată cea din aprilie 1911, din rotunda Ateneului Român, vizitată de Tudor Arghezi, cu care prilej marele poet l-a cunoscut personal pe pictor și a scris despre el și expoziție, în felul său atît de original. După cum se știe, poetul nepereche al « cuvintelor potrivite » a urmărit de aproape și viața artistică, înzestrat fiind și cu talent plastic. El a destăinuit că dacă n-ar fi fost sărac, în anii tinereții, și ar fi avut bani pentru culori și cameră, s-ar fi făcut și el pictor;¹⁶ a scris, deosebit de intuitiv și de competent, numeroase cronici artistice.¹⁷ Pe pictorul S. Sanielevici l-a prezentat cu deta-

¹² Apud T. (T. A. Teodoru), *Expoziția Sanielevici, „Ilustrațiunea română“*, an. II, nr. 12, decembrie, 1912, p. 208, cu reproduceri: *Autoportret, În piață, Cap de copil* — gravuri originale în lemn.

¹³ Pictorul S. Sanielevici, în „*Egalitatea*“ (București), an. XVIII, nr. 36, 31 septembrie 1907, p. 285 (*Cronica săptămîinii*).

¹⁴ Vezi B. B. (Barbu Brezianu), *Tudor Arghezi desenator, „Viața Românească“*, an. XIII, nr. 5, mai 1960, pp. 196—198.

¹⁵ Vezi Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 29 — *Proze. Pensula și dalta, 1904—1966*, Editura „Minerva“, București, 1976. Note bibliografice de Mitzura Arghezi. Adăugăm că iniția cronică plastică a scris-o (cînd publica primele poezii) împreună cu prietenul său de toată

¹² Victor Eftimiu, *Camil Ressu* — Comunicare la o ședință festivă a Academiei R.P.R., în vol. *Portrete și amintiri*, Editura pentru literatură și artă, 1965, p. 486.

¹³ Academia R.P.R. — Institutul de Istoria Artei, T. Enescu, *Camil Ressu*, Editura Academiei R.P.R. Monografii de artiști, București, 1957, p. 61, reproducerea nr. 43 — Colecția C. Ressu.

liile sale fizice: «un bărbat mai mult scund, sănătos și trupeș... E un fel de urs tăcut și își primește cunoștințele cu o ironie și cu o rezervă încântătoare. Dar un urs cu fața trandafir, liniștită, din care se risipește o căutătură vapoasă de patriarh... Puțin mustăcios, barba lui blondă, ascuțită pe o bărbie plină, îți amintește puțin de Vermont...». A privit, «ramă cu ramă», exponatele lui Sanielevici; explicate de pictorul Iser, prezent în expoziție, și a constatat că «are bucăți foarte bune, are bucăți admirabile». Și-a exprimat regretul că pictorul Sanielevici a închis expoziția, fără să vîndă mai nimic, «cînd atîți ratați ai paletelor și flecari ai pensulei fac parale cu pictura»¹⁸.

La sfîrșitul anului 1912, revista „*Ilustrațiunea română*” (directori: Jean Al. Steriadi și A. de Hertz) a anunțat «vestea bună» că în ianuarie 1913, pictorul S. Sanielevici va deschide o expoziție personală la Ateneul Român.¹⁹

Intr-adevăr, în ianuarie 1913, S. Sanielevici și pictorul prieten C. Ressu au făcut o expoziție comună în modestele săli ale Bibliotecii Ateneului Român. Cronicarul artistic al revistei „*Ilustrațiunea română*”, T. A. Teodoru, a prezentat detaliat expoziția, relevînd și precizînd caracterele specifice personale, mai evidente, ale pictorilor Sanielevici și Ressu.²⁰ Jean Al. Steriadi i-a conturat, cu acest prilej, pictorului S. Sanielevici, un portret (bust, creion și laviu), pe care l-a publicat în „*Ilustrațiunea română*”, același număr.²¹

Expoziția siameză Sanielevici-Ressu a trezit, din nou, atenția lui Tudor Arghezi, care a

remarcat mai întîi similitudinile dintre ei, apoi diferențele categorice. I-a declarat pe amîndoi «artiști de cea mai autentică rasă și perfecționai la școala singurătății laborioase și a lungilor meditații în sufletul sonor al naturii, și unul și altul, și Sanielevici și Ressu sînt, în felul lor desosebit, niște discipoli ai lui Rousseau, care-și caută inspirația și mulțumirea printre copaci și pe ape, pe brazdele preacurate ale pămîntului, printre oamenii depărtați de orașe, naivi și primitivi». Apoi, le-a conturat fiecăruia fizionomia individuală: «Sanielevici, rumen și senin ca un Crist slav, cu obrajii mari și liniștiți, cu niște ochi în care transpare, blond, surisul inocenței, e pastoral și idilic. E un poet care cîntă, cu patru-cinci culori ce-i ajung, frăgezimea, duioșia și fericirea melancolică a cîmpiilor liniștite pe la amiezi; iar peisajele par strecurate în sufletul lui filosofic, știutor de multe, pe supt geana aproape lăsată, a reveriei. El alege cîmpul cu mina delicată și timidă a îndrăgostiților culegători de flori... Pentru a exprima senzațiile de eternitate, încercate printre lucrurile ce par mărunte și sînt aproape triste prin limpezimea lor candidă și entuziasmul lor moderat de tăcere și de infinit, pictorul Sanielevici n-are rival. În toate pînzele lui se aude o tăcere nesfîrșită».

Poetul a făcut referiri și la lucrările de gravură în lemn, expuse de Sanielevici, cu specificarea că «de cîțva timp domnul Sanielevici e ispitit de frumusețile dobîndite cu presa, prin aplicarea lemnului scobit pe hîrtie — cum a definit gravura în lemn. Artă părăsită și care începe să revie la viață în ultimii ani, gravura pe lemn pune la îndemîna pictorilor bogăția de tonuri a fineței ei de velur, cînd dulce-opacă și cînd transparentă, sau elastică și moale cum e carnea».²²

În zilele acestei expoziții-cuplu, S. Sanielevici i-a prins, pe un carton, o schiță de portret lui Camil Ressu, în replică cu textul: «Amintiri din vremea de restrîns — Sanielevici — 1913».²³

viața, Gala Galaction, și au publicat-o sub pseudonimul (erau elevi) *Mattei Corbora* — în „*Epoca*”, an. IV, Seria a II-a, Ediția a IV-a, nr. 715, 19 martie 1898, p. 1, și nr. 716, 20 martie 1898, p. 1.

¹⁹ *Expoziția pictorului Sanielevici*, „*Facla*”, an. II, nr. 17, 23 aprilie 1911, semnat T.A.; retipărit în Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 29, op. cit., pp. 13—15, 445; vezi și I.R., *A zecea Expoziție a „Tinerimei Artistice”*, (21 aprilie 1911), „*Ilustrațiunea română*”, an. I, nr. 1, mai 1911, p. 6 (*Cronica artistică*).

²⁰ T. (vezi supra 14), *Expoziția Sanielevici*, loc. cit.

²¹ T.A.T. (Teodoru), *Expoziția Sanielevici-Ressu*, „*Ilustrațiunea română*”, an. III, nr. 1, ianuarie 1913, pp. 12—13. Și directorul A. de Hertz l-a pomenit pe S. Sanielevici între colaboratorii revistei (p. 2). La p. 12, s-a reproduș *Biserica din Grosrouvre*, gravură originală în lemn, de S. Sanielevici.

²² „*Ilustrațiunea română*”, an. III, nr. 1, ianuarie 1913, p. 12; vezi și Jean Alexandru Steriadi desenator, *Album întocmit și cu o prefață de acad. G. Oprescu*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 18, reproducere nr. 17, hors-text.

²³ *Doi pictori: Ressu și Sanielevici*. „*Facla*”, an. IV, nr. 2, 13 ianuarie 1913, semnat T.A.; retipărit în Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 29, op. cit., pp. 62—64, 445. Au mai scris despre această expoziție: B. Br. (Beno Brănișteanu), *Expoziția Ressu-Sanielevici*, în „*Adevărul*”, nr. XXVI, nr. 8 320, 20 ianuarie 1913, pp. 1—2, cu portret foto S. Sanielevici; N. Gh., *Impresii de la Expoziția Ressu-Sanielevici*, în „*Rampa*”, an. II, 7 februarie 1913.

²⁴ T. Enescu, C. Ressu, 1957, op. cit., p. 108. Nota subl. 155, cu specificarea *Colecția Lucia Demetrius*

La Salonul din Paris a expus tabloul *Copii ciind*. În martie (1913) a participat la Expoziția anuală a Societății „Tinerimea Artistică”.²⁴

În ianuarie 1914, Solomon Sanielevici s-a asociat, într-o expoziție mai cuprinzătoare, organizată în sălile Casei Cretzeanu, tot cu pictorul Camil Ressu, lor alăturându-li-se și pictorul Mișu Teișanu. Au tipărit și un catalog. S. Sanielevici a expus 25 de tablouri — peisaje și portrete, și 12 gravuri originale în lemn.²⁵ În aprilie, același an, a avut câteva lucrări la a XIV-a Expoziție a „Tinerimei Artistice”.²⁶ Și tot în 1914, în decembrie, s-a întovărașit cu pictorul I. Neylies și au deschis o expoziție, în Saloanele Exarhu, S. Sanielevici expunând peisaje montane românești.²⁷

²⁴ T. A. Teodoru, *A XII-a Expoziție a Societății „Tinerimea Artistică”, „Ilustrațiunea română”, an. III, nr. 3, martie, 1913, p. 51 (Cronica artistică). I-a menționat participarea la Expoziție și Tudor Arghezi — Expoziția Societății „Tinerimea Artistică”, în „Seara”, an. IV, nr. 1172, 23 aprilie 1913, p. 1; retipărit în Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 29, op. cit., p. 100, 446. „Ilustrațiunea română”, an. III, nr. 11—12, noiembrie—decembrie, 1913, p. 149 a publicat tabloul în piață, gravură originală în lemn, de S. Sanielevici.*

²⁵ Apud Expoziția C. Ressu — S. Sanielevici — Mișu Teișanu, *Catalog*. Editura „Poporul”, București, 1914, 4 p., incomplet — Biblioteca Academiei R.S.R., cabinetul de stampe, cota: St. I — 4431.

Au scris despre această expoziție: T. A. Teodoru, *Expoziția d-lor Ressu-Sanielevici-Teișanu-Gh. Maleescu-Mihăilescu*, în „Ilustrațiunea română”, an. IV, nr. 1, ianuarie 1914, pp. 8—10, cu reproducerea tabloului *Idila* — gravură originală în lemn, de S. Sanielevici; Timon, *Expoziția de pictură Ressu-Sanielevici-Teișanu*, „Noua revistă română”, an. X, nr. 11, vol. XV, 16 februarie 1914, p. 6, cu reproducerea tabloului *Idila* — gravură în lemn, de S. Sanielevici; B.Br. (vezi supra nr. 22), *Expoziția Ressu-Sanielevici-Teișanu*, „Adevărul”, an. XXVIII, nr. 8751, 23 ianuarie 1914, p. 1. cu portret foto S. Sanielevici. În P.S. a anunțat ca iubitorii de artă să se grăbească să viziteze expoziția, deoarece în curând Casa Cretzeanu va fi demolată.

²⁶ T. A. Teodoru, *Expoziția „Tinerimei Artistice” „Ilustrațiunea română”, an. IV, nr. 3, martie 1914, p. 40; Timon, Expoziția „Tinerimei Artistice” (a XIV-a), „Noua revistă română”, nr. 20, 20 aprilie 1914, vol. XV, p. 305; T. Arghezi, „Tinerimea Artistică”. Expoziția, în „Seara”, an. IV, nr. 1550, 14 mai 1914; *Scrieri*, vol. 29, p. 170, 447.*

²⁷ T. A. T. (vezi supra nr. 20), *Expoziția Neylies Sanielevici*, „Ilustrațiunea română”, an. IV, nr. 12 decembrie 1914, p. 145. În același număr, p. 134, „Ilustrațiunea română” a publicat un portret, desen creion, înfățișând un tânăr în uniformă de cercetaș, nominalizat *Cercetașul Român*, cu textul: «Este cercetașul român bucuria noastră de astăzi și speranța noastră de mâine» semnat S. Sanielevici; idem, *Expoziția Sanielevici-Neylies-Cretzeanu*, în „Ilustrațiunea română”, an. V, nr. 1, ianuarie 1915 p. 115.

Pictorul S. Sanielevici, văzut de Sterladi.



În vară începuse primul război mondial. *Inter arma silent musae...* Pictorul S. Sanielevici a continuat să lucreze. În februarie 1916 a încheiat ultima sa expoziție personală în Saloanele Cercului „Libertatea” din București, cu peste o sută de exponate. Noutatea o reprezentau tablourile peisaje de la Copăceni-Ilfov: *Seceriș la Copăceni*, *Argeșul la Copăceni*, *Salcimi pe malul Argeșului*, *Snopi pe malul Argeșului*, *Pe coasta Argeșului*, *Argeșul spre soare apune*, *Argeșul în zi înnoirată*, *Ioniță Pindarul...*

Noutate constituiau și numeroasele portrete ale scriitorilor: Vasile Demetrius (portret și gravură în lemn), Al. Cazaban, Iosif Nădejde,

al actorului Petre I. Sturza, al pictorului impresionist francez Camille Pissarro... A expus și gravuri originale în lemn și acvaforte — *Treieratul la Copăceni, Plopi la Dachau, Autoportret, Domnișoarele Ciurcu, O elevă*...²⁸ A ilustrat, cu gravuri originale în lemn, *Poveștile* lui Ion Creangă.²⁹

În august 1916 a intrat și România în hora de foc a războiului... Pictorul Solomon Sanielevici se afla în țară. În noiembrie s-a bejenit la Iași. S-a prezentat voluntar la Marele Cartier General, Secția a III-a. A fost repartizat, sanitar auxiliar, la spitalul de campanie nr. 264. S-a molipsit de tifos exantematic și a murit, în iunie 1917, în Spitalul Sf. Spiridon din Iași. A fost înhumat în „Cimitirul Eternitatea” din Iași.³⁰ N. Iorga, scriind de jertfele medicilor în lupta cu molima tifosului exantematic, a menționat că «între infirmieri s-au pierdut intelectuali cu o activitate cunoscută, oameni ai școlii, un pictor de talent, Sanielevici» [s.n.]³¹. Avea 39 de ani...

Am arătat că în 1914, la comemorarea primului sfert de veac de la moartea lui M. Eminescu, pictorul S. Sanielevici a făcut portretul color al poetului. Nu l-am găsit menționat că ar fi figurat în expoziția din decembrie 1914, nici în cea din februarie 1916 — ultima. Pesemne nu l-a expus deloc. L-a reproduș doar pe coperta monografiei *M. Eminescu* de Gala Galaction. Originalul nu se cunoaște. Probabil s-a pierdut.

²⁸ S. Sanielevici, *Expoziție. Pictură. Gravură. Desen. Catalog. Cercul „Libertatea”* — februarie 1916, 6 p. Tipografia H. Steinberg, București, la Muzeul de istorie al Comunităților Evreiești din R. S. România, București, vitrina 63. În această vitrină se mai află: Un portret foto S. Sanielevici, Carte poștală, editată de Adolf Moses și D. Sima, Pasajul Vilacros — București; și un portret S. Sanielevici, caricatură, de graficianul Gruia (Păunescu), cu mențiunea pe verso, „Rampa” I (pesemne p.). Referitor la *Expoziție*, vezi T. A. Teodoru, *Expoziția Sanielevici*, în „*Ilustrațiunea română*”, an. VI, nr. 2, februarie 1916, p. 31 (*Cronica artistică*), cu aprecieri elogioase definitive: «S. Sanielevici talent strălucit, multilateral, modest și simplu».

²⁹ Informație de la prof. Ionel Bejenaru (vezi supra nr. 11).

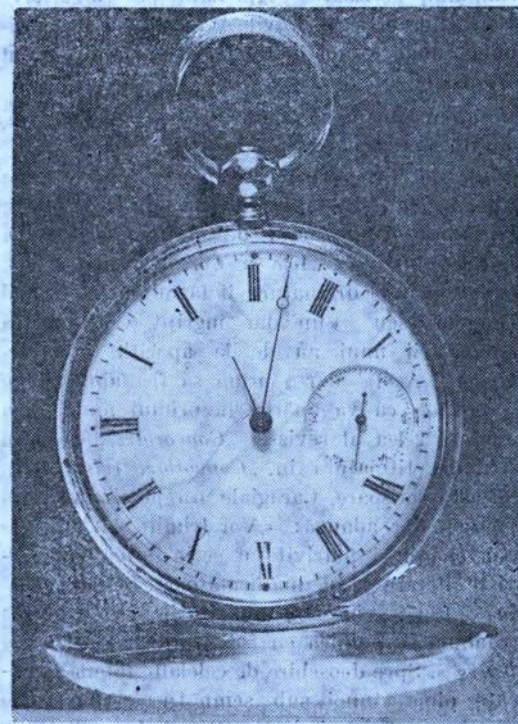
³⁰ Ministerul de Război, Ordinul nr. 1233/1923. Informații și date de la Beatrice Grigore — București, precum și de la Sonia Sanielevici — București, nepoată de frate a pictorului.

³¹ N. Iorga, *Jertfa medicilor*, în „*Neamul românesc*” (Iași), an. XII, nr. 68, 12 martie 1917, p. 1; retipărit în N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, ediție îngrijită și note de Ion Roman, Editura pentru literatură (Biblioteca pentru toți), 1967, p. 360 (*Addenda*).

Eminescologul și editorul critic-științific al operei lui Mihai Eminescu — acad. D. Panaitescu Perpessicius — a propus ca autorul (dovezit documentar) al poeziei *Închinare lui Ștefan Vodă* (*La mormintul lui Ștefan Vodă. Poemul Putnei*), D. Gusti, să fie trecut la loc de frunte în viitorul dicționar biografic al României și în viitoarea antologie integrală a poeziei românești, pentru una din cele mai frumoase creațiuni din lirica românească.³² La fel, am putea afirma, total îndreptățit, că, dacă pictorul Solomon Sanielevici n-ar fi făcut decît portretul color *Mihai Eminescu*, întîiul și splendidul portret color al genialului poet, prin el și-a cîștigat meritul inalienabil de a fi trecut în paginile de aur ale artei plastice românești.

Gheorghe CUNESCU

³² Perpessicius, *Poemul Putnei : o postumă mai puțin?*, vol. *Eminesciana*. Ediție îngrijită prefață și bibliografie de Dumitru D. Panaitescu, Editura „Junimea” (Colecția „Eminesciana”), Iași, 1983, p. 284.



Ceasul lui Eminescu, păstrat la „Casa Pogor” Iași.

«...nici o pomeneală de marele anonim...»

Se cunoștea pînă acum scrisoarea din Berlin, datată aproximativ 51 decembrie st. n. 1907, publicată de Șerban Cioculescu în „*Revista Fundațiilor*“, 1946, 1 iulie, p. 682, scris. II, reprodușă în volumul de corespondență *Ion Luca Caragiale — Acte și Corespondență*, 1963, în care marele dramaturg îi făgăduia lui Mihail Dragomirescu « un dar îngrijit » în cinstea aniversării unui an de la apariția „*Convorbirilor*“. Acel « dar » urma să fie fabula *Boul și vițelul*: ea va apărea în primul număr din anul al 2-lea al revistei „*Convorbiri*“, ce-și va schimba titulatura în „*Convorbiri critice*“. În această scrisoare, Caragiale nu precizează titlu poeziei, dar adaugă: « Voi trimite ceva firește convenabil și potrivit cu seriozitatea unei reviste literare ». În ziua următoare, pe 16 decembrie 1907, vine cu precizările de rigoare: « fabula se publică cu iscălitura mea *en toutes lettres* ». Spre deosebire de celelalte fabule publicate pînă atunci sub semnătura « Un mare anonim »: *Duel*, *Temelia*, *Bietul Ion*, *Talmud*, *Mic și mare și Mingiere* — apărute în revista „*Convorbiri*“ din 1907,¹ care-i aduseseră o serie de neplăceri, pe lingă o întreagă polemică purtată cu dr. Blumenfeld, criticul literar de la „*Opinia*“ din Iași, care-l întepase prin urmă-

¹ *Vezi* pp. 58, 617, 618, 709, 750, 880.

toarea notiță: « Citiți nu vor fi rîvnind la acest măgulitor epitet! Și iată unul [s.n.] care se leapădă de dînsul... Un fenomen literar! », — această fabulă o dorește semnată, « fără absolut nici o pomeneală de marele anonim », pe care în paranteză îl și trimite uitării cu mare năduf, fără greșeli de punctuație și de text și iar face o lungă paranteză de o rară savoare literară, adăugînd un imperativ absolut necesar: « public-o așa crudă, numai pusă-n vedere, să bată la ochi ».

Criticul o facsimilează și o publică întocmai dorinței marelui prieten. Astfel, fabula *Boul și cițelul* deschide numărul de la 1 ianuarie 1908 din „*Convorbiri critice*” cu textul și semnătura lui Caragiale, autografe.² Iar în articolul *După un an...*³, Mihail Dragomirescu, făcînd un adevărat bilanț al strădaniei sale, găsește cu cale să mărturisească că numai autoritatea lui Caragiale, « autoritatea celui mai mare poet, celui mai desăvîrșit artist ce am avut vreodată, autoritatea lui Caragiale, [s.a.] a venit, ca odinioară Alecsandri la „*Junimea*” născîndă, să consfințească și să întărească importanța activității „*Convorbirilor critice*” și să dea modestului rîu, măriștea fluviului, pe care numai marea — conștiința literară a întregului nostru neam de ieri, de azi, de mîine — are dreptul să-l soarbă și să-l mistuie », precizînd totodată că « succesul moral al „*Convorbirilor*” a venit de la puterea marelui talent la care s-au adăugat și alte merite excepționale, cum au fost ale lui Cerna, Minulescu, Bassarabescu, Cincinat Pavelescu și Duiliu Zamfirescu ».

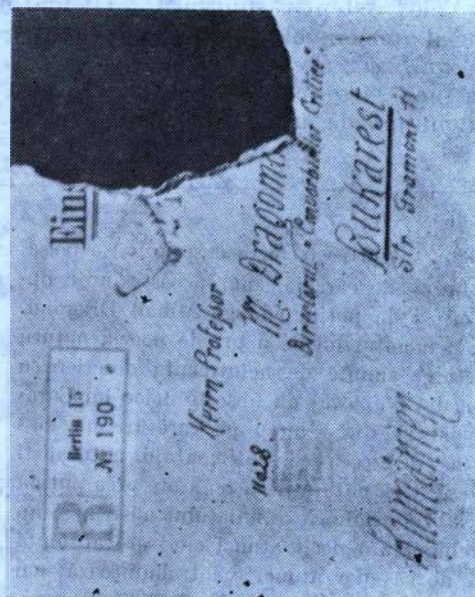
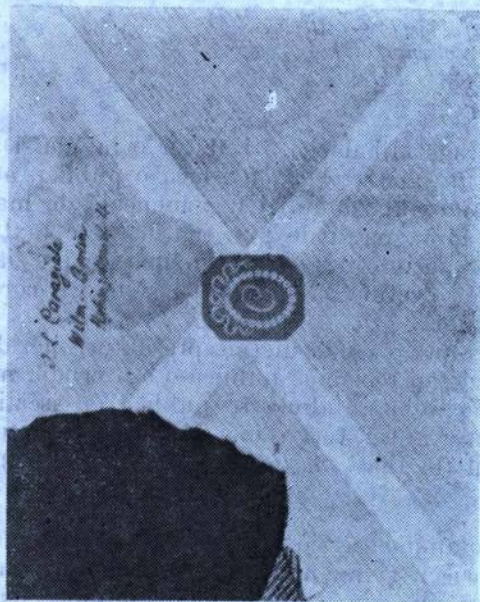
La întrebarea lui Caragiale dacă Lovinescu vrea să-l aprecieze sau nu, Mihail Dragomirescu, la rubrica *Revista critică* a revistei „*Convorbiri*”, capitolul *Critică*⁴, făcuse deja un elogiu lucrării literare « dintre cele mai originale » ale lui Lovinescu, intitulată *Caragiale*:⁵ « Reînvieră, printr-o imaginație luminoasă și plină de grație, printr-o rară bogăție și stăpînire de idei și printr-o formă atît de simplă, curgătoare și firească, a vechiului dialog platonice și întrebuintarea lui pentru a expune judecății literare, în care justetea formulării își tocește asprimea

² În *Opere*, IV, 1938, p. 834 și în *Opere*, III, 1962, p. 523.

³ În „*Convorbiri critice*”, an. II, nr. 8, pp. 2—9.

⁴ „*Convorbiri*”, an. I, nr. 22, 15 noiembrie 1907, p. 899.

⁵ În „*Convorbiri*”, an. I, nr. 22, 15 noiembrie 1907, pp. 861—866.



și dobîndește o viață amabilă prin nuanțarea ce rezultă din păreri care pare că se contrazic, dar care vecinic se ating, — este o faptă unică azi în literatura noastră, și cu atît mai prețioasă cu cît e mai izbutită ». Lovinescu considera o capodoperă a literaturii în genere, nu numai a literaturii române, nuvela *La hanul lui Minjoală*, iar arta lui Caragiale o vedea ca pe o « desăvîrșire » atinsă în adîncime și nu în

Dragă Mihalache, îți alătur o fabulă. Dacă nu-ți convine, mi-o trimiți înapoi imediat în plic recomandat; dacă o publici, atuncea cu dinadinsul te rog:

1 fără absolut nici o pomeneală de marele anonim (lasă-l uitării!);

2 fără greșeli de punctuație și de text („Convorbiri“, iartă-mă, de la o vreme sunt ciuruite de greșeli de tipar ca un ziar politic de provincie; eu gîndesc că ar fi vreme destulă să-mi trimiți și mie o corectură pe curat, pe care ți-aș înapoia-o imediat);

3 nici o laudă nici despre autor, nici despre lucru; nici *sauce*, nici garnitură, etichetă sau reclamă; publică-o așa crudă, numai pusă-n vedere, să bată la ochi.

Bineînțeles, fabula se publică cu iscălitura mea *en toutes lettres* [s.n.] Vă urăm, tuturor ai tăi, toți ai mei, sărbători fericite. O strîngere de mîină frățească de la declaratul (în fine! *meglio tardi che mai* [s.n.])

[Al] d[umi]tale colaborator

CARAGIALE

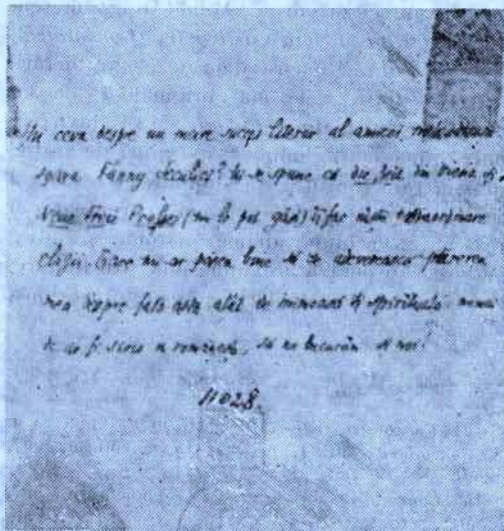
Complimente confrăților. Aproposito de confrăți, de atîta vreme îmi bat capul să pricep și nu pot — mă rog, lămuriți-mă — : Dl. Lovinescu vrea să mă apreteze ori să mă deprețieze în mod platonic? Tare aș fi curios să știu și eu. Pînă atunci, cu mare plăcere am aflat că străbunii mei atenieni, metaheriseau — ceiau — cu muscalii. Vale! Aștept răspunsul tău cit mai neîntîrziat. Știi ceva despre un mare succes literar al amicei mele, domnișoara Fanny Seculici? Mi se spune că „*die Zeit*“ din Viena și „*Neue Freie Presse*“ (nu le pot găsi) îi fac niște extraordinare elogii. Tare mi-ar părea bine să se adeverească părerea mea despre fata asta atît de inimoasă și spirituală: numai de ar fi scris în românește, să ne bucurăm și noi!

întindere. Cît privește forța descriptivă a peisajelor în opera caragialeană, aceasta nu-i lipsește cituși de puțin, adaugă Mihail Dragomirescu: «talentul lui de a prinde poezia naturii (aduceți-vă aminte de neîntrecuta descriere a lui Ion din *Năpasta*) nu lipsește deloc lui Caragiale, dar el știe — lucru pe care trebuie să-l mediteze de zece ori sentimentalii naturaliști de astăzi — că natura ia în realitate prea puțină parte la viața adîncă a sufletului nostru, și nu o întrebuințează decît atunci cînd are absolută nevoie de ea; dar atunci o întrebuințează mai bine ca oricine». Criticul Lovinescu îl descria bine: «Caragiale e un auditiv; el își aude eroii lui mai mult decît îi vede. De aici și minunatul lui dialog. Pentru ce i-ai cere așadar să fie un vizual și un sentimental, cum e de pildă Sadoveanu?».

Interesul lui Caragiale privind debutul tinerei romaniere Bucura Dumbravă, pseudonimul lui Fanny Seculici, autoarea romanelor *Haiducul* și *Pandurul*, una dintre întemeietoarele drumeției noastre și înția turistă din România,

despre care ziarele austriece scriseseră atît de elogios, îi va suscita interesul de-a lungul timpului și-i va adevăra speranțele.

Ileana ENE



GRĂDINA LUI AKADEMOS

Nicolae MILESCU-SPĂTARUL

I. Aniversări U.N.E.S.C.O

350 de ani de la nașterea marelui cărturar

NICOLAE CIOBANU: Reluăm reuniunile noastre literar-științifice cu o evocare consacrată uneia dintre figurile cele mai controversate și mai disputate, aș îndrăzni să spun, ale istoriei culturii românești, este vorba de Spătarul Milescu.

Condiția de diletant în materie îmi permite să fiu chiar mai îndrăzneț decît ar trebui și, de aceea, v-aș propune drept subiect de meditație acest gen de cărturar învăluit — în ceea ce privește existența și personalitatea lui, — într-un ezoterism tipic, de cărturar care străbate, cumva, istoria culturii românești, începînd chiar cu identificarea autorului acelei *scrisori* de început — Neacșu din Cîmpulung, urmînd cu domnitorul Petru Cercel, cu mitropolitul Atanasie Crimca, și cu alte personalități de această factură care beneficiază mai mult de o prezență hagiografică, legendară, « romanescă » dacă vrem, decît de cunoașterea lor exactă, echivalînd cu repunerea în drepturile lor a operei și personalității din unghiul de vedere al cercetării științifice, la treapta adevărului istoric.

Revenind la Spătarul Milescu, să încercăm, de data aceasta, să ne înscriem în dialog cu « mitologia » sui-generis în cauză, beneficiînd aici, în cadrul *Rotondei* noastre, de prezența unor personalități proeminente, apreciați specialiști în materie. Nutrim, astfel, speranța unor lămuriri, a unor iluminări chiar, în așa fel încît să putem a ne apropria punctul de vedere al contemporaneității noastre cu privire la această personalitate atît de controversată și, poate, încă necunoscută.

Căci, dacă vom continua să rămînem tributari punctului de vedere neculcean din *O samă de cuvînte*, vom continua să vedem în Spătarul Milescu doar un personaj foarte pitoresc, fantast și « romanesc », care a ieșit, în felul lui, sublim, învingător, cum spuneam, din acea confruntare cu voievodul moldovean (s-a vindecat chiar și tăietura de la nas...). S-a răzbunat la scara eternității pentru acel gest umilitor, lăsînd ceea ce a lăsat în urma sa. Cu alte cuvînte, prin opera sa și prin destinul său în posteritate, marele Milescu dă o replică magnifică a ceea ce Mircea Eliade, atît de emblematic, numește *teroarea istoriei* asupra destinului individual în cazul omului de cultură, a creatorului în general.

La reuniunea noastră participă Zamfira Mihail (editoarea și *traducătoarea* lui Milescu), profesorul Ion Constantin Chițimia, profesorul Virgil Cîndea și profesorul Dan Horia Mazilu.

Înainte însă de a începe poli-dialogul, invit pe colega noastră Octaviana Mihăilescu, care a întocmit o mică, dar semnificativă expoziție legată de tema reuniunii noastre, să facă un scurt tur de orizont pornind de unde consideră domnia-sa că e potrivit și să ne explice, pe scurt, despre ce anume e vorba. *

Cred deci că introducerea a fost făcută, așa încît aveți cuvîntul. Îl rog mai întîi pe profesorul Chițimia să deschidă « ostilitățile ».

* A urmat prezentarea expoziției documentare *Nicolae Milescu-Spătarul* al cărei vernisaj a avut loc în ziua de 8 septembrie 1985, orele 12, în Rotonda muzeului.

I. C. CHIȚIMIA



După cum s-a văzut din cuvîntul colegului și prietenului Nicolae Ciobanu, în legătură cu personalitatea lui Nicolae Miclescu lucrurile se pot regindi, astfel încît el să fie scos din anecdotă sau dintr-o atmosferă hagiografică, cum s-ar zice. Într-adevăr, Nicolae Miclescu este o personalitate excepțională pentru cultura noastră veche. Mi se pare că în multe privințe depășește nu numai ceea ce s-a realizat la noi de către oricare din cărturarii mari din trecut, dar chiar și din străinătate. Dimensiunile personalității lui sînt surprinzătoare, ca și activitatea și călătoriile din Occident și pînă în China. El a avut conștiința meritelor și a valorii lui. A avut demnitate personală — vedem acest lucru din *Jurnalul de călătorie*, în chestiunile de protocol, unde nu cedează la ceea ce voiau chinezii. Săptămîni, luni de zile se discută chestiuni de protocol. S-ar putea întocmi, după părerea mea, o lucrare foarte serioasă, despre protocolul diplomației în spiritul și percepția lui Nicolae Miclescu, analizînd ceea ce voiau chinezii, pe bază de noi izvoare. Lui i s-a cerut, de pildă, să ingenuncheze în fața darului pe care-l primea pentru țară — a refuzat însă categoric. Deci, era un om cu sentimentul demnității și al valorii lui culturale. Referindu-ne la *Jurnalul său de călătorie*, trebuie să amintim faptul că în China ajunseseră unii misionari care relatau date interesante (Mattheo Ricci, Pietro della Valle, Danielo Bartoli ș.a.), se scriseseră de asemenea cărți cu puțin înainte de a ajunge el la Beijing, dar în nici una din ele nu se găsește modul său de descriere amănunțită. Este surprinzător cu cît spirit de observație notează tot ce întîlnește în cale (dă ocol lacului Baikal, studiază populațiile pe care le întîlnește), încît desprindem de aici dorința lui de a cerceta și de a se întoarce cu cunoștințe bogate, pe care să le transmită nu numai în Rusia, ci și Europei întregi. De fapt, activitatea lui are cîteva faze. În primul rînd, în interior, în țară. Studiază, se știe, la Constantinopole, la Școala Patriarhală, care era un fel de Universitate foarte serioasă cu profesori bine pregătiți. L-a avut de pildă, între alții, la școală pe patriarhul Ierusalimului, Dositei, om învățat, care l-a recomandat mai tîrziu Curții Imperiale de la Moscova. După studii, a venit în țară și a publicat în special literatură religioasă: *Icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului*, niște molitvenc, o descriere valoroasă a Catedralei Sfînta Sofia de la Constantinopole.

Cred că partea cea mai interesantă a activității din țară este traducerea *Vechiului Testament*. I s-a atribuit la un moment dat întreaga *Biblie*, dar studiile au arătat că a realizat doar traducerea *Vechiului Testament*, intrat în *Biblia de la 1688*.

Devenind un om de anvergură, a colaborat întîi cu domnitorul Gheorghe Ștefan, apoi cu Grigore și Gheorghe Ghica. Mai tîrziu l-a ajuns din urmă în Pomerania pe Gheorghe Ștefan, pe care a vrut să-l readucă pe tron; n-a reușit. A fost trimis în Suedia, unde a întîlnit diplomați în special francezi — Arnauld de Pomponne, care l-a pus în legătură cu Curtea monarhică franceză. A avut relații dintre cele mai variate și i-a fost apreciată cultura. Arnauld de Pomponne spune undeva despre el că vorbea 14 limbi. Cunoștea greaca, o învățase bine, și într-o notă menționa că i-a stat la inimă. Învățase însă în primul rînd latina, cunoștea și turca, slavona ș.a. Cu acestea toate a uimit în Occident pe oamenii de carte. Miclescu a căutat chiar să le dea niște lămuriri în legătură cu probleme de natură teologică. Acum scrie el, la cererea janseniştilor, se știe, lucrarea *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali Splendens (Manual sau Steaua Orientului luminînd Occidentul)*. Această lucrare a fost publicată de Antoine Arnauld și Pierre Nicole mai tîrziu în *La Perpetuité de la Foi* (1669), răspunzîndu-i polemic Jean Claude. Miclescu intră deci în flux european cu acest intermezzo de activitate în limba latină, iar după aceea, recomandat de patriarhul Ierusalimului, ajunge la Moscova, la Matveev. Într-adevăr, Nicolae Miclescu a făcut o impresie extraordinară la Curtea țarului Alexei Mihailovici. De aici a fost trimis în misiune diplomatică în China. Profitînd de acest lucru, el cercetează din punct de vedere etnografic și

geografic drumul pe care-l face spre China, pînă la Beijing. De aici a reieșit *Jurnalul lui de călătorie*, care n-are egal. A fost publicat în 1919, în două volume, de John F. Baddeley. Este prima ediție integrală a acestui jurnal. După aceea, în vremea noastră, în 1956—1958, a apărut, în parte după versiunea rusească de la Kazan, o bună ediție a lui Corneliu Bărbulescu.

În momentul de față cercetările în legătură cu N. Milescu sînt din ce în ce mai intense. Belobrova, înaintea ei Mihailovski, și alții în Uniunea Sovietică, fac studii serioase privind *Jurnalul* și celelalte opere ale lui Milescu. De curind, din 1984, Gh. Bogaci, care a fost cadru didactic la noi și a ajuns cadru didactic la Universitatea din Irkutk, în Siberia, se ocupă de această problemă. Într-un manuscris (140) de la Biblioteca Universitară din Irkutk, el a dat de un Codice absolut al lui Nicolae Milescu (puțin cunoscut, ca multe dintre operele lui, în altă redacție), unele scrieri inedite, și celelalte — *Aritmologhion*, *Hresmologhion*, *Vasiliologhion* — plus unele lucruri noi. Iar Pandele Olteanu a publicat de curind (1982), la „Minerva“, *Aritmologhia* și *Etica*, arătînd — e un adevăr și acesta — (lucrarea poartă titlul *Aritmologhia, Etica și originalele lor latine*) că n-ar fi propriu-zis o operă personală, ci mai mult o traducere. În realitate, Milescu pleacă de la niște izvoare, dar cu formulări personale. E o prelucrare a lui personală, după unele izvoare, pe care, Pandele Olteanu, cu acribia-i cunoscută, le semnalează (Reusner, Camerarius, Leuterbach și alții).

Un portret al lui Milescu, făcut la cererea împăratului Chinei de către un pictor local, a ajuns în Franța. Încă era cunoscut în primele decenii ale secolului nostru, dar nu știu dacă se mai află undeva. După opinia mea, ar trebui căutat cu insistență, achiziționat și păstrat poate chiar la Muzeul Literaturii Române.

Drumul pe care Milescu l-a urmat spre China, este primul drum trasat din Nord, pînă în China, pentru că pînă la el, toți ceilalți au ajuns acolo prin Sud, pe mări. Traseul lui se vede din *Jurnal*. Meritul acesta nu poate fi lăsat nesemnlat. Pe de altă parte, trebuie accentuat faptul că impresia pe care a făcut-o în China a fost atît de puternică, încît împăratul chinez l-a oprit la masă, ceea ce nu s-a întîmplat cu mulți soli.

În China au călătorit și alții. Înaintea lui Milescu a ajuns (însă pe un drum de Sud) un polonez, Mikolai Smogulecki, cu o viață scurtă, 46 de ani (1610—1656), dar un mare savant. A ținut cursuri de astronomie, de fizică, a introdus calculul logaritmîc în China, unde s-a bucurat de mare cinste din partea poporului chinez și a autorităților. Dar, se pare că impresia făcută de Nicolae Milescu a fost totuși extraordinară.

S-a spus foarte bine că descrierile Chinei, de pînă la el, au fost fantezie. Milescu merge la realități, descrie tot ce a văzut cu toată exactitatea. Deci, el vine cu contribuții necunoscute pînă atunci și este nu numai pentru noi, dar așa cum am spus, pentru Europa întreagă și pentru toată cultura universală, un sinolog excepțional.

De sinologie, adică de cultura chineză, au avut cunoștință și cărturarii dinainte. Grigore Ureche cel dintîi vorbește de Țara Sinarului (Țara Chinezească), dar Milescu pune pe temelii avansate cunoștințele în legătură cu China — pentru noi, și pentru cultura europeană. Este adevărat — și aceasta are alte consecințe — că lucrarea lui a fost scrisă în slavo-rusă, deci nu în românește. E firească deci preocuparea savanților ruși pentru personalitatea lui, îi interesează direct lucrările sale.

Milescu nu era infatuat și ambițios. A muncit, a dat niște lucrări valoroase și ceea ce îmi pare interesant e că, din tot ce s-a spus, iese în prim-plan această călătorie pînă la Beijing, precum și descrierea călătoriei, foarte amănunțite, făcută de un om de știință. În partea a III-a s-a servit de *Atlas Siniensis* al lui Martini. Dar nu e o copie, avînd adaosurile lui cu ceea ce a gîndit personal. E original.

Închei, cu mențiunea că reuniunea de astăzi a ridicat niște probleme de știință. Nu numai pentru o simplă omagiere cu ocazia celor 350 de ani de la naștere.

NICOLAE CIOBANU: Nu încapă discuție că reala șansă de a ne apropia personalitatea și opera Mălescului depinde, necondiționat, de efortul investigativ și interpretativ al istoricului literar menit a (re)pune în circulație, prin intermediul edițiilor științifice și, pe cât cu putință, complete, a tot ceea ce reprezintă zestrea cultural-literară lăsată de originalul cărturar și scriitor. Iată de ce, sub acest aspect, sînt convins că editoarea de azi a spătarului, cercetătoarea Zamfira Mihail, are de spus multe lucruri interesante.

ZAMFIRA MIHAIL



În cele ce urmează am dori să răspundem la întrebarea: «Ce se cunoaște astăzi despre opera lui Nicolae Spătarul Mălescu mai mult decît la aniversarea a 300 de ani de la nașterea sa; ce au însemnat ultimele decenii pentru prezența sa în conștiința cititorului român — și nu numai — dar în primul rînd a concetățenilor săi».

Opera lui Nicolae Mălescu în limba română îl statuează pentru totdeauna printre marii cărturari români, deoarece a alcătuit lucrări direct în limba română sau a tradus și a adaptat scrieri din alte limbi în limba română. Dar și prin circulația scrierilor sale redactate în alte limbi de cultură ale vremii sale Spătarul a fost prezent permanent în cultura poporului român.

Tipărirea integrală a scrierilor lui Nicolae Mălescu va începe, sperăm, în curînd — deoarece ediția critică este gata — prin editarea relatărilor sale «de călătorie», și anume prin traducerea integrală, după un manuscris inedit, a *Descrierii Chinei*. De ce ne-am oprit în primul rînd la aceasta? Pentru că este cea mai bine cunoscută — este scrierea care l-a făcut celebru în Europa încă din timpul vieții — și pentru că, prin amabilitatea conducerii Bibliotecii Naționale din Viena, avem la dispoziție microfilmul manuscrisului; Biblioteca Academiei R.S. România păstrează microfilmul cod. sl. 35 de la Paris.

Descrierea Chinei a fost apreciată imediat după ce manuscrisul lui Nicolae Mălescu a ajuns, în 1678, la Posolski Prikaz. Ea a stîrnit interes și de aceea a fost copiată în mai multe miscelane. În 1685 J. G. Sparwenfeld i-a cerut Spătarului o copie și acesta i-a dăruit un manuscris care se păstrează la Bibliothèque Nationale din Paris.

Mălescu ajunsese, așa după cum se știe, în 1671 în slujba țarului și a fost însărcinat, în 1674, să se ducă în delegație oficială pentru a stabili un drum mai scurt spre China și a relua relațiile diplomatice ale Rusiei cu noua dinastie care domnea în China. Pentru această întreprindere Nicolae Mălescu, în maniera sa obișnuită de lucru, caracterizată prin meticulozitate și interes pentru cunoașterea izvoarelor, în spirit enciclopedic, s-a documentat atent asupra istoriei Chinei, a relatărilor anterioare despre drumul pe care îl are de parcurs. Din partea cancelariei a primit însărcinarea de a redacta un «jurnal de bord», pe care a îndeplinit-o cu conștiinciozitate. Pe parcursul călătoriei de la Tobolsk la Nercinsk și apoi pe teritoriul Chinei însemnările sînt aproape zilnice.

Dacă în prima perioadă a vieții Mălescu fusese un călător fără memorial, după aceea a fost un călător fără complexe. El a abordat noile realități prin acea detașare a omului de știință, am putea spune, care se implică cît mai puțin în operă. Doar în cazuri extreme notațiile se referă și la propria persoană, de exemplu, cînd «valuri de muște și de țîntari îi asaltează, încît abia pot respira», sînt notate și astfel de incidente. Interesul său s-a concentrat asupra relatării cît mai complete a itinerarului, cu atenție pentru cît mai multe din particularitățile drumului, a regiunilor străbătute, a populațiilor întîlnite. Mai era și preocuparea pentru întocmirea hărții, pentru care nu-i fusese dat desenator, așa după cum ceruse, și pe care a realizat-o el însuși.



Aspect din timpul simpozionului. De la stînga la dreapta: prof. Dan Horia Mazilu, prof. Virgil Cândea și directorul Muzeului Literaturii Române, Nicolae Clebanu.

Relatarea călătoriei sale s-a dovedit foarte exactă, așa după cum au putut constata specialiștii din vremea noastră pe teren și confruntînd realitățile de astăzi cu alte izvoare istorice. Între imaginație și inteligență Milescu a optat decis, în activitatea sa, pentru inteligență. Și atunci cînd, după încheierea misiunii sale, el traduce și adaptează, în cea mai mare parte, și descrierea propriu-zisă a Chinei, demersul său s-a datorat aceluiași interes față de cunoaștere, pentru o informație cit mai generală, ordonată științific. Sigur că în răstimpul scurt pe care l-a petrecut în China — abia trei luni și jumătate — n-ar fi putut realiza *Descrierea Chinei* prin cunoaștere directă. Dealtfel, și în zilele noastre descrierea unor țări străine se bazează

pe o documentație prealabilă, pe izvoare anterioare. Milescu a adaptat din *Atlas Sinensis* al lui Martini 54 din 59 de capitole, iar cinci capitole, cele mai importante, referitoare la costumația împăratului și a demnitarilor, la modul în care se desfășurau ceremoniile de recepție și altele, îi aparțin integral.

Redarea exactă a realității exotice, așa cum a cunoscut-o, este una dintre calitățile relatării lui Nicolae Milescu. Este ceea ce a determinat ca prin jurnalul său de călătorie el să devanseze tot ceea ce se cunoștea pe atunci, chiar și în Occident. De aceea, Philippe d'Avril, ca și alți occidentali care ar fi putut apela la scrierile iezuiților, îi solicită lui informația despre China, pe care o apreciază pentru fidelitate și îi reproduce harta pe care o întocmise în timpul călătoriei.

Multe dintre jurnalele de călătorie din sec. XVII—XIX preluau toposuri mai vechi, perpetuînd o anumită viziune asupra unor regiuni, a oamenilor dintr-o anumită perioadă sau țară, scrieri care au impus sau au perpetuat o « imagine a celui alt » în funcție de fantezia autorului și nu de realitate. În acest sens putem opune « imaginea » exactă a lui Milescu celei dintr-un tablou al lui François Boucher, *L'audience à l'Empereur*, din 1742, care imaginează o audiență la împăratul Chinei în care acesta e înfățișat într-o vestimentație săracă, cu o mulțime înghesuită în fața lui, cu femei lascive pe treptele tronului, audiență care pare să aibă loc într-un spațiu deschis, deoarece există numai un fundal, în totul ceva fantezist, care nu se preocupă de respectarea, măcar elementară, a realității istorice. Occidentul prelua astfel încă o imagine contrafăcută, o « fantezie » cu aer exotic. Pe cînd descrierea lui Milescu are sugestii vizuale care frapază ca într-un tablou, respectînd riguros detaliile pe care le-a observat în timpul propriei audiențe.

Cum au fost receptate relatările lui Nicolae Milescu? Deoarece erau destinate curții imperiale, au fost redactate pentru a fi citite de către șeful Departamentului Solilor, A. Matveev, și chiar de țar. Manuscrisul de la Viena demonstrează că, de fapt, Milescu a realizat două variante, cel puțin pentru *Descrierea Chinei*. Varianta care s-a păstrat în Biblioteca Guvernatorului din Smolensk și, poate, în cea a episcopului Gedeon Wiszniowski, probabil pînă la primul război mondial, a călătorit apoi cu o colecție particulară, de unde a fost vîndută, în 1972, Bibliotecii Naționale din Viena. Pe baza sa am făcut comparația cu textul tipărit la 1910 de A. Alexandrov și N.G. Katanov, tradus și în diferite limbi, pentru a releva importanța manuscrisului de la Viena și necesitatea de a sta la baza unei ediții critice. Pasajele suplimentare din manuscrisul nostru demonstrează o altă optică în ceea ce privește bagajul de informații și atestă multe diferențe de text, care nu ar putea fi puse pe seama copistului.

Odată manuscrisul ajuns la Posolski Prikaz (care era și o adevărată întreprindere

de multiplicare), descrierea călătoriei prin Siberia și descrierea Chinei au fost transcrise pentru uzul diferiților mari demnitari, apoi s-au recopiat în miscelanele și fragmente autonome. Documentându-ne în unele biblioteci din U.R.S.S. am putut identifica 28 de copii ale *Descrierii Chinei* și mult mai multe ale jurnalului de călătorie prin Siberia.

Ne interesează acum, în ceea ce privește difuzarea scrierilor sale de călătorie în secolul XVII, dacă au fost cunoscute în Țările Române în timpul vieții sale. Răspunsul este afirmativ. La cererea lui Dositheu, Patriarhul Ierusalimului, Milescu însuși a tradus în limba greacă *Descrierea Siberiei* și *Descrierea Chinei*. Confruntarea versiunilor slavone și greacă a permis unei cercetătoare de la Leningrad, M. A. Momina, să stabilească indubitabil că traducerea îi aparține lui Milescu, deși nu a fost semnată. Această traducere în limba greacă, ajunsă la Constantinopol, s-a difuzat apoi și în Țările Române, fiind transcrisă la București în 1693, la mănăstirea Radu Vodă. Noi am stabilit că și o altă lucrare din această serie de « scrieri orientale », anume *Cântica despre tătari* a fost tradusă și ea de Milescu însuși în limba greacă. Lucrarea lui Milescu s-a difuzat apoi sub numele comanditarului traducerii, pe atunci arhimandritul Hrisant Nottara. Și această lucrare a fost copiată în Țările Române.

Cercetarea din ultimii ani nu numai că a contribuit la cunoașterea mai exactă a difuzării operei lui Nicolae Milescu, ci a indentificat noi scrieri care îi sunt atribuite și a restituit operei sale versiunea în limba greacă pe care Spătarul a realizat-o pentru unele scrieri ale sale. Și astfel, acest călător revine în cultura țării sale din ce în ce mai îmbogățit prin mai buna cunoaștere a operei sale.

N. Milescu a fost un călător fără complexe, dar cu nostalgii. În încheiere, vă propun un fragment dintr-o scrisoare pe care o adresa în aprilie 1676, în drum spre China, lui A. Matveev, șeful departamentului Solilor de la Moscova, care nu vizitase niciodată Țările Române. Ei bine, pentru ca să-i sugereze frumusețile locurilor de pe Ienisei, comparația o face cu locurile natale: « Minunatul ținut Ienisei îmi amintește de Valahia iar riul Ienisei, care este foarte mare și frumos, ne-a dus cu gândul către Dunăre ». Nostalgia, Milescu nu și-o putea birui.

NICOLAE CIOBANU

Într-un moment istorico-literar precum cel actual, cînd valorile literare românești aparținînd secolelor trecute se bucură de îndrăznețe și (adesea) justificate evaluări critice întreprinse din perspectiva unor criterii estetice caracteristice prin surprinzătoarea lor modernitate, mi se pare firesc ca și Spătarul Milescu să atragă atenția interpreților în cauză. Sînt, desigur, cunoscute și apreciate ca atare revelatoarele tentative exegetice de această natură întreprinse de Dan Horia Mazilu, consacrate fenomenului literar românesc în discuție. De aceea, într-un atare context, avem temeiuri să credem că domnia-sa are a ne comunica opinii și puncte de vedere cu totul interesante și despre Milescu.

Și — tao: Peisaj.
Secolul XVII.

酒婦 五林 莊 肥 間 時 魚 水 飛 林





DAN HORIA MAZILU

Voi începe prin a constata (este mai mult opinia unui cititor de literatură veche românească, familiarizat oarecum și cu studiile consacrate acestor texte) că în ultimele decenii *bibliografia milesciană* a sporit în chip simțitor, dar contribuția specialiștilor români la această creștere nu e deloc semnificativă. Și nu mi se pare firesc ca în cultura care l-a dat lumii pe Nicolae Milescu să nu avem la îndemână scrierile sale (care, ca și cele ale lui Dimitrie Cantemir din perioada « rusească », aparțin și literaturii noastre) și să nu putem consulta cercetări solide închinete faptei literare și culturale a acestui mare european, care, indiferent de spațiile pe unde a fost purtat de o spartă particulară, a știut să rămână român.

Informațiile în circulație la noi îl prezintă cititorului mai cu seamă pe Milescu autorul scrierilor despre China (deși, acum citiva ani, Editura „Minerva“ a publicat și *Aritmologia* și *Etica*). Opera, complexa operă a Spătarului, înseamnă însă mult mai mult decât textele inspirate de voiajul său asiatic. Cercetate, aceste scrieri ne pot spune multe despre tipul de cultură asimilat și promovat de cărturarul român, despre atitudinea dominantă și despre « gustul » literar de care s-a simțit atras, în fine, despre *seria culturală* unde se cuvine a fi înregistrat acest scriitor.

Vă propun să admitem, ca ipoteză de lucru, că Milescu aparține, spiritualicește și ca mod de manifestare (mărci vizibile peste tot în demersul său literar), Barocului european, celui *est-european* mai bine-zis. Voi încerca să sprijin această ipoteză, chiar dacă nu este aici locul unei demonstrații fără cusur.

Cîteva cuvinte, mai întii, despre acest curent care a izbutit — în năzuința sa de a da formă (plastică ori literară) stărilor de tensiune ce « provocau » realmente soluția contemplării existenței sub specia unei incontrolabile instabilități — să acopere aproape întreaga suprafață a continentului, să devină general-european. Circumscrierea și definirea experiențelor (artistice și literare) de factură barocă din Estul și Sud-Estul Europei s-au produs cu destulă greutate, mai cu seamă din cauza unui șir de prejudecăți care i-au făcut extrem de reticenți pe istoricii literari din această parte a continentului. Treptat, cîteva clarificări s-au instalat totuși. Una dintre acestea — necesară în dovedirea ce vreau a o întreprinde aici — arată că în Europa de est și de sud-est spiritualitatea barocă a reușit să definitiveze un raport fundamental, crucial, pentru mai multe remodelări și restructurări (în planul ideilor, convingerilor și atitudinilor culturale) — anume contactul serios, de profunzime, cu valorile Antichității, cu tezele și valorile umanismului european.

Este adevărat că aceste « complexe de idei » (receptate mai ales prin mijlocirea unor instituții școlare, cu programe înrîurite — la Tirgoviste, Iași, Kiev sau Constantinopol — de structurile didactice ale colegiilor catolice) au pătruns în Răsăritul Europei — și la noi — după ce fuseseră « cernute » de preceptele elaborate la Conciliul de la Trento. Purificările operate priveau mai ales aspectele morale ce decurgeau din scrierile celor vechi. Dincolo de aceste precizări, valabile și pentru mult comentatele raporturi dintre Baroc și Contrareformă (ofensiva aceasta ambiționind să concilieze moștenirea anticilor cu principiile « ideologiei dominante »), aș vrea să subliniez că între sarcinile ce și le-a asumat Barocul (mai cu seamă în acele zone unde remodelările de tip renașcentist nu izbutiseră a atinge un nivel considerabil) se află și continuarea multora dintre procesele inaugurate de Renaștere. Interpretînd creator consecințele crizei postrenașcentiste prin concluzii pozitive privind reprezentările legate de personalitatea umană și de realitatea circumvicină acesteia, Barocul a continuat și a desăvîrșit, într-o manieră particulară desigur, marile programe ale Renaș-

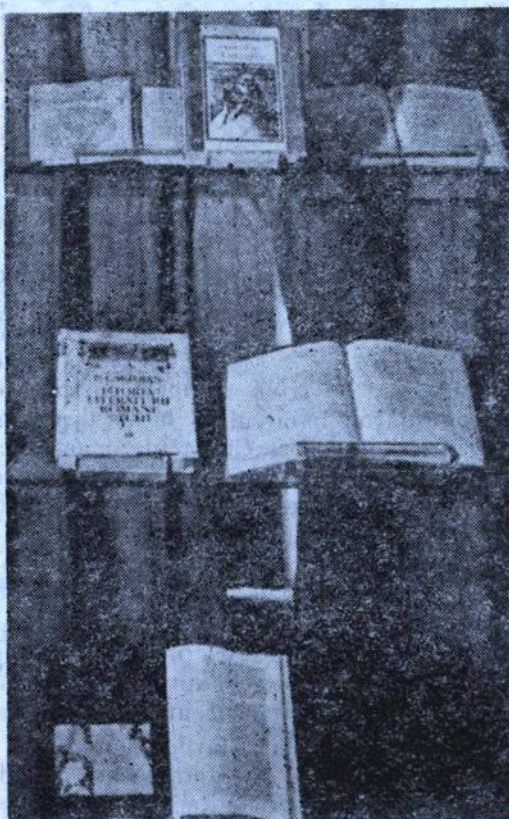
terii, promovind în aproape întreaga Europă o cultură atentă și sensibilă la ideile generoase ale umanismului.

Barochismul lui Miclescu este, în primul rind, un rod al instrucției. În țară, întâi, la Iași, s-a numărat — se pare — printre elevii colegiului de la Trei Ierarhi, unde ucrainenii trimiși de Petru Movilă fuseseră înlocuiți cu dascăli greci, dar programul didactic rămăsese, verosimil, cel instaurat la fondare după modelul Colegiului Movilean din Kiev. Studiile la Constantinopol, la Înalta Școală a patriarhiei (cu un program didactic organizat după modelul universităților din Italia), vor desăvârși deschiderile spre cultura occidentală a vremii, eminentamente barocă. Anii de școală (la Constantinopol a avut profesori celebri, precum Ioannes Cariophilis ori Gabriel Blassios, cel pe care îl va elogia mai târziu în *Enchiridion*...), manualele (mai toate tratate ale lui Theophil Corydaleu) l-au pus pe Miclescu, în posesia principalelor instrumente cu care manevrau intelectuali timpului. Aci ar fi locul să citez cele două « caracterizări » pe care i le-au făcut, pe rind, grecul Dosithei, cărturar însemnat al Răsăritului, și francezul Arnauld Pomponne, și care coincid, în chip remarcabil, în conturarea figurii unui cărturar complet. Suprauzitarea acestor două pasaje în studiile despre Miclescu mă scutește însă de a mai face acest lucru.

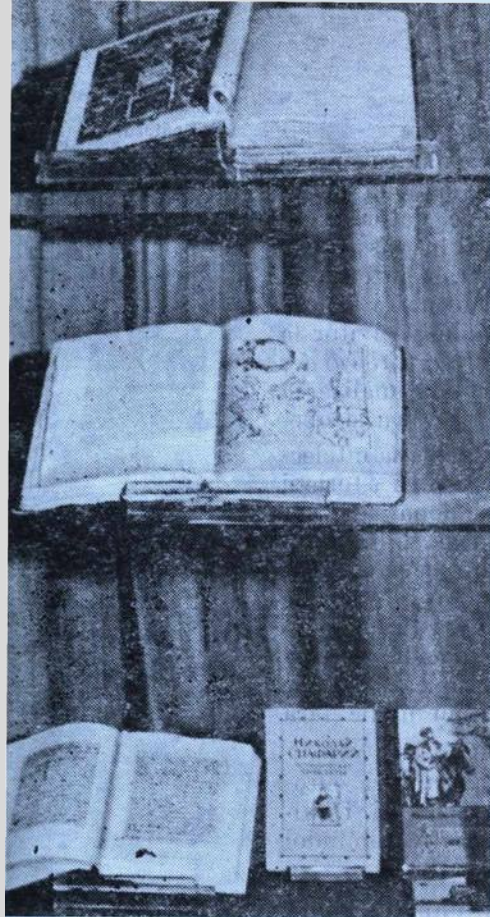
Miclescu, prin datele fundamentale ale personalității sale, aparține noii intelectualități est-europene (deschisă către ideile înnoitoare și către mijloacele științelor agreeate în Apus, laicizante și cu convingeri politice antiotomane — cum spunea undeva Virgil Cândea), este un cărturar lipsit de complexe în fața confrăților occidentali, preparat-prin formația sa enciclopedistă — să dialogheze cu ei nestinjenit și chiar să se impună în lumea savantă a Europei. El acționează și reacționează ca un om al epocii Barocului, atitudinile sale — în chestiunile religioase, de pildă — sînt pilduitoare în acest sens. Chiar dacă nu a scris polemică religioasă propriu-zisă, lucrarea sa *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens*..., tipărită la Paris în 1669, îl așază lângă ceilalți cărturari români (și est-europeni), laici și clerici, capabili să distingă pericolele aflate în spatele ofensivelor confesionale și, firește, să intervină.

Lecturile lui Miclescu, unele folosindu-i ulterior ca izvoare pentru propriile lucrări ori servind drept surse pentru tălmăcirii și prelucrări, sînt și ele precumpănitor baroce. Să examinăm, de pildă, *scrierile istorice*, ori care au o anume contingentă cu « opera istorică ».

Ele sînt *Hresmologhionul*, *Vasiliologhionul*, *Genealogia țărilor ruși* și încă vreo cîteva. Mi se pare important să arăt că, prin « tezele » puse în lucru (aparținînd, sigur, « setului de idei » al istoriografiei baroce est-europene), aceste cărți (pe care Miclescu le-a scris ori le-a completat în Rusia) se apropie, conceptual, de lucrările istoricilor din Țările Române: « descrierea genealogică » va fi utilizată și de Nicolae Costin; Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir teoretizează « creșterea și descreșterea » imperiilor; în circulație la noi era și conceptul « monarhiilor în succesiune



Aspecte din expoziția Nicolae Miclescu-Spătarul deschisă în Colecția Muzeului, în perioada septembrie — octombrie 1986.



pe cicluri» (cele «patru monarhii» biblice) etc. Mai toate aceste «sisteme de analiză» includeau, conform unei *mentalități* și unor *gusturi* proprii cărturarilor barochizanți, și o componentă consacrată predicției (în ideea că «întîmplările scurse le prevestesc pe cele viitoare»).

Dincolo de scrierea de istorie, ce căuta să deslușească viitorul «prezicînd» invariabil dispariția inamicilor creștinătății, aplecarea spre feluritele exerciții de tip hermeneutic, în transcrieri literare, este încă o trăsătură a Barocului est-european. Și Milescu, ca și alții — să-i amintesc aci doar pe Cantemir, pe stolnicul Cantacuzino și pe Constantin Brâncoveanu — agreea «Incifrările», «simbolistica», ezoterismul propriu emblemelor, exercițiile ocultiste, «manțiile» de tot felul, ermetismul și literatura oraculară.

Aparițiile datorate lui Milescu, mai toate tălmăciri ori prelucrări după surse baroce occidentale, sînt exemplare în acest sens. Oricare dintre cărțile ce i se pun în seamă poate reprezenta o direcție sau alta. *Aritmologia*, prelucrare după o impresionantă *Enciclopedie* barocă a lui J. H. Alstidius, cuprinde aproape trei sute de «gnome numerice» și aduce în Răsăritul european unul dintre «jocurile» îndrăgite de literații timpului. Tot o carte de «gnomologie» este și *Etica*, compilată după același Alstidius (enciclopedismul — de care vorbea aici cercetătoarea Zamfira Mihail l-a atras, se vede bine, pe Milescu). *Geografia în chipul jocului de cărți* (cu un presupus izvor franțuzesc) propune o ingenioasă utilizare emblematice în didactică. Emblemele dau originalitate și *Cărții despre cele nouă muze și despre cele șapte acte liberale*, pentru care nu trebuie să căutăm neapărat surse occidentale, tema fiind una dintre cele cultivate în cercul scriitorilor «movileni» de la Kiev. Dealtfel, Milescu era bine informat în legătură cu literatura kievenilor,

căci strofe întregi, cuprinzînd «profeții» ale Sibilelor trec din lucrarea *Cerul nou...* a lui Ioannikie Haleatovski în *Cartea despre sibile* a lui Milescu.

Și fiindcă pînă acum n-am uitat să evidențiem particularitățile ce acopereau și spațiul de origine al lui Milescu, să amintim o ultimă «izoglosă» de acest soi. Milescu își redacta *Cartea despre sibile* (un adevărat tratat, cu o informație vastă ce pune în lucru izvoare grecești și lucrări occidentale) în anii '70 ai secolului al XVII-lea. La noi Dosoftei, cam în aceeași vreme (1672), introducea în *Parimiile preste an...* *Acrositul sibilei Eritreea*. Modelul lui Dosoftei rămîne cel estic, dar cultivarea motivului oracular, în sine, se cade a fi reținută, căci această predilecție, coroborată cu interesul arătat sibilelor de autorii programelor iconografice (Sibila era zugrăvită, în 1672, la Cetățuia din Iași) ne comunică neîndoiește prezența unei «teme» cu vădite capacități de polarizare (Dosoftei, descriînd-o pe «Sivila Eritreea», utilizează limpede o formulare de «erminie»).

Firește, ar mai fi multe de spus pentru definirea (cit de cit convingătoare) a apropierei demersului literar al lui Nicolae Milescu de codul baroc. Socot însă că am izbutit să prezint cîteva dintre datele esențiale ce pot sprijini ipoteza cu care ncepeam această intervenție. Duhul baroc a patronat aparițiile literare ale marelui cărturar român. El trebuie așezat între cei care au introdus (un întemeietor, deci) *gustul* și *sensibilitatea* baroce în Estul Europei, în Rusia, situație care face și mai presantă trebuința de a avea — în interiorul culturii românești — tipărite lucrările fundamentale ale acestui mare om de litere român.

NICOLAE CIOBANU: Fără alte comentarii, date fiind excepționalele sale contribuții în ceea ce privește cunoașterea, interpretarea și chiar elucidarea unor «litigii» legate de moștenirea milesceană, rog pe profesorul Virgil Cândea să ia cuvîntul.

VIRGIL CÂNDEA



Interesantele observații ale lui Dan Horia Mazilu sugerează reexaminarea tuturor creatorilor români din a doua jumătate a secolului al XVII-lea cu întrebarea: ce datorează ei marilor curente contemporane, dorinței de a fi în pas cu ele, și ce împrejurărilor obiective din lumea culturală în care au fost formați și în care au activat — Levantul și Țările Române? Cu douăzeci de ani în urmă, în studiul privitor la *Intelectualii sud-est europeni în secolul al XVII-lea* („*Revue des études sud-est européennes*“, 1970) mă limitasem la analiza împrejurărilor locale ca factori de explicare a gândirii și ope-

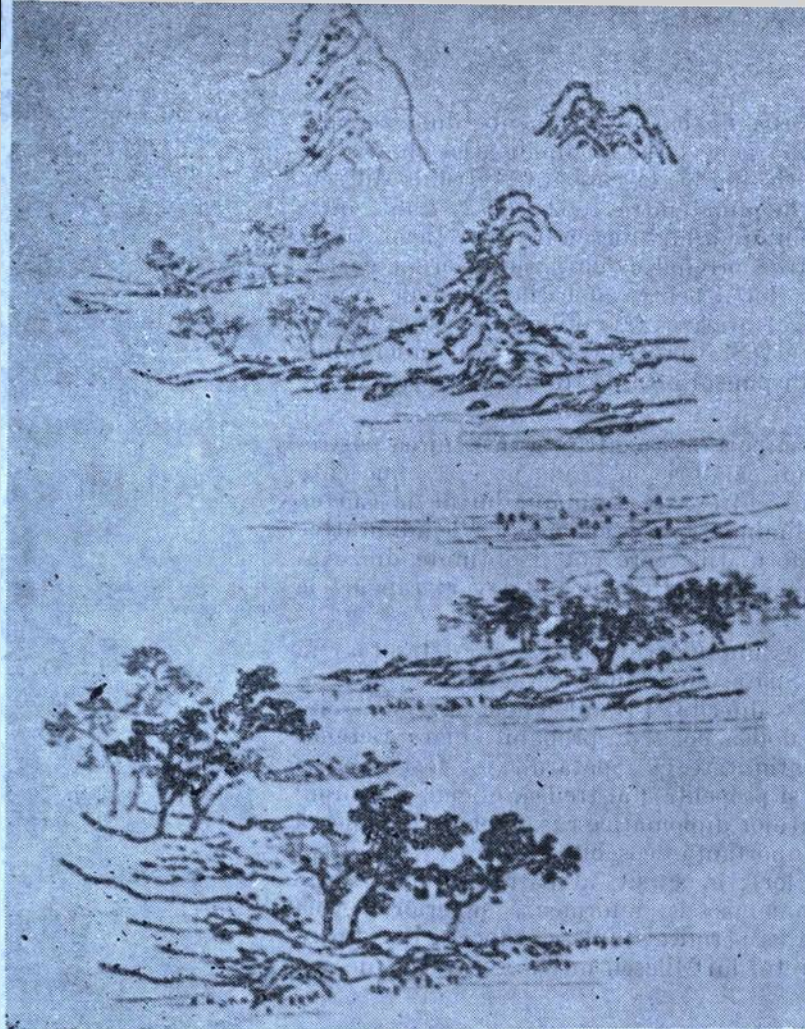
relor cărțurilor de la noi, din Balcani și Levant. Am încercat să explic apariția intelectualilor laici alături de cei recrutați din rindurile clerului, pasiunea lor pentru istorie și chestiunile politice naționale, cultivarea limbilor vernaculare și abandonarea celor moarte — greaca veche, slavona, siriaca —, desigur nu în studiile și lecturile, ci în lucrul lor literar. Toate aceste fenomene — comune deopotrivă culturilor din Europa de sud-est, Orientul Apropiat — pot fi explicate prin împrejurări și imperative locale, nu este nevoie să apelăm la teoria influențelor din afară. Chiar cînd cărțurarii din această parte a lumii — care nu ignoră ce se întîmplă în alte zone din republica europeană a literelor — fac apel la modele exterioare, apărînd în postura de imitatori, ei selecționează ceea ce știm că răspunde unor nevoi imediate ale culturilor proprii, ei nu preiau nimic fără motiv, fără a urmări un folos general.

Dar nu e mai puțin adevărat că Mănescu, privit în planul întregii culturi europene, apare ca o personalitate barocă. Și mă întreb dacă, la fel ca în cazul lui Dimitrie Cantemir, asupra gândirii și creației lor nu și-a pus amprenta faptul că amîndoi au trăit în imperii: cel otoman și cel rusesc.

Rusia în care se așează Mănescu în 1671 nu era încă, ce e drept, un imperiu, lupta pentru recunoașterea titlului imperial al țarului moscovit va fi un capitol de istorie diplomatică a secolului al XVIII-lea, totuși marele cnezat al Moscovei din evul mediu avea noi, nemăsurate ambiții — ieșiri la mări libere, rolul de protector al popoarelor ortodoxe din Imperiul otoman, expansiune spre Asia, ca și spre Europa. Înainte de a întreprinde, pentru țar, călătoria de peste trei ani pînă la capătul lumii, în Extremul Orient, Mănescu trăise cîțiva ani pe Bosfor, în capitala unui alt imperiu, cel otoman, care-i oferise imaginea unui mai impresionant gigantism, obosit și decadent de astă dată.

M-am întrebat, adesea, dacă la fel ca în cazul lui Dimitrie Cantemir, puțin mai tirziu, la rîndul său exilat succesiv în imperiile otoman și rusesc, viziunea larg dimensionată asupra lumii și vieții, exigențele uriașe pe atunci în cercetarea științifică și lucrul literar ale lui Nicolae Mănescu nu s-ar datora episoadelor amintite din viața lui. Traducerea integrală a *Vechiului Testament* după textul *Septuagintei* comparat cu versiuni latine și cu menționarea diferențelor în aparatul critic era o întreprindere uriașă, așa cum *Descrierea Chinei* o încercare monografică asupra unuiia dintre cele mai mari state din toate timpurile.

Tot așa, Dimitrie Cantemir a avut un plan de polihistor și în cadrul lui rodnicul cărțurar a întreprins lucrări fie fără precedent, ca *Descriptio Moldaviae*, fie de ample dimensiuni și severe exigențe documentare, ca *Istoria Imperiului otoman* sau *Sistemul religiei muhammedane*. Cu excepția lui Mănescu, nici un învățat al nostru nu imaginase opere la fel de monumentale ca dimensiuni și dense ca volum. Asemenea atitudini sînt baroce, ca și nemulțumirea celor doi cărțurari cu ceea ce se știa în diferitele domenii care îi pasionau și dorința lor de a depăși barierele cunoașterii cu orice mijloc, chiar prin apelul la științele tradiționale, la simboluri și hermeneutică, apel frecvent,



Peisaj. Desen pentru
mărei postale. Seco-
lul XVII.

cum știm, în timpul barocului. Asocierea lui Miclescu și Cantemir cu barocul, reexaminarea operelor lor în această perspectivă se poate dovedi fructuoasă.

* * *

Emulația științifică provocată de aniversările legate de personalitatea sau opera unor mari cărturari ne bucură, dar în același timp ne provoacă unele reflecții privind raporturile între aceste personalități și epigoni. Asemenea comemorări determină reuniuni științifice, volume de studii și comunicări, articole în presa culturală sau chiar inițierea de ediții critice. Așa, de pildă, deși există o ediție de opere complete (sau aproape...), începută sub auspiciile Academiei Române în 1872 pentru a marca împlinirea a două secole de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, o altă ediție, întocmită după criterii mai bune, a fost inițiată în 1973 cu ocazia tricentenarului Cantemir. Principalele date din bibliografia cantemiriană sînt: 1872 și urm. (ediția sus menționată), 1923—1924 (studii și monografii prilejuite de 250 de ani de la naștere), 1973 (noua ediție, studii și volume apărute la sărbătorirea tricentenarului nașterii).

La fel, bibliografia lui Miclescu este marcată de anii 1886—1888 (traducerea lui G. Sion din *De la Tobolsk pînă în China* pentru aniversarea a 250 de ani de la nașterea Spătarului), 1958 (numeroase studii

publicate la împlinirea a 250 de ani de la moarte), 1961 (300 de la traducerea *Cărții cu multe întrebări*), 1986 (350 de ani de la naștere).

Aceste „ritmuri” vorbesc de la sine, atenția ne este concentrată în mod precumpănitor spre personalitatea și opera înaintașilor de comemorări (mai pe românește — „pomeniri”), ceea ce nu este în ordine. Preocuparea noastră este de a face *cultură*, iar nu *hagiografie*. Referirile noastre la punctele de reper ale spiritualității românești trebuie să fie permanente, iar nu ocazionale. Abia cînd fixăm un loc definitiv în panteonul gîndirii și literelor românești personalității și operei unui înaintaș putem spune că el este definitiv integrat patrimoniului nostru cultural. Pentru aceasta ne trebuie însă elementele care dimensionează spațiul ocupat de acel înaintaș în republica literelor noastre.

Între aceste elemente sînt: o ediție critică a operelor și o documentație cît mai amplă asupra felului în care cărturarul român și scrierile sale au fost privite de contemporanii lui.

Este o mare satisfacție să știm că de cîtiva ani dr. Zamfira Mihail se străduiește să pregătească ediția critică a *Operei* lui Nicolae Miclescu. Cunoșcînd hărnicia, tenacitatea și dragostea pentru tradițiile culturii noastre ale viitoare editoare, sîntem încredințați că acest proiect va fi realizat repede și în excelente condițiuni.

Cunoșteam, pînă de curînd, ecourile operei lui Miclescu în Occident, în Rusia și Levant. Iată acum alte ecouri, între contemporanii săi chinezi care au avut legături cu el în

timpul negocierilor din 1675—1677. Este vorba de patru documente din acei ani, totalizând 74 de pagini scrise în manciuană, limba cancelariei și diplomației chineze pe timpul împăraților din dinastia manciuriană (K'ang-hi, la care fusese trimis Mănescu, era al doilea împărat din această dinastie, domnind între 1662—1722). Sînt, între aceste documente, traducerea scrisorii de acreditare a lui Mănescu de către țarul Alexei Mihailovici, din 1675, raportul secret către tron privind evoluția negocierilor cu trimisul țarului, scris de Amuhuran, ministrului Curții pentru afacerile coloniale, raportul prințului Yu-Fuquan care a participat la tratative. Microfilmele acestor importante documente se află din 1982 la Arhivele Statului din București (microfilme R. P. Chineză, rola 1, cadrele 1—74), dar nu dispunem încă de traducerea lor în limba română.

Descoperirea acestor texte este deosebit de importantă pentru reconstituirea portretului intelectual al lui Mănescu. Memorabila lui călătorie în China ne este cunoscută din diferite surse: Mănescu însuși în raportul către țar, dușmanii lui de la Curtea din Moscova care l-au pomenit încercînd să-i diminueze meritele, mărturiile admirative ale cărturarilor contemporani din Levant, informațiile care pot fi obținute din examenul atent al jurnalului de călătorie în China; iată acum un alt izvor: rapoartele demnitarilor chinezi.

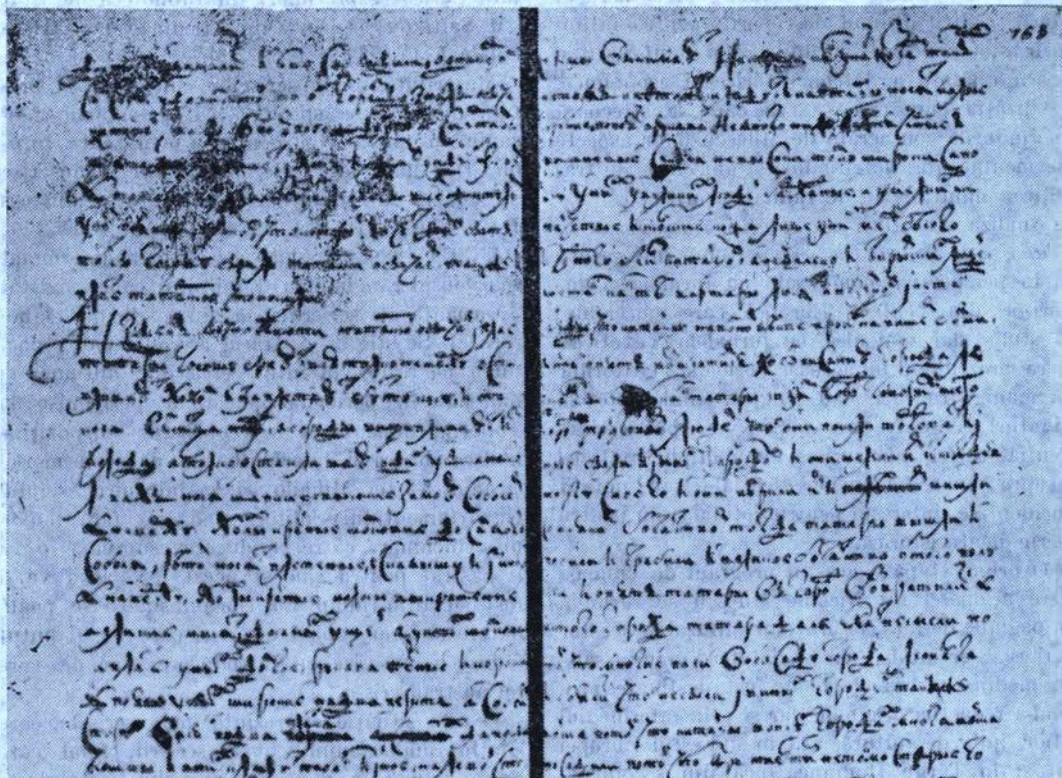
«Ascaniama» (cum îl numește Mănescu pe funcționarul chinez care-l însoțea) în intervalul relativ lung petrecut în compania Spătarului a ținut cu acesta sau în legătură cu misiunea lui cel puțin patru limbaje diferite. Primul a fost rezervat, cită vreme abia îl cunoștea pe solul țarului; al doilea, degajat, probabil chiar prietenos (diplomatul chinez ajunsese într-o anumită intimitate cu Spătarul, i-a fost conviu, interlocutor și tovarăș la vînătorile de iepuri și prepelițe); al treilea, oficial, în timpul negocierilor care tratau despre protocolul relațiilor diplomatice ruso-chineze (problemă ce ni se pare astăzi oțioasă, dar care avea o importanță deosebită, deoarece viza direct raporturile politice între suverani și statele lor); în sfîrșit, al patrulea limbaj este cel din documentele noastre în care «Ascaniama» își informează superiorii. Abia traducerea în românește a acestor documente va permite studierea raporturilor dintre cele patru limbaje menționate mai sus. Portretul lui Mănescu nu va avea decît de câștigat.

NICOLAE CIOBANU: În încheierea interesantului, instructivului și foarte eruditului nostru «symposium», să mulțumim încă o dată distinșilor noștri invitați. Îi asigurăm totodată, cu deplină sinceritate, că datorită profunzimii observațiilor și aprecierilor formulate de domniile-lor, bizuite pe o excepțională bogăție de date și fapte elocvente, imaginea noastră despre Spătarul Mănescu suferă serioase restructurări, prin excelență benefice. Aș putea spune că fascinantul «personaj» care rămîne în continuare Nicolae Mănescu începe să devină eroul unei experiențe umane, cărturară și scriitoricești, pe cît de exemplar în ordinea istoriei literare, tot pe atît de viu în ordinea biografiei realist-imaginare.

(Transcriere de pe banda magnetică de Octaviana MIHĂILESCU)

II. Restituiri: Nicolae MILESCU— SPĂTARUL

«Călătoria» unui *Jurnal de călătorie*



Manuscrisul Descrierii Chinei, donat de Nicolae Milescu lui G. Sparwenfeld. Se păstrează la „Bibliothèque Nationale” din Paris.

ANALIZA COMPLEXĂ A LITERATURII DE călătorie s-ar cuveni să introducă printre criteriile de lucru și cercetarea destinației însemnărilor, după cum nu trebuie să scape din vedere confruntarea realităților consemnate cu bagajul de cunoștințe anterioare ale călătorului sau cele care îi puteau fi la îndemână.

Confruntarea dintre realitatea cotidiană cunoscută din alte izvoare și ceea ce oferă un jurnal de călătorie trebuie înțelesă căci, așa după cum opina N. Iorga, este de preferat mărturia unui călător sau a unui cronicar, unui izvor oficial.

O analiză nuanțată a «călătoriei» va dezvălui bogăția de conotații culturale și ceea ce ea marchează, ca unul dintre factorii defini-

torii ai evoluției spre societatea modernă care este caracterizată prin «mișcare». Foarte interesantă pentru istoriografia studiilor de literatură comparată, memorialistica de călătorie scoate la iveală dimensiunea înțelegerii «celui-lalt» și este o sursă principală de difuzare a imaginilor noi, sub impactul impresiei directe sau sub imperiul unor modele și chiar stereotipii.

Scrierile lui Nicolae Milescu Spătarul, pe care le-am denumit generic «orientale»¹, cuprind *Jurnalul călătoriei de la Tobolsk pînă la*

¹ Zamfira Mihail, *La diffusion des écrits «orientaux» de Nicolae Le Spathaire Milescu*, în „Revue des études sud-est européennes”, XXIII, 1985, nr. 2, pp. 117—129.

hotarul cu China (denumită, prescurtat, *Descrierea Siberiei*), *Statejnyj Spisok (Descrierea călătoriei în China)*², *Descrierea Chinei*, care cuprinde un capitol cu *Descrierea marelui fluviu Amur, Cartea despre tătari (Tatarskaja knižica)*. Aceste lucrări au constituit, în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și după aceea, principala referință pentru orice problemă privind Extremul Orient și au canalizat gustul public, în sensul interesului pentru această zonă, pentru drumul descoperit, pentru întîmplările și popoarele întîlnite. Mai mult decît o seacă relatare a datelor istorice și economice, civilizația chineză este cea care se strecoară în rîndurile consacrate de Mănescu unor aspecte de mentalitate, de ritualuri și obiceiuri, de tradiție a unui alt tip de rafinare spirituală.

Analiza structurii *Jurnalului de călătorie în China* și *Descrierii Chinei* va trebui întreprinsă și în perspectivă comparată cu jurnalele călătorilor din centrul Europei care cucureau «estul», dar, mai ales, cu jurnalele «exotice» care prezentau, în aceeași perioadă, cititorilor germani, francezi sau englezi îndepărtatele ținuturi «d'outre-mer». Se vor putea diferenția astfel toposuri și stereotipii, reflecții asupra unor fenomene esențiale sau notații incidentale, interesul pentru cotidian sau pentru permanența istorică.

O primă etapă a acestui program de cunoaștere a operei lui Nicolae Mănescu se rezumă, în paginile de față, la a urmări difuzarea acestor scrieri «orientale» în societatea vremii sale, în mediile cărora ele le-au fost destinate prin limba redacției originale dar și prin intermediul altor limbi de cultură, atît în sud-estul Europei cît și în Țările Române, încă din secolul al XVII-lea.

Propunîndu-ne traducerea și editarea critică a grupului de scrieri care se referă la China, am cercetat tradiția lor manuscrisă din secolul al XVII-lea și pînă la începerea tipăririi lor în secolul al XIX-lea. Numărul mare de copii păstrate pînă astăzi, identificate doar parțial, confirmă interesul constant pentru opera sa. *Descrierea Chinei* a fost copiată în 28 de manuscrise, în diferite localități. Majoritatea miscelanelor reunesc cu precădere scrierile cu conținut documentar: *Descrierea Chinei* — *Describe-*

rea Amurului, împreună cu *Cartea despre tătari*; totdeauna *Jurnalul de călătorie prin Siberia (Descrierea Siberiei)* apare în manuscrise separate de acestea și în miscelane de alt tip. Există cîteva manuscrise care cuprind numai *Descrierea Chinei* (mss Vasiliev³ sau cel de la Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad = BAN cota 32.6.18)⁴; alte cîteva cu *Descrierea Chinei* și *Descrierea fluviului Amur*, dar fără *Cartea despre tătari* (în Biblioteca de Stat „M. Saltikov-Scedrin“ din Leningrad = GPB, cotele F IV 289 și F IV 87).

Majoritatea manuscriselor conțin și o prefață în care se specifică că «Spafarij voloșanin» a adus cartea pentru a o prezenta țarului. Dar unele din cele mai vechi manuscrise nu conțin introducerea, astfel ea lipsește din mss BAN 17.9.10; BAN F. IV 141; BAN F. IV 179; BAN F IV 289. Diferența aceasta ne-a determinat să o considerăm indiciu al faptului că au existat 2 variante ale scrierii încă din perioada elaborării ei. Se știe că Spătarul a continuat redactarea pe drum, la întoarcerea din misiune și mai ales în perioada pe care a petrecut-o la Tobolsk, după ce a fost oprit de dispozițiile noii conduceri și de schimbările datorate morții țarului Alexei Mihailovici și înlocuirii șefului Departamentului Solilor. Redacția fără cvenita închinare către conducerea supremă o va fi păstrat pentru sine și acest protograf va fi fost copiat la rîndul său. Dar omisiunea se poate datora și unor copii ulterioari care ar fi putut folosi manuscrise cu introducere, dar pe care nu au transcris-o.

O altă situație o prezintă manuscrisele care conțin finalul amplificat al scrierii, final care apare numai în mss mai noi din secolul al XVIII-lea, ca BAN 32.12.6. și 32.6.18; GPB F IV 87; GPB Q IV 384; GPB Pog. 17.15; GPB Pog. 17.16. ș.a. Aici se poate presupune că partea a doua a finalului a fost introdusă ulterior.

În această situație deosebit de complicată de stabilire a filierei manuscriselor, deoarece

² Mss. prof. F. T. Vasiliev a stat la baza ediției lui N. F. Katanov, *Opisanije pervyja rasti vseleennyja imennoj Azii, v nejze sostoit Kitajskoe gosudarstvo...* Kazan, 1910.

⁴ Un imperativ științific obligatoriu și o dovadă de probitate este indicarea cotelor actuale ale manuscriselor pe care se bazează cercetarea. Altfel referințele sînt inoperante, de exemplu, cea din „*Manuscriptum*“, 47 (1982), nr. 2, pp. 65—66: «Spăthar Mănescu [sic! formă fantezistă] *Arithmologia nравоv* (1672), Ms. din Minăstirea Ciudova» [?].

² Este singura din scrierile sale care nu s-a răsplîndit în manuscris. Cf. și *Russko-kitajskie otnoșeniia v XVII veka*, sub redacția lui N. F. Demidov și V. S. Mjasnikov, vol. I, Moscova, 1969, pp. 346—458.

nu am putut să le consultăm pe toate (și considerăm că mai există încă mss nedepistate), unele aflându-se în colecții particulare, altele fiind recent incluse în fișierul din sală al Bibliotecii de Stat „V. I. Lenin” din Moscova, nu sînt încă la îndemîna cercetătorilor străini, nu ne-am propus stabilirea stemei tradiției manuscrise milesciene despre China. Pentru ediția critică ne-am oprit la două manuscrise, redacții care nu au fost luate pînă acum în considerație de cercetările anterioare.

La Biblioteca Națională din Viena (= ÖNB) se păstrează la secția de manuscrise sub cota II/201 cod. slav 180 un miscelaneu care conține, pe lîngă alte scrieri, *Descrierea Chinei*, *Descrierea fluviului Amur* și *Cartea despre tătari*. Două însemnări furnizează indicii despre data copierii și proprietarul ei. La p 3 v°, în josul foii, este scris fin, cu cerneală neagră: «Sia kniga spisana s rukopisnoi knigi gubernatora Smolenskago Siatel'ajšago grafa Platona Ivanoviča Musina-Puškina. 1731 goda avgusta 31.» (Această carte a fost copiată de pe o carte manuscrisă a Guvernatorului Smolenskului Luminăția Sa Graful Platon Ivanovici Musin-Pușkin», iar pe p. 4, cu litere latine, «Gedeonis Wiszniowski Episcopi Smolenscensis». Ambele însemnări sînt de aceeași mînă, cu mici deosebiri datorită celor două alfabete. Comanditarul va fi fost, după părerea noastră, Gedeon Wiszniowski, episcopul Smolenskului între anii 1728—1761. Din conținutul miscelaneului se observă interesul deosebit pentru Extremul Orient și, în special, pentru China și activitatea misiunilor iezuite de acolo (așa cum o indică celelalte scrieri reunite în același miscelaneu).

Exemplarul face încă o dată dovada pătrunderii scrierilor lui Miclescu în lumea eterodoxă. În ceea ce privește prototipul de pe care s-a făcut transcrierea, avem dubii că toate scrierile se vor fi aflat într-un același manuscris. Presupunem că nota se referă mai ales la mss scrierilor «orientale» ale lui Nicolae Miclescu pe care Guvernatorul putea să le dobîndească de la Posolski Prikaz. În evidența manuscriselor milesciene nu a fost înregistrat niciodată un manuscris care să aibă însemnări de proprietar pe P. I. Musin-Pușkin, dar este posibil ca să i se fi pierdut urma tocmai pentru că nu avea asemenea însemnări, după cum este posibil că un asemenea mss să se fi aflat temporar la sine, trecînd apoi în biblioteca altei familii. Este de presupus că prototipul fusese executat

în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea sau în primele decenii ale secolului al XVIII-lea; dacă acceptăm că toate scrierile din miscelaneu vienez provin dintr-un același prototip, atunci acela a fost executat după 1712 (dată care este citată referitor la scrierea iezuitului Kilian Strumpf (ff. 262—284 v°).

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, cînd mss se afla după toate probabilitățile în biblioteca episcopului Smolenskului, nu se cunosc nici un fel de alte informații despre el pînă în decembrie 1972, cînd a fost achiziționat de la o persoană particulară de către Biblioteca Națională din Viena. A fost înregistrat în catalogul — manuscris 35/ÖNB, series nova 2160, alcătuit de F. Menčík, și apoi în catalogul tipărit, datorat lui G. Birkfellner, *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich*, Viena, 1975 (recenzat de Paul Mihaíl, în RESEE, 1977, nr. 3).

Deși *Descrierea Chinei* din acest mss este divizată numai în 45 de capitole, dar lucrarea este completă, numai că unele capitole înglobează și pe cele următoare; astfel, la cap. 27 (este inclus și 28), la 29 (și 30), la 31 (și 32), la 33 (și 34), la 36 (și 37), la 38 (și 39), la 40 (și 41, 42, 43, 44), la 45 (și 46), la 47 (și 48), la 49 (și 50), la 53 (și 54).

De la f. 157 începe *Cartea istoriei deosebit (separat) tradusă, cum tătarii bogdoiți au supus sub stăpînirea lor toată împărăția chineză*. Notificarea operațiunii de «traducere separată» ne face să presupunem că ea a existat în prototip, iar traducătorul, deci N. Miclescu, a îngroșat expresia pentru a atrage atenția că numai această scriere este o traducere sau pentru că ea ar reprezenta o unitate separată în ansamblul scrierilor sale referitoare la împărăția chineză. Dar expresia ar putea să aparțină și copistului care menționează astfel că s-a folosit de un alt manuscris, în care textul nu era împreună cu *Descrierea Chinei*. *Cartea despre tătari*, versiunea slavo-rusă datorată lui N. Miclescu, după lucrarea lui Martini, *De bello tartarico*, nu a fost nici pînă acum tipărită. Finalul, la f. 213, este identic cu cel din alte mss. Urmează un paragraf care apare numai aici: «Sfîrșitul descrierii istorice a împărăției chineze și a cuceririi ei de către bogdoiți și despre altele și a tuturor lucrurilor din carte conținînd în sine scrierea propusă pentru cunoașterea poporului viitor. Vă rugăm pe voi, cei ce citiți, să nu ne ocăriți dacă veți întîlni ceva ce nu este scris așa cum trebuie». Din calcu-

larea anului menționat în cap. 1 al *Descrierii Chinei* rezultă 5509, deci prototipul datează din perioada 1 sept. 1678 — 1 sept. 1679. Prin urmare, el aparține redacției care a fost dusă la Posolski Prikaz de către Nicolae Miclescu, după reîntoarcerea sa la Moscova.

Confruntând textul mss. Viena cu unul dintre cele mai vechi mss ale seriei de scrieri « orientale », anume cel păstrat la BAN T.P. 93, am constatat că textul de la Viena reprezintă o versiune cu o expresie stilizată, cu o frazare foarte atent supravegheată gramatical. Diferențele apar chiar din titlul *Cărții despre tătari*, în care se folosește termenul *istorie* (care corespunde originalului *De bello tartarico historia*, și nu *poveste*, ca în textul de la BAN (cf. art. n., p. 118) și continuă cu afirmația că tătarii ar fi cucerit « *toată împărăția chineză* », în timp ce în alte mss BAN, ca și în cod. sl. 35 de la Bibliothèque Nationale din Paris apare o atenuare: « *aproape toată* » (*čjut' ne vse*). Firește, libertatea de colaborare a copiştilor la textul pe care îl transcriau este vădită în seria de mss milesciene, dar diferențele se rezumă mai ales la inversiuni de cuvinte, folosirea unor sinonime, trăsături fonetice proprii graiului copistului. Atunci când sensul frazei este alterat, sintem în măsură să ne întrebăm dacă diferențele nu se datoresc unui alt prototip.

Confruntarea textului mss. Viena cu cel publicat de N. Katanov a relevat diferențe notabile, mss având mai mult în plus decât în minus față de ediție. Iată câteva exemple de text în plus, notat cu cursive: « Există încă o a doua cale pe mare spre China... așa cum ne-a spus acum nouă boierul chinez ascaniama » (f. 12); « chiar la gura [fluviului] este o insulă cu numele Hrikan » (f. 41 v°); « dragonul este... peste tot pictat sau sculptat, și pe brocarturi prețioase și pe camhă și pe altele, pe țesături din aur » (f. 45 v°); « fiecare verstă chineză are 360 de stinjeni, iar versta rusească 1000 de stinjeni » (f. 53). Unele atenuări de expresii presupun o altă poziție a autorului față de text; astfel, în mss. Viena se invocă mărturia proprie: « ei fac o căruță cu o singură roată (care) alcargă atât de repede încât unora și nouă ni se pare ca din basm », față de ediție — « ce parcă ar fi trase de cai » (f. 51); « doctorii noștri îi întrec în învățătură, dar ai noștri discută prea mult între ei », față de ediție — « căci știu mai multe lucruri și judecă mai bine » (f. 31); « este o lege foarte aspră că în întreaga împărăție chineză nimeni nu are voie să



Portretul lui Leontie Vasilevici Spafariev (1765—1847), descendent direct al lui Nicolae Spătarul Miclescu.

folosească dragonul », față de ediție — « culoarea aceasta [galbenă] și nici dragonul cu cinci gheare nu îndrăznește nimeni să le folosească » (f. 45 v°); « acum vreo 30 de ani cazacii siberieni care au luptat cu ei mai înainte pe Amur au văzut », față de ediție — « eu însumi m-am încredințat de aceasta acum, când mi-au povestit cazacii care au luptat cu ei mai înainte pe Amur » (f. 48); « ei se gîndesc că », față de ediție — « după cum mi se pare mie » (f. 40).

În comparație cu ediția Katanov, există și omisiuni în mss. Viena, expresii sau fraze întregi, pe care nu le considerăm simple omisiuni de copist, ci presupunem că sînt diferențe de redacție, astfel: « noi ceea ce am aflat sigur am și scris despre călătoria noastră » (p. 18 ed.)⁵, « despre China se poate vorbi chiar mai mult decât despre Roma » (p. 28 ed.), « și la curtea împărătească strîng și păstrează pe an pînă la 180 870 de asemenea puduri de sare » (p. 79 ed.); « dacă se trage o singură împușcătură încep să fugă ca iepurii speriați de freamătul frunzului » (p. 75 ed.). Se observă că, au fost lăsate de o parte comparații, expresii considerate « poetice », informații care puteau fi considerate exagerate și care nu ar fi fost pe placul autorităților și, mai ales, se evită unele afirmații prin invocarea propriei mărturii. Este

⁵ Nicolae Miclescu-Spătarul, *Descrierea Chinei*, ed. de Corneliu Bărbulescu, București, 1958 (trimiterile la pagina acestei ediții).

încă un argument că prototipul mss de la Viena face parte din tipul de redacție destinată autorităților.

Un alt manuscris al *Descrierii Chinei* care a călătorit mult este cel realizat sub îngrijirea lui J. G. Sparwenfeld, scris « cu autorizația unui bun prieten » la Moscova, în 1685. De fapt, dăruit de Nicolae Mălescu-Spătarul prietenului său suedez, manuscrisul este un model de artă caligrafică de tip « cirlionțat » [kudrjavyy], artistic, însă foarte greu de descifrat. Din colecția personală a lui J. G. Sparwenfeld manuscrisul a ajuns, după 200 de ani, în 1885, la Biblioteca Națională din Paris, cod. sl. 35. Deoarece a fost « avizat » direct de Spătar, el constituie textul de bază al ediției noastre critice.

Am căutat să răspundem la întrebarea dacă diferențele dintre cele două redacții provenind de la Posolski Prikaz se datoresc intervenției unui copist sau faptului că mss Sparwenfeld putea să reprezinte transcrierea unui original care aparținea lui N. Mălescu. Este surprinzător că din biblioteca sa personală nu s-a păstrat nici un manuscris cu însemnări, care ar fi putut întregi informațiile foarte sărace asupra ultimei perioade a vieții sale. Nici unul dintre manuscrisele relatărilor de călătorie nu este autograf al autorului, cu ștersături sau completări inerente unei activități de elaborare sau de traducere, de aceea considerăm că scrierea se făcea prin dictarea textului în fraze încheiate, unui copist.

Manuscrisul de la Paris, deși citat cu regularitate de către cercetători și din care se reproduce doar pagina de titlu, reprezentativă pentru stilul său baroc, nu a fost luat în considerație pentru analiza textului. Grafia deosebit de complicată reprezintă un obstacol redutabil. S-a apelat la acest tip de scriere pentru impresia artistică a paginii și, considerăm noi, tocmai pentru ca lectura să nu fie la îndemîna oricui. Dealtfel, copia a reprezentat un omagiu prietenesc față de Sparwenfeld și este mai puțin probabil ca el să fi avut în vedere o altă destinație. Cercul de cunoscători ai slavonei ruse în Europa centrală la sfîrșitul secolului al XVII-lea era restrîns și de aceea, de pe această versiune nu s-au realizat alte copii.

Dorința de a-și vedea răspîndită opera în medii cit mai diverse pare să-l fi preocupat pe Spătar încă din tinerețe, atunci cînd furniza studii, ca acel *Enchiridion* apărut la Paris în 1669, prima tipăritură a unui român în străinătate sau cînd trimitea de la Constantinopol

în țară textul traducerii în română a *Vechiului Testament* sau a *Istoriilor lui Herodot*. În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, Mălescu a fost solicitat să furnizeze informații despre scrierile sale orientale, i se luau, putem spune, interviuri în acest sens, așa după cum relatează N. Witsen, Laurent Reinhuber sau Philippe d'Avril. Situația sa specială de funcționar străin îl determină să fie precaut cu unii dintre interlocutori — « fiind străin, nu are curajul de a da o copie a relatării voiajului său [în China] », îi scria N. Witsen lui Leibnitz —, încît nu există atestări că alte copii ar fi fost obținute de către vizitatori occidentali. Mai mult, în noile condiții din deceniul nouă el refuză chiar informații despre călătoria sa. Totuși, așa după cum se știe, faptul că Philippe d'Avril a obținut permisiunea de a copia harta itinerarului său, a salvat pentru știință una dintre cele mai importante realizări ale călătoriei.

Poate și pentru faptul că Mălescu nu și-a făcut iluzii în ceea ce privește răspîndirea în lumea occidentală a versiunii slavone a scrierilor sale « orientale » va fi realizat el însuși traducerea din slavonă în limba greacă, la cererea Patriarhului Dosithei al Ierusalimului, atît a *Jurnalului de călătorie prin Siberia*, cît și a *Descrierii Chinei*, odată cu cea a *Cărții despre tătari*, așa după cum am demonstrat anterior.

Versiunea greacă s-a dovedit a fi o filieră deosebit de prolifică. Manuscrisul ajuns la Constantinopol a fost copiat de mai multe ori acolo și a circulat apoi în zona sud-estului Europei, făcîndu-l prezent pe Spătar atît la București cît și la Atena. Un manuscris grecesc copiat la 1693 la M-rea Radu Vodă conține *Descrierea Siberiei* (Biblioteca Academiei Române = BAR mss gr. 549), iar BAR mss gr. 154 conține *Descrierea Chinei* și am presupus că a fost copiat, de asemenea, în Țările Române. Un alt manuscris conținînd *Descrierea Siberiei* a fost reintrodus în circuitul românesc de către scriitorul Cezar Bolliac. Aflat în exil la Constantinopol, după 1848, Cezar Bolliac, preocupat permanent de antichități cu referire la Țările Române, a achiziționat un manuscris al *Jurnalului de Călătorie prin Siberia* pe care, ajuns în țară, l-a donat Bibliotecii Naționale din București, dar care nu se știe cum a ajuns la Iași, așa după cum menționează G. Sion care realizează o traducere în limba română. Acum manuscrisul se păstrează la Biblioteca

Centrală a Universității din Iași, mss gr. III 111
Foaia de titlu este foarte deteriorată. Încomparație cu starea cind G. Sion a descifrat integral însemnarea de pe f. 1.

Prima traducere în limba română, datorată lui G. Sion, a apărut în 1888⁶ și ea reprezintă restituirea unei versiuni de autor, dar textul grecesc a fost compromis de copistul agramat.

O nouă traducere, datorată lui Em. Grigoraș,⁷ deși incompletă și cu unele greșeli de echivalare în limba română, a fost bine primită de către oamenii de cultură români. Mircea Eliade a tipărit o elogioasă cronică, marcând evenimentul.⁸ Aprecierile sale se referă la stilul viori al Spătarului, povestirea avînd «vădite însușiri literare», dar și la cercetările întreprinse «cu curiozitatea omului de știință». Mircea Eliade recunoaște Spătarului «aceiași spirit umanistic, aceeași structură enciclopedică» din familia marilor cărturari, apropiindu-l de Dimitrie Cantemir. El reține din lucrare «conflictul interesant dintre cele două ceremoniale — chinez și rus-bizantin — în care se luptau două diplomații. Cînd *Călătoria* rămînem convinși că, de cele mai multe ori, izbînda a fost a Spătarului — deci a Europei». Și conchide: «Cartea nu e numai plăcută și instructivă — dar de o covîrșitoare însemnatate pentru istoria științei noastre românești. Se va scrie — și cit mai curînd — istoria științelor românești în România. Spătarul va avea un loc de cinste. El reprezintă roadele pe care e poate aduce un spirit moldo-valah — pentru că Milescu nu e grec — fecundat de cultura apuseană. Și împreună cu Cantemir e o personalitate nu mai puțin reprezentativă».

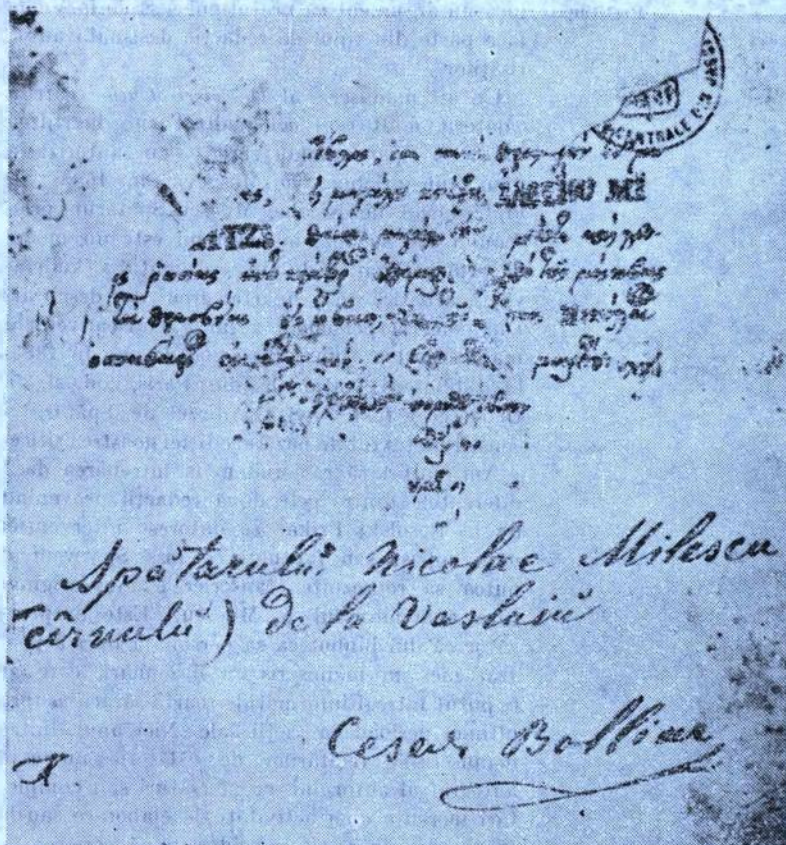
În «călătoria» fără sfîrșit a lui Nicolae Milescu Spătarul prin cultura română el a fost însoțit întotdeauna de spirite luminate care îi răspîndesc și îi înmulțesc mîștenirea.

Din traducerea lucrării inedite *Knîzica o tatarach*, reproducem cîteva fragmente din cod. sl. 180 ÖNB. Comparația cu textul latin al lui M. Martini, *De bello tartarico historia*,

⁶ *De la Tobolsk pînă la China*, trad. G. Sion, București, 1888.

⁷ N. Milescu, *Călătorie în China (1675—1677)* București, 1926.

⁸ Mircea Eliade, *Spătarul Milescu*, în „Cuvîntul” an III, din 18 ianuarie 1927, p. 1.



pune în evidență intervenția originală masivă a lui Nicolae Milescu, faptul că ne aflăm în fața unei prelucrări foarte libere. Lucrarea lui Martini s-a bucurat de la început de mai multe ediții: cea de la Antverpiae, ex Officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1654 [BAR I 452964], o alta în același an: Primo Antverpiae in Officina Plantiniana Deinde Viennae Austriae, apud Mattheum Cosmerovium, 1654, recussa [BAR I 380464] și o altă ediție în anul următor la Roma, Typis Ignatij de Lazeris et Sumptibus M DC LV Superiorum Permissu [BAR I 339171]; ex libris A. Pappii Ilariani. Numai ediția plantiniană are anexată și harta pe care n-am putut s-o reproducem. Localizarea diferitelor popoare din textul lui Milescu demonstrează că el cunoștea situația de pe teren, care e alta decît cea din această hartă și se apropie de cea din harta pe care el însuși a întocmit-o în timpul călătoriei (publicată de Ph. Avril, *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine*, Paris, 1692).

Zamfira MIHAIL

Autograful lui Cezar Bolliac pe exemplarul Jurnalului de călătorie al lui Milescu, achiziționat la Istanbul. Biblioteca Centrală a Universității Iași, mss. gr. III 111, f. 1.

CĂRTICICA DESPRE TĂTARI

(Fragmente)

[f. 157] Cărticica istoriei, osebit tradusă, cum tătarii bogdoiți au supus sub stăpînire lor întreaga împărăție chineză. De asemenea și obiceiurile acestor tătari bogdoiți se descriu aici.

Tătarii împreună cu acei mungali și calmici sînt cele mai vechi popoare din Asia și începutul multor popoare. Iar acum sînt deja 4000 de ani de cînd ei sînt totdeauna neprieteni ai statului chinez și multe bătălii mari au dus cu ei. Astfel de multe ori au fost învinși de către chinezi, care și aceștia au fost învinși de ei. Aceștia sînt tătarii din acel popor care trăiesc dincolo de marele zid chinezesc de la apus la răsărit. Se întind cu construcția zidului lor de piatră pe 1500 de verste; acum vor fi 2000 de ani de cînd el a fost construit datorită tătarilor, ca să nu-i cucerească pe chinezi. Iar acel popor trăiește în țara de la nord de zid, despre care zid s-a scris mai sus pe larg, în cartea *Descrierea împărăției chineze* [...].

[f. 205 v° § 101] Situația statului bogdoit [manciurian, *n.n.*] sau răspîndirea lui o avem din descrierea chinezilor înșiși. El se numește «pămîntul de răsărit», poporul tătar mungal osebit se numește niuchi și acest popor este mare și numeros și în el sînt mulți taiși mari și neamuri bune și printre ei poporul care este denumit de ai noștri dzuceri iar de către mungali sînt denumiți dzurdzi și la început ei acele neamuri dzurdze erau foarte rele și neînsemnate în lume, pentru că chinezii nu erau deasupra lor la început și aveau numai un conducător și era denumit acest popor de către mungali, pescari, în batjocură, pentru că pămîntul dzurdzilor este între Oceanul de răsărit și între [f. 206] marele fluviu Amur și între Șingala și acolo ei trăiau mai înainte și pînă la a lua împărăția chineză și o parte trăiesc și acum acolo iar înainte au fost supuși chinezilor și le dădeau lor dări soboli și rădăcini scumpe de ginseng și alte lucruri mici. Și îi luă pe ei în stăpînire neamul taimin al chinezilor. Împărății chinezi multe cetăți au construit pentru a se păzi de ei și le-au dat lor numele de niuchi. Chinezii despre acest popor scriu în batjocură numindu-i barbari și că nu au altă deșteptăciune decît pentru a fura, a pescui, a împușca, minîncă carne crudă și pește, beau vin simplu și alte obiceiuri le au neavuincioase [...].

[f. 208 § 106] În apropierea statului acelor niuci bogdoiți tătarii este și un alt stat mungal care se numește [f. 208 v°] chiuhan și sînt o parte din același stat al niucilor cu aceleași obiceiuri și oameni, iar aproape de Marea Oceanului trăiește alt neam tătărăsc denumit iupiciai iar în limba rusă nomazi, care locuiesc pe malul mării de la gura Amurului pînă la chinezi și acei oameni într-adevăr sînt alți mungali, de asemenea sălbatici și iezuiții spun că în dreptul lor pe mare ar fi drum pe apă 250 de verste pînă la insula japoneză despre care, de asemenea, s-a scris mai jos. Numai că acele locuri nu sînt încă deloc cunoscute și de către ruși și de către alți străini, dar spun oameni înțelepți că peninsula se întinde în mare și se unește cu Lumea Nouă, cu America se diferențiază numai printr-o trecătoare de mare. Așa acele locuri sînt încă necunoscute, deoarece oamenii ruși au ajuns numai pînă la gura Amurului, iar de partea cealaltă pe malul mării nu au mers.

[§ 107] În apropiere de pămîntul tătărăsc de răsărit se întinde prea marele și mult întinsul stat al mungalilor care începe de la înălțimile de apus ale Amurului și merge pînă la calmuci și la buhari și la orașul Samarkand și Turofan și celelalte și inconjoară tot statul chinez și pe calmici. Iar de calmici se diferențiază printr-un zid cu trepte, ca o mare, unde sînt locurile nisipoase [f. 209] și nici lemne nici apă

nu este. Și acel popor mungal deși este unul și de același neam, totuși hanatul lor este împărțit în trei părți, primul han este alături de dzeci și de chinezi, numele său Cecen Han, sint nomazi pe lingă Delaja și prin stepe pînă la riul Selenga, deoarece la ei nu există sate și orașe, numai locuri nu prea mari construite cu capişte ca mănăstiri și seamănă mei pentru piine și acelea în locuri nu prea mari.

[§ 108] Garda de pază a celui han și a multor taiși care trăiesc sub el este Oceroi San Han care trăiește nu departe de riul Selenga cu cei din neamul său iar alături de el nu departe trăiește și Cutuhta lama mungalul care la noi [este numit] patriarh al tuturor mungalilor și îi conduce în cinul spiritual pe toți lama, care sint mulți la ei și pe care îi cinstesc foarte mult, iar pe Cutuhta îl consideră ca pe un dumnezeu. Iar Cutuhta de asemenea umblă din loc în loc cu iurta, dar capiștea la ei este mare și construită din cărămizi, după obiceiul chinez. Și spun că nu departe de ea se află și mina de argint și de aceea de la Oceroi Han mungal și de la Cutuhta vin deseori soli la marele țar, deoarece hotarul siberian a intrat sub stăpînire sa. Și acel popor mungal este foarte umil și mai ales iubește să trăiască în pace decît să aibă război, dar între ei deseori au loc lupte pentru cînstea cocorilor pe care Cutuhta lama îi ține și îi răpune (li jertfește) și de aceea mungalii sint foarte bogați, toți au vite, cămile, cai, oi, vaci în număr foarte mare și totdeauna mină multe vite și vind orice vită și de aicea au mari beneficii. Iar acel han de la Cutuhta umblă nomazi pe unde sint riuri și păduri pînă la riul Selenga și acolo crește piine. Iar de la insula din Selenga și pînă la Han și la Cutuhta sint zece zile de mers liniștit. Și ei se duc fără întrerupere la insulă, acolo fac negoț cei de la Selenga cu cazacii cu orice marfă și cumpără acolo orice marfă rusească, deoarece și ai noștri merg la ei. * Cu chinezii trăiesc în suspiciune deoarece chinezii se tem de ei și o gardă mare o țin pe zid. Mungalii invidiază pe bogdoii că au luat împărăția chineză cu o putere nu prea mare, dar nu pot întreprinde nimic împotriva lor deoarece marele zid împrejurul statului chinez este construit și între munți și mungalii nu au puști și alte arme de luptă, iar bogdihanul [chinez] și Oceroi han își trimit reciproc daruri. Pe acești mungali a lui Oceroi îi denumesc chinezii canhali.

[§ 109] Iar după [dincolo de] Hanul Oceroi trăiește al treilea han mungal și este denumit acel han și mungalii [f. 210] dzongari și ei sint întru totul la fel cu mungalii descriși mai sus. Ei au avut multe războaie cu chinezii din vechime, încă pe cînd împreună cu calmicii luptau cu împărăția chineză. Și pe acești mungali chinezii îi laudă cu deosebire, pentru că la ei crește o asemenea iarbă din care se face pinză și acea pinză nu arde. Această țesătură o trimit, nu prea multă, printr-un sol și bogdihanului. Și toate aceste popoare mungale descrise mai sus sint sub hani deosebiți, dar acei hani și toți taișii sint din același neam, un singur popor și cînd ei văd că unul are nevoie de ceva se ajută unul pe altul. Iar credința lor este în idoli ca și la chinezi și închinarea la idoli începe din împărăția Siberiei și la chinezi și pînă la indieni și pînă la perși și la astrahani, iar conducătorul religiei lor și păstrătorul legii este dalai lama și acel dalai lama trăiește în pămîntul tungus, cu curtea sa, în orașul său osebit numit Eltali, dar despre aceasta mai jos.

[§ 110] Aceste popoare mungale și calmice, [f. 210 v°] care trăiesc în stepă dincolo de zidul mare chinezii îi denumesc cu un singur nume tatai, deoarece la chinezi cuvinte și denumiri [diferite] nu sint.

[§ 111] Acolo mai departe de acele popoare mungale trăiește poporul calmic chiar pînă la orașul buharilor Samarkand, pînă la Astrahan și pînă la Volga, pe care chinezii îi denumesc samarhani, iar sub ei sint calmicii, deși mulți taiși sint, dar acum sint mai mulți din neamul lui Ociurta Han și al lui Cinhi Han, din al cărui neam a fost și Temir Aksak care l-a învins pe sultanul turcesc Baozit [sic !]. Pe acei samarhani și chinezii îi laudă deoarece viața lor începe din orașul chinez Sonci care

* Text asemănător în *Jurnalul de călătorie de la Tobolsk la granița chineză*; pentru facilitarea comparației indicăm ediția N. Milescu, *Jurnal de călătorie în China*, București, 1957, p. 85.



Orhidee. Desen — miniatură chinezească de la sfârșitul secolului XVII.

este construit la hotarul lor, de pază. Și scriu ei că hanul de acolo se îmbracă cu rochii albe toate în aur și argint și sint construite vase, orașe și palate în el. De la orașul Pejin la Sonci este o lună de mers cîte o jumătate de zi [f. 211] pe lignă marele zid. Cu acei calmici vin cu negustorie fără întrerupere chiar și buhari, pentru că în orașele acelea buharii și hanii lor țin aceeași credință. [...]

[f. 212 v^o] Și acele popoare mungale și calmice sint cele despre care Biblia scrie că sint gog și magog, pentru că eise numesc pe sine mangun și acele popoare sint cele denumite de către greci, sciți [f. 213] iar pămîntul lor Sciția Mare și ea se diferențiază după riuri. Ea începe la Apus de la Țările de jos și trece riul Dunărea și urmează riul Nipru și toată țara Crimeii și de acolo riul Don și Volga și Iaiș și pe urmă înconjură prin stepe întregul stat chinez pînă la riul Amur și de la Amur cuprinde toată împărăția Siberiei și după Siberia pînă la riurile Peciora și pînă la Dvina și tot acest pămînt cu un nume s-a numit Sciția. Și poporul lor este mai numeros decît toate celelalte popoare din lume și de la ei multe state au început, bulgarii, turcii, tătarii. Toate aceste popoare provin din Sciția și a fost groaznică Sciția nu numai pentru alții ci și pentru însuși Alexandru cel Mare Machedon, iar acum se roagă să nu fie asemănați. Cu toate că limbile și numele lor s-au diferențiat puțin dar obiceiurile și felul de a fi și armele la toate aceste popoare este o putere care nu dispore.

[§ 117] Încheierea descrierii istorice a împărăției chineze și despre luarea ei de către tătarii bogdoiți și de către ceilalți și toate lucrurile pe care cărticica le cuprinde le supunem în scriere la cunoștința poporului viitor. Vă rog pe voi, care cetiți acestea, nu mă ocăriți dacă veți găsi ceva nepotrivit.

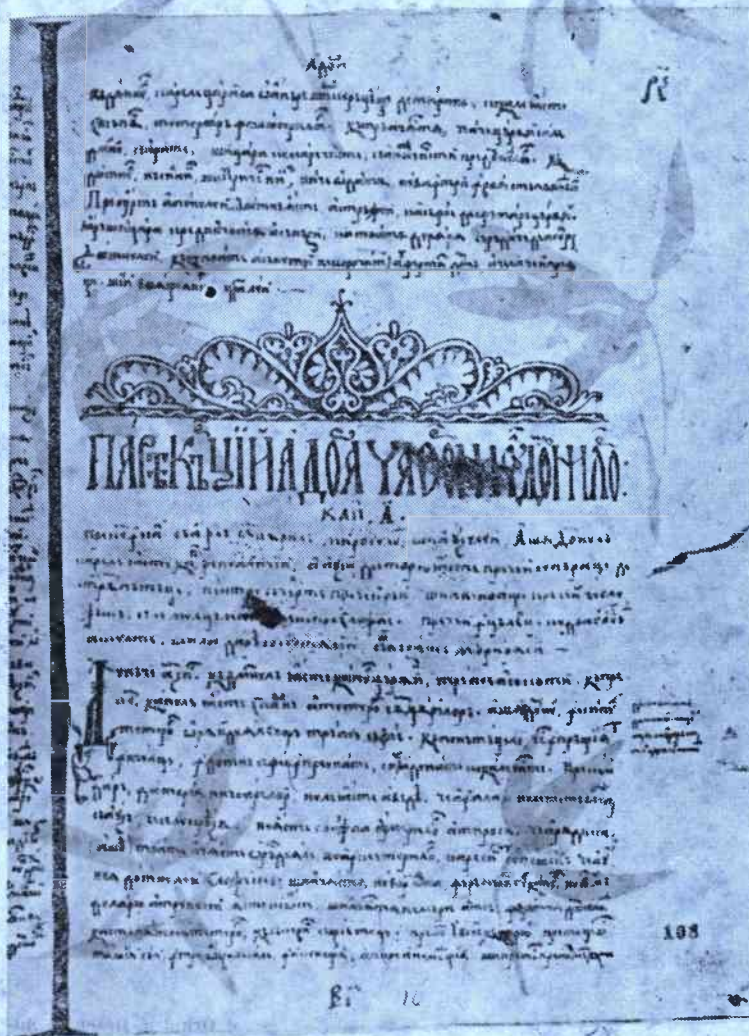
REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Ion NECULCE

Un document din Biblioteca Vaticanului

PROVENIENȚA *CEASORNICULUI DOMNILOR* în colecția de manuscrise a Bibliotecii Apostolice a Vaticanului a fost dezbătută de la prima semnalare a lui Vasile Lucaciu în 1899 pînă la concluziile definitive ale lui N. Cartoian¹; misionarul franciscan F. Longhi l-a achiziționat și trimis, de la Iași, cardinalului Ștefan Borgia, împreună cu opiniile sale.

Mentor al lui Gheorghe Șincai și Petru Maior, Ioachim Pop și Spiridon Făgăraș — pe cînd erau studenți la Colegiul Urban din Roma (1774—1779) —, protector al românilor aflați la studii la Colegiul Terezian din Viena prin Giuseppe Garampi, nunțiu al acelor timpuri, și cercetător recunoscut al arheologiei romane², Ștefan Borgia i-a cerut lui Francesco Longhi în anul 1803 să-i procure manuscrise vechi românești.³ În prima comunicare din același an, Longhi îi transmitea următoarele: «...n-am putut să regăsesc un manuscris moldovenesc așa cum mi-ați recomandat și după cum m-am informat în această misiune a noastră... fiindcă nu se poate obține un manuscris antic, ci numai unul modern... fiindcă, la bun început, această limbă din Moldova a fost scrisă cu litere latine gotice timp de două secole (sec. XIV—XV — n.n.); mai tîrziu, ea a fost înlocuită pentru alte două secole cu litere moscovite (sec. XVI—XVII — n.n.); în sfîrșit, acum un secol,



înmulțindu-se locuitorii acestei provincii și fiind ea organizată în cîteva domenii și sisteme, și-a introdus un alfabet propriu, compus din 43 de litere proprii și 15 improprii — amestecate și cu litere moscovite, și cu litere grecești — împreună cu un amestec de cuvinte turcești, sirbești, armenești, grecești, nemțești, ungurești, italienești și latinești. La aceste schimbări, adaug incendiile, cutremurele, războaiele con-

Partea cărții a doua a *Ceașornicului Domnilor* — Vatican Romeno, 1, f. 108²

¹ N. Cartoian, *Ceașornicul Domnilor de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, București, 1941, pag. 21.

² I. Dumitriu-Snagov, *La Vatican — o stampă de la Alba Iulia*, în „Magazin istoric”, XVII (1983), 11, pp. 14—16.

³ *Arhiva Congregației Propaganda Fide*, SC, Moldavia, vol. 6, ff. 301r°—301v°, Iași, post 14 iulie 1803.

O SAMĂ DE CUVINTE [II]

Cum e copaciul veșted în rădăcină [și] n-are frunză verde, așe și domnul dacă nu va avea sfetnici de treabă nu-i iaste domniia de laudă chiverniselii. [122]

Întru caré zi adună Domnul pre cei răi lingă dînsul, întru aceea rămîne domnul legat supus răutăților. [124]

De la omul bețiv, ce-a fi lingă domn, mai mult răgăituri nemistuite, decit sfaturi de folos și de treabă. [125]

În curțile domnilor, cei leșinați și desfrinați nu trebuie a fi, că strică numele domnului a vrédniei [*sic* !] [125]

Vai, vai, vai țării unde-i stăpinul rău, supusul învrăjbitoriu, diregătoriul lacom, sfetnicul neînvățat și rău. Că atunce îi istovul de țara acéia, cînd în domni neștiința și în cîrmuitori răutatea stăpînește. [125]

Cris împăratul Moreii era om în lucrurile războaielor prea îndrăzneț și la trup grozav, de un picior șc[h]iop, de un oc[h]iu tras, la cap pleșuv, la stat mic, cît de abiiă de tréce de un logos, iară la firé au fost foarte om drept, înțelept, blînd, îndrăzneț și priiaten celor învățați și nepriiaten celor neînvățați. [126]

Cartea ce-au scris Cris cu poftă la Anaharis filosoful, poftindu-l să viie să tocmască țara varvarilor și ce răspuns i-au făcut filosoful. [127]

tinue, incursiunile tătarilor, adică acele flagele care au ars, înghițit, transportat și jefuit tot ceea ce privea antichitatea, istoria, monumentele sau documentele, așa cum, din păcate, se întîmplă în asemenea împrejurări... ».

După răspunsul pozitiv al cardinalului Borgia, Longhi a expedit manuscrisul prin Viena, înainte de 5 ianuarie 1804, menționindu-i titlul în scrisoare: *Ceasornicul Domnilor*.⁴ Explicîndu-i greșit conținutul — respectiv... « seria principiilor din Moldova », se vede că ori Longhi nu-l putuse citi, ori îl confunda cu *Letopisețul* lui Nicolae Costin.

Nu știm cît i-a servit lui Ștefan Borgia manuscrisul sau dacă a acceptat periodizarea propusă de Longhi, dar conservarea lui în colecție probează atenția ce i-a arătat-o.

Urmărind noi a înțelege procesul de elaborare a « stanțelor » din *Sama de cuvinte* prezentă, comparația cu textul de bază al pagi-

nilor indicate (redate de noi între paranteze drepte), ni s-a evidențiat de cele mai multe ori caracterul de reflecție filosofică și etică, autorul stanței nepreluînd citate, ci filtrînd mental un context mai larg.

În privința stilului, nu de puține ori, stanțele sînt redactate greoi, iar unele, puține, reprezintă o simplă fișare de conținut. Totuși, sînt demne de reținut unele fapte de limbă, care dau textelor o savoare deosebită, și le supunem atenției: *dumnezeoas*, pentru *dumnezeias*, semizeu (77), *făcașul* — făptașul (33/2), *umilelnic* — umilit (47), *trupina* — trup, tulpina (104/2), *decîti* pentru fiindcă (171/3), *cum* pentru cine (177/2), *încălași* — îngreunași (179/3), *finchiul* — culmea (247) ș.a.

Prin aducerea manuscrisului prezent pe masa specialistului, credem că, așa cum ne-am propus, cercetătorul de astăzi va avea un punct de sprijin în plus în analiza operelor lui Nicolae Costin și Ion Neculce.

⁴ *Idem*, ff. 319r^o-v^o, scrisoare înregistrată în arhivă la 5 ianuarie 1804.

Filared tiranul feliuri de feliuri de cazne făcea oamenilor greșiți; iară un meșter, văzindu-l că-i așe tiran, gindi și-au făcut un bou de aramă cu meștersug, cu ușă, de băga pre om în bou, de-l ardea, și boul răminea avidoma ca un buhaïu de era mare groază și jële oamenilor celor ce asculta. Deci Filared, văzind acel meștersug, au pus întii pe acel meșter în bou de-au luat caznă, zicind că trebuie întiiu aflătoriul de réle, să pață una ca aceia. Deci cu aceasta ș[i]-au făcut nume de bun cătră filosofi, c-au făcut dreptate, ș[i]-au pierdut numele cel de tiran. [129]

Domnul cinstind mai mult pe unul boiariu decît pre alții, nemică altă nu face, fără cît aruncă foc răpublicii sale. [130]

Potolomeïu de cite ori bea, tot lăsa în păhar de da unui filosof de bea, anumé Stilpon. Iară o fămeaie săracă eg[h]ipteancă, văzînd, au zis: — Împărate, tu niciodată nu béi să te saturi din păhar pentru că lași și lui Stilpon filosoful din păharul tău! Așijderea și Stilpon, niciodată sete nu-și stimpără și tot așteptă să-i dai lui ce va rămînea! Iară Potolomeïu au răspuns: — Drept grăiși, fămeaie. Că Stilpon nu să va sătura cu atîta ce-i dau lui, căci lui nu-i așe drag a bea ce rămîne din paharul mieu, cît ț-ar hi ție drag a bea ce-ar rămînea lui din filosofie. [133]

Cînd plinge domnul toate inimile celor mici plîng; dar domnului numai pentru 5 lucruri i să cade a plîngea: întii pentru scădere și pustiirea [re]publicii. Așijderea i să cade a plîngea de i să va face silă cinstii sale și de nu-și va face răsplătirea cu vărsare de sînge, i să cade, [de] viu, pus în pămînt. Așijderea i să cade să plîngă pre cei săraci, că carii nu plîngă pre săraci, în zădar trăescu pre pămînt în cînte; așijderea să plîngă de fericirea tiranilor; așijderea să mai cade domnilor să plîngă moartea învățaților și a înțelepților, că mai mare scădere nu-i răpublicii decît moartea celor chivernisitori. [134]

Cine iaste nemulțămîtoriu prietenului său, de la toată lumea iaste hulitoriu. [137]

Stihurile ce s-au aflat scris pe piatra de pe mormîntul lui Periandru cel Mare.

Într-această groapă îngustă înc[h]ide-să Periandru cel Mare
A căruia lăcomie Hellas nu era îndestulare
Cela ce norocul săracilor de viu le minca
Carnea lui în mormînt viermilor mîngiere iaste
Și carele cu scădere amuți oarecînd viiețuia.
Cu a tuturor acmu fiind moarte iată binele zace
Pre nenumărați din binele vieții i-au dezbrăcat fiind el viu.
Sloboade pre mulți din moarte fiind el mort
Viața celor nevinovați au spart cu vărsare de sînge
Și din sudoarea săracilor a petrece pre mare laudă avea.
Întru a face să arăta drept, singur pre sine tiran
Întru nepăzînd légile neîmblînzit
Au curvit în toată noapte, și arăta zi mijloace de tirănie.
Iară a răotăților lui desc[h]is martur va fi Corinthul [137]

Că nemică nu-i mai greu decît celui rău a face drept, și celui rău mai iușor amă-girea Innaintea altora. [138]

Pravila lui Periandru de la Corinth

De-ar ucide cineva pe altul, să nu-l omoare, ce să-l dea rob frățîne-său aceluia.
De-ar prinde pe cineva tâlhărînd, să-l însemnéze în frunté.
De-ar grăi cineva minciuni de altul, acela o lună să poar[te] pietrice[le] în gură.
Cine va lua facerea de bine de la altul și să v'arăta nemulțumitoriu, acela să să omoare. [138]

Zis-au un filosof că fericirea cea mai mare iese în lume, cînd cei învățați n-au așternuturi bune; cei dezmiertați, cînd nici de hierbințeală, nici de răceală nu sînt asupriți; cei curvari de au mueri frumoasă; cei bețivi de au vin bun și oaspeți dulci și măscărici. [138]

Sihilie poezilor au defăimat voroava acestui filosof de-s mai sus scris și au zis că fericirea omului în această lume iese mai mare cînd doarme omul. Că nici clătirea cărnii nu-s[ă] mișcă [*sic* !], nici vrăjmașii ne gonesc; nici priătenii ne strigă; nici cumplita iarnă ne asuprește; nici hierbințeala verii ne dodăiaște; nici ne învăluim cu acelea ce vedem; nici de durere nu ne vătămăm, nici de a sufletului tulburare. [138]

Zinon filosof, trîntind pe un luptătoriu, zicea că mai mare fericire decît la cea ce trînteste pe altul, nu iese. [139]

Filon filosoful, mîrgind sol de la Athina la Corinth și aflînd pe Corintheni pe tot omul, ori mare ori mic, ori fămēie, ori fată tot în feliuri de feliuri de jocuri dănuind, s-au întors înapoi și n-au vrut să-și dea solie: socoti că [în] acea țară nu iese nici de o tocmală. [140]

Mulți filosofi au grăit pentru cine ar fi fericit în lume: ce unii țin bogăție, alții fămēia frumoasă, alții vitejia, alții stăpîniia, alții petrecăniia, alții casa frumoasă. Dar din toți așe s-au ales să fie fericirea care cu mintea sa den prăpaste a fi mîntuit. Și pe urmă în virvul fericirii au păzit cu mintea sa. [142]

Zice Aristotel că mai bine cu a unuia socoteală să orînduiască, decît cu părerea a mulți. [142]

Cum iese copaciul mare și frunzos de-nvălescū oamenii la dînsul ori să să umbrēze, ori de vînt să s[e] aciuiază, ori poate să mînînce, — așa și la domn fiind mai mare, aleargă toți să să mingiie. [144]

Puțini domni s-or afla cari n-ar fi mîndri sau desfrînați sau răi, că tinerētele, nepotrivirea, slobozeniia, ambițiia [și fac] prea grōznici vrăjași vieții; că n-au fost toți domnii răi, iară buni n-au fost mulți. Că nu să pot numi vrēmile fericite, fără cele la care au fost domni buni d-i-au urmat lucruri bune. [146]

Mulți domni buni din sărăcie s-au făcut tirani. Că sărăcie și lipsa la inimă sosită în vînt trimite toate. [147]

Domni răi știu a sărăci pe cei bogați; iară a sprijini pre cei săraci, griji n-au. [147]

Domnul rău și tiran în viața lui face la oameni plînsu cu lacrimi. Iar murind face la oameni ris. [148]

Tiverie împăratul Tarigradului, în palaturile sale, văzînd o piatră în pardoseala casti cu cruce, au poruncit să o ia, zicînd că nu să cade să calce crucea Domnului Cristos în picioare. Și luînd, au găsit supt acea piatră comori de galbeni; și pe toți i-au împărțit la săraci. [148]

La Rim, pe oamenii neînsurați nu-i lăsa să șadă în biserică. Nici la o diregătorie nu încăpea să fie, nici la oraș, nici la oștēni; numai cei însurați. Așijderea și pe fămēile ce nu făcea copii, nu le îngropa în biserică. [151]

Pentru doao scumpii, unul nu îndrăznește să c[h]eltuiască nimică, altul stringînd adună; niciodată, nici odinioară nu să sature. [151]

Oamenii răi depururea sînt cu hulă celor buni, iară cei buni și înțelepți depururea de goana celor răi. [151]

Ahai ținea pre fâmei în chip de bărbați, și pre bărbați îi ținea de slujia în chip de fâmei. [153]

Parthii și Trac[h]ii avea[u] altu obicea[u], că ținea pre fâmei până făcea 12 cuconi și apoi le vindea, și muiările bătrine de vii le îngropa în pământ. [153]

Toată podoaba fâmeilor iaste a pofti în haine noauă, cit în toate ceasurile ar pofti să-s[e] se[h]imbe în haine noauă. [155]

În tot Rimul fâmeie ca Lucreția înțeleaptă n-au mai fost alta. [157]

Plutarh zice că fâmeile midilor, cind le era[u] bărbații acasă, ședea[u] cu ușile încuete. Și cine mergea de bătea în ușă să descue, același giudecata îi tăia mina cea dreaptă. [157]

Zice Marco Avriile: — Grozav lucru iaste acesta — tatăl pe fiică-sa, avind fiică-sa maică, ca să o certe; așijderea iaste grozav maica aceasta [să certe] pe fiul său, avind fiul său tată viu. [159]

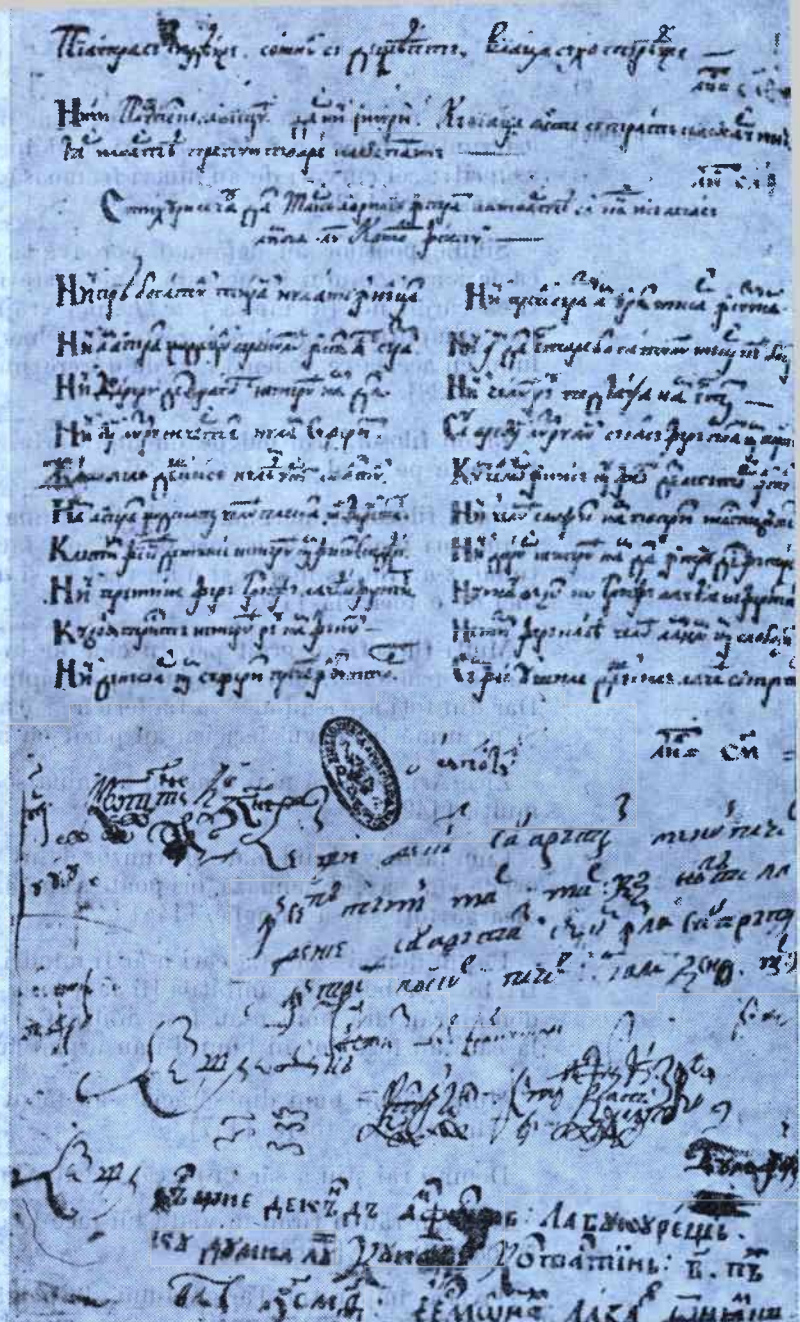
Că și butucii săci întorcându-să în carbuni și parul vedere în para focului să aprinde; și diamantul tare, ca ceara în foc să topește. Așe și natura omului, ori bolnav învoiaré firăa îi poștește, apropiându-s[e] de moarte. [161]

Caré fâmeie iaste frumoasă, trebue a suferi mindria ei, că tovrășie frumuseței iaste nebunie. [64]

Omul cu fâmeia frumoasă, cind doarme să hodinească, atunce nemerescū aceia carii umblă impregiurul, și să supun cu vicleșugu vieții: carii privesc prin ferestri, carii scriu batgiocuri, carii zic în cobuz, carii străjuesc la ușă, și pun amăgitori în ispite, și stau supuși la c[h]iotori, și le pun toate ca la o țință, de să plinească toate cu ocară. [165]

Cind socotește omul, iaste cu greu a să îndemna să-s[e] insoare: că de va lua muiare grozavă, urită îi iaste; de va lua bogată, robul îi iaste; de va lua săracă, c[h]eltuială; de va lua frumoasă osteneală întru paza ei; de care a omori 1000 de bărbați destul iaste. [165]

Care fâmeie iaste la mărșu iute și la limbă ageră, nu poate să nu fie urită oame-nilor. [168]



Ultima pagină a manuscrisului — Vatican Romano, I, f. 2262.v

Sorie Aristotel că cind ăaste leoaie grea, nu îmblă ea singură drept hrană, ce leul îi aduce hrana; și leoaie stă și leul o străjuiaște pre leoaie. [169]

În Mavritaniia așe era lipsă de bărbați, că era[u] cinci muțari pre un bărbat; și tot bărbatul ținea unul cîte trei mueri. Și cind murea vreun bărbat, puneau și pre fămēi[e] de viie cu dînsul în mormint; sau mult o lună de le lăsa. Și de nu muria pîn-la lună, nu mai ce căuta de le îngropa de vie, că [după] pravila lor nu li-s[e] cădea a fi vie fămēia, văduvă să umble. [170]

În ostroavele Baliarii mai mulți bărbați să năștea decît fămēi; că ținea o fămēie cinci bărbați, iară cei mai de cinstē căpetenii de prin țări streine își cumpăra șie fămēi, și le aducea cu corăbiile fămēi de vindut, cum duc acmu alte negoate. Așe ducea fămēile. Așijderea fămēia, cind era grea de 7 luni, o încuia în bisericile lor, de năștea acolo pruncul. [170]

La vremile vec[h]i, în țara ungurească, fămēii grea îi da mare cinste oamenii, ca cind ar mēge la priceastanie; și cum fug vinovații în țintirimul besericii de scapă de vina lor, așe atunce dar scăpa din vinovați la vro fēmēie grea, îi da pace. [170]

Mai nebun ăaste cela ce nu i să înțelēge a fi voroava lui nici de un folos. Nici cela ce aruncă pietri. [171]

Ce ăaste de treabă și cu calē să vorovască; iar ce ăaste fără cale să tacă. Să vorovască omul lucru ce ăaste de folos tuturor; iară a tăcea bine ăaste, cind ăaste voroava de scădere. [171]

Carē bărbat iubește bunatate mai mult, cu adevărul silēste să biruiască; decît cu minciuna minciinosului, nu poate să fie îndelungată moștenirea. [171]

Nici un lucru nu-i mai cu calē, decît a suferi pre cel nebun cu răbdare. [171]

Că mai mulți hulescū binele decît răul. [173]

Părinții cu suspinări mai cît rump ceriurile cu rugămîntea lor pentru agonisitele feciorilor, făcînd osteneală, ca și feciorii la bătrînețe[pe] părinți[i] lor să-i apere. [174]

Părintele să nu [se] lase în voia, nici în pofta feciorilor, pîn' cind va fi feciorul de 25 de ani. [177]

Cum va tîngui viața cea lipsită și moartea cea cumpătată va aștepta. [177]

Cela ce mēge cu trestie împotriva sulții, ăaste nebun. Așijderea și cel desculț ce mēge pre deasupra spinilor. Iară pre acești pre toți îi intrēce cel ce umblă în desfrînări. [177]

În țara Bali[a]rei nu da maicile piinea de-a mînă copiilor, ce o puneau sus, deasupra. Copiii cu praștii de o doriia, pline și o mînca, pentru ca să-și învete drept a c[h]iti la războiu și a zvirli bine. [179]

Britanii, carii acmu să c[h]iamă Anglie, să bătea cu Rimul și biruia pe Rim, căci [pe] copii[i] britanilor îi freca[u] mamele tot cu ghiață, iarna pe pieptul gol, ca să-s[e] deprinză a răbda la frig cînd a hi mari. Și cind era mari și să bătea cu rimlénii, ei să culcau prin bălți, fără foc pre ghiață. Iară rimlénii nu putea[u], ce cerea[u] foc. [179]

Massaget da pruncilor de minca lapte de cămilă, și piine de ghindă, pentru [ca] să hie mari și iușori a putea alerga, să nu hie încălați de alte bucate. [179]

Beriiat, tilhariul, avea 100 pe lingă dînsul cu ciobote de plumb, pentru ca să li-s[ă] deprinză picioarele în greu. Iară cind se desculța noaptea, era ageri ca cerbii. [180]

Copilul plugarilor, desculț, deșcinsu, fără șlic, iarna fără cojoc, mincind pine proastă și deprinzindu-să, [că] așe iaste mai sănătos, decit cel de boiariu dezmiardat. [181]

Mai drept iaste să moară lupul caré ne mănincă, decit oaia caré ne îmbracă și ne hrănește. [182]

La Rim caré părinte nu-ș învăța feciorul, să izgonia și feciorul să certa. [186]

În vacurile vec[h]i avea[u] oamenii numai o grijă: a înțelepciunii; iară acmu au grijă a apuca și a avea. [187]

În curțile domnilor pentru ce-ar eși toți răi, pentru căci stăpînește acolo desfătarea și să leapădă sfatul. [187]

Unde iaste amestec, peirea oamenilor iaste. Unde sint tineri blăstămați, și cei bătrini [sint] răi și lacomi. [187]

Unde iaste să nu piae orașul: unde să face dreptate săracilor și pidiapsă tiranilor și măsura și cumpăna între bucatele cele de vinzare iaste dreaptă; și unde să află groznică învățătură tinerilor și puțină lăcomie bătrînilor. [187]

Domnul să să ferească de cei ce li-i viața cu prepus și poftete lui fără măsură. [188]

Traian împărat prinzind în războiu pe Dechebal, craiul Daciei (sau al Moldovii), cînd s-au bătut amîndoi, au luat pe un copil al lui Decebal [*sic*] de l-au dat la învățătură în Rim, ca să-l pue iară craiu în Moldova, în locul tătine-său. Iar o dată l-au văzut împăratul cu alții copii, întrînd într-o grădină, să furé poame. Și apoi, întrebîndu-l de unde vine, iară el au zis, de la școală, și aflîndu-l mincinos, nu l-au pus crai în Moldova! [189]

Între cei buni să ivăscu cei înțelepți și între cei înțelepți să ivăscu cei *buni*. [192]

De la inima pătimitoare izvorăște ascuțirea înțelesului. [192]

Că oamenii mindri deprind a fi la minte tulburați. [194]

Zisă lui Alexandru, un filosof: — Te văzū că tuturor ești neprieten și tu încă n-ai priieteni. [195]

Că de multe ori, din slobozirea lui Dumnezeu, oamenii, petrecînd zăbavă cu liniște și odihnesc, să învălătucesc cu supărări și grêle lucruri — nu ca dintr-însele să agonisească cînte, ce să răsplătească vina pentru cele trecute. [195]

Au nu iaste mare nebunie a sărăci pe mulți, să te îmbogățești pré tine[?] Au nu iaste nebunie pentru [ca] să stăpînești numai tu, ca un tiran, și pré toți vei [să] golești de stăpînița moșiiilor sale[?] [195]

Au nu iaste nebunie că vei să așăzi vieții noastre și multe mormînturi pré pămînt[?] [195]

Blăstămat iaste a lua atite lacrimi a săracilor și a văduvelor, așe de singeroasă avère să agonisești. [195]

Nu să gătează lauda cu bani la moarte împărțind, ce în viață împărțindu-i iaste bună [lauda]. [196]

Nu gătează lauda apucînd cele streine și ale sale dăruind. [196]

Lauda cea agonisită cu silă de la o vrême să hotărăște cu hula. [197]

Te vezi părăsit de prieteni de voie, că i-ai făcut pre dinșii vrăjmași. [197]

Ce folos ăste astăzi a omori sluga și miine a-l omori moartea pe stăpinul slugii[?] [197]

Că inema omului lacom, aprinzindu-să de para rîhnei, nu cu zmicéle de lămn să va potoli, ce țărina mormintului să va stringea. [197]

De ești om și nu Dumnezeu nemuritoriu, ce te lauzi asupra tuturor cu stăpinie [?] Iară de ești muritoriu, drept un om ești și ca un om te poartă, și ca un om te cinstéște, drept un om te îndestulează[!] Nu mai mult decit un om să poțtești, că apoi odată ți să va tîmpla de vei muri ca un om și în mormint te vei îngropa, și scurtă pomenire va lăsa ție. [197]

Omului înțelept să cade a fi priiaten unuia, și nemăruî vrăjmaș. [198]

Nu ăste rob cel ce-i cuprins în obezi, ce cel ce ăste cuprins de răutăți, acela ăste rob. [200]

Casa véc[h]e, și zavistiia cu răutate fără veste să descarcă asupra omului, că nărocul nemăruî rob nu să dă. [200]

Ce-ar fi mai greu a giudeca? Nu-i mai greu decit pricea între doi: căci unul va să rămle nepriiaten. [200]

Priiatenul prea greu și tîrziu să-l a égi, și apoi nicidecum să nu-l părăsești. [200]

Ce-ar fi, caré mai mult [și-]ar pofti cel supărat de lipsă [decit] mutarea norocului[?] [200]

Zice de s-ar spăriia omul mai mult norocos de sc[h]imbarea norocului. [200]

Omul care n-ar cinsti pre Dumnezeu, oasele lui unde s-ar îngropa[?] A să cinsti și a să lăuda nebunie ăste. [201]

Pricindu-s[ă] solul grecesc cu solul Rimului la Rodos, zis-au solul grecesc: Că devreme ce-ați venit voi de la Rim de-ați poftit lége la noi? Iar solul Rimului să fi răspuns: Cu adevărat, de la Rim am venit la greci, să poftim lége; iară nici tu nu te vei lepăda, căci din țara grecească ați adus răutățile în Rim și mai multă pagubă ne-au făcut noao légile voastre decit folos. [204]

Domnilor [li] să cade a fi la petrecăniî blind, și la milă pentru slujbă să fie sirgui-torîu, că caré domn nu-i cu omenie și nemulțumitorîu slujbei, Dumnezeu îi pedep-sește, și de oameni ăste urît. [205]

Că între avuțiia bogatului sămănătura sa face zavistie săracului și dintru lipsa săracului și din destularea bogatului să naște între nărod netocmală. [209]

Zisă Theban lui Mida, craiul Frigiei[: —] Să știi, că norodul tău s-au apucat, în viața ta, nimeni să nu rîză; nici la moarte[a] ta să nu plîngă: pentru răutate și vicle-șugurile tale ce faci tuturora. [210]

Mida cînd era prunc în fașă iar furnicile i-au adus grăunță de grîu de i-au pus în gură, și vrînd maica [sa] să-i ăa grăunțele din gură, pruncul stringea cu buzele și n-au vrut să las[e] să-i ăa grăunțul din gură; caré acel prunc s-au prorocit și s-au gîcit că va fi bogat și lacom, care nemăruîu nemic nu da și ce putea de la toți apuca. [210]

(va urma

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

O trinitate :

Homer, Goethe, Eminescu.

Tudor Arghezi

Stimate cititor,

Almanahul turistic românesc apare azi întâia oară și credem necesar să vă ieșim înainte cu o întîmpinare *de bun sosît, dacă sînteți strein*, și de bună primire, dacă sînteți un compatriot, dintre noi, de aci.

Unora țara noastră le este necunoscută din pricina *distanțelor* exterioare, iar altora dintr-a depărtărilor interne. Aceștia-și zic, probabil, că de vreme ce frumusețile românești le aparțin lor și patriei lor, ei pot să mai aștepte, cu *iluzia că parcă le-ar fi și vizitat pe toate, dar și cu modestia proverbială a poporului nostru, lipsit de orice spirit de publicitate lăundăroasă, că posedînd un tezaur preferă să nu se fălească prea mult cu el*.

Vi se prezintă acest Almanah ca o invitație în țara noastră complexă, situată în condițiile geografice și de climă greu întîlnite *aiurea laolaltă*: munți cu piscuri apropiate de cer, șesuri îmbelșugate numeroase, ape clocotitoare, reci și fierbinți, și izvoare minerale nenumărate și ele. Marea noastră Neagră, deschisă vast în orizonturile de răsărit, e o imensă bijuterie. Cit privește Delta, cu o faună extraordinară, ea e unica din lume prin splendorile ei, acumulate pe un teritoriu plin de surprize miraculoase.

Nu insistăm asupra nămolurilor sărate, unde mii de familii, sosite cu trenul și automobilul, își regăsesc sănătatea compromisă. Ele privesc medicina balneară. Sînt doctori specialiști destui la noi, care călăuzesc pe călătorii interesați.

Cum turiștii propriu ziși sînt sănătoși, ca să urce, să coboare, să străbată și să contemple cîmpiile Dunării și ale Dobrogei noastre, Almanahul prezent se adresează întîi și-ntîi turiștilor doritori de aspecte noi și de impresii încă neîncercate, adică sensibilităților delicate și gustului artistic, de nuanțe infinite, oferite de peisajele și împrejurările cu totul originale din România.

La bună vedere, pe curînd, stimate cititor.

Tudor ARGHEZI

26 septembrie 1959

NICI ACUM, CÎND, DUPĂ ATÎȚIA ANI, recitesc cele două tablete pe care le publicăm, nu înțeleg de ce, la vremea respectivă, nu au putut fi tipărite și au constituit obiectul unor discuții între redacție și autor.

Un dosar pe care nu l-am deschis pînă astăzi, unde sînt păstrate o serie de articole rămase inedite din motivele pomenite mai sus, publicîndu-se, ar putea arăta felul cum proceda T. Arghezi în asemenea situații, ar putea oferi și explicația unor reacții bruște și a întreruperii definitive sau temporare a colaborării, atunci cînd era cazul, la unele reviste sau ziare.

Cînd i se cereau modificări, acestea erau

transmise fie prin telefon, fie prin notări pe marginea dactilogramelor, ca la textele publicate aici, sau prin amabile «scrisori» — asta depindea de cine era delegat să o facă. De obicei se apela la cei pe care T. Arghezi îi cunoștea personal.

Textul datat «26 septembrie 1959» a fost înlocuit cu un altul care s-a tipărit în *Almanahul turistic* pe anul 1960. În prezentul număr al revistei „Manuscriptum” publicăm articolul inițial. Fragmentele subliniate reprezentau modificările pe care ar fi trebuit să le facă T. Arghezi, la sugestia nu știu cărui responsabil de redacție. Găsindu-le excesive, nu a acceptat să le opereze,

HAI LA DRUM

Oficiul Național de Turism „Carpați” acoperă cu apariția pentru a șasea lui ediție în special ultimii 20 de ani de mari evoluții romilicate în toate realitățile actuale. Iată revenind în vitrina librărilor cartea lui anuală. Cincisprezece ani de an îndreptatul de aspecte și încrii ale întregii țări. Nu lipsește din călăuză lor niciuna din marile frumuseți ale Naturii noastre, cu adaosele tot atât de frumoase ale rezultatelor unei munci generale urmate de riva: inteligentă în amănunte. În cartea de față se deschide România întreagă cu drumurile ei convergente din toată Europa. Cu piciorul, cu trenul, cu avionul, insula originolelor noastre frumuseți stă permanent la îndemina curiozității și setei de a cunoaște mai mult. Avem astăzi, mai mult ca întodeauna, dreptul să ne arătăm străinătății ce pot da enciclopediei universale pământul, muntele, apele, izvoarele, marea și viața în creația românească. Dacă altădată, mai de mult, ne simțeam stingheriți să invităm occidentul la noi, astăzi l-am așternut

Străinii din toate drumurile.

sub picioare un covor de șosele țesut bogat și poporul nostru nu-i este rușine să cheme la masă lui așternută peste piscuri și văi, la bucurie, la petrecere și la hară. Pe cind plinea, sarea și roadele pământului l-au învârtit cu tot ce poate fi mai dulce pentru viața aș zice materială a omului, atât neodă și străin, și spiritul strălucește din ce în ce mai mult în scrisul, în muzica și în pensula românească. Străinii au aflat oarecari lucruri despre ce-i în stare să facă poporul nostru și vin din ce în ce mai mulți să vadă cu ochii lor ceea ce altădată constituia elementele unui basm. Însă, pînă ce toate popoarele lumii vor trece, prin basmul românesc, Almanahul nostru cheamă la ceea ce ar trebui să fie o datorie a fiecărui roman, să-și cunoască țara, una din cele mai frumoase de pe pămînt, și să nu și-o mai uite cum din nefericire s-a întâmplat în trecut, și după cum începuse să-și uite în zgomotul de tobe ale evenimentelor internaționale înalta lui rădăcină adică daco-română. Din numeroase căderi, fără niciun șovinism și fără orgoliu deșert, comparînd realitățile o putem afirma categoric.

6

Dar la insistențele redacției *Almanahului turistic*, care își inaugura apariția, a scris un alt articol.

Unele redacții, fără să ceară încuviințarea, schimbau cite un cuvînt, eliminau o frază sau un paragraf și tata se pomenea în suita ideilor cu un gol; cuvîntul schimbat denatura sensul sau altera imaginea. Aceste lucruri îl supărau peste măsură, ceea ce îl determina să întrerupă imediat colaborarea.

Cînd modificările «aveau o logică», după cum spunea T. Arghezi, el făcea schimbările «necesare», dar nu admitea ca un condei străin să adauge sau să suprimă nici măcar o virgulă.

La textul *Hai la drum* i s-a propus să schimbe cuvintele *insula* și *occidentul* (subliniate în text). După discuțiile avute cu redacția, tata nu a cedat și textul urma să fie publicat fără modificări. Într-adevăr, cuvîntul *insula* a rămas, dar *occidentul* a fost transformat în *străinii din toată lumea*, și, în plus, finalul a fost eliminat, fără măcar să i se ceară consimțămîntul sau să fi fost în prealabil anunțat.

În spiritul adevărului publicăm; spallul articolului; așa cum l-a scris Tudor Arghezi, nedezmințindu-și nicio dată sentimentele și atașamentul pentru țara românească, cu rădăcinile ei adinec înfipte în istorie.

Mizura ARGHEZI

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

V. VOICULESCU

Între călătoria reală și călătoria imaginară



COPILĂRIND LA ȚARĂ ȘI BUCURÎNDU-SE de frumusețea și farmecul naturii încă din primii ani de viață, cum singur avea s-o mărturisească deschis în anii maturității,¹ V. Voiculescu a fost și a rămas pînă la senectute un îndrăgostit de peisajul țării, pe care l-a cunoscut în varii ipostaze: la munte, la șes, la cîmpie, la mare. Se poate afirma, de aceea, că întreaga operă a poetului, prozatorului și dramaturgului V. Voiculescu s-a constituit — de la cadru și subiect și pînă la arsenalul lingvistic — pe «solul» spațiului românesc privit atît geografic, cît și etno-folcloric, al tradițiilor și istoriei acestuia.²

Călătorind în anii tinereții, dar și mai tîrziu, prin munți, pe litoral, la deal și cîmpie (fie de plăcere, fie purtat de meseria sa de medic de țară) autorul *Pescarului Amin* și-a strîns nu numai simple impresii de călător, ci și subiecte pentru povestirile fantastice, a reținut imagini și idei care se regăsesc — într-un fel sau altul — în poezie, în proză, în teatru. Pe de altă parte, ziaristul V. Voiculescu, referent la Radio și colaborator al unor publicații destinate mediului rural, s-a dovedit a fi și un foarte bun cunoscător al problemelor satului — fapt subliniat de către mai toți cercetătorii vieții și operei sale și pus în evidență, încă o dată, prin stringerea

în volum, de către Victor Crăciun, a mai multor asemenea texte.³

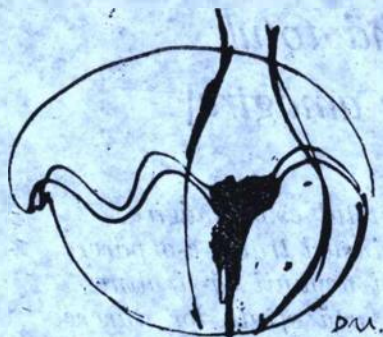
Singura călătorie făcută de scriitor peste fruntariile țării, la Veneția (în anii studenției în 1907, împreună cu pictorul Nicu Constantinescu), îi va inspira acestuia puține scrieri literare — doar trei poeme, ceea ce nu înseamnă că marele poet ar fi rămas insensibil la frumusețile din Italia.⁴ Dealtfel, într-o scrisoare tri-

¹ Vezi: *Confesiunea unui scriitor și medic*, în „*Gîndirea*”, nr. 8/1935, p. 402, reeditată de curînd în vol. *Gînduri albe*, Editura „*Cartea Românească*”, 1986.

² Vezi, în acest sens, și George Munteanu, V. Voiculescu și fabulosul folclorist, în „*Viața Românească*”, nr. 2/1970.

³ Vezi: *Gînduri albe*.

⁴ Referitor la călătoria aceasta și, în general, la călătoriile scriitorului, sugerăm a se vedea și lucrarea noastră *Pe urmele lui V. Voiculescu*, Editura „*Sport-Turism*”, 1984.



[Nu-ți ridica
degrabă ochii...]

misă uneia dintre fiice, prin anii 1946—1947, el însuși mărturisea: «...Sper că nici o școală și nici un alt îndemn n-o să întrecă lecția mare ce o primești în fiecare orășel din această minună a artei omenesti — Italia. Știi bine că am avut prilej să vin la Paris, dar nu m-a atras. Visez Roma, Florența, Pisa. Către Napoli mă atrage, o rivă din copilărie. Visez Milano cu ochii deschiși, încît te fericesc că ai văzut Italia și mă bucur pentru tine».

Ineditele pe care le publicăm alăturat sînt legate de călătoria lui V. Voiculescu în Italia, cel puțin prin două fire, dacă nu chiar mai multe. Întîi, pentru că au fost scrise la mai puțin de doi ani de la întoarcerea scriitorului din voiaj (textul lor fiind așternut pe cărți poștale ilustrate din Italia), apoi fiindcă, implicit, se constituie în subtile și ingenioase invitații adresate iubitei spre a cunoaște și desluși tainele și frumusețea comorilor de artă din țara lui Michelangelo. Astfel, una din cărțile poștale respective reprezintă o fotografie a celebrei *Venus din Milo*, iar o alta pe cea a lui De Conova, *Cele trei grații*, textul poetic fiind scris cu litere mărunte (uneori este de mirare cît de mic este acest scris, încît pe o singură ilustrată au putut încăpea nu mai puțin de șase strofe cu pauză între ele!) — de mîna poetului, cu cerneală neagră și cu peniță foarte subțire.

Cele trei poezii (cărora le-am dat titlul după primul lor vers) fac, de fapt, parte din atît de comentatul „Roman sentimental“ al poetului, romanul epistolar asupra căruia se pot găsi amănunte în monografia lui Ion Apetroaie (V. Voiculescu, Editura „Minerva“, 1976) și în volumul nostru amintit mai înainte. Cărțile poștale după care reproducem textele se află în Muzeul de literatură al Moldovei sub numerele de inventar: 2526/7, 9 și 10 lit.

Florentin POPESCU

*Nu-ți ridica grabă ochii
Și nu zîmbe deloc copilo—
Privește lung și te înfioară:
Stă în față-ți Venera de Milo!...*

*Oh...cîte suflete-și tocîră
Puterea lor de piatră goală
Pîn'să prefacă în statuie
O năzuință ideală—*

*Căci nu-i de mînă măestrită
Și nici de dalta în rugină —
Ci numai sufletul putut-a
S-o făptuiască-așa deplină!*

*În setea lor de idealuri
Noian de suflete pribege
Cioplră stana grea de piatră
Săptînd adînc o sfîntă lege:*

*Eterna lege-a Frumuseței
Ce varsă pururi mîngiere
Atîtor suflete-n robia
Mistuitoarelor himere!*

*Și-n alba marmoră de Paros
Senină, limpede și tare
O negrăită frumusețe
Aflat-a astfel întrupare!...*

(1909, aprilie 12, București)

[Cu trupul istovit de viții...]

*Cu trupul istovit de viții,
Cu suflet năruit și stors
Copilul cel pierdut odată
Din largul lumii s-a întors.*

*Nefericitul său părinte
Deschide brațele cu dor
Și-n lacrimi spală tot păcatul
Copilului risipitor.*

*Îi dă din nou pământ și turme
Și bani și robi... îi dă averi:
Azi e din nou stăpîn puternic
Flămîndul cerșetor de ieri — ...*

*Demult averea-mi sufletească
Ca un nebun am risipit...
Acum flămînd cerșesc pe drumuri
De foame pururi chinuit;*

*Acum cerșesc la toți iubire
Și toți m-alungă răi și reci...
Eu sînt copilul fără minte
Pierdut prin lume pentru veci...*

*Nu-i nimeri astăzi să mă cheme
Să-mi sîrle milă de la geam,
Azi, cînd cerșesc la toți iubire
Și cînd părinte nu mai am!*

(1909, mai 21, București)



[Cînd totul este amăgire]

*Cînd totul este amăgire,
Cînd însuși traiul e-o părere,
Lăsați nebunii să-și aline
Prin artă sfînta lor durere*

*Un trup superb cioplit în piatră,
O biată pînză-ntunecată
Pe care însă-i zugrăvită
Icoana pururea visată,*

*Le-adoarme sbuciumul de suflet,
Le potolește răzvrătirea
Și nu se mai trudesce sărmanii
Să afle-n lume fericirea.*

(București), 8 iuni 1909)



Desene de Dragoș Motărescu pentru primul proiect al volumului
Ultimele sonete inchipuite ale lui
Shakespeare în traducere imaginară
de V. Voiculescu (1956—1957).

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

Oscar Walter CISEK

Un roman despre sașii aurari din vremea lui Brâncoveanu

OSCAR WALTER CISEK, SCRITOR DE limbă germană din România, al cărui debut în literatură a fost încurajat de importante personalități literare din Germania, și-a ales subiectele romanelor sale din viața și peisajul românesc. Scriitori ca: Thomas Mann, Arnold Zweig, Stefan Zweig, Hermann Hesse au relevat cu toată convingerea talentul cultivat, sigur, stăpinit al acestui «exotic» al literaturii germane.

Cronicile literare de atunci au fost numeroase. S-ar putea scoate un volum numai cu aceste aprecieri, pe care Oscar Walter Cisek, dintr-o modestie unică în felul ei, nu le-a expus, socotindu-le prea elogioase. A fost comparat cu Tolstoi, cu K. Hamsun, deseori cu Giono, iar prezentarea romanului *Der Storm ohne Ende* (apărut ultima dată la Editura Suhrkamp — Frankfurt/Main) se încheie cu un citat din ziarul „*Hannoversche Allgemeine Zeitung*”: «...so gesellt sich der Knabe Petru* würdig zu den Knabengestalten von Th. Mann, Carossa und Hesse».

Firească a fost și întrebarea de ce, ca scriitor de limbă germană, nu scrie și un roman cu subiect german sau din viața sașilor din Ardeal. Cisek nu a dat nici un răspuns precis, dar, în realitate, plănuise mai multe romane cu subiecte germane, iar în ultimul an al vieții sale schițase un roman care urma să se desfășoare consecutiv în America și la Ploiești.

Prin anii 1945—46 mi-a mărturisit: «Aș vrea să scriu marea carte despre *Rembrandt*, cel mai mare pictor al tuturor timpurilor. Aceasta va fi ultima mea carte, dar până atunci aș vrea să mai scriu și altele». *Rembrandt*



Petru — personajul principal al romanului *Vor den Toren*

era pictorul despre care vorbea cel mai mult, revenind asupra ideii sanctificării acestui incomparabil artist, trecut și el prin batjocura și martiriul vieții.

În primul rând, ar fi vrut să termine «cea mai iubită» dintre cărțile lui, așa cum numea Oscar Walter Cisek romanul *Vor den Toren*. Conceput a fi o trilogie, autorul nu a terminat decât volumul I. Mi-a povestit câte ceva și despre conținutul volumului II, iar ultima frază a volumului III s-ar fi încheiat astfel: «...ich baue ein Haus».

Prin anii 1950—55 petreceam vacanțele în satul Vulcan din regiunea Brașov. Aici am observat multe aspecte din viața sașilor și



Begonnen am

1. März 1963, zu Hozozia

Sie sichelte eifrig, sie holte dabei weit aus, und ein Ruck folgte dem anderen. Sah sie doch nicht, daß er sich näherte. Der bei jeder Bewegung auseinandergleitende Hemd-
saum gab die ganze Breite ihrer Schultern frei.

Jetzt aber war es, als hätte sich die Miene des Fremden mit eins von seinem Willen gelöst, und so ging er denn auch keinen Schritt mehr vorwärts, und das Herz schlug ihm wie eine eilfertige Uhr, die ihr Gesetz vergessen hat und ihre Ordnung. Über den hellen und honigfarbenen Haarflechten, die um die Schläfen des jungen Frauenzimmers lagen, ruhte das Sonnenlicht des frühen Nachmittags. Sie war barfuß, und ihr erhitztes Gesicht leuchtete, indes sie diese Arbeit tat und eine ganze Weile angestaunt werden konnte, ehe sie ihm den offenden Blick zuwandte.

« Kommt da einer? » sagte sie zu sich selbst, und das war eine deutliche Frage, wenn auch keine sehr laute.

Was sollte er, der sich derart ungeschickt angestellt hatte, darauf erwidern? Die Ränder einer Radfurche, die den Fahrweg durchkreuzten, gaben unter seinen Sohlen nach, ohne daß ihm dies überhaupt bewußt geworden wäre. Und in seiner Verwirrtheit wollte es ihm nicht einfallen, die nun offenbar auf ihn Wartende einen Gruß hören zu lassen.

« Bin aus dem Wald hergetrottet », antwortete er endlich. « Von dort. »

Sein Arm wies taumelig nach hinten.

« Aus welcher Richtung seid Ihr aber in den Wald geraten? » forderte ihre Ungeduld. « Denn Ihr seid nicht aus unserer Gegend. »

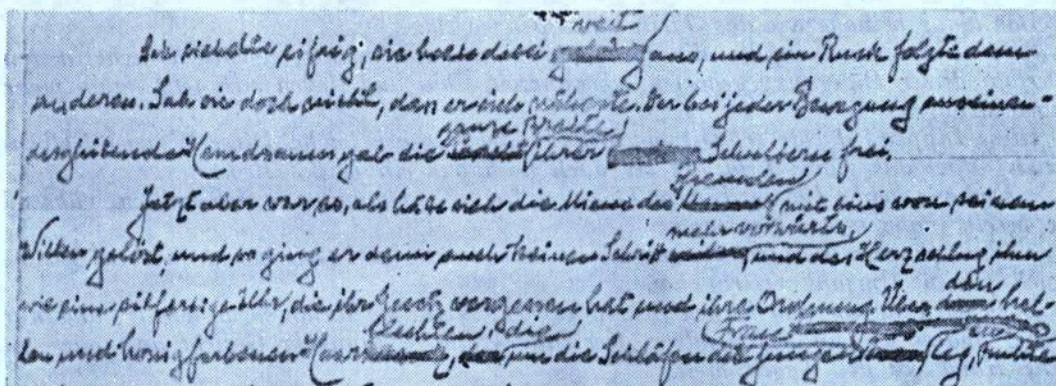
Und er: « Ist kaum der Rede wert. Liber seh' ich Euch an. So hab' ich was davon. »

« Wirklich? » rief sie verwundert, doch auch jedem Zaudern, jeder Zurückhaltung fern.

Întotdeauna am admirat ținuta demnă, ordinea, disciplina și, mai ales, competența și conștiințiozitatea în oricelatură a activității lor. De neuitat sînt specificele adunări colective, cînd în cea mai bună și firească dispoziție se făceau reparațiile caselor, drumurilor, strîngerea recoltei, sau se pregăteau tradiționalele sărbători și petreceri. Femeile, cu o rară îndemînare și pricepere, pregăteau bunătăți din care nu lipsea niciodată deliciosul „Baumstriezel“. În vara anului 1951, O. W. Cisek a făcut turul Țării Birsei pe bicicletă, oprindu-se la fiecare monument. Cel mai mult l-a impresionat altarul bisericii luterane din Hălchiu, despre care ar fi vrut să scrie mai detaliat. În casa pastorului Hans Konnerth, unde locuiam, seara se făceau repetițiile corului comunității. Oamenii veniți uneori direct de la munca cîmpului sau de la alte munci grele repetau partituri de Bach, Händel, Beethoven.

La marginea satului Vulcan, unde încep lanurile de grîu, se putea vedea una din cele mai frumoase priveliști din țară, împrejmuită de cei trei masivi: Piatra Craiului, Bucegii și Postăvarul.

Mergînd prin pădure pe poteci și scurtături atunci făcute de noi, reușeam să ajungem într-un timp record la punctul denumit „Nea Traian“, în fața căruia masivul Piatra Craiului apare în toată măreția lui. Aici ne străduiam să ajungem mai înainte de ora 8 dimineața, pentru a vedea întregul masiv înroșit de primele raze de soare. Coboram prin desișuri și cărări pe atunci prea puțin umblate, pînă ajungeam în preajma unui izvorăș, într-o poiană mică, împrejmuită de arbuști, dînd impresia unei încăperi. Aici ne-am instalat prima noastră reședință — « la noi acasă » — unde deseori rămîneam pînă la apusul soarelui. Zile întregi



Ea secera cu rivnă, reluind smucitură după smucitură, și neobservînd că se apropie cineva. La fiecare mișcare tivul cămășii aluneca dezvelindu-i toată goliciumea umerilor.

Deodată se păru că în fața necunoscutului se destinde și el nu mai înaintă nici un pas. Inima îi bătea ca un ceasornic căruia i s-au dereglat roțile. În codițele aurii de culoarea mierii prinse în jurul timplelor acestei tinere se odihnea lumina blindă a soarelui acelei după-amiezi timpurii. Era desculță iar fața ei încălzită strălucea, și-și continua munca, lăsîndu-se admirată în tăcere, fără măcar să-i întoarcă o privire.

«Vine cineva» puse în sinea ei o întrebare clară, nerostită însă cu voce tare.

La ce se putea aștepta el din moment ce rămase așa impietrit? Marginile unei brazde care se întretaiau cu drumul se topiră sub tălpile sale fără să fi simțit nimic. Și, în zăpăceala lui, nici nu îndrăznea să creadă că poate să rostească un salut către cea care părea să-l aștepte.

«Am venit din pădure, spuse el într-un tirziu. De acolo, arătînd buimăcit înapoi,

«Dar din care parte ai ajuns dumneata în pădure?» întrebă ea nerăbdătoare. «pentru că nu sinteți de prin părțile noastre».

«N-are importanță. Mai bine te privesc pe dumneata și mă aleg și eu cu ceva».

«Serios?» se miră ea fără teamă și reținere. Vocea ei se apropia de triful unei păsări.

Fu cuprins de tot felul de gînduri ce-i treceau prin minte, gînduri, ce-l copleșeau și se lăsau cu greu înăbușite și care, după cum își dădea și el seama, n-aveau ce căuta în momentul acestei întîlniri.

nu vedeam decît vulturii care-și învățau puii să zboare.

De atunci datează următoarele versuri inedite:

«Du bist die Erdbeersüsse des Sommers,
Du bist das Namenlose des Lichts
Die Falken kehren im Fluge um,
Dich noch einmal zu sehen.
In ihren Augen bleibt dein Bild.»

Cu memoria lui extraordinară, Oscar Walter Cisek era în stare să redea partituri întregi de Mozart, Beethoven, Richard Strauss etc., pînă la cele mai mici amănunte, arătînd cite secunde dura un acord sau un *legatto* sub bagheta lui Bruno Walter și cu cite devenea mai lung sau mai scurt în viziunea altor celebri dirijori ca: Furtwängler, H. Scherchen, Karl Böhm etc. Nu lipseau nici digresiunile de artă plastică: o creangă răzleață devenea un pretext

spre Corot, iar peisajul dulce al Țării Bârsei o încîntare spre a vorbi de Dürer și alți peisagiști. De la Walter von der Vogelweide, la Picasso, de la Goethe (cel zilnic prezent în sutele de versuri citate — *Der Water*, *Der Alte*, sau *Der Pervers*, cum îl numeam cu nelipsita doză tonică de umor) discuțiile ajungeau, inerent, și la ceea ce ar fi vrut să mai scrie.

Din astfel de discuții, care uneori deviau și în scene de teatru, schimbîndu-ne pe rînd personagiile, s-a încheiat oarecum și subiectul romanului SEBASTIAN, cum a fost numit inițial. Nu a existat nici un fel de plan scris, Oscar Walter Cisek mi-a mărturisit doar că:

«Mai întîi va fi o poveste senină de dragoste, dar nu numai atît; va fi și un omagiu adus artei meșterilor aurari sași din Ardeal».

Das klang beinahe wie das Tirili eines Singvogels.

Allerlei abwegige Einfälle, die doch, wie er nebenher meinte, eigentlich nicht in den Verlauf dieser Begegnung gehörten, überstürzten ihn und ließen sich jetzt kaum mehr zurückdrängen.

Diese Lippen! dachte er. Die machen es jedem Lachen leicht. Diese Wangen! Obendrein duftet das ganze Feld um sie auch noch wie ein heißes Brot.

« Und wie werdet Ihr mit Eurem Tagewerk fertig? » erkundigte er sich endlich, während er bereits nahe neben ihr stand.

« Dank für die Nachfrage », zögerte sie unerwartet, und Gott mochte wissen, wo sie solch feinen Umgang erlernt hatte.

Doch wich sie vor ihm keinen Schritt zurück. Nein, sie lachte sogar wieder, und nur wenig anders als ein abgeblendetes Kerzenlicht mutete dann ihr Gesicht an, indes sie eine Hand vor die Augen hielt.

« Ich bin hier nicht allein, Mensch, » nahm sie unvermittelt den Mund voll. « Daß du's weißt! Mein Bruder steht dort hinter dem Karren. Laß dir's im guten gesagt sein! Deswegen fürcht' ich mich auch nicht vor jedem hergelaufenen Haderlumpen. »

« Es gibt vielerlei Haderlumpen », entgegnete er mir völlig erloschener Stimme und blies dann seinen Atem hörbar vor sich hin.

War er derart erschöpft, ohne es sich erklären zu können, was ihn so hergenommen haben mochte? Und er hätte nun eigentlich doch ganz anders reden, anders sich gebärden wollen. So löste er die Augen nur ungern von ihr, um nach dem erwähnten Karren und einem Bauern Ausschau zu halten. Er schüttelte den Kopf, denn er konnte, weder das Fuhrwerk noch irgendeinen Menschen sehen. Bald darauf aber hefteten sich seine Blicke von neuem auf den starken Hals der Schnitterin.

« Ich hab' eine scharfe Sichel », unterbrach sie prahlerisch die Stille, aber auch etwas unsagbar Leichtfertiges und Kindliches war dabei in ihrem ganzen Gehaben.

« Soll das eine Drohung sein? » fuhr er sie fast unwirsch an.

« Oje! » antwortete sie überrascht. « Schau nur, wie furios er ist, wie fürchterlich böse! Herr und Heiland, man könnt' beinah erschrecken! »

Kaum zu glauben, aber nach einem seltsamen Zwinkern, dessen Sinn er so gar nicht begriff, lachte sie wieder auf, als wollte sie ihn damit ein wenig beschwichtigen.

Planul acestui roman îl reconstitui din memorie:

— Primele capitole s-ar fi desfășurat în orașele germane Nürnberg și Augsburg, pe atunci importante centre pentru învățarea meșteșugului artei aurarilor.

— Întoarcerea acasă, în Ardeal. La început, Sebastian Hann se simte singur, gândindu-se să se reîntoarcă în locurile uceniciei unde-și lăsase prietenii buni.

— Străbătând plaiurile Țării Bârsei, în drum spre Hălchiu, întâlnește o localnică de care se îndrăgostește și se decide să rămână definitiv în Patrie.

— Sibiu. În 1675 Sebastian Hann figurează aici în breasla aurarilor, iar în 1700 este numit Orator al orașului.

— Atelierul lui Sebastian Hann, bogăția și varietatea podoabelor din aur și din argint:

evangeliiare, sfeșnice, icoane, candelă, pocale, ligheane, câni, talere, precum și bijuterii și podoabe vestimentare păstrate pînă astăzi în portul săsesc.

— Rivalitatea cu Georg May din Brașov și cu alți meșteri aurari.

— Popasuri la Hălchiu, Râșnov, Vulcan, Prejmer, Bistrița, Mediaș, Cislădioara.

— Domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu îl cheamă deseori și pe Sebastian Hann pentru a-i da diferite comenzi de obiecte prețioase, unele pentru a le trimite Sultanului la Constantinopol, iar altele pentru a-i împodobi bisericile și palatele făcute de el. Obiectele de cult erau nelipsite din comenzile Domnului Țării Românești.

Din CATASTIHUL DE TOATE VENITURILE DOMNIEI al lui Constantin Brâncoveanu — pagini apărute și în „*Manuscriptum*“, nr. 4/1985, citez următoarele:

«Ce buze!» se gândi el. «Parcă sînt făcute numai să rîdă. Obrajii ăștia!» Și simți cum cîmpul miroase în jurul ei a pline caldă.

«Și cum reușești să termini dumneata munca de azi?» se interesă el în timp ce se apropia de ea.

«Mulțumesc de întrebare», răspunse ea nesperat de șovăielnic. Numai Dumnezeu știe de unde o fi învățat ea o asemenea purtare aleasă.

Și totuși nu se dădu nici un pas înapoi. Nu, dimpotrivă, începuse să rîdă, și fața ei părea scăldată într-o lumină camuflată în momentul în care își dusesse palma streașină la ochi.

«Eu aici nu sînt singură, omule!» spuse dintr-odată cît putu de tare. «Ca s-o știi! Fratele meu este acolo lingă căruță. Îți spun fără răutate. Ca să știi că nu mă tem de orice zdrențăros care trece pe aici.»

«Sînt tot felul de vagabonzi», răspunse el cu voce stinsă și respiră apoi adînc și perceptibil.

Se simțea atît de epuizat, fără să-și poată explica de ce era atît de obosit. Și se gîndea că ar fi trebuit să vorbească și să se poarte altfel. Își desprinsese cu greu privirea de pe chipul ei pentru a se uita în zare după căruța și țăranul amintit. Dădu din cap, fiindcă nu vedea nici o căruță și nici un țăran. Privirile i se scurseră din nou peste gitul viguros al fetei.

«Am o seceră ascuțită», spuse fata cu un glas lăudăros, întrerupînd liniștea ce se așternuse între ei, și purtarea ei păru nespus de ușuratică și copilăroasă.

«Să fie asta o amenințare?» răspunse tînrul aproape posomorît.

«Vai!» răspunse surprinsă fata. «Ia te uită ce furios și supărat este! Doamne Sfinte, aproape că te și sperii.»

De necrezut, după un semn discret cu ochiul, al cărui sens nu-l înțelese, începu să rîdă ca și cînd ar fi vrut să-l liniștească. Urmă o tăcere lungă, ca și cînd între ei ar fi fost o înțelegere, un acord tacit, în care nu era nevoie să se rostească nici cea mai mică silabă. Întinse mîna nehotărît spre ea, dar n-o putu atinge.

«Ești o șmecheră și jumătate», spuse el istovit.

«Nu ziceți rău», îi răspunse ea, atît de calm și demn la fel ca pastorul de la amvon.

Încercă din nou să o prindă, dar degeaba, nu reuși. Era mult prea mlădioasă și îi scăpă din nou.

«Noiembrie 3[d]ni

— DATAM LA LUCRUL SFESNICILOR
CE S-AU FĂCUT LA MITROPOLIE, AFARĂ
DE CE S-AU MAI DAT ÎNAINTE ȘI LA
LUCRUL RUPIDIILOR CE SĂ LUCREAZĂ
LA SIBII... »

La Mogoșoaia, prin anii 1960—1962, în plimbările făcute spre seară, în jurul Palatului și prin parcul ce-l înconjoară, uneori după miezul nopții, cînd ieșeam special ca să auzim privighetorile, în lumina difuz-albăstrie, îmi imaginam venirea vestitului meșter aurar, Sebastian Hann, *Oratorul Orașului Sibiu*, pe care Brâncoveanu îl aștepta cu mult interes. Îl vedeam pe luminatul Domn al Țării Românești nerăbdător să-l primească, dar nu numai pentru incomparabilele odoare aduse. Nerăbdarea Domnului Brâncoveanu mai avea și un alt motiv. De aceea căuta să rămînă singuri, în colțurile

cele mai întunecoase ale Palatului; acolo, în mare taină, Sebastian Hann îi mai aducea și mult așteptatele mesagii din partea prinților germani, cu care Brâncoveanu dorea să facă o alianță, fără știrea Porții otomane. Dar urechile iscoadelor proprii sale familiei au fost foarte agere și trădarea acesteia a dus la sfîrșitul luminatului Domn al Țării Românești, care a fost executat în anul 1714, la Constantinopol, la numai un an după moartea lui Sebastian Hann.

* * *

Din nefericire, titlul proiectului acestui roman, cît și altele au rămas neterminate. În cazul de față, mărturie sînt cele 3 pagini redactate de autor, dar nerevizuite, pe care le reproducem aici.

Ioana CISEK

«Plec», spuse el scurt, răspicat și decis porni la drum, întorcându-i spatele.

În zăpăceala ce-l cuprinse, deși era vară, își puse pe cap căciula de iepure pe care o ținuse în mîna stîngă. Cîteva clipe mai tîrziu observă că nu-i făcea semne cu mîna și că nici nu se uita după el. Nu, își vedea de treaba ei, n-avea nevoie de el și bineînțeles că nu-l aștepta tocmai pe el. Doamne, poate că voia ceva mai bun. După o asemenea femeie tinăra umblă toți bărbații satului, probabil și pastorul de care amintise.

Sebastian își mai roti privirea în jur și, departe, în zare, în lumina lanurilor de secară, văzu înălțîndu-se turnul unei biserici. Țigla de culoare roșie stinsă a acoperișului îi sugera asemănarea cu haina luterană a unui pastor sas din Ardeal. În această țară stranie, la Orăștie și Sebeș, pe acest drum aproape fără sfîrșit, întîlnise asemenea persoane respectabile, dar nici măcar n-a catadicsit să le salute plin de evlavie. Își scutură capul ca și cînd ar fi vrut să scape de o povară și închise ochii strîns. Mai trăia încă senzația că tinăra femeie se afla lingă el. Era un sentiment de copleșire, de dependență aducătoare de fericire și de deznădejde care îi țineau pașii pe loc.

Deodată zări în depărtare zidurile unei cetăți, bastioanele și turnurile de apărare în spatele cărora se ridicau înălțimile împădurite și înzăpezite ale unui lanț muntos cu vîrfuri ce spintecau înălțimea cerului.

Nu se miră cu adevărat și nu avu nici un sentiment de uimire. Poate nu vedea bine. Trase o înjurătură cu gîndul la femeia care i-a tulburat gîndurile, care l-a scos din judecata obișnuită și din echilibrul său. Ridică una din pietricelele de pe drum și o aruncă cu piciorul, piatra spintecînd aerul în salturi.

«Așa-ți trebuie», mormăi el supărat. «Dacă ai un gît așa moale, atunci e jale!»

Apoi își dădu seama că nu putuse să-și închipuie ca Sibiul care domina peisajul să fie atît de impunător.

(Stabilirea textului german de Horst Schuller ANGER)



PIETRE DE VAD

D. CANTEMIR

În arhiva Gr. Tocilescu

LA SECȚIA MANUSCRISE A BIBLIOTECII Academiei R.S.R. se află, sub nr. 5148 I, II, două caiete de 23 1/2—36 1/2 cm și 23 1/2—28 cm, totalizând 720 de pagini. Ele însumează cercetările lui Grigore Tocilescu în legătură cu Dimitrie Cantemir, dar și cu alte chestiuni legate de istoria țărilor române, de cultura și literatura lor veche. «Notele», în principal scrise citeț, cu cerneală neagră, pe foi sau cante de diverse mărimi, numerotate în continuare într-o ordine aproximativ cronologică (unele rezumate sînt scrise de alte mîini), cuprind un interval de cercetare și meditație de mai mulți ani: 1877—1906. Ele au fost revăzute de Tocilescu chiar în timp ce strîngea materialul, deoarece au adăugat marginal, ori între paranteze, la sfîrșitul cite unui paragraf, diverse însemnări cu creion roșu, negru sau albastru, indicînd fie concluzii parțiale, ce îndreaptă cercetarea într-un anume sens, fie trimiteri la diverse documente tocmai depistate și al căror fir trebuie urmărit. Arhiva intitulată *Dimitrie Cantemir. Note și încercări de studiu* se deschide cu scrisoarea președintelui Societății Academice datată 4 octombrie 1877, nr. 28. Ea precizează că în ședința din 25 august 1877 secția de istorie a hotărît delegarea lui Grigore Tocilescu în Rusia pentru următoarele:

— colacionarea ediției *Hronicului* lui Dimitrie Cantemir apărută la Iași în 1836 cu originalul aflat la biblioteca Arhivei generale a Ministerului de Externe (nr. 807);

— compararea versiunii românești a *Hronicului* cu cea latinească de la biblioteca Muzeului asiatic din Petersburg, intitulată fie *Historia*



Moldaviae, fie *Descriptio antiqui et moderni status Moldaviae* (nr. 55);

— copierea manuscriselor: *Istoria ieroglică* — Arhiva Ministerului de Externe din Moscova, nr. 341; — *Moldaviae Nobilitatis Genealogia*; — *Vita Constantini Cantemirii* — Muzeul asiatic din Petersburg, nr. 56; — *Principis Demetrii Cantemyri cognomento senis Moldaviae* — Muzeul asiatic nr. 56; — *Principis Demetrii Cantemiro variae schedae et excerpta e autographo descripta*, în „*Collectanea orientalia*“ — Muzeul asiatic, nr. 60;

— depistarea următoarelor manuscrise: — *Monarchiarum phisica examinatio*; — *Istoria familiilor Brâncoveanu și Cantacuzino* (în română);

— colajonarea textului latin al *Descrierii Moldovei*, aflat la Academia Română, cu cel de la Muzeul asiatic, nr. 54, pentru a constata notele marginale ale lui Cantemir; — colajonarea traducerii românești a *Istoriei Imperiului Otoman* aflată la Academia Română cu versiunea italiană de la biblioteca Arhivei Ministerului de Externe din Moscova și cu cea latină de la biblioteca Muzeului asiatic, ale căror cote se știau, dar nu și conținutul. Scrisoarea de delegare insistă asupra adnotărilor *Istoriei*; — găsirea manuscriselor celor două lexicoane în limba română semnalate ca existând la Moscova și, nu în ultimul rînd, semnalarea oricăror documente referitoare la istoria și literatura țărilor române.

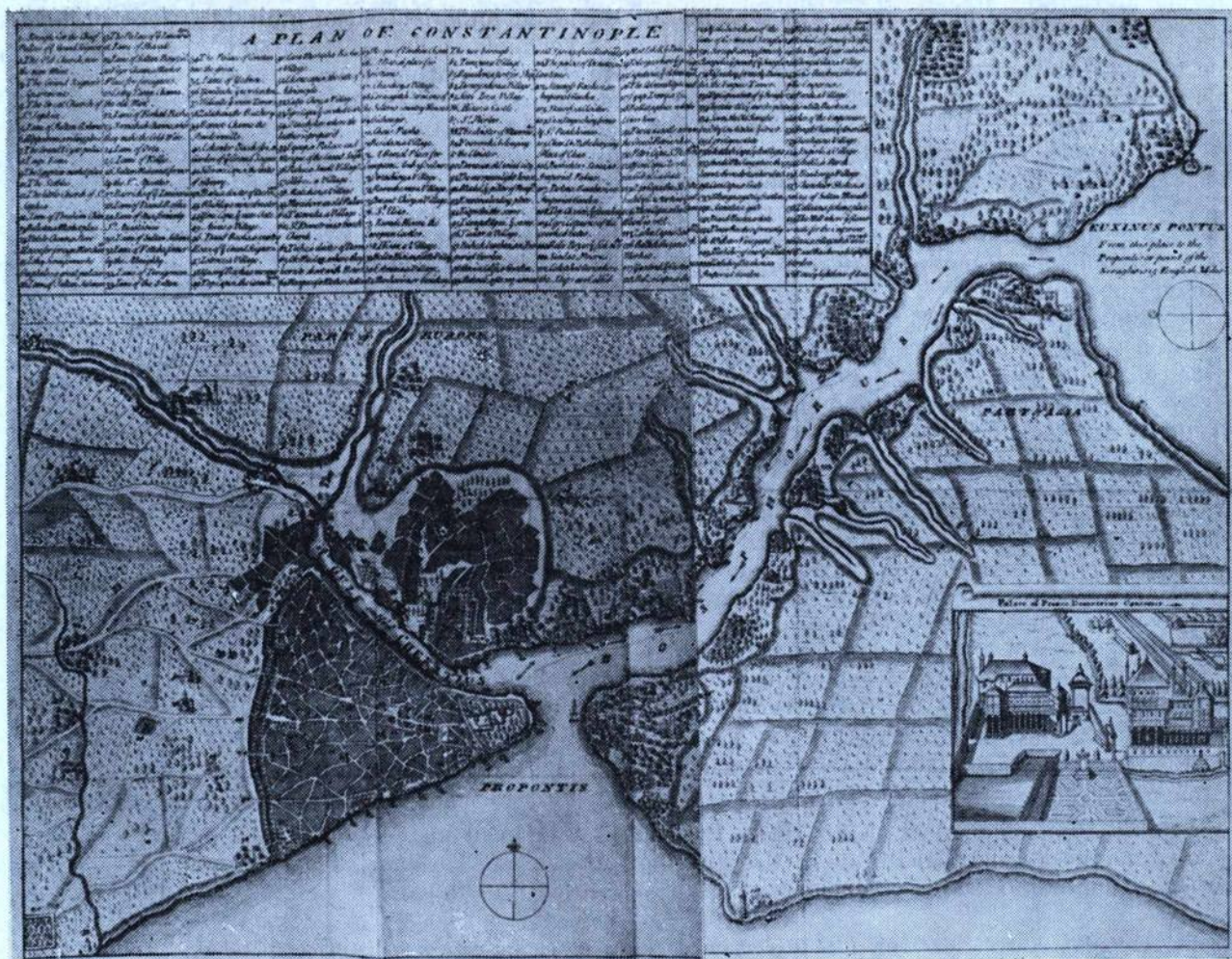
Tocilescu și-a îndeplinit programul în toate punctele sale, lucrînd cu mare viteză, orientîndu-se rapid și notînd tot ce găsea. Rezultatele investigării sale au fost publicate sintetic și parțial în 1878 în cunoscutul său *Raport asupra cercetărilor istorice făcute în bibliotecile din Rusia*. Dar munca lui a însemnat mai mult decît atît. În afara corecțiilor de cote ale unor manuscrise, de descrierea minuțioasă a tot ceea ce a descoperit, de copierea unor întregi lucrări, facsimilarea altora, precum și a unor desene ale lui Cantemir, de copierea hărții Constantinopolului în versiunea gravată de Zubov, Tocilescu a descoperit și stabilit paternitatea unor lucrări ale lui Dimitrie Cantemir, a inventariat peste 70 de scrisori și documente emise de el ori care-l privesc, a precizat stadiul cercetării cantemirologice în Rusia și zonele europene intrate în vizorul cercetării rusești. În sfîrșit, a semnalat, descris și copiat o serie de alte documente care privesc istoria țărilor române din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.

Biblioteca Academiei conține și alte manuscrise ale lui Gr. Tocilescu susceptibile să aibă relații documentare cu cele referitoare la Dimitrie Cantemir, fie prin faptul că e vorba de corespondență în țară și străinătate a cercetătorului, fie de documente copiate din diverse surse puțin investigate, din țară și străinătate. Aceste manuscrise pot fi găsite după cum urmează: nr. 4927 — *Însemnări și note istorice*; 5140 — *Studii și comunicări făcute la Academie*; 5151 — *Note și copii de documente istorice*; 5152 — *Documente istorice — copii și traduceri*; 5155 — *Documente — copii*; 5158 — *Hrtii diverse*; 5159—5160 — *Correspondență diversă*; 5161 — 5162 — *Correspondență din străinătate*,

5163 — *Correspondență particulară diversă*; 5165 — *Diverse manuscrise*; 5171 — *Fragmente de studiu și note*; 5193 ff. 1^r—8^v; 53^r—238^r; 5195 ff. 1^r—56^v; 55^r—238^v; 5195 ff. 1^r—56^v; 67^r—79^v; 215^r—221^v — *Originale și copii de documente diverse*.

Arhiva lăsată de Grigore Tocilescu n-a fost investigată de cercetătorii noștri — cu excepția ediției de *Opere* scoasă de Academia Română în opt volume, începută puțin după 1870 și sfîrșită la 1901 (deci beneficiînd numai în parte de descoperirile lui Tocilescu). Comparativ cu raportul publicat de cercetător la întoarcerea din misiune, arhiva are în plus documente copiate fragmentar ori chiar în întregime. Este vizibilă orientarea cercetării astfel încît să conducă spre o imagine unitară a autorului investigat, imagine care se concretizează spre final printr-o conferință ținută la Ateneul Român în 1906 și al cărei manuscris e păstrat, precum și cu un plan de studiu monografic *Dimitrie Cantemir*.

Bibliotecile pe care le-a investigat au fost: a Arhivei principale a Ministerului de Externe din Moscova; a Arhivei Senatului; a Arhivei Sfîntului Sinod din Petersburg; a Muzeului asiatic din Petersburg; a Muzeului public din Moscova; a Muzeului Rumianțev; cîteva biblioteci particulare intrate în fondurile muzeelor publice; a lui Undolski, a grafului Tolstoi, biblioteca Uvarov, biblioteci ale unor librari și anticari. Rezultatele investigării le confruntă cu alte referințe, cum ar fi: Bantiș-Kamenski — *Словарь достопамятных людей Русской земли* — *Деяния знаменитых Полководцев и Министров служивших о Царствование Государя Императора Петра Великого*, 1821; Pekarski — *Наука и литература в России при (Пётр Великом)*; L. M. Maikov — *Prințesa Maria Cantemir în Русская старина* vol. I, 1897; *Сборник статей читанных в отделении русского языка и словесности Императорской Академии Наук*, St. Petersburg, 1868 *Biographie universelle* (Ancienne et moderne), Michaud, Nouv. ed., 1854; „*Busching Magazin*“, IX, 1721; *Походный журнал*, scris de Petru I, de la 1678 pînă la 1721 (pacea de la Neystad) — publicat în 1854; Ernst Hermann — *Geschichte des Russischen Staates*; Ch. M. Frähn — *Die Inschriften von Derbend erklärt*; Ivan Ilinski — *Notationes quotidianae*; A. B. Lobanov-Rostovski — *Русская родословная книга*, ed. II, 1895; *Ученые записки императорского Казанскаго университета* nr. 1, 1865, *Biographie universelle des Musiciens*,



Dimitrie CANTEMIR — Jurnal

[trad. Gr. Tocilescu] după Bantiș-Kamenski

Harta Constantinopolului. Reproducerea după D. Cantemir — The History of the Growth and Decay of the Othman Empire. Traducere de N. Tindal. Londra, 1734.

« 18 iulie 1722 — am plecat în expedițiune din Astrahan la 7 ore 1/2 după amiază. La 20 iulie dimineața am trecut prin Uciug-Uruslov, unde întreaga Volgă este ieșărită (strînsă) cam pe o distanță de 15 Kilometri de la mare pentru pescuit. Am dormit pe mare, intrînd sub 40° 20'.¹ La 21 iulie la ora 7 seara am sosit la patru colibe² de pescari; aci ne-am oprit. Eu am vorbit cu amiralul Apraxin³ și după o oră,

¹ Dimitrie Cantemir, care ridicase hărți (a Moldovei, a Constantinopolului) și descrisese expansiunea otomană avînd în minte imaginea hărților epocii, măsura considerînd meridianul 0 în insula Ferro, așa cum se obișnuia în secolul al XVII-lea.

² Pe parcursul descrierii Tocilescu își dă seama că «patru colibe» este denumirea unui loc însemnat pentru Cantemir. Acela care anunță naufragiul și provoacă accentuarea semnelor bolii care-i vor provoca moartea. De aceea o va nota cu majuscule, ca pe o localitate.

³ Apraxin Feodor Matveevici (1661—1728) — amiral rus din 1708, colaborator apropiat al lui Petru I. Frate al împărătesei Maria, soția țarului Feodor Alexeevici, fratele lui Petru I. Conte din 1709. A comandat din 1708 un corp de armată în Finlanda. Între 1712—1728 a administrat Est-

anume la ora 8, am plecat iarăși. La 24 iulie cu Măria Sa imperială și cu amiralul am sosit pînă la fluviul Terek, neajungînd la el drept vorbind 2 mile (= 14 verste) ⁴. De acolo din nou am plecat (ne-am oprit fiindcă era sub apa puțină nisip); cum am plecat ne-a mers tot bine, fiindcă era un timp foarte frumos. La 25 iulie toată ziua ne-am hiținat, fiindcă era un vînt contrariu și n-am putut intra pînă la Terek. La 26 am plecat înainte și am observat că apa fluviului de la Astrahan (adică Volga) s-a amestecat cu apa mării și s-a împărțit cu o spumă albă ca un briu. În partea Astrahanului apa a rămas mai albă, pe cînd spre Terek s-a făcut mai verde. Spre Terek am sosit la 2 ore după amiază; am vorbit cu Suveranul și am plecat (eu singur) în expedițiune ⁵ la 2 ore și un sfert după amiază. Noi toți am dormit ancorînd ⁶, neajungînd la Astrahan.

27 iulie: ajungînd la Agrahan (riu) înainte de amiază am oficiat Tedeum pentru luarea a patru corăbii mici și cu această ocaziune am dat tunuri din toate năvile noastre. (După masă Suveranul a scăldat pe toți domnii (boierii) în nava admiralească, lăsîndu-i jos pe o fringhie și cufundîndu-l pe fiecare de trei ori.) La 28 iulie armata s-a așezat în lagăr ⁷ făcînd nou tranșament. ⁸

3 august: De la lagărul Subșnava noi ne-am depărtat. Suveranul a binevoit a cina seara la mine. ⁹

5 aug[ust]: Toată armata a plecat în expedițiune.

6 aug[ust]: Suveranul cu miniștrii a[u] plecat în expedițiune foarte de dimineată. În acea zi seara toți au sosit la riul Sulak, unde s-au așezat în lagăr. Seara a fost audiență la principele Șerkalian precum și la principele Mudbeg ¹⁰ al cerkezilor ¹¹. Observația la Sulak: 43°15'.

aug[ust] 10: Am trecut riul Sulak spre seară.

[august] 11: Am plecat în expedițiune mai departe. Am dormit sub munți.

[august] 12: Am sosit în orașul Tarhov ¹².

[august] 13: Suveranul cu miniștrii s-au suit pe munte la casa principelui Șerkalian, unde Măria Sa a primit de la acest principe drept cadou un cal cu șa aurită.

[august] 14: Suveranul [mi-] a dăruit mie un cal care fusese adus de la un oarecare beg.

[august] 15: În lagăr s-a oficiat sfînta liturghie, iar în locul unde era lagărul s-a făcut o movilă de piatră înaltă de 5 st[in]jen[i] iar lată de 20 st[in]jen[i]. Fiecare din noi am dus cite o piatră, oricîți oameni și soldați am fost.

landia (Estonia), Karelia ș.a. Din 1714 a comandat flota de galere care s-a distins în bătălia de la Gangut cu suedezii. Din 1718 președinte al Colegiului Amiralității. În timpul campaniei persane a comandat flota de Caspica și a răspuns de partea militară a expediției, în timp ce Cantemir a răspuns de cea civilă. Între 1723 și 1726 a comandat flota baltică.

⁴ Ilinski, secretarul particular al lui Cantemir, în *Notationes quotidianae*, menționează că această porțiune de drum, traversînd pe scurtătură o culme, a fost parcursă pe jos, într-o excursie obositoare de 14 verste.

⁵ Este vorba de investigațiile întreprinse în zona Astrahanului, de ordin etnografic, lingvistic etc., cu scopuri probabil strategice.

⁶ E vorba de vasul de război cu 20 de tunuri pe care călătorise.

⁷ Calc lingvisic. Desemnează tabăra militară.

⁸ Tranșee.

⁹ Este vorba despre episodul de dragoste dintre Petru I și principesa Maria, fiica cea mai mare a lui Dimitrie Cantemir. Ea aștepta un copil. Ivan Ilinski menționează în jurnalul său: « 27 noiembrie: Principesa noastră a lepădat ». În 7 noiembrie Cantemir se împărțise, iar în 4 noiembrie fusese ultima vizită a împăratului la el.

¹⁰ Beg este denumirea unui rang în ierarhia militară musulmană, așa cum îl descrie Cantemir însuși în *Annotationes la Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae*, așa cum descrie și obiceiul musulman de a primi ori a dărua cai împodobiți, obicei despre care e vorba și în jurnal, cîteva rînduri mai jos. Beg ar trebui scris separat de nume, așa cum și procedează Tocilescu atunci cînd se desprinde în suficiență măsură de textul lui Bantiș-Kamenski.

¹¹ În *Istoria Imperiului Otoman* Cantemir vorbește despre deosebita sete de libertate, calitățile de luptători și de oameni ale cerchezilor, ceea ce făcea ca turcii înșiși, învingătorii lor, să aibă o mare considerație pentru ei.

¹² Tarku. În harta panoramică a Caucazului, executată de Cantemir: « Tarchu ».

Gr. Tocilescu (1850—1909). Fotografie din colecțiile B.C.S., F. 83096. Comunicată de Maria Polojinfev.



aug[ust] 16: De la Tarhov am plecat în expedițiune dimineața.

[august] 17: La amiază prin riul Uci care curge între munți și peste care e construit un pod de piatră, am trecut de la Tarhov 43 1/2 verste.

aug[ust] 18: Iarăși am mers nu puțin prin munți.

aug[ust] 19: În numele lui Dumnezeu¹³ am început luptele. La orele 2 după amiazi s-au arătat în munți tătarii de Timiș (riu și munte) în număr de 5 000, având ca șef al lor pe Mehtebeg și încă pe unul Jakšibeg, care a și fost ucis, și pe Aitimurbeg. Din tătarii au fost mulți uciși și a[u] fost vreo cîteva mii luați prizonieri. Și cu toți acești tătarii s-a[u] luptat singuri numai cazacii de Don, pe cînd infanteria regulată a intrat în lagăr și după ea a urmat generalul Kropotov¹⁴ cu dragomanii (cavalerii) și a bătut vreo cîteva tătarii, iar comunele și cătunele lor și bucatele lor le-a pirjolit. În aceeași zi sul-

tanul tătarilor de Timiș a fost înștiințat de 2 ori ca să primească protecțiunea Măriei Sale imperiale, dar el n-a ascultat¹⁵.

aug[ust] 20: Prizonierii au fost torturați.

¹³ Dimitrie Cantemir considera că lupta se dă în numele creștinismului și împotriva islamului. În secolele 16—17—18 forjarea spiritului european a avut acest accent religios. După expansiunea catolicismului, reforma protestantă și cea catolică din secolul al XVI-lea, după accentuarea divergenței între formele de cult orientale și occidentale, creștinismul are de înfrînt ridicarea islamismului, care izbucnește în centrul zonei sale de influență. Dincolo de orice pretext religios este evidentă lupta pentru împărțirea zonelor de influență și pentru subordonarea națională. Dimitrie Cantemir sesizase acest lucru, și, dincolo de folosirea argumentelor epocii, este clar scopul său de apărare a Moldovei ca stat independent, participant cu drepturi egale în coaliția europeană la lupta contra islamismului.

¹⁴ Kropotov fusese brigadier în timpul bătăliei de la Stănilești și comandase 3000 de ostași. După sosirea lui la Iași în 3 iunie 1711 Dimitrie Cantemir a dat manifestul către popor prin care anunța mobilizarea generală. Domnitorul a avut grijă să tipărească acest manifest și în latinește, «ad usum Europae». E singura formă în care ni s-a păstrat.

¹⁵ Formula protectoratului îi era cunoscută lui Cantemir de la turci. El o menționează în *Descriptio Moldaviae* ca fiind primul act ce a permis subordonarea ulterioară a Moldovei de către Turci și îl menționează în *Istoria Imperiului Otoman* ori de cîte ori e vorba despre cucerirea de către turci a unui nou teritoriu. Tratatul de la Lușk din iunie 1711 are de aceea grijă să îngrădească ideea acestui protectorat prin două elemente fundamentale: domnia ereditară a familiei Cantemir și, în cazul stingerii ei, alegerea domnului de către boierii țării; în caz de înfrîngere, Cantemir urma să-și conducă supușii (care l-ar fi urmat) în mod absolut. Protectoratul se rezuma la cererea de ajutor în caz de primejdie din partea turcilor. El spera să obțină astfel o întoarcere a Moldovei la ideea de independență așa cum figurase și în tratatele inițiale ale lui Bogdan Vodă și Mircea cel Mare cu turcii. Nicolae Bălcescu publicînd articolele din *Hati Humaium* pe 1393 dat de Baiazid Ilderim, pentru Țara Românească, face următorul comentariu: «Acest tractat prin care țara își păstrează dreptul de a guverna cu legile sale, dreptul de a face război sau pace, dreptul de a-și alege pe capul nației îndatorindu-se numai la un ușor tribut nu poate fi privit după dreptul gintelor altfel decît ca un tractat de protecție căci după obiceiul cunoscut îndeobște în Europa, o nație care nu este în stare a se apăra singură de insultă sau de asuprire, poate dobîndi protecția unui stat mai puternic. [...] acesta este numai un tractat de protecție care nu atinge suveranitatea ei» (Nicolae Bălcescu — *Drepturile românilor către înalta Poartă*, în „*Convorbiri literare*“, 1 aprilie 1893, pp. 1028—1029).

aug[ust] 21: Unii dintr-înșii au fost uciși și cu această ocaziune culpa lor li s-a fost anunțată în l[imba] turcească ¹⁶. Dimineața am plecat în expedițiune, iar aproape de amiază am ajuns la o fîntînă de apă așa de fierbinte încît mîna nu poate suferi; am înnotat lingă riul Bukam.

aug[ust] 23: Am sosit dimineața la Derbent și ne-am oprit. Pe la amiază am mers militărește ¹⁷ în oraș și am așezat lagărul după oraș. Din oraș salutăm din tunuri.

aug[ust] 24: Suveranul a binevoit a înnopta în oraș în quartier.

[august] 25: Noi am venit în quartier în oraș.

[august] 26: Corabia noastră a plecat dimineață la 4 Colibi (Çtiri Bogra).

[august] 27: Suveranul a binevoit a cina la mine.

[august] 30: Suveranul a plecat în expedițiune pe riul Rubas, care se află în distanță de 10 verste de la Derbent; a binevoit a pleca împreună cu armata, iar eu am rămas în Derbent.

[august] 31: Eu am plecat în munți cu inginerii ¹⁸.

sept[embrie] 3: Am plecat dimineața la lagăr, iar seara m-am întors îndărăt în oraș.

[septembrie] 5: Andreevenii (cazaci) a[u] trimis oameni la Suveran prin care exprimă dorința de a primi protecția rusească (Cazacii Hatmanului Andreev ucisese[ră] mai mulți oameni și fusese[ră] acolo). Împăratul a făcut tranșament lingă riul Rubas; s-a întors împreună cu armata la Derbent, iar în tranșamente a lăsat 300 cazaci. Corabia trimisă la Baku s-a întors și a adus răspuns contra așteptării. Șavkal a trimis o scrisoare de la Hanul Crimei înștiințînd că avînd rivnă pentru legea lui Muhammed a așteptat la sine ajutor curînd [pe] armata.

sept[embrie] 6: Naipul Derbentului a descoperit Suveranului rus intențiunea a opt oameni de a-l ucide; dinșii au fost prinși, între care Amanbeg și Ibrahimbeg. S-a primit știrea că 30 000 georgieni a[u] venit la rîu spre a se ruga la Împărat a-i primi sub protecția lui. » pp. 43—46. *Urmează descrierea unor lupte. La 8 septembrie a dormit pe lac. La 9 septembrie pe riul Burgas. La 10 septembrie carele au*

¹⁶ Este un argument în favoarea aprecierii lui Tocilescu referitoare la existența unui *Jurnal* de campanie scris de Cantemir și care a ajuns pînă la Bantîș-Kamenski, dar nu și pînă la noi. Pentru că specialistul în limba turcă al expediției era Cantemir și probabil textul i-a aparținut. *Catehismul* care s-a pierdut în naufragiu era scris tot de Cantemir, în limba persană. Gr. Nandriș reproduce în „*Revue des études Roumaines*“, I, 1953, fotocopia primei pagini a catehismului scris în rusă și persană, aflat la Hunterian Museum Library, Glasgow, nr. 2111. Fascicula mss. *Orientalium*, făcînd presupunerea că e vorba despre prima tipăritură, cea vizată de sinodul din Petersburg, a catehismului persan, Nandriș se referă la Tocilescu deoarece menționează în *Raport* această tipăritură. Pentru stabilirea exactă a autenticității, textul publicat de Nandriș trebuie comparat cu cel semnat de Emil Pop ca existînd în Arhivele Academiei din Berlin.

¹⁷ Adică în formație militară. În *Istoria Imperiului Otoman* Cantemir descrie procedura turcească de intrare a armatei: ordinea trupelor, locul Sultanului, muzica militară. Faptul că face această precizare cu privire la intrarea armatei ruse în Derbent indică un posibil paralelism de procedură și, în orice caz, indică același mod de a privi operațiunile militare.

¹⁸ Profilul munților Caucazi, așa cum se văd de pe Caspica în dreptul Derbentului, a fost desenat de Cantemir. Geograful G. Vâlsan a descoperit harta lor copiată de N. Delisle. Copia există la Bibliothèque Nationale de Paris. Notele de pe hartă sînt în latină. Cantemir precizează: « ante Tarchu » pe unul din șirurile de munți, iar pe celălalt: « versus orientem ad mare Caspium » și, separați printr-o linie verticală și una orizontală, punctată, indică munții ale căror virfuri nu apar privind de pe navă. Prin urmare, a comparat vederea de pe navă cu aceea de pe uscat. În afara acestor două vederi generale, Vâlsan reproduce 36 de profile de munți luate de Cantemir în Caucaz, în versiunea Delisle, indicînd tehnica geografică de reproducere. Este o inovație reproducerea în secțiune a adîncimii albiei riurilor. Aceași tehnică de figurare a munților — ea era a epocii — este vizibilă în desenele volumului VII din *Operele Principelui Demetriu Cantemiru*, Editura Academiei, 1883, pp. 30—31, reproduse după *Collectanea orientalia*, copie *ex autographo auctoris*, ilustrînd textul *Ex eiusdem Demetrii Cantemiri schedis Manuscriptis*. Hașurările din aceste ultime profile luate în împrejurimile zidului caucazian amintesc bine tehnica hașurărilor, atît de minuțioasă, din planul Constantinopolului al aceluiași autor și din harta Moldovei. Ingerii pe care-i menționează se ocupau probabil de fortificații și tranșeele indicate mai jos și executau măsurători.

În urma sursei s'a schimbat numele în Ecaterina
 de 22 ianuarie 1721 K. a fost înălțat la
 rangul de Consilier închin a la Junca de Senator.
 (are atributii numelor judecătorești, pe cînd cele
 legislative sînt la Conseilul de Stat: Junca de Senator
 sînt cu 35 membri permanenți pe viață).
 La finele an. 1721. K. a murat pe Petru la Moscova,
 iar la 14 decemb. rețelaz au a primit invitația
 a lui Petru la Suvorovul în expediția personală la

plecat în ordine, iar armata a dormit în lagăr. La 11 septembrie a dormit la Kuciuk Ispar. A fost luptă pe riul Idj. Între Kuciuk sau Izaparu Mic și Buiuk sau Izaparu Mare se află frontiera principelui Șevkaliei cu sultanul Mahmud. De la Kuciuk Ispar se consideră jumătatea drumului între Derbent și Tarhov; Distanța totală e de 18 agathe (= 5 verste; 1 verstă = 1 kilometru) ¹⁹. La 12 septembrie a descoperit dincolo de Buiuk Ispar, de la munte pînă la mare, fundamentul unui zid de piatră ²⁰ în lungime de 5 verste. La Buiuk Ispar rămăseseră cîțiva tătari care au năvălit asupra cîtorva ostași, dar nu le-au produs stricăciuni, ba chiar au căzut prizonieri un mulhar și trei luptători simpli. Dimitrie Cantemir a dormit într-un loc unde era un turn pustiu. ²¹

¹⁹ În realitate, o verstă înseamnă mai mult decît un Km.

²⁰ Este vorba probabil despre zidul caucazian. În afara textelor publicate în *Opere* vol. VII, cum am menționat în nota nr. 18, incluse în *Collectanea orientalia*, și însoțite de imaginea unor desene, inscripții, masive muntoase și a unui turn, există textul publicat în 1726 de Bayer, profesorul copiilor lui Cantemir, intitulat *De muro Caucaseo* și despre care acesta recunoaște că l-a scris după notele autorului. În textul din *Opere* este izbitoare asemănarea de procedură cu *Descriptio Moldaviae*: enumerarea regiunilor în ordinea vecinătății lor, a apelor curgătoare, informații despre orașe. În legătură cu Derbentul sînt menționate, exact ca și în descrierea Constantinopolului din *Istoria Imperiului Otoman* și din harta respectivă, porțile de intrare, cu orientarea lor după punctele cardinale și după drumurile spre alte cetăți. Mai mult decît atît, Cantemir le numește cînd « porta », cînd « capusi » ca în turcă. Cît despre *De muro Caucaseo*, T. S. Bayer menționează că a primit de la Antioh, fiul lui Cantemir, notele pe baza cărora a întreprins descrierea zidului (30 de pagini în *quarto*, ediția Halle, 1770). În afara celor cunoscute din ediția de *Opere* se întîlnesc măsurători întreprinse asupra ruinelor, mărturii despre istoria locurilor și apartenența lor la anumite populații, obiceiuri ale acelor populații, dinastii care le conduc. Contextul în care e văzut Caucazul e mai larg: coloniile grecești de pe malurile mării Pontice, adică de la capătul opus al masivului caucazian. Se fac referiri la Hesiod, Eschil. Pentru cei care cunosc ideea cantemiriană conform căreia Grecia reprezenta simbul originar al culturii și civilizației europene și creștine, stabilirea acestui context nu poate fi interpretată altfel decît ca o întemeiere și o îndreptățire a războiului respectiv.

Textul nu este tradus în limba română. Dimitrie Cantemir (1673—1723) considera acest război ca unul de reinstaurare în drepturi a popoarelor locuind în granițele fostului Imperiu Roman, cucerit de musulmani în Asia. Reinstaurarea latinității nu era decît condiția primă a libertății pentru respectivele popoare, inclusiv poporul român de pe teritoriul vechii Dacii. Pentru Petru I acest război a fost unul menit să aducă Rusiei o parte din ținuturile de la Marea Caspică. După consolidarea graniței nordice prin îndelungatul război al nordului (1700—1721), imperiul își consolida pozițiile în sud. În ce privește Moldova, T. S. Bayer afirmă, în prefața lucrării sale cu privire la Cantemir, că Moldova fiind de trei ori cucerită de ruși: 1711, 1739, 1769, e justificat interesul pentru ea, Cantemir fiind o sursă de informare. Bayer a scris genealogia familiei Cantemir ca trăgîndu-se din Gînghishan. Bantiș-Kamenski consideră că *Vita Constantin Cantemirii*, 1716—1718, care susține această idee, aparține lui Bayer. Tocilescu însă afirmă că a scris-o Dimitrie Cantemir.

²¹ Probabil turnul descris și figurat în *Opere* vol. VII, pp. 22—30.

«sept[embrie] 13: În același loc am stat, prizonierii au fost torturați.

sept[embrie] 14: [Am] plecat mai departe. Am mâncat la riul Aci, unde este un D. Cantemir pod de piatră, nu departe de satul Koinak. Am dormit lângă riul Manas.

sept[embrie] 15: Dimineața de tot am plecat mai departe, iar la Tarhov am sosit târziu de tot spre a dormi. Înainte de a ajunge la Tarhov, cam la vreo trei verste, niște tătari, sosind din munți a[u] ucis pe cornistul împărătesc.

[septembrie] 16: După amiază noi am plecat mai departe din Tarhov. S-a constatat că Șinhal nu e într-adevăr devotat Suveranului nostru, ci e un spion, și de aceea fiind descoperit în minciună, a fost arestat.

[septembrie] 17: Dimineața am plecat mai departe și am dormit la un mic locșor.

[septembrie] 18: Am plecat iarăși mai departe și la 5 ore d.a. am sosit la Sulak.

[septembrie] 24: Suveranul a fost la mine după amiază.

[septembrie] 25: Eu am fost la [împăratul]²² după necesitate.

sept[embrie] 26: Făcînd tranșament la Sulak am plecat mai departe. La Sulak s-a[u] arătat vreo 5 000 calmuci, contra cărora noi am trimis pe cazacii de Don aflători la Derbent. În aceeași zi suveranul a binevoit a sosi la tranșamentul din Astrahan.

[septembrie] 27: Armata a sosit la tranșamentul din Astrahan. Acolo s-a primit știința că Zurkai cu 10 000 ostași a sosit la riul Rubas. Ai noștri însă s-a[u] apărut voi-cește, a[u] ucis 600 inimi, pe mulți a[u] rănit și a[u] luat două stindarde²³.

[septembrie] 28: A fost tragere de tunuri în onoarea [sărbătoarei]²⁴ generalului Lövenhaupt sub Lesnoi F.

[septembrie] 29: Noi am rămas pe loc fiindcă era o furtună f[oarte] mare lângă insula Thulen, unde am și dormit.

octombrie 1: Am stat pe loc și am dormit.

[octombrie] 2: [Am stat] iarăși pe loc fiind furtună.

[octombrie] 3: La orele 8 dimineața s-a făcut timp frumos și noi am plecat mai departe. Sub seară a fost o furtună cumplită din partea apuseană, care ne-a ținut pe loc aproape 5 ore.

[octombrie] 4: La ora 10 d.a. noi am plecat mai departe, cam la 15 verste de 4 Colibe. Noaptea a fost iarăși o mare furtună.

[octombrie] 5: Am rămas pe loc fiind furtună.

[octombrie] 8: Am plecat mai departe de la 4 Colibe în șalupe la Astrahan, anume în șalupele lui Volinski. Cu această ocaziune șalupa mea a rămas pe mare²⁵.

[octombrie] 9: Am sosit la Astrahan, iar Suveranul a binevoit a sosi tot acolo la 4 ale curenteii. » pp. 46—47. *

²² Lectură aproximativă.

²³ A lua stindardul unei armate musulmane simboliza înfringerea în ceea ce avea ca esență. Deoarece stindardul exprima credința în profet, era semnul lui, care trebuia apărut. În *Istoria Imperiului Otoman* Cantemir descrie, cu prilejul bătăliei de la Zenta, la care a participat și el, cîte diligențe s-au depus pentru salvarea stindardului profetului. E descris în amănunt acest stindard, etalonul tuturor celorlalte.

²⁴ Lectură aproximativă.

²⁵ Este vorba de naufragiul în care s-au pierdut o parte din manuscrisele lui Cantemir. Tocilescu însuși indică în raportul său: *De statu politico Aulæ Othomanicæ* (de la prorocul Mahomed la primul împărat al turcilor); *Catehism în limba persană*.

* În numerotarea lui Tocilescu, acestea au fost paginile 18—22. În continuare, în aceeași numerotare, lipsesc paginile pînă la 27. Dar numerotarea arhivei e în continuare: 48, 49... Urmează informații culese de Tocilescu din diverse surse despre boala lui Cantemir și drumul de întoarcere de la Astrahan la Dimitrovka, totul pînă la pagina 50 după numerotarea arhivei.

Ivan ILINSKI/Notationes quotidianae¹

[Trad. Gr. TOCILESCU]

1721, iunie 21. *A fost în Senat*²; *generalul Cantacuzino*³ *a prinzit la noi.*

4 iulie. *Un an de când principesa Smaranda*⁴ *a încetat din viață.*

5 iulie — *a fost în Senat.*

6 iulie — *a ascultat procesul sătenilor cu Lupul*⁵.

7 iulie — *a fost în Senat.*

8 [iulie] — *Ioan Borodu s-a înecat. Pe Istrat l-a bătut.*

9 [iulie] — *Herțogul de Golștinia*⁶ *a fost la noi după amiază.*

11 [iulie] — *Prințul Menșicov venind scara cu Principesa și cumnata, au stat la noi mai mult d-o oră.*

12 [iulie] — *a fost în Senat.*

14 [iulie] — *idem; modelul principesci-fete*⁷ *s-a trimis la Moscova.*

17 [iulie] — *a fost în Senat; Herțogul de Golștinia cu toți miniștrii săi a prinzit la noi și a dansat mult și a cinat.*

19 iulie — *a fost în Senat, dar nu mult. De la Potenkin s-a dat ordin ca astăzi deci și alte zile toți cu familiile toate să se adune pe schela Troițkaia la manevrele*⁸ *lun-trelor, șalupelor, iahtelor etc. după semnalul ce va fi arătat, la o oră după amiază, după ridicarea semnalului.*

21 iulie — *a fost în Senat.*

25 iulie — *a mîncat la Golovkin.*⁹

31 [iulie] — *Eu am scris pe toți zidarii; a[u] fost 47 oameni.*

1 august — *S-a[u] primit scrisori din insula Collin de la Prinț către Principesa.*

¹ Este textul jurnalului scris în latinește de secretarul particular al lui Dimitrie Cantemir, cel care se presupune că a făcut traducerea din latină a *Sistemului religiei muhammedane* și a celorlalte lucrări cantemiriene cunoscute atunci în rusă.

² Cantemir devenise membru al Senatului chiar în acel an, după căsătoria cu influenta prințesă Anastasia Trubețkoi.

³ Este vorba despre Toma Cantacuzino, reprezentantul părții muntene în bătălia de la Stăni-lești, refugiat și el în Rusia. Legăturile sale cu Cantemir datează din perioada 1703—1705, aceea relatată în *Istoria ieroglifică*. Acolo este numit Șoimul. Era ambasadorul lui Constantin Brâncoveanu la Sublima Poartă. În această calitate s-a situat de partea lui Cantemir în conflictul care a precedat aducerea pe tronul Moldovei a lui Mihail Racoviță.

⁴ Decedată la Moscova. Fiica lui Cantemir și a Casandrei Cantacuzino, prima sa soție. Ceilalți fii: Maria, Constantin, Matei, Șerban, Antioh.

⁵ În virtutea Tratatului de la Luțk, moldovenii refugiați în Rusia continuau să fie judecați de domnul lor, după legile Moldovei, și nu după legislația rusă.

⁶ Ducele de Holstein.

⁷ E vorba de toaleta Smaragdei, fiica lui Cantemir și a Anastasiei, care se pregătea să-și ser-beze ziua.

⁸ Înainte de expediția în Persia, Petru I a fortificat din nou flota, așa cum reiese din jurnalul său personal. Modernizarea ei începuse odată cu luptele Rusiei în Marea Baltică împotriva Suediei și Finlandei. În acest scop a adus mai ales specialiști germani. Dealtfel, generalul von Klugenan, specialist militar, a și participat la luptele din Persia și în memoriile sale, publicate în *Русская кампания* precizează că Dimitrie Cantemir avea lucrări consacrate Caucazului.

⁹ Conte Golovkin era membru al Senatului. Cantemir a avut cu el o bogată corespondență. Între altele, celebra scrisoare despre conștiință, aflată în Arhiva Sf. Sinod din Petersburg, redactată prin 1721—1722 și publicată pentru prima oară în limba rusă în 1909, iar în limba română în 1970. Textul ei este filosofic: definirea noțiunii și diversele ei accepții.

14 aug[ust] — *a fost chemare la Senat, dar prințul nostru n-a mers, fiind indispus.*¹⁰
 17 [august] — *idem; chemare la Senat, dar prințul s-a bolnăvit și n-a mers. La 18 a mers.*

19 aug[ust] — *Herțogul cu miniștrii săi și alți dintr-ai noștri*¹¹ *au petrecut aci și au cinat cu ocazia zilei onomastice a Principesei fiică.*

23 aug[ust] — *a mers la Senat.*

27 [august] — *Prințul, Principesa și Domnița a[u] fost la masă fără etichetă la Petre Andr[eevici] Tolstoi.*¹²

28, 29, 31 [august] — *a fost la Senat.*

*Idem la 1, 4, 6, 7, 20, 22, 24, 28, 29 septembr[i]e; la 24 se zice: a fost la Senat însuși marele împărat și toți senatorii; s-a primit ratificarea păcii.*¹³

octo[m]br[i]e 4 — *Ziua nașterii Principesei Anastasia Cantemir.*

16, 17, 19, 20 octo[m]br[i]e — *a fost la Senat.*

La 19 [octombrie] și dimineața și după prînz.

1-u no[i]embr[i]e — *a fost la Senat. R[îndescifrabil] Jaguzinski cu doctorul Lavr[enti] Lav[rentievici] și cu Tahșev a[u] venit să vadă dacă Principesa și Domnița sunt indispușe fiindcă duminică n-a venit*¹⁴ *la Senat.*

2 no[i]emb[ri]e — *a fost la Senat.*

6 [noiembrie] — *Marele imperator*¹⁵ *a prînzit la noi cu admiratul și cu prințul Menșikov*¹⁶; *ei a[u] venit de la Petre Andreievici.*

¹⁰ Dimitrie Cantemir avea o sănătate mai delicată. Nu rezista la eforturi mari. Pe acest fond se anunța expediția în Persia.

¹¹ Pentru Ilinski «ai noștri» erau alte persoane oficiale ruse.

¹² Tolstoi, Piotr Andreevici (1645—1729) — om de stat rus, diplomat, conte. I-a ridicat pe streliți împotriva lui Petru I. După căderea Sofiei Alexeevna, sora și regenta lui Petru I, a trecut de partea acestuia, dar fără a se bucura de prea mare încredere. A participat la a doua campanie a Azovului (1696). A studiat doi ani în Italia arta maritimă. Între 1702—1714, ambasador în Turcia. De două ori închis de sultan în Castelul celor Șapte Turnuri, o dată la 1711. E de presupus că relației cu el i-a datorat Cantemir opțiunea de a se alia cu Rusia în lupta contra turcilor. În 1714 a devenit senator. Între 1716—1717 l-a însoțit pe Petru I în călătoria prin Europa, ceea ce lui Dimitrie Cantemir nu i s-a admis. A obținut readucerea din exil a lui Alexei Petrovici, fiul țarului și adept al întoarcerii Rusiei la viața religioasă tradițională de dinaintea reformelor tatălui său. În 1718 a condus anchetarea lui Alexei Petrovici, câștigînd încrederea lui Petru I. Între 1716—1726 a condus Cancelaria secretă. În 1725 a sprijinit ridicarea pe tron a Ecaterinei I, făcînd parte din echipa lui Menșikov. A fost deportat la mănăstirea Solovevsk de către adepții Anei Ivanovna.

¹³ Este vorba despre ratificarea păcii cu Finlanda prin tratatul de la Neystad din 1721. Rusia devenea astfel liberă (așa cum nu fusese în 1711 cînd era angajată în război cu Carol al XII-lea) pentru deschiderea frontului în Persia.

¹⁴ Considerau probabil că Dimitrie Cantemir a lipsit din cauza bolii lor.

¹⁵ Era probabil o consfătuire de pregătire a expediției în care Cantemir vedea încă o dată prilejul de apărare a creștinătății împotriva islamismului, o recucerire a vechilor poziții ale Imperiului Roman, căruia îi aparținuse Dacia însăși, ca și a cetăților grecești de la marea Caspică.

Pentru Cantemir grecii erau strămoșii romanilor. Iar existența, pe teritoriul Daciei, a unor cetăți grecești, contemporane cu însăși fundarea Romei, era un atestat de noblete menit să răspundă tezei denigratoare că poporul român s-a format din legiuni de hoți deplasati în Dacia de către romani. În casa lui Cantemir educația s-a făcut cu prioritate în limba greacă. Era de fapt o formă de infiltrare a ortodoxiei orientale în țările române, ajunsă la deplină înflorire în timpul fanarioților.

¹⁶ Menșikov, Alexandr Danilovici (1673—1729) — om de stat și militar rus. Conte din 1702, prinț din 1707, generalisim din 1727. Fiu al unui grăjdar de curte, ordonanța lui Petru I din 1686. În timpul războiului nordului (1700—1721) a comandat unități de infanterie și cavalerie. Între 1718—1724 președinte al Colegiului militar. După moartea lui Petru I, sprijinindu-se pe garda imperială, a urcat-o pe tron pe Ecaterina I, soția țarului, și ea femeie din popor la origine, devenind practic cirmuitorul Rusiei. În 1727 și-a căsătorit fiica, pe Maria, cu Petru II, nepotul lui Petru I. Camarila acestuia l-a deportat la Beriozov, unde a și murit. În locul lui Petru II a venit pe tron Ana Ivanovna, nepoata lui Petru I. Antioh, fiul lui Dimitrie Cantemir, a fost implicat în complotul de aducere a ei pe tron, devenind apoi ambasadorul Rusiei în două țări occidentale: Anglia și Franța, unde s-au și tipărit, grație lui, singurele lucrări cantemiriene care au făcut vogă în Europa.

Notă de înregistrare

Înregistrare în satul Berezna

La începutul anului 1722...

am de așteptat...

În luna...

În luna...

În luna...

În luna...

În luna...

În luna...

În luna...

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

În luna...

10 no[i]emb[rie] — *Principesa a lepădat*¹⁷ în satul Berezna în depărtare de 355 verste de la Moscova.

14 n[oiembrie] — S-a întâlnit cu impera[torul] în satul Ciasnikov în depărtare de 40 de verste de Mosc[ova] și împăratul a vizitat pe Principesa noastră.

24 [noiembrie] — vine veste că Gener[alul] Cantacuz[ino] a murit la 21 no[i]emb[rie] în satul Truhmov.

30 [noiembrie] — Prințul nostru a cinat la General[ul], Prinț[ul] Trubețkoi.¹⁸

1722

ianuarie 1 — a mâncat la palatul Grano-
vițoi.

[ianuarie] 3 — micii prinți și prințese a[u] venit.

[ianuarie] 6 — micii prinți a[u] fost la
exercițiu.

8 [ianuarie] — a fost la Senat.

14—25 [ianuarie] — nu s-a dus la Senat
din cauză de boală.

26 și 27 [ianuarie] — a fost la Senat.

febr[uarie] 1 — n-a mers la Adunare
fiind indispus.

[februarie] 2 — n-a mers, ci s-a plimbat în sat.

[februarie] 3 — Prințul nostru cu toți boerii au fost la adunare și s-au plimbat la Preo-
brajenski.¹⁹

[februarie] 4 — Dimineața au fost la Senat, iar după amiază s-au plimbată ră [sic!] în bărci de mascheradă²⁰ și au cinat pe livedea Tarițino.

[februarie] 5 — a fost la Senat; M. Sa Imp. a fost asemenea și și-a luat ziua bună ple-
cînd spre Oloneț.

7, 8, 9, 12, 13, 17, 19 — 23, 26—28 — a fost la Senat.

/ a mâncat Herțogul la noi la 14; a[u] celebrat zilele nunții.²¹

[martie 1] — a fost la Senat, dar n-a stat acolo.

2, 3, 5, 6, 7, 8—16 — a fost la Senat / a prințit la moșia prințului Menșicov /.

16 [martie] — n-a mers la Senat, ci a mers în satul Preobrajenskoe.

19 [martie] — prințul nostru n-a fost la Senat, fiindcă s-a comunicat.

28 [martie] — n-a fost la Senat, fiind indispus.

aprilie 5 — dimineața n-a fost; după amiaza a fost.

[aprilie] 9 — n-a fost, fiindcă a luat doftorii.

Antioh Cantemir a împlinit astfel punctul din testamentul tatălui său care cerea legatarului Petru I (decedat în 1725, la doi ani după el) să-l trimită la studii în străinătate, fiind cel mai bun fiu al său.

¹⁷ E vorba probabil despre Maria Cantemir, care aștepta un copil de la Petru I. Sau despre Anastasia, care a pierdut și ea două sarcini.

¹⁸ Socrul său, prințul Ivan Juvenalievici Trubețkoi, se remarcase îndeosebi în luptele Rusiei contra Suediei. Locuise o vreme cu familia în Suedia, în calitate de ambasador al Rusiei.

¹⁹ Acolo a redactat Cantemir manifestele pentru populațiile orientale.

²⁰ Este vorba despre un bal mascat. Cu prilejul acelor sărbători de iarnă Cantemir s-a deghizat în turc, iar trăsura sa imita un caic turcesc.

²¹ Aniversarea căsătoriei sale cu Anastasia Trubețkoi.

10 [aprilie] — a fost, iar d-acolo s-a dus la satul Preobrajenskoe.

11 [aprilie] — La 8 ore după miezul nopții a venit un dragon de la Senat vestind că Imperat[orul] va fi acolo; Prințul nu s-a întors de la satul Ciornaia-Griadi ²², și a venit seara.

12 [aprilie] — Imper[atorul] la Colegiul de Esterne, apoi la Senat; Prințul n-a fost.

14 [aprilie] — a f[ost] la Senat; Prințul, principesa și principesa fiică au prinzit la Președintele K.K.

20 [aprilie] — a fost la Senat; Prințul nostru a plecat cu copii[i] la satul de lângă Moscova.

23 [aprilie] — nu s-a întors încă de la Moscova; dar de la moșie s-a dus drept la Senat.

24 [aprilie] — n-a fost avis pentru Senat, dar a[u] f[ost] alte avisuri, iar Prințul nostru a mers la tipografie ²³.

27 [aprilie] — a fost la Senat, unde a fost și Impera[torul]. S-a poruncit d-a se lua ²⁴ de la noi moșia Saburovo. Prințul a plecat la moșie.

30 [aprilie] — Prințul s-a întors de la moșie.

mai 1 — a mers la Senat fără să fie avisat.

[mai] 3 — a mers la Preobrajenski.

[mai] 4 — la Senat fără a fi avisat.

[mai] 5 — la moșie.

6 [mai] — Prințul a venit pentru o oră acasă.

11 [mai] — fără avis a mers la Senat.

[mai] 15 — Const[antin] Cantacuzino s-a bolnăvit dimineața, iar prințul Șerban seara. ²⁵

[mai] 17 — Medicul regimentului al 2-le[a] de Grenadieri a fost chemat și a lăsat sînge Prințului Const[antin] Cantacuz[ino].

27 [mai] — A plecat din Țariîn după liturghie, iar Prințul cu principesa a[u] prinzit la Comandantul, Colonelul Serghie Vasil[ivici] Sekiotov.

iunie 4 — Am ajuns la vreme la Astrahan, unde ni s-a dat pentru locuință casa de pescărie a Împăratului.

[iunie] 5 — Seara a fost la noi M. Sa Imperială cu admiralul și cu Petru Andr[eievici] Tolstoi și cu toți ceilalți. ²⁶

²² Una din moșiile sale, aflată lângă Moscova.

²³ Este vorba despre alcătuirea de către Cantemir a tipografiei de campanie cu literă persană, prima de acest fel din Rusia.

²⁴ După ce i s-a luat această moșie, Cantemir devine, în ciuda bolii, foarte activ, așa cum rezultă mai jos chiar din text. El merge la Senat fără a fi anunțat, apoi merge și în campania persană.

²⁵ Fiul lui Toma Cantacuzino, aflat în același regiment cu Șerban, fiul lui Cantemir. Acesta din urmă fusese primit de la 8 ani paj, după Panegiricul rostit în limba greacă pentru Petru I.

²⁶ Aici se intercalează, ca evenimente, pasajul din Jurnalul de campanie al lui Cantemir, reproduș mai sus.

Rapport pro'raportului al Cancellarului
Contele Galovskii către Împăratul
Împăratul,



Întru tot demnitate, grație autorității și
grație înțelepciunii, mare Împărat al tuturor
Rusilor Petru I. În urma rezoluției
grație Auguste date în Senat la 13 ianuarie
curent, aș binevoind a asculta Testamentul
Prințului Serenissimo fost Domnitor al
Moldovei. Din Cantemir, în care era scri
câte câteva Văște Împăratice, ca Prinsul Văște
aș binevoind a asculta fetele de Arhiepiscop
actualmente domnitor al Iașilor, în vârstă
de 17 ani, de Maria Văște, boia, și ca
potrivit aceluia cerer, Maria Văște aș
binevoind a da fetele prințului Serenissimo
din Cantemir fost domnitor al
Moldovei, câte 6000 ruble, ca în
pe anul actual 1724, și ca ruble și au primit
peu polite de domeniul său; și în vârstă
peu la altă dispoziție. Ministrul nostru al
Afacerilor Străine este încredințat a transmite
prin călău aceluia Domn aceluia domn. și
despre vârstă și caracterul Împăratului, so via
Comunica Senatului Administrativ și grație de Cancellar.

A 1697

- octo[m]br[i]e 11 — *Seara Împă[r]atul a fost la prințul nostru.*
 [octombrie] 15 — *Principii noștri cei mari au sosit noaptea.*
 [octombrie] 23 — *S-a trimis scrisoarea către Principesa Smaragda; Împă[r]atul a fost la noi seara; a șezut aproape de 3 ore; a luat p[entru] traducere pe Poliodor și traducția mea din Agapit.*²⁷
 28 [octombrie] — *Împ[ă]ratul cu miniștri[i] a[su] prinzit la noi și au cinat la prințul nostru.*
 noi[i]embr[i]e 3 — *Petre Andr[e]evici la noi.*
 [noiembrie] 4 — *Împă[r]atul a venit seara — a stat aproape 3 ore și și-a luat ziua bună de la toți.*
 [noiembrie] 6 — *prințul nostru dimineața s-a simțit mai rău și chemînd pe Episcopul s-a spovedit. S-a îmbolnăvit pe drum venind de la Derbent. După prînz l-a vizitat Pr. Iv. Juv. cu Principesa și Admiralul.*
 7 noi[i]emb[rie] — *Prințul nostru s-a împărțășit.*
 22 [noiembrie] — *a[su] fost la prinț guvernatoarele și Kropotkin.*
 27 [noiembrie] — *Principesa noastră a lepădat.*²⁸
 decembr[i]e — *Prințul nostru a mers la plimbare.*

1723

- ianuarie 1 — *a gratificat pe toți oamenii cu banii săi.*
 [ianuarie] 6 — *Admiralul a venit la Prințul nostru și și-a luat ziua bună.*
 17 [ianuarie] — *Prințul nostru a mers să observe calea pînă la m[î]năstir[ea] care se află în depărtare de 3 verste de la Astrahan.*
 febr[u]arie 2 — *Am ajuns la Ciornî-Jar.*
 [februarie] 5 — *de la Ciornî-Jar am plecat la miezul nopții.*
 febr[u]arie 8 — *Am ajuns la Țariștn după amiază.*
 [februarie] 11 — *Prințului i s-a[su] citit Sf[î]nte[le] Masle și după prînz a plecat.*
 19 [februarie] — *Seara am ajuns în Pavlovskoe.*
 25 [februarie] — *Am pornit de la Pavlo[vs]k[oe].*
 martie 7 — *La amiazi am ajuns la Daimin.*
 [martie] 10 — *Am ajuns seara la Ucolovo.*
 [martie] 17 — *am pornit din Ucolovo.*
 [martie] 19 — *Am ajuns la D[fi]mitrievskoe*²⁹. [sic]
 [martie] 23 — *Colonelul Cernișev*²⁹ *a venit la Sevsk și a prînzit la Prințul. I s-a dat scrisoarea scrisă de Prinț către Iv. Juv. Trubețkoi.*

²⁷ E probabil vorba despre Agapit I, papă între 535—536, care a murit la Constantinopol, fiind îngropat la Sf. Petru din Roma și sfințit. A scris lucrări prin care a reglat afacerile ecleziastice în diverse părți ale creștinătății. Deci, în casa lui Cantemir, Petru I s-a informat asupra a o serie de argumente teoretice și religioase care să susțină acțiunile armate. Se forma astfel un corp de doctrină care îndreptăța pentru Cantemir apărarea entității naționale a creștinilor (el se gîndea la poporul său față de turci), iar pentru țar constituia justificarea unor războaie. De altfel, polemica lui Cantemir cu Teofil Procopovici pe problema educației religioase a copiilor și a iconoclastiei vine să întregască această idee. Teofil era șeful Sf. Sinod rus, care s-a opus publicării lucrării lui Cantemir: *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane* (apărută din ordinul expres al țarului, pentru că venea în sprijinul expediției persane).

²⁸ Din nou Maria Cantemir sau Anastasia.

²⁹ Moșia care-i purta numele, dat, după patronul său Dimitrios din Tessalia, așa cum celelalte moșii pe care Cantemir le-a modernizat, construind băi și încăperi în stil turcesc, se numeau Constanția și Antiohia, după numele fiilor săi, dar și în amintirea vechii cetăți grecești, pe care în *Hronic* o așază pe teritoriul Dobrogei, și a frumoasei provincii turcești unde-și petrecuse o parte a tinereții.

³⁰ Cernișev, Grigori Petrovici (1672—1745) — comandant militar și om de stat rus, conte din 1742, apropiat al lui Petru I. A participat la bătălii însemnate: Poltava (1709), Viborg (1710), Stănilești (1711), campania finlandeză (1713—1714). Din 1718, membru al Colegiului Amiralității, coleg de Senat cu Cantemir. Faptul că Cernișev, ca și Kropotov, menționat mai sus, s-au remar-

ctombori[e] 24 — *Am ajuns la Peters-
burg*]. » (pp. 588—594.)

⁹¹ A fost înmormântată alături de soția sa, Cassandra în biserica Sf. Nicolae, care purta același hram cu cea din Iași, unde primise investitura de domn, de la Mitropolitul Moldovei. Osemintele sale au fost aduse în țară în 1935 și depuse în biserica Trisfetite din Iași, a lui Vasile Lupu. Nicolae Iorga a rostit cu acel prilej un discurs de evocare a figurii marelui dispărut.

185

Cetora patrii, servatus in commemoratione anni. Ad
Habeat propter hunc Morsus et protector, multo Milostie,
multo cupit ad hoc

[Signature]

p. 972 Galaba per sub Francisco de Oms, Cantuari
canta post dicitur de cella divina la fide al opera
(Dela Cabina Minist. Trubatur di' Affara) III parte
m. 55 p. 2

Tui

Stipendius et multo hostentur propiorum et domus.
Forte ca' ala pueri incante la noi plecatu robu'
in hanc tute, pueri professor (dascal) preschul
Anastase Condidiq, care ne invite' pe noi londa
alino - grecoia, latina q' italiana, dupa pomenca
Maurice Telle sin lual in elytha Gop Maurice Telle
Magistralis, apo noi acuna dual prabu, furi de
dile autem Gora profesor. Pe altul na putim cu'
acum ca sa sea acc de scripsit aceste lunde, ligam
fura legaty de dinant pueni la pomeni pmenabre
Sole Mauri, q' forte placat regim: ca flecte ca
pote) multumilanti si bira vases a pomenes
pe parul nostre seae due pe preschul Libani
Celtie, care dupa unaput Magistralu boche si bira
ma bira de pe chavre (Solovici) (per pomenabre)
fure ca al sui in derbelli delle de sas insinuata
Lomb. (I) Et bira cum un Magistral Veschi, ex bira vor
Vibrid Thome. Chel a post agnabitur pomen pomen se ppa
post ppa / i bira a can ppa col affara di' tributor, annu
alba al III

p. 456

PRINCIPELE DIMITRIE CANTEMIR

« Însemnătatea lui în genere: pentru știința istorică, pentru limba și literatura română, pentru filosofie, arheologie și antichități, pentru arte, pentru tot ce privește producțiunile spiritului și genului omenesc. Dar nu mai puțină însemnătate politică și națională. Faptul ridicării steagului de independență¹ contra Turciei [indescifrabil]: el a făcut-o; și se înțelege cum în Constantinopol era judecat faptul, căci [sic!] calcă firmanul sultănesc.

Asemenea național: căci el visa independența țării care a dovedit-o [sic!] astăzi; cită deosebire: atunci cu ajutor rusesc, acum prin noi înșine.

Dar el a visat și a avut curajul să-și expună viața ca să și-o [sic!] îndeplinească. Pentru Academie: el a fost primul român devenit membru al unei academii străine²; primul ce a stat în relațiuni cu toți oamenii învățați ai timpului. Primul care a copiat o inscripție latină, a făcut o analiză de apă, a măsurat o ruină, a scris un tratat de logică și de filosofie morală, o operă critică de istorie, o geografie și o hartă a țării; Tractat original de teologie; primul care a încercat reforma limbii, neologisme; un romanț cu subiect luat din mijlocul societății, primul ce a scris un tract[at] de muzică; ba primul ce a lucrat o operă serioasă pentru istoria Imperiului Otoman [indescifrabil]. Unicul scriitor român ale cărui opere au fost traduse în atâtea limbi străine și care figurează în toate dicționarele biografice³. El are o însemnătate particulară pentru Academie și pentru naționalitate. Este patronul său spiritual, căci el cel dintîi a eugetat la daci[i] romanizați; opera sa era intitulată Daco-Romania⁴; se adresa la toți românii din toate unghiurile: un atare bărbat nu-și putea găsi mai bine locul a fi cinstit ca aci în Academia Română unde sînt reprezentanți

¹ Gr. Tocilescu vorbea din perspectiva independenței cîștigate de numai cîțiva ani. Cantemir era pentru el simbolul luptei pentru independență, așa cum fusese și pentru reprezentanții Școlii Ardelene și pentru pașoptiști.

² Emil Pop a investigat arhivele Academiei berlineze, descoperind procesul-verbal al ședinței din 31 mai 1714 a secției orientalistice prin care se hotărăște pe baza recomandării baronului Heinrich von Huysen, din anturajul lui Petru I, primirea în Academie a lui Dimitrie Cantemir. Acesta se oferea să furnizeze informații în legătură cu istoria împărașilor turci. Jablonski, care prezida ședința în absența lui Leibniz, bolnav atunci, mai solicită informații și în legătură cu situația și granițele principatelor române, în privința cărora geografii erau deosebiți. Diploma eliberată poartă data 11 iulie 1714, deși ședința prin care se exprimă acordul Academiei a fost în 1 august. Huyssen a mai informat Academia în 1722, 1723, 1724, 1725 despre Cantemir și familia sa. Emil Pop („*Revista de istorie*” t. 22/1969, nr. 5) se referă la următoarele: *Catehismul către persani*, extrase din *Sistemul religiei muhammedane*, informații despre *Dacia* (denumire sub care e cunoscut *Hronicul*), o biografie a lui Cantemir (diferită de versiunea Bayer) constată că *Descriptio Moldaviae* și harta Moldovei au ajuns la Berlin. Ov. Densusianu a descoperit și publicat în 1894, în nr. 1 al „*Revistei critice-literare*”, extrase din scrisoarea lui Cantemir adresată unui membru al Academiei și publicată în „*Neuer Bücher-Saal der gelehrten Welt*”, 1714, t. IV, Leipzig. În respectiva scrisoare este conținut un memoriu de activitate, ca și indicarea preocupării autorului în acel moment pentru *Dacia traiană*. Următorul membru român al unei academii străine a fost Victor Babeș (Academia de medicină din Paris) după 178 de ani. Academia română s-a înființat după 152 de ani de cînd Cantemir devenise academician (cf. Emil Pop).

³ Gr. Tocilescu însuși copiază ceea ce se scrie în *Biographie universelle (ancienne et moderne)*. Ultimele ediții din *Le Grand Encyclopédique Larousse*, *Encyclopaedia Britannica*, *Der Grosse Brockhaus*, *Большая Советская Энциклопедия*, îl menționează pe Dimitrie Cantemir, fără excepție, în termeni superlativi.

⁴ E vorba despre *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor* în versiunea sa restrînsă, în latină, cunoscută sub numele *Historia Moldo-Vlachica* și despre *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*. Ambele lucrări s-au publicat în traducerea lui Dan Slușanschi, în *Opere*, vol. IX, Editura Academiei, 1983.

din toate țările române și unde se cultivă științele, la care el trebuie pus în frunte, el fiind înălțatorul și întemeietorul!» (pp. 470—471.)

«Deci: 1. Biografia lui Cantemir: copilăria și tinerețea lui.

2. Cant[emir] domn și tragedia de la Prut.

3. Politica lui Cant[emir] în comparație cu a înaintașilor și contemporanilor lui. Rusia în fața popoarelor creștine din Orient.

4. Cantemir în Rusia: activitatea și rolul lui. Însemnătatea ce o are acolo pe toate domeniile: Societatea unde trăia. Căsătoria, familia sa. Rezumatul vieții sale: iubire de patrie, neatințarea ei de jugul otoman. Către aceasta deschid o parte din operele sale.

Trecem acum la scrierile sale.

1. scrieri filosofico-morale
religioase
theologico-didactice

Div[anul] lumii
Theologo-phisica
Catehismul⁵
cele pierdute

scrieri
mici

2. geografice

topografice — Descrierea Moldovei
antiquaria — Collectanea orientalia

3. istorice — a moldovenilor

— a turcilor — Alchoranul⁶

4. literare: sociale / Ieroglyfica

5. Muzicale, artistice; instrumentul descoperit de el⁷, notațiunile muzicale.

Apoi să vorbim de fiecare în parte.

Philosophice: Care este doctrina filosofică a lui? E predominat de filosofia antică asupra religiei creștine [...], (pp. 472—473.)

⁵ E vorba de *Loca obscura*...

⁶ *Curanus*.

⁷ Dimitrie Cantemir însuși îl descrie în *Annotationes la Incrementa atque decrementa*. Era un instrument pentru măsurarea optică a înălțimii sunetelor. Ceea ce înseamnă că va fi comparat scara turcească, așa cum o alcătuisese el, cu cea europeană, diferită tocmai prin tipul de fragmentare sonoră. Antioh Cantemir, într-o scrisoare către Voltaire, copiată de Tocilescu, menționa faptul că are în posesie o culegere de cinceze compuse de tatăl său, dar nu le poate descifra din cauza notației, care i se părea asemănătoare cu aceea folosită pentru muzica grecească. În *Collectanea orientalia* există o foaie care transcrie echivalențele aproximative dintre gama europeană și modulele turcești. Nu se știe cui aparține. A fost publicată în ediția de *Opere* a Societății academice, vol. VII.

FRAGMENTE DIN CONFERINȚA PRINCIPELE DIMITRIE CANTEMIR* DE GR. TOCILESCU

«Istoria unui popor este singurul mijloc de a-l cunoaște și cunoștința lui crește în raport cu adâncirea istoriei sale. Ea este cu atât mai însemnată și mai interesantă la un popor, al cărui număr acoperă întinse spații, a cărui viață cuprinde veacuri, la un popor pe care soarta vitregă și împrejurările potrivnice l-au silit răsleț să trăiască și încă politiceste, ba nici chiar cultural, să nu

* Conferința despre Dimitrie Cantemir, de fapt o schiță a ei, ocupă în arhiva Tocilescu paginile 477—500. Ea a fost ținută, în formulă definitivă, la Ateneul Român în ședința inaugurală din 10 decembrie 1906, după 183 de ani de la moartea autorului. Așa cum reiese și din aceste scurte fragmente, Dimitrie Cantemir era pentru Tocilescu — și nu mai puțin pentru contemporanii săi — simbolul care concentra în sine ideea unității naționale. El fusese și simbolul luptei pentru independență. Dar aceasra era un fapt împlinit. În numele acestui simbol a întreprins Tocilescu munca de migăloasă cercetare a vieții și operei lui Cantemir, ca și aceea de descoperire a altor documente însemnate pentru istoria românilor, și pentru viitorul lor.

poată face pînă azi un trup, o unitate. Căci într-o asemenea situațiune, un așa popor mai cu seamă, trebuie să păstreze viu și neatins sentimentul național, să aibă pururea deștept simțul lui istoric, ca să nu uite de unde a pornit, ca să știe încotro merge și ca să-și dea seamă de rostul lui în mijlocul neamurilor ce-l înconjoară, precum nu mai puțin și de înalta misiune politică și culturală ce l-a încredințat-o lui ursitoarea ce toarce, meru toarce la pinza nesfîrșită și variată a istoriei omenestii.

Și această sarcină nu se poate îndeplini decît prin istorie! Da! istoria trebuie să creeze pentru tinerime idealuri și s-o facă destoinică de mari lucruri; ea trebuie să pregătească națiunea. Prin lecțiunile sale să apropie și să unească din ce în ce mai mult în simțiri și aspirațiuni pe toți membrii neamului. Numai în acest înțeles se poate vorbi despre o educațiune politică, ce statul o poate da cetățenilor săi, familia copiilor săi, școala elevilor săi. Numai pe aceste temelii popoarele au crescut și au devenit mari; și este fără îndoială cu neputință de gîndit și fără pildă în întreaga istorie, ca vreun stat să se fi dezvoltat mai departe într-alt chip decît prin conștiința națională, pe care din ziua cînd un popor a pierdut-o, s-a pierdut pe sine însuși.

El bine! mai cu seamă poporul românesc, care nu și-a găsit încă ținta sa deosebită în mersu-i pripelnic și cu primejdioase salturi, simte trebuință de a avea pururea viuă conștiința istorică, ca o scînteie vecinică nestinsă, ca un lanț neîntrerupt între ce a fost, ce este și ce va fi. Printr-această istoria devine o necesitate de Stat, un organism viu, pipăibil, intrat în carnea și oasele noastre!» (pp. 477—480)

« Doamnelor și Domnilor,

Dacă pre la începutul secolului al XVIII-lea ar fi fost în Moldova o Academie de Științe și Litere, desigur că în fruntea membrilor ei ar fi stat cu vrednicie și strălucire acest nemuritor bărbat.

Prin cunoștințele sale întinse și variate: mare erudit și poliglot, scriind în 12 limbi, vorbind în 6 din ele; orientalist între cei puțini în Europa și cel mai însemnat din orientaliștii epocii, scriitor de seamă, minulind limba românească ca un cunoscător desăvîrșit al ei și cu un talent pînă astăzi neîntrecut; istoric, critic, ca cel mai critic istoric modern, filosof, inginer și geograf; epigrafist și arheolog, teolog și pînă și muzicant practic și teoretic — prin originalitatea spiritului și multiplicitatea talentului lui, prin superioritatea operelor sale literarii, istorico-/morale/ și filosofice, el se ridică [sic!] ca un uriaș mai presus de toți contemporanii săi naționali și poate să figureze cu eluste și măreț alături cu cei mai învățați pe atunci din apusul și răsăritul Europei» (p. 489)

« Astfel astăzi suntem în pozițiune mai bună decît am fi fost acum 200 de ani spre a judeca activitatea întreagă a principelui Dim[itrie] Cantemir. El întrupînd în sine atîtea merite deosebite, va găsi desigur printre lumea noastră cultă și de elită critici cari să pătrundă în taina genului său, bărbați de stat cari să judece politica sa, — căci inovator s-a arătat chiar în domeniul politicii —, istorici cari să prețuiască methodul critic cu care el folosește izvoarele, judecă și expune și statornicește legătura lor; filologi și specialiști cari să admire în autor cunoștința perfectă a atîtor limbi vechi și nouă, mai ales a celor orientale; literatori cari să guste stilul lui colorat, vînjos, adeseori glumeț, mușcător și vehement; înfrumusețarea voroavei lui, gîndirea lui adîncă și limba lui cea neaoș românească, ca și cea literară, împodobită cu meșteșuguri retoricești, ca și imaginațiunea lui atît de bogată că nici n-o află pînă astăzi la nici un scriitor român; prelați cari să mărturisească zelul lui pentru credința ortodoxiei și să admire cunoștințele lui adînci teologice; filosofi cari să elaseze sistemul lui filosofic; muzicanți cari să prețuiască arta și ingeniozitatea lui în studiul muzicii orientale, — sistemul lui musical practicîndu-se pînă azi la popoarele turcești —, dar mai presus de toate, vor recunoaște toți fără osebire de clasă, de cultură, de profesiune, vor recunoaște patriotismul lui Cantemir, așa de des încercat și resistent oricăror ispite; iubirea lui nestrămutată pentru adevăr, mîntea lui cea luminată, judecata lui cea sănătoasă, virtuțile lui de om, de tată de familie și de cetățean — atîtea și atîtea însușiri care-l deschid locul cel mai de cinste în Pantheonul oamenilor mari nu numai al națiunei române, dar și al întregii Omeniri!» (p. 491).

JURNAL DE SCRITOR

LITERATURA CONFESIUNII

Interesul ce se manifestă în ultima vreme pentru jurnalele intime, memorii, biografii și autobiografii are mai multe explicații. Una mi se pare esențială: critica literară descoperă că ființa gramaticală ascunde nu numai o funcție, ci și un destin. Întoarcerea autorului în text a fost urmată de o întoarcere a criticului la tema existenței creatorului în text și în afara textului. Despre aspectul din urmă vorbește într-un chip mai direct ceea ce am putea numi literatura confesiunii.

Ea are un statut curios: evită legile literaturii, dar aspiră, în secret, să devină literatură și, în unele cazuri, reușește. Sînt atîtea scrieri (memorii, jurnale) care sînt citite nu numai ca documente ale unei individualități sau ale unei epoci, ci pentru ele însele; ca opere cu o structură și un limbaj propriu. Acestea nu sînt scrise todeauna de oameni de litere. Dicționarele literare rețin, în egală măsură, și memoriile ducelui de Saint-Simon și acelea ale lui Eugène-François Vidocq (1775—1857), fost ocaș, devenit șeful poliției secrete franceze. Este o mare deosebire, evident, între moralistul necruțător din ultimii ani ai lui Ludovic al XIV-lea și aventurierul care își începe cariera într-o ocnă și o sfîrșește într-un cabinet al prefecturii de poliție, însă, principial, scrierile lor se revendică de la aceeași poetică a sincerității și tind să devină o ficțiune a nonficțiunii. Despre ceea ce desparte aceste istorii secrete ale sufletului (formula aparține, de nu mă înșel, lui Eliade) nu este locul să vorbim aici. Le desparte, probabil, totul, începînd cu faptul că unele (memoriile ducelui) au supraviețuit timpului și au devenit un model al genului, iar celelalte, dacă mai sînt citite, satisfac gustul unui public fără exigență estetică.

De ce citim cărțile de memorii? De ce citim, în genere, cu interes și de multe ori cu plăcere literatura confesiunii? Nu știu alții cum sînt și din ce pricini citesc ei aceste însemnări făcute de cardinali sau de cameriste, de scriitori celebri sau (ca Logofătul Locusteanu al nostru) de oameni care abia țin condeiul în mînă, dar eu am justificarea următoare: în ele găsesc într-un chip sau altul o cronologie a vieții interioare și încercarea (cazul autorilor de memorii) de a fimartori obiectivi ai unei epoci. Explicația este, poate, prea lungă. Mai simplu spus, citesc cărțile de memorii ca să aflu ceva despre un om care vrea să-și înțeleagă destinul în raport cu circumstanțele. Multe sînt, desigur, prefăcute, mistificate, superficial subiective, dar sînt, din fericire, destule care fac un efort de înțelegere și depun, cum se spune, o mărturie nu numai despre istoria ce se vede (și se citește în documente), dar, mai des, despre istoria din culise. Cît de sincere sînt aceste mărturii? Gide spune în *Si le grain ne meurt* că memoriile nu sînt decît pe jumătate sincere. Are într-o oarecare măsură dreptate: în orice scriere autobiografică

este și o voluntară sau involuntară mistificație. Naratorul fabrică un personaj și dă o versiune subiectivă a evenimentelor. Dar este fără rost să măsurăm volumul sincerității într-o confesiune care, de altfel, este greu de măsurat. Mai important este să căutăm sensul confesiunii și adevărul în limitele unor notații fatal subiective.

Am citit de curînd memoriile scrise de doi oameni diferiți din toate punctele de vedere: Raymond Aron (*Mémoires, 50 ans de reflexion politique*, Julliard, 1983) și Agatha Christie (*O autobiografie, în românește de Adina M. Arsenescu*). În primele este vorba de istoria veacului nostru văzută și trăită de un om care are ca profesiune tocmai studiul istoriei și al mecanismelor ei, în celelalte vorbește o femeie care își descoperă o vocație curioasă (autoare de romane polițiste), trece printr-o căsătorie nefericită și-și regăsește fericirea în cea de a doua, alături de un arheolog pasionat și învățat. În cartea lui R. Aron omul interior se eclipsează în spatele istoriei, în autobiografia Agathe Christie aflăm cronologia unei vieți banale și istoria unei femei curajoase care seamănă uluitor cu personajele din romanul englez. Cînd bătrîna doamnă, devenită celebră într-un gen literar în care excelează de regulă bărbații (romanul polițist), spune în prefața autobiografiei: « Îmi place să trăiesc. Am fost uneori în culmea disperării, sfîrșită de durere, foarte nenorocită, dar datorită tuturor acestor lucruri știu cu certitudine că a trăi este ceva grandios » — precizarea ei mă intrigă, mă face curios: cum poate spune cineva care trece prin atîtea nenorociri că a trăi este ceva grandios?! Citesc autobiografia și observ că bătrîna doamnă are motive să-și iubească amintirile. Ea se construiește pe sine ca personaj și personajul este verosimil. Nu aflu nimic esențial, în însemnările ei despre artă și despre istorie, dar descopăr în acest roman (căci este, în fond, un roman) la persoana întîi o figură simpatcă de femeie rău iubită, părăsită, disperată, hotărîtă să scrie narațiuni polițiste și, culmea, reușește. Despre cum se face istoria aflu cîte ceva din memoriile sociologului și politologului Raymond Aron. El nu prezintă un roman al destinului său decît indirect (și, trebuie să spun, romanul este nesatisfăcător), ci, dacă pot să spun astfel, un roman al marilor evenimente istorice și culturale din ultimii 50 de ani. Memoriile sînt pasionante ca documente ale unei conștiințe lucide în niște vremuri de multe ori iraționale, întunecate.

Se spune că memoriile, jurnalele sînt genuri de bătrînețe și apar, de regulă, în culturile mari și cu o viață lungă. Culturile tinere, dornice să se afirme, n-au timp să privească înapoi... Cred că este o prejudecată. O cultură are mereu nevoie, indiferent de vîrsta și experiența ei, de acești martori indiscreți ai istoriei care sînt memorialiștii și autorii de jurnale intime.

(Documentele publicate în numărul de față al revistei „Manuscriptum” arată că literatura română nu duce lipsă de memorialiști).

Eugen SIMION

T. MAIORESCU

Impresii de turist

SE ȘTIE CĂ MAIORESCU A FOST UN pasionat călător, cutreierînd deopotrivă melegurile natale, ca și pe cele ale multor țări europene. Această pasiune, manifestată încă din copilărie și care nu se va stinge pînă la bătrînețe, îl va mîna chiar la Cercul Polar (și asta în 1890!). An de an, demonul peregrinărilor îl va purta în Italia, Franța, Elveția, Austria, Germania, unde afla de fiecare dată o binemeritată vacanță după oboseala multelor ocupații din țară.

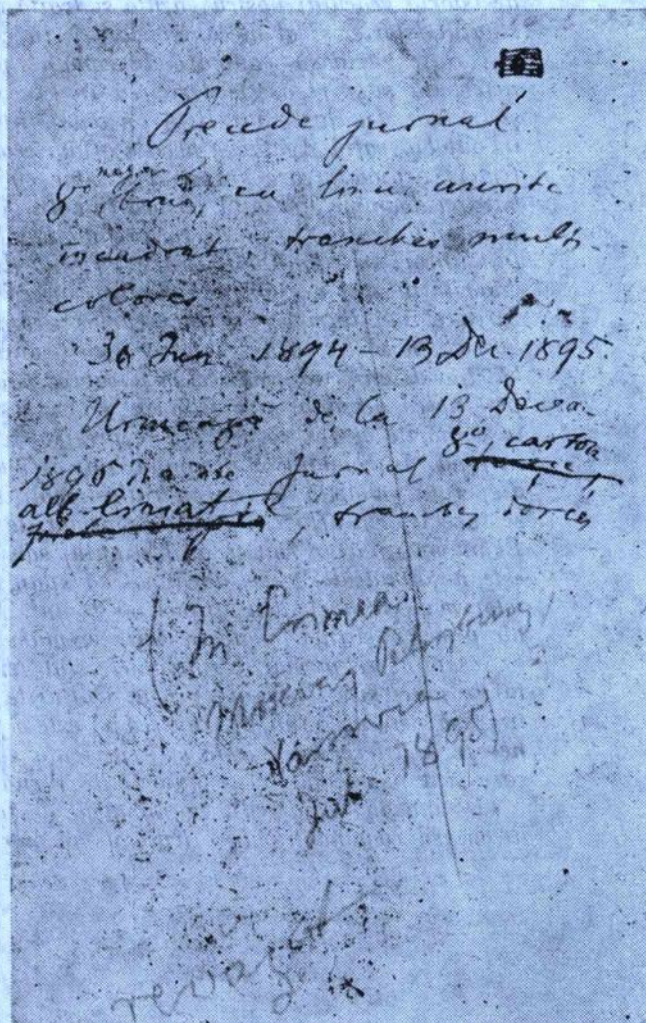
O entuziasmată tovarășă de călătorie găsisse în cea de-a doua sa soție, Ana, care se alăturase grupului de excursioniști Maiorescu încă înainte de căsătorie.

În vara anului 1895 — cînd Maiorescu avea deci 55 de ani — împrejurări de familie, dar și dorința de a cunoaște noi locuri îl determină să întreprindă o lungă călătorie în țara vecină dinspre răsărit. Impresiile, momentele de înclintare trăite aici sînt consemnate în cel de-al 16-lea caiet de jurnal (nepublicat încă), păstrat în fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S.R. (cota 3657, f. 54^v—84^v).

Fiica lui Maiorescu, Livia, părăsise țara împreună cu mama sa, prima soție a criticului, în 1887, cînd cei doi soți se hotărîseră să divorțeze. Maiorescu se va căsători curînd după divorț cu Ana Rosetti. Clara, prima soție, va mai trăi doar cîțiva ani după aceea, iar Livia se va căsători cu un diplomat al guvernului țarist, inginerul Eugen Dymsha, care avea o situație materială și socială dintre cele mai bune.

Întemeindu-și un nou cămin, în care domnea liniștea și înțelegerea de care nu prea avusese parte în prima căsătorie, Maiorescu, deși își mai văzuse de cîteva ori fiica, cu prilejul călătoriilor peste hotare, se simțea totuși înstrăinat de tot ce îi amintea de acea primă căsnicie ratată.

Acum însă fiica sa dăduse naștere primului ei copil, o fetiță, și-și invitasese tatăl să-i fie naș. Acesta acceptase cu plăcere și pornea în lungă călătorie împreună cu cea de-a doua



soție, nu înainte de a lăsa totul în ordine în urma sa: procese, Universitatea (era rectorul Universității din București). La 20 iunie/2 iulie 1895 fusese înștiințat că fiica sa se afla deja în Crimeea, unde stabiliseră să se întâlnească și să aibă loc botezul. Abia întors de la Galați, unde avusese un proces la Curtea de Apel, trimitea fiicei sale o telegramă în care-și anunța sosirea:

« Dymśa

GOURSOUFF (Crimée, Russie)

poste restante

Partons demain Jassy pour deux jours. Serons
lundi 26 juin Odessa „Hôtel Petersbourg“,
jeudi 29 Sevastopol „Grand Hôtel“.

MAJORESCU*

A doua zi, miercuri 21 iunie/3 iulie 1895, deși trebuia să plece seara, mai avea încă unele lucruri de făcut: «Căldura greu suportabilă — notează el în jurnal. — Azi dimin[eață] la 6 ore + 18° R. = 23° C. la umbra grădinii. Am terminat aproape toate. Mai am de lucru azi dimin[eață] cu secretarul Univ[ersității] Cernescu și cu intendentul Ionescu pentru reparațiile edificiului. Apoi deseară 9 ore la Iași, proces Lemotheux»**.

În ziua următoare era la Iași, unde pleda aproape șapte ore, pe «mare căldură». Aflaț în capitala Moldovei, nu pierdea prilejul de a-și revedea sora și cîțiva vechi prieteni. Iată filmul celor trei zile petrecute aici, așa cum se reflectă ele în însemnările din jurnal:

«Joi, 22 iun[ie]/4 iul[ie] 1895. Sosiți la 8 dimineața la Iași, ras, băut cafeaua, revăzut actele procesului Lemotheux, bine în cele 2 mari odăi cu balcon în etajul I la Binder no. 25 și 26, la 11 1/2 la Curte, mare căldură, pledat fără dejun până la 6 ore, apoi la Emilia masă».

Vineri 23 iunie/5 iulie. Iași. Noaptea zădușculat la 2 ore, cetit până la 4 ore roman d'f. Quéville, la 5 reculcat, dormit până la 7 ore. Apoi la Curte, concluziile procurorului Sufu (favorabile nouă). Emilia și Humpel prînzul la noi la otel. Sara la „Zimbru“, berăria cu electricitate a lui Nanu, apoi la Păcurari.

Simbătă 24 iunie/6 iulie. Iași. Sculat la 4 1/2, scris rezumat de concluziune și terminat la 11 1/2. Rămîne de copiat (3 coale), ca să putem pleca mîine la Odessa. Eu diaree.

Foarte cald, dar tot nu ca la București. Astăzi la dejun cu noi la otel Teohari Antonescu».***

* mss. B.A.R. 3657, f. 52^r. În traducere:

«Dymśa / Gurzuf (Criminea, Rusia) / post restant / Plecăm mîine la Iași pentru două zile. Vom fi luni 26 iunie la Odessa, „Hotel Petersbourg“, Joi 29 la Sevastopol „Grand Hotel“. / Majorescu»

** *ibidem*, f. 52^v

*** *Ibidem*

A doua zi începea vacanța, iar Majorescu se bucura ca un școlar care își îndeplinise exemplar obligațiile la învățătură și știa că merita scurta răgaz de odihnă. În ciuda «condițiilor fizice mai grele ca alte dăți» — cum notează el: căldură toridă, «eu tot cu diaree și Anicuța cu dureri de stomah», sau «eu cu șiroaie de transpirație, noi aproape nemîncați, odată ajunși în marele și bunul apartament la et. I» al hotelului „St. Petersburg“ din Odessa, amîndoi erau «mulțumiți», ba chiar a doua zi, odihniți, gustau cu încintare cîteva ceasuri de odihnă pînă tîrziu în noapte, în «lumina schimbătoare a farului». «*Vis de fericire!*» — notează el, copleșit de frumusețea și tihna locului. Dimineața următoare, la orele 4, asistă la răsăritul soarelui, «enormul disc roșu din mare, prin ceva nori». Plăcerea vacanței este umbră în oarecare măsură de starea sănătății amîndurora, care nu le îngăduie să se hrănească cum trebuie, iar pe el îl mină prea des la «rașca». Cu toate acestea, se scoală devreme, vizitează împreună cu Anicuța orașul, apoi își continuă călătoria cu vaporul, noaptea, pînă la Sevastopol, admirînd în ziua următoare panorama orașului care îi apare ca un «pod în soare». Încîntarea în fața peisajului nu conținește toată durata drumului pînă la Ialta: la Baidar îl surprinde «deodată splendidă vedere de sus spre mare», la Livadia îl impresionează eleganța palatelor și vilelor luxoase. Întîlnirea cu fiica sa, care îl întîmpină la „Hôtel de Russie“ din Ialta, îi redeșteaptă amintiri neplăcute din prima căsătorie, scurta însemnare din jurnal vădînd înstrăinarea dintre tată și fiică: «Livia groasă, lătareată, ceafă ca maică-sa, mușcată de țînjari, ochii mari albaștri-cenușii ca de metal rece». Tonul însemnărilor se îndulcește întrucîtva cînd e vorba de micuța ce trebuia botezată: «nepoțica Jeanne (Ianina) ochi foarte mari albaștri, vivaci, nu tocmai frumoasă».

Zilele petrecute împreună la Gurzuf sînt cam plictisitoare, deși Majorescu încearcă să le înviorizeze prin discuții, lecturi în comun.

Notează mereu, conștiincios, starea timpului, a sănătății, prețurile, iar cînd descrie ceremonia botezului, nu uită să consemneze nici eticheta și datina: «foarte cald, Dymśa și cu mine ne-am îmbrăcat în frac, eu cu toate decorațiile popa a celebrat întîi o liturghie în salonașul Liviei, a luat sf. cuminicătură și apoi s-a făcut botezul Icaniei (Ianina), fiind eu naș».

Dacă fii a e privită mereu cu un ochi critic («Livia exagerînd totdeauna greutățile»,

«măica scenă de plins a Liviei după vorba mea la dejun»), ginerele este, în schimb, apreciat: «Dymsza mereu excelent de tact și îngrijire». Aceeași apreciere și pentru Lubomir Dymsza, probabil fratele ginerelei său, pe care îl cunoaște la Petersburg: «Lubomir Dymsza, plăcut, elegant, inteligent». Acesta îl cucerește definitiv când îi conduce la plecare: «Lubomir la gară cu frumoși trandafiri pentru Anicuța».

Ca totdeauna, Maiorescu este și aici neconștient interesat de progresele civilizației, de nou, de elementul modern. Astfel, foarte interesante și cu mare valoare documentară sînt însemnările despre organizarea stațiunilor balneare din Crimeea, a căilor ferate din Rusia (punctualitatea trenurilor!), a curselor de vapoare pe Marea Neagră, a hotelurilor din marile orașe, a iluminatului străzilor, a introducerii tot mai intense a iluminatului electric (Maiorescu va introduce electricitatea în locuința sa din București, str. Mercur, abia peste un deceniu, ceea ce va constitui pentru el și soția sa un prilej de mare bucurie), de confortul hotelurilor.

La Moscova, Maiorescu este profund impresionat de Kremlin: «admirabil! absolut original, pitoresc, baroc, bogat, sugestiv! Biserica cea mai barocă a lui St. Vasilie (de sub Ivan cel Crud), la Piața roșie, turnurile zidurilor, cupolele cele mult-aurite, vederea spre sudul Moscovei de pe terasa palatului imperial» etc. etc. Tot aici vizitează «[foarte] interesantul muzeu Tretiakov, pictori ruși moderni».

La Petersburg, unde sosește cu trenul «punct la 11 ore», «Nevski-Prospekt sau Perspectivă, cum traduc străinii» — i se pare «sugestivă, foarte mare, animată, variată în case, triumfală», hotelul e «enorm de mare, lift, electricitate», plimbarea cu trăsură «prin insule și pe la monumente și palaturi» e «minunată», «insulele au vederi diferite pe apă, și spre mare uneori, cu parcuri, vile, palate — sunt ceva unic». În capitala lui Petru cel Mare vizitează și prăvăliile cu «multe și frumoase argintării, aurării, lampe», «blănuri frumoase», apoi se duce la Peterhof, iar în ziua următoare la Ermitage, cu comorile lui de artă.

La 28 iulie scara cei doi «turști» români — Maiorescu și soția sa — părăseau Petersburgul, iar a doua zi, după 26 1/2 ore de călătorie, soseau la Varșovia.

A fost o călătorie obositoare, pe care Maiorescu n-o va mai repeta. Dar cele văzute l-au încântat și impresionat prin originalitatea, frumusețea și măreția lor.

Călătoria în Rusia. Vara 1895

*Plecat din Iași, Duminică 25 Iul. 1895
la 12½ amîni, peste o oră la Vungheeni
rotor, unde stau 20', apoi pe podul
Orbului la Vungheeni ruși. Cu
o scrisoare de la Ministerul Rusiei
din București către vameșul
din Vungheeni ruși am fost scutit
de toată vizita bagajelor. La
Vungheeni ruși 4 ore de
așteptare, sala restaurantului
răcoroasă, dar cu multe muști
Mămăreș, cafea și uleiuri imposibile.
Numai vinul alb bășarbean
imposibil. Cu tot cu diaree, și
urcarea dură de stomah, eu
mare sete, în fine condițiile fizice
mai grele ca altă dată.*

*Forțe ca și
la 6 o fără g'ara în wagon
direct cl. I spre oraș Wagonul*

Pe fiica sa avea s-o revadă chiar în aceeași toamnă la București. Relațiile dintre ei vor căpăta cu vremea căldura firească dintre tată și fiică, astfel că în timpul războiului, rămas în București sub ocupație germană, fără nimeni apropiat (soția îi murise în 1914), Maiorescu așteaptă cu nerăbdare veștile care soseau cu mare greutate de la fiica sa, pe care n-avea s-o mai revadă.

Destinul a vrut ca, în timpul celui de-al doilea război mondial, Livia, împreună cu cele două fiice ale sale, să caute în România refugiu din fața urgiei naziste. Ea a și redobîndit cetățenia română și și-a petrecut ultimii ani ai vieții în patria tatălui ei. A murit în 1946 la Cîmpulung-Muscel, iar rămășițele ei pămîntești au fost aduse alături de cele ale tatălui ei, la cimitirul Belu.

Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU

CĂLĂTORIA ÎN RUSIA. VARA 1895

Plecat din Iași duminică 25 iun[ie]/7 iul[ie] 1895 la 12 1/2 ore amiazi. Peste o oră Unghenii noștri, unde stai 20', apoi pe podul Prutului la Unghenii ruși. Cu o scrisoare de la ministrul Rusiei din București către vameșul din Unghenii ruși am fost scutiți de toată vizita bagajelor.

La Unghenii ruși 4 ore de așteptare, sala restaurantului răcoroasă, dar cu multe muști. Mincarea, cafeaua neagră imposibilă. Numai vinul alb basarabean suportabil. Eu tot cu diaree, și Anicuța dureri de stomah, eu mare sete, în fine condițiile fizice mai grele ca alte dăți.

Foarte cald.

La 6 o[re] fără 7' sara în vagonul direct cl. I spre Odesa. Vagonul cu 2 compartimente mari, a câte 6 fotoliuri, care se desfac în *chaise-longue* de dormit, 2 la ferestre separabile prin perdele de catifea roșie. Alături cabina de spălat și de rașca. C.F. fără fum de cărbuni. Prin urmare ar fi suportabil în alte împrejurări, dar eu cu șiroaie de transpirație, noi aproape nemîncați, eu de 2 ori peste noapte la rașca, 15 picături de opium etc. Anicuța dimineța *nausée* și ceva amețală.

În fine,

luni 26 iun[ie]/8 iul[ie] la 6 o[re] dim[ineța] (soare, cald), sosiți la Odesa. La gară, comision[arul] [h]otelului „St. Petersburg” și o caretă a [h]otelului.

Am găsit mare și bun apartament la et. I, în semicercul pieței spre mare, cu balcon, no. 27, umbră, 1 salon, 1 iatac, 2 paturi, 1 salonaș-bureau, spre mare, și încă 2 odăi spre galerie¹ și o tindință de intrare, totul 10 ruble pe zi. Anicuța ceai, eu cafea neagră cu Apollinaris, pe la 8 3/4 dim[ineța] 14 picături opium, spălat, întins în pat, acum 9 ore dim[ineța] scriind aceste la *bureau* cu vederea spre port, Anicuța în pat, mulțumiți.

Tell[egramel]

M-e de Dymsha

GOURSOUFF

Arrivés Odessa, „hôtel Petersbourg”. Trouvé lettre. Serons jeudi Sébastopol „hôtel Kist”. Partirons vendredi matin de Sébastopol en voiture pour Yalta, restons² la nuit Yalta „Hôtel de Russie”, arrivons samedi matin³ Goursoff.

PAPA^a

Emilia Humpel

Iași

Bien arrivés Odessa „Hôtel Petersbourg”

Majoresco.^b

¹ Inițial: *couloir*

² Inițial: *Si tu veux, restons volontiers / passons*

³ Inițial: *partons ensemble samedi pour*

^a D-na Dymsha / Gurzuf / Sosiți Odesa, „Hotel Petersburg”. Găsit scrisoare. Vom fi joi la Sevastopol, hotel „Kist.” Vom pleca vineri dimineată din Sevastopol cu mașina la Yalta, rămânem noaptea la Yalta. „Hôtel de Russie”, sosim duminică dimineța Gurzuf / Taia

^b Emilia Humpel / Iași / Sosit cu bine Odesa „Hotel Petersburg.” / Majorescu

Am fost pe jos la telegraf,
schimbare de bani, cigarette
Porof (100 cu 3 ruble bune, 100 cu
4 ruble f. bune), cărți de cetire,
etc. Întors f. obosit de căldură

Am fost pe jos la telegraf, schimbare de bani, cigarettes Porof (100 cu 3 ruble bune, 100 cu 4 ruble f[oarte] bune), cărți de cetire etc. Întors f[oarte] obosit de căldură și nemincare, dejun la [h]otel, bun vin roșu ca *bordeaux* de Voronczov. Apollinaris. Dormit 2 ore, sculat bine, pe la 6 muzică înaintea balconului nostru la kioskul de pe bulevard lângă scara de granit. Ieșit cu Anicuța pe la 6 3/4, aerul plăcut cu ceva vînt de la mare, cumpărat costume de mare pentru ea de la filiale [?] lui Schostal [?] și papuci pentru mine în strada Ekaterinskaia, și apoi o brățară cu perle și brilante la mijloc (300 ruble = 815 fr.) p[entru] Livia și cercei de diamant p[entru] Gigi (am mai dat 1300 fr. peste cerceii de la Hofstetter primiți drept 11000 fr.) de la giuvaergiu Puritz în Deribasovskaia.

Sara puțin prinzit cu dietă la [h]otel, cafea neagră cu Chartreuse pe marele nostru balcon, răcoare, muzică militară în Kiosk (de la 6 ore până la miezul nopții), noi stat pe balcon până după 11, lumina schimbătoare a farului *Wetterleuchten* spre Crimea, *vis de fericire!*

Marți 27 iunie/9 iulie 1895. Odesa. Sculat la 4 ore, văzut răsăritul soarelui peste câteva minute, enormul disc roșu din mare prin ceva nori. Eu și aseară la 11 1/4 și acum rașca, tot diaree, dar n-are să-mi mai pese. Am să beau și să mînc ca oricînd, numai fără fructe. Scriu la biurou cu vedere spre mare, ferestrele deschise, soare, aer răcoritor.

Până la 5 p.m. în [h]otel, apoi cu o trăs[ură] cu 2 cai la grădina orașului în Derivasovskaia (urită, beu[ș]ură de Kumis), apoi la Parcul Alexandru, Langeron, Kala Fontan. Băi de mare dezolate, vile interesante, eu obosit, prinz la 7 1/2 în frum[oasa] grădină de la „Hôtel du Nord“ (în ulița mocnită îndărătul teatrului), a 2 r[uble], dar noi 3/4 al bucatelor lăsat neatînse. Apoi câteva minute pe jos, în frumoasa piațetă dinaintea Muzeu-Bibliotecei, Primăriei, stat[uii] lui Pușkin, partea sud a bulevardului, cu frum[oasa] terasă spre mare, plin de lume, muzică milit[ară] în Kiosk (și un *potpourri* cu melodii române, pe balconul nostru aer bun, răcoritor. La 10 1/2 în pat, iar eu iar ieșit la rașca (diaree).

Miercuri 28 iun[ie]/10 iul[ie] 1895. Odesa.

Sculat la 3 dim[ineață], diaree, deja zi spre mare, apoi culcat iar, sculat la 6 3/4, soare, dar aer răcoritor, cafea cu lapte pe balcon, Anicuța pe la 8 ore ceai. Rămînem toată ziua în [h]otel, căci plecăm deseară la 9 ore cu vaporul la Sevastopol. Eu la 3 1/2 dimi[ne]a[ța] 20 pică[ș]uri opium, la 7 vro 30 cent[igrade] chinină, aceasta și ieri, ca să mă mai întăresc. Cetim romanuri Engelhorn și suntem veseli. Ieri depeșa de la Racoviță din Iași, că am cîștigat procesul Lemotheux la Curtea de Apel cu majoritate. Prinzit la [h]otel ciorbă și pui cu orez, cafea neagră pe balcon cu incîntătoare răcoare, și iar muzica la Kiosk. La 8 ore cu *landau* și comis[ionar] pe capră jos la «portul practic», la vap[orul] «Pușkin», elegant, dar fără pod sus pentru călători. Noi o bună cabină (direcțiunei) sus, cu 2 paturi eleg[ante] de metal și elastice. Mare liniștită.

Joi 29 iunie/ 11 iulie [18]95. La 11 ore, după o bună noapte, la Sevastopol (în soare fierbinte albeața construcțiilor de case, în parte mari — „hotel Kist“ (frum[os],

mai încolo, „G[ran]d Hôtel“ și altele deasupra, și gălbineala dealurilor aride), par pod de soare. Dymsha dat bagajele cu vaporul la Yalta, stat o oră pe vaporul nostru până a sosit caleașca cu 4 cai de poștă și murdarul vizitiu în soarele păfuit.

Plecat de la port Sevastopol la 12 1/2 amiazi, cu tot soarele prin iuțeala trăsuri suportabil, întâi vro 1 1/2 oră stepă și praf, dar apoi început de pădure, apoi suș spre Baidar⁴ (900 m), de sub poarta căruia deodată *splendidă vedere de sus spre mare* și la stînga coasta stîncoasă a Crimeei, pe jos cu arbori, înainte pe înălțime, la Aghi Peter a bisericii nouă, cupole rusești, de cel mai sugestiv aspect de frumusețe a vederii. Apoi întruna coboriș și ceva suș pe buna șosea Vorontzov, tot cu vedere spre mare, în totul 5 releuri până la Yalta, prin sate tătare, frumoasele fete tătare cu ochii mari negri și dulci. La al doilea releu, până cînd schimbau caii noi mincat ceva luat de la vapor. Apoi frum[oasa] privire spre marele parc de la Alupca și palatul de acolo (ciprese, olive, magnolii), pe tot drumul, mai⁵ ales de la Yalta la Gurzuf, delicioasă floare albă a belșugului de caprifoliu, apoi frumos, cu început de vile mari (Dacia), și un izvor clocotind într-un mic basin de piatră lingă stație *Mishor*, apoi din ce în ce mai elegant, *Orianda* cu palatul ars, vulturul imperial aurit la limita Livadiei, apoi vedere spre palaturile-vile din Livadia, apoi frum[oasa] vedere spre Ialta, coboriș repede în Ialta, unde mare și eleg[ant] [h]otel „de Russie“. Am sosit la 8 1/2 sara, făcut dar în 8 ore 83 verste = 88 1/2 kilom[etri]. Aici Livia, groasă, lătăreță, ceafă ca maică-sa, mușcată de țîțari, ochii mari albaștri-cenușii ca de metal rece. Prinț cu icre moi pe gheață, mezele etc. Șampan[ie]. Noi rămași la [h]otel „de Russie“, no. 58, salon cu mare balcon și iatac, vedere spre mare și frumoasa grădină, magnolii, ciprese, laur, mai ales eleganta mimosa — copac cu flori cu pămătuțele rosa. Dar cald. La 10 1/4 ore Livia, alde Dymsha cu caleașca spre Gurzuf (unde vor fi sosit pe la miezul nopții). Eu diaree.

Vineri 30 iun[ie]/12 iul[ie] 1895. Ialta. Sculat dimi[n]eața la 4 1/2 ore, soare, balconul înfierbîntat; îmbrăcat, ieșit spre mare, de-a lungul grădinei [h]otelului spre apus, un fel de «parade» în mic ca la Hastings, pavilion de cafea pe mare, acolo cafea cu lapte și bună briose (nemîncată de mine) la o patiserie franceză; nu departe de acolo „Hôtel de France“, mult mai mic, n-are a face cu „Russie“. Apoi iar la [h]otel, transpirat. Luat acolo iar cafea cu lapte, Anicuța ceai, la 9 ore pornit în frumos panier cu coviltir-umbrelă la Turin, în 1 1/2 oră prin frumos drum, suș mai întii mare, cu frum[oasă] vedere spre Ialta, apoi prin⁶ frumosul sat Masandra, vile (Dacia) eleg[ante], coboriș tot prin vegetație îmbelșugată, cu florile albe de caprifoliu pretutîndeni, mici cipreși, «lecu», măslini din cînd în cînd, apoi repede jos, în multe meandre, părăsind șoseaua, în parcul de la Gurzuf, cu ciprese, magnolii, laur, măslini, mimosa cu flori pembea etc. Case-*châlets* foarte vesele, elegante, *parterre* de flori, ceva statui, havuzuri, aranjare pentru electricitate etc. La toate chaleurile același stăpin, un mare restaurant comun, băi calde de apă de mare, băi de mare etc. Noi în una din aceste case 2 odăi relativ cele mai răcoroase, no. 144 salon cu balcon, no. 145 iatac. (Alături no. 146 salon cu iatac separat prin paravan-perdea și mare balcon); vis-à-vis no. 147 salon cu mare balcon sud-est și 2 odăi-iatac dînd în el, vedere spre mare și pădure. De la noi ceva mare și înaltele stîncături de pe munții cu păduri ca la 1500 m înălțime directă, și chaleurile cu *parterre* [de] flori. Frumos, chiar elegant. Restaurantul bun, pretutîndeni se găsește Apollinaris.

Noi pentru cele 2 odăi pe lună 100 ruble în iulie (în aug[ust] 140 r[uble]), nu mult. Restaur[antul] ieftin, dejun fix 75 kop[ei]. Destul de bine.

Mai elegantele alte două case vis-à-vis peste părau. Cea mare în mijloc și cea dincolo de restaurant spre mare. Acolo și băi calde. Dar căldura??

E și spițerie și telegraf aici. Apoi frum[oase] trăsuri-panere «caressin».

• Inițial: *Baiktar*
• Inițial: *din cînd în*
• Inițial: *coboriș*

Sîmbătă 1/13 iulie 1895. Gurzuf. Foarte cald, dar de la balconul nostru se retrage soarele pe la 10 ore, și apoi de la 6 înainte bună adiere de la mare.

Duminică 2/14 iul[ie]. Am început Kissingen, 2 pahare. Anicuța băi de mare de ieri, la 5 ore p.m.

Mărti 4/16 iul[ie]. Dymsha și Livia azi la 6 1/2 cu caressin la Ialta, unde sosește vaporul de la Batum cu o familie cunoscută lor din Tiflis. — Dejunul și masa la restaurant o luăm împreună, citeva partide șah cu Dymsha. Nepoțica Jeanne (Iarina) ochi foarte mari albaștri, vivaci, nu tocmai frumoasă.

La umbră termom[etrul] arată cam 25—26° R. — 27° R. și dim[ineața] și la 8 sara. Adierea vântului decide pentru impresia de căldură sau de răcoare, și aceea nu se vede pe termometru.

Vineri 7/19 iulie. Gurzuf. A 6-a zi de Kissingen. Am ieșit azi la plimbare pe la 5 1/4 dim[ineața]. Adiere⁷ răcoroasă. Termom[etrul] numai 15 1/2° R. N-a răsărit încă soarele, răsare dindărătul Muntelui Ursului la 5 1/2, se culcă dindărătul munților din nord punct la 6. Ieri la 6 1/2 sara a plecat Eugen cu caresina la Ialta, de unde la 9 sara cu vaporul la Novo-Rosiisk și apoi peste Batum.⁸

Luni 10/22 iulie 1895. M-am sculat azi (a 9-a zi Kissingen) la 4, pe la 4 1/2 dim[ineața] termometru 20° R., vint cald. Va fi iar foarte cald peste zi. Anicuța pe la 5 baie de mare, sara cu răcoare pe balcon, vorbim cu Livia, ne mai jucăm cite 1/2 oră cu Iarina. Trece vremea. Numai nu e de umblat din cauza căldurei și nici de lucrat ceva. Am cetit *Chantre*, Caucas, 4 vol[ume] in 4°, fără valoare. Și interesantele notițe asupra Americii de Borget *Outre-mer*. Cu toții împreună cetim cite un *essai* de Herbert-Spencer, acum *Les manières et la mode*, minunat.

Mercuri 12/24 iulie. Gurzuf. Sculat la 4 3/4, după o noapte cam rea din cauza zădufului, care ține de alaltăieri, am beut cele din urmă 1 1/2 pahar Kissingen (în total 11 zile). La 5 ore dim[ineața] (soarele răsare aici la 5 1/2) termometru 21° R. Fără adiere de vint.⁹

Joi 13/25 iulie 1895. Gurzuf. Tot așa de cald. Cetit în Paul Bourget *Outre-mer* vorba lui Talleyrand (*le mot célèbre*):

« *Tout ce qui est exagéré est insignifiant* ».

Sîmbătă 15/27 iulie [18]95. Gurzuf. Plecat la 6 o[re] 20' dim[ineața] cu trăsura cu troica la Ialta. Sosit la 8 o[re], luat pe Dymsha și pe canonicul catolic cu băiatul lui pentru serviciul religios, sosit la 10 o[re] la Gurzuf (foarte cald, Dymsha și cu mine ne-am îmbrăcat în frac, eu cu toate decorațiile, popa a celebrat întîi o liturghie în salonașul Liviei, a luat sf[înta] cuminecătură, și apoi s-a făcut botezul Ioanei (Iarina) fiind eu naș. Apoi în salonașul nostru dejun cu șampanie, o înghețată anume făcută (7 ruble!), multe tosturi și sărutături, eu dăruit popei buchetul meu de chihlimbar Buzău cu inel de aur și apoi 65 ruble, băiețelului 3, Elenei (slujnica) 10... cumpărat 3 cingătoare caucasice cu peruzele pentru cadouri.¹⁰ — La Gurzuf ceva ploaie; pe la 5 ore p.m. plecăm cu toții și sosim la 6 1/2 la Ialta.

Duminică 16/28 iulie. Plecat din Ialta la Gore, tot cu vaporul „Puschkin“, pe care sosiseră deja Dymsheștii de la Gurzuf cu popa, care și-a luat ziua-bună. Foarte cald. Pe mare cam neplăcut, fetița (după spusa Liviei) țipînd o oră în cabină, Livia exagerînd totdeauna greutățile. Mica scenă de plîns a Liviei după vorba mea la dejun (în absența lui Dymsha) « *je m'oppose tant que je puis aux tragédies* ».

Dymsha mereu excelent de tact și îngrijire. Eu dormit în cabină după dejun; Anicuța, cu M-e Aurelie, mare neliniște pentru mare și ceva diaree (din cauza aceasta).

⁷ Inițial: *Vint*

⁸ Continuarea inițială anulată cu creionul: *Ca efect al căldurei sau al lipsei de lucru în toate zilele.*

⁹ Începutul filei următoare (62) este tăiat din caiet, cu 9 rînduri scrise (primele litere s-au păstrat), probabil despre întîmplările aceleiași zile.

¹⁰ Cifra 10 este adăugată ulterior, pentru că urmarea frazei se afla pe verso-ul filei, al cărei început, cum am văzut, a fost tăiat din caiet. Textul continuă cu un rest de frază.

La Sevastopol pe la 2, vînt Nord-Ouest, temere de mare rea pentru noapte. Foarte agitată Anicuța. Eu, ca să-i cruț spaima, trezesc pe Dymșești în cabina lor, mă explic gentil cu Livia, și le arăt hotărîrea noastră de a părăsi vaporul și a merge pe pămînt la Moscova. Ceea ce și facem. La 4 o[re] 15' cu trenul din Sevastopol, rău plasați în o clasă I, mare căldură, întrerupem drumul la 7 ore și rămînem noaptea în Simferopol, hotel „St. Petersburg“, marea odaie cu balcon no. 22, curat, răcoare, mincare bună, excelent *Kellner* tatar, noi fericiți că am scăpat.

Luni 17/29 iulie. Simferopol. Noaptea petrecută bine. În [h]otel destulă răcoare.

Tel[egramă] (3 ruble depeșă)

DYMSZA, „Hôtel Nord“,

Odessa

Prions télégraphiez demain Moscou Slavianski Bazar, si vous êtes bien arrivés Odessa et comment va Ianina.

Nous sommes restés Simferopol, avons passé bonne nuit, continuons ce soir voyage Moscou. Remercions encore mille fois pour toutes vos gentilleses et pensons avec bonheur à notre prochaine rencontre à Bucarest. Embrassons tendrement tous les trois.

GRAND PAPA^c

Mercuri 19/31 iulie 1895. Sosiți la Moscova la 8 o[re] 35' dimineața, după ce am plecat din Simferopol alaltăieri, luni, 7 o[re] 15' sara, va să zică după 37 1/2 ore. Grozavă căldură peste zi în vagon, 28° Réaumur la umbra termometrului! Noptile răcoroase, 18° R. Bufeturi bune pretutindeni. Apă și rașca în vagon bine. Încolo neplăcut, Anicuța în *coupé* singură noaptea dintii, a doua noapte cu o cocoană introdusă înainte de miezul nopții, eu în salonul comun cu 6 fotoliuri-paturi de alături.

Foarte cald la Moscova. În „Slavianski Bazar“ 2 mari odăi în etajul 2 cu 7 ruble pe zi, dar n-are nici un balcon. Însă odăile spre stradă, no. 68 și 69. Bună cafea cu lapte, Apollinaris rău, unt bun cu « calaci ». ¹¹

Tel[egramă]

DYMSZA,

„Hôtel Nord“, Odessa

Bien arrivés Moscou Slavianski Bazar. Voyage difficile par énorme chaleur. Embrassons aussi chaudement.

GRAND PAPA^d

Foarte bun dejun la h[otel] „Slavianski“, în sala mare de mincare (dar sara cu gaz). Apoi căldură nesuferită. Noi cu cămașa de noapte, încolo goi, în odăi până la 6 ore. Apoi cu trăsura și un comisionar, prin Kremlin — admirabil! absolut original, pitoresc, baroc, bogat, sugestiv! Biserica cea mai barocă a lui St. Vasile (de sub Ivan cel Crud), la piața roșie, turnurile zidurilor, cupolele cele mult-aurite, vederea spre sudul Moscovei de pe terasa dinaintea palatului imperial, apoi splendida și frumoasa

¹¹ Inițial: *calatscha*

c Telegramă (3 ruble depeșă) / Dymsha „Hotel Nord“ / Odesa

Rugăm telegrafiați miine Moscova Slavianski Bazar, dacă ați ajuns la Odesa și cum se simte Janine.

Noi am rămas la Simferopol, petrecut bună noapte, ne continuăm în seara asta călătoria spre Moscova. Mulțumim din nou de mii de ori pentru toate amabilitățile voastre și ne gîndim cu fericiere la viitoarea noastră întîlnire la București. Vă îmbrățișăm cu dragoste pe toți trei. / *Grand papa*

d Telegramă / Dymsha / „Hotel Nord“, Odesa / Sosiți cu bine Moscova Slavianski Bazar. Călătorie dificilă din cauza căldurii enorme. Vă îmbrățișăm de asemeni călduros. / *Grand papa*.

biserică a Mintuitorului, cea de 20 milioane ruble (Храи Христа Спаситель), cu picturi de Kerestehagiu, Seniradski, Marcov. Marmoră, aurite armonice. Apoi prin așa-numitele urite bulevarde la „Ermitaj“ la masă; era 7 1/2 ore sara, termometru la umbră 25° R = 31 1/2° C. . .

Pe cînd mîncam furtună cu scurtă ploaie. Pe la 10 sara aerul răcorit și în odăi.

Joi 20 iulie/1 aug[st] 1895. Moscova. Sculat la 5 ore, după vro 5 1/2 ore dormit cu ferestrele deschise, ieșit la 6, la 6 1/2, cu tot soarele răsărit de la 5, numai 11° R. și vînt rece. Nu există cafenea. Întors la [h]otel la 6 3/4, luat buna cafea la 7 1/4 cu Anicuța în odaie. Apoi plimbat pe jos (răcoare) la icoana iberiană (lume multă închinîndu-se), pe la piața teatrului, la *Pont des Maréchaux*, cumpărat chromo-fotografii și lacuri de Moscova, dejunat la [h]otel, dormit, Anicuța cu ceva dureri de pîntece (răceală), apoi cu trăsura în Petrovski-Park, departe, mare, un fel de *casino*¹², ville (nu frumoase), rău prinzit la „Mauritanska“ (cu untură!), luat ceai. Foarte răcoare, de abia 15 1/2° R.

O icoană dusă în caretă cu 4 cai, procesiunea steagurilor și prapurilor.

Vineri 21 iulie/2 aug[ust]. Moscova. Noaptea foarte răcoare, și dimineața bine, ceva nori. Eu dormit rău, capul greu. Și Anicuța. Deseară 10 ore plecăm la Petersburg.

Ieri am fost o oră la ffoarte interesantul muzeu Tretiakov, pictori ruși moderni. O mare colecție Vereșaghin (Вереѣагнн) minunată, din Turkestan (145 tablouri) și India (76 tabl[ouri]) și vro 67 Plevna-Șipca (și căpăținele), apoi vro 5 frumoase marine Aivasovski (Gurzuv la ¹³ lună, Marea Neagră etc.), Marcovski (*genre*), Ivanov (extatic-religios).

Am prinzit la „G[ran]d Hôtel Moscou“, numai rusește, dar elegant, electricitate etc. Anicuța cu dureri de pîntece de-abia mîncîncă.

Plecăm la 10 1/2 sara (ora Petersb[urgului] 10). Nu se poate mai bine în vagon mare, 4 locuri cumpărate aparte, adică un compartiment întreg, în vagonul de dormit (16 ruble până la Petersburg, peste 2 bilete de drum pentru noi 2, elegant, solid).

Moscova bine iluminată cu gaz, cu cîte 2 becuri și dese lampadare, până la gară.

Sîmbătă 22 iulie/3 aug[ust]. După o noapte foarte bine petrecută în vagonul de dormit, am sosit punct la 11 ore în Petersburg. Soare, dar nu prea cald. 16—18° R. De la gară la „Hôtel d'Europe“ numai pe Nevski-Prospekt sau Perspectivă, cum traduc străinii, strada e sugestivă, foarte mare, animată, variată în case, triumfală! H[otelul] nostru enorm de mare, lift, electricitate. Avem apartamentul no. 88 în et[ajul] II, cu vedere pe Nevski-Prospekt, salon, iatac, tindă, odăiță de servitoare și rașca separat, 14 ruble (= 38 1/2 fr.) pe zi — nu scump pentru ce este.

Dejunul 2 *plats* à 1 rublă, *cosi-cosi*, nu ca la Moscova de bine.

După dejun și lung somn în paturile excelente. Anicuța diaree și dureri de pîntece. Nu mai iese din casă; eu mă plimb vro 2 ore între 6 și 8, de-abia până la Neva, Catedrala Isaak și înapoi. Cumpăr de la spițerie *beaume tranquille*, mîncînc rău la „Dominique“, vin prost etc. Anicuța numai bulion la [h]otel. Mă întorc acasă, cam trist, dureri de cap. Ne culcăm la 11 ore, afară lună și amurg.

Duminecă 23 iulie/4 aug[sut] Petersburg. Mă scol la 4 ore, soarele răsărit, sunt ceva mîncat de țințari, îmi încălzesc ¹⁴ cafeaua și scriu.

Tel[egramă]

Livia DYMSZA

Worny (Gouvernement Kovno)

Arrivés Petersburg „Hôtel Europe“. Restons 4 jours. Comment va Janine.

PAPA

¹² Stîne (it.)

¹³ Inițial: *pe*

¹⁴ Inițial: *fac*

Trimisă marți 25 iul[ie]:

RĂDULESCU, élève Ponts et chaussées,
Busteni (Roumanie)

Rp.

Télégraphiez Petersbourg „hôtel Europe“ si frère Ionică peut arriver mercredi 2 août ¹⁶
à Vienne „Hôtel Sacher“ pour 3 semaines.

MAJORESCO⁶

Plimbare cu trăsura de la h[otel] cu 2 cai (victoria) à 10 ruble pe zi, prin insule și pe la monumente și palaturi. Minunat! Insulele au vederi diferite pe apă, și spre mare uneori, cu parcuri, vile, palate — sunt ceva unic. La catedr[ala] Sf. Petru și Paul coroanele [...] ¹⁶ pentru Alexandru III.

Luni 24 iul[ie]/5 aug[ust]. Petersburg. Dimineața 8 ore ceva ploaie, apoi soare, cald. Dar în salonul nostru pe la 12 1/2 ore amiazi numai 18 1/2° R.

Tel[egramă]

ARANIY,

Budapest, Erszebet Körut 9

Restez tranquille. Ministre Carp étant favorable, résultat sera bon.

MAJORESCO⁷

Peste zi cald, cerul a ploaie, soare cu piclă, între 5 și 7 1/2 foarte cald pe strade, 25° R. în umbră, dar foarte suportabil prin adiere și după cele suferite între Simferopol și Moscova și la Gurzuf. (La 27—28° e insuportabil). La 8 1/2 în sala de mincare un moment prea cald, dar a izbucnit furtuna, 1/2 oră, apoi cea mai plăcută răcoare. Cu Anicuța am ieșit vro 2 1/2 ore la prăvălii. Multe și frumoase argintării, aurării, lampe, călimar etc. Blănuri frum[oase] la Grünwald, în Nevski-Prospekt. O blană întreagă de chèvre de Tibet albă, făcută gata cu mătasa dinafară, 200 ruble = 550 fr., cea mai frumoasă. (Și la București minciuni de 1000 și 2000 fr.!) Prințit la 8 1/2, Anicuța mai bine.

Marți 25 iulie/6 aug[ust]. Petersburg. Mă scol la 5 1/2, cafea neagră cu 30 cent[igrame] chinină. Afară soare, dar mai răcorit. — Pe la 5 vizită la Lubomir Dimscha, Graffsky, 7, nu departe de palatul Anitschkof. Nu-l găsim acasă. Apoi pe jos (dar prea obositor — transpirător — cald) la Jardin d'été, părăginitul mic parc Mișel și acasă. Ploaie peste noapte. S-a răcorit de tot.

Mercuri 26 iul[ie]/7 aug[ust]. Petersburg. Cer acoperit, dar pe la 11 o[re] 10' ne hotărîm deodată la Peterhof, într-o droșchiță la podul Nicolae, pe vapor, la 11 1/2 plecare (cl. I à 60 kop[ei]ci) până la Peterhof, la 12 3/4 ajunși cu tot vîntul mic vaporul liniștit și destul de elegant, la Peterhof ca la sat frumos de vile și pădure. Dejunul la Bellevue lingă peer, de acolo trăsură cu 2 cai (a 1 1/2 rublă ora), la comandatură pentru bilete de văzut palatele ¹⁷; văzut pe cel mare (foarte elegant — ca de vară),

¹⁶ Inițial: și Ionel peut venir pour trois / 3 semaines Vienne „hôtel Sacher“ mardi premier.

⁶ Telegramă / Livia Dymza / Worny (Gouvernement Kovna) / Sosiți Petersburg. „Hotel Europa“. Stăm 4 zile. Ce face Janine. / Tata

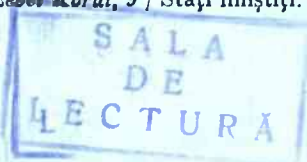
Trimisă marți 25 iulie / Rădulescu, elev Poduri și șosele / Busteni (Romania)

R.p. / Telegrafiați Petersburg „Hotel Europa“ dacă fratele Ionică poate sosi miercuri 2 august la Viena „Hotel Sacher“ pentru 3 săptămîni. / Maiorescu

1 Telegramă / Araniy, / Budapest, Erszebet Körut, 9 / Stați liniștiți. Ministrul Carp fiind de acord, rezultatul va fi bun. / Maiorescu

¹⁶ Mss. indescifrabil

¹⁷ Inițial: parcul



Marly, 2 pavilioane, parcul ¹⁸ de jos cu apele, parcul englez, minunat (puține partere de flori), apoi la gara nouă, luat ceai bun și la 6 1/2 acasă. Foarte izbutită excursie.

Joi 27 iul[ie]/8 aug[ust]. Petersburg. Foarte răcoare, peste zi ceva ploaie. La 10 dim[ineața] Lubomir Dymśa, plăcut, elegant, inteligent. Prințim cu el la Donon [?] (invitați de el), flori și șampanie. În *landau* (adus de el), plimbare la insule, casa dinții construită de Petru cel Mare. La 10 1/4 sara acasă.

Dar de la 11 1/2—2 ore văzut „Ermitage“, *sala Kertsch*, spaniolii și holandezii excelenți, mai ales Murillo, apoi Ribera, Velasquez, Rubens, mai ales van Dyk și Wou- verman, mai ales Rembrandt, Bol, Tenier; portretul lui Locke de Kneller; cițiva excelenți Greuze, Claude Lorrain — și mie nepriceputul Nicolas Poussin).

Dejunat la 2 ore.

Vineri 28 iulie/9 aug[ust]. Petersburg. M-am sculat la 4 dim[ineața], ceva mușcat de țințari.

Tel[egramă]

Livia DYMŚA,

Worny (G-t Kowno),

Lettre expédiée avant-hier. Passé charmante journée avec Lubomir. Partons ce soir Varsovie. Adresse ¹⁹ *Vienne „Hôtel Sacher“. Embrassons mère et enfant.*

PAPA *

Bun dejun la noi la [h]otel, în salonașul nostru, cu șampanie etc. (fructe-struguri, pierseci și prune turcești puse la socoteală 5 1/2 ruble), cu Lubomir Dymśa, invitat de noi.

Sara la 7 ore plecat din Petersburg, în *coupé* Sleeping de 4 locuri, plătit până la Varșovia — 26 1/4 ore — cu 32 ruble. Lubomir la gară cu frumoși trandafiri pentru Anicuța. Ceai își face în Sleeping bun.

Duminică 30 iulie/11 aug[ust] 1895. Varșovia.

Sosit bine aseară la 9 1/4 la Varșovia...

¹⁸ Inițial: *grădi...*

¹⁹ Inițial: *Nouvelle.*

* Telegramă / Livia Dymśa / Worny (G-t Kowno) / Scrisoare expediată alaltăieri. Petrecut zi minunată cu Lubomir. Plecăm astăzi seară Varșovia. Adresa Viena „Hotel Sacher“ mamă și copil. / Tata

*Bien arrivé à Viena
Hôtel Peterbourg
— Maiorescu*

Am plecat G. Coșbuc cu soția
 în străinătate folosind pașaportul
 tatălui meu C. Sfetea, deoarece
 Coșbuc nu putea călători prin
 Austria. Ungaria nu vîndea să-și
 efectueze decît serviciul militar

Adnotare a Eliei Orghidan, nepotul lui Elenei Coșbuc.

ÎN TRE ANII 1893—1912, COȘBUC A ÎN TRE-
 prins mai multe călătorii în străinătate, unele
 din motive de sănătate, altele putînd fi numite,
 fără ezitare, călătorii de studii. A trecut în
 repetate rînduri prin Austria, spre Cehoslovacia,
 s-a oprit în Germania; a fost în două rînduri
 în Italia. Nu este însă exclus să fi nutrit și
 proiectul vizitării altor țări. O hartă a Europei,
 anexată unui pliant Baedeker — *Allemagne.
 Partie Méridionale*¹, Paris, 1911 — arată un
 itinerar sigur, trasat cu creionul, cu eventuale
 popasuri care includ, pornind de la Cracovia,
 spre Nord, orașele: Herbi, Wilhelmsbrück,
 Kalisch pînă la Starzolkovo. Linia, continuînd
 mai accentuat pe teritoriul Cehoslovaciei, de la
 Burken spre Glatz, Beichenberg, trece prin
 apropiere de Tetschen, Teplitz, Eger, Marienbad
 și apoi coboară de la Welden și intră în Austria,
 străbătînd orașele Wintenberg, Braunau, Salz-

burg², trece în Germania — Berchtesgaden
 Füssen, Lindau și ajunge în Elveția, în apro-
 piere de Konstanz, la Waldsmi, iar de la
 Basel urcă înspre teritoriul francez, Strassburg,
 Nancy, Metz, Verrier, Achen, traversînd Belgia,
 pînă la Ostende. Iată un traseu, parțial cunoscut
 de Coșbuc din drumurile sale anterioare, pe
 care, însă, după 1911, nu l-a parcurs ca atare.

Să ne referim în cele ce urmează numai asu-
 pra călătoriei poetului din 1898, cînd se știe
 că a stat, o perioadă, pentru tratament, la
 Karlsbad; apoi a trecut în Germania, unde
 s-a oprit pentru 10 zile la München. În sprî-
 jinul reconstituirii acestui drum stau mărturie
 cîteva documente mai puțin obișnuite și fruc-
 tificate în cercetarea istorico-literară. Este vorba
 de un stoc de note de plată de la hotelurile
 unde a poposit călătorul (*M.L.R. inv. 24 876*).
 Dincolo de costul camerei (incluzînd și micul
 dejun) aceste mărunte hîrtii, pe lângă faptul că
 menționează, cu strictețe, durata fiecărui sejur,
 fac și dovada că poetul a călătorit cu un pașap-
 ort ce purta numele cumnatului său, Con-
 stantin Sfetea, trecînd așadar — ilegal —

¹ Exemplar din Biblioteca poetului (M.L.R., nr.
 inv. 22322/180). Dealtfel, o mare parte din cărțile lui
 Coșbuc se află în arhiva Muzeului Literaturii Române.
 Amintim, între altele, studii de psihologie și medicină,
 de pedagogie și sociologie, lucrări de matematică, enci-
 clopedii, lucrări din opera lui Humboldt. Cîteva titluri
 ne rețin deosebit atenția: I. Henger — *Aktorientalische
 Kultur im Bilde*, Iacob Burchardt — *La civilisation
 en Italie au temps de la Renaissance* (Paris, 1885), *L'art
 de connaître les styles* (Paris, f.a.), *Il Palazzo Ducale
 di Venezia* (ediția a II-a, Milano, 1914).

² Să-l fi interesat Mozart? Probabil că da. Un volum,
 Mozart W. Amadeus — *Figaros Hochzeit*, Leipzig, f.a.,
 aflat între alte ediții din aceeași colecție, poartă numă-
 rul din catalogul alcătuit de Coșbuc însuși — 719, men-
 ționat cu creion albastru. (M.L.R., nr. inv. 22822/24)

prin Austro-Ungaria. În ziua de 15 iulie 1898 acesta descinde, aşadar, la „Hôtel de Paris“ din Budapesta. Curînd ajunge la Karlsbad (lipseşte, probabil, una din note), căci începînd cu data de 22 iulie « familia Sfetea » — poetul şi soţia — este menţionată nominal în notele de plată — « Rechnung ». După cum reiese din aceste chitanţe, el achită săptămînal costul camerei, respectiv în zilele de 5, 11 şi 18 august. În 19, rămîne o noapte la Schaundau, la hotel „F. L. Rhode“, în 21—23 august se află la Dresda, la „Hotel de Rome“, pentru ca, după încă o noapte petrecută la Metzel, Hotel „Zum Kaiser Wilhelm“, să descindă la hotelul „Central“ din München, al lui Georg Stecher, din Armulfstrasse (stradă care pleacă, chiar din Piaţa Gării, către partea de vest a oraşului).

Trecînd prin Dresda, va fi avut curiozitatea să vadă colecţiile de porţelan ale „Zwinger“-ului şi Galerile de pictură?! Dar ce l-a adus pe poet în capitala Bavariei³ după cinci ani de la prima vizită făcută aici? De bună seamă, străvechea aşezare, de la 1158, îşi consolidase faima unui important centru cultural european, ce-i putea oferi vizitatorului bucuria contemplării unor comori artistice şi vestigii istorice, despre care el făcuse, şi avea să facă, savante

lecturi. Va fi revenit, probabil, la „Glaspalast“, căci expoziţia anuală de pictură, organizată în sălile modernului edificiu, rămînea deschisă de la 1 iunie pînă la 31 octombrie. Trebuie să fi vizitat însă şi „Alte Pinakothek“, muzeu oferind o amplă retrospectivă a şcolilor europene de pictură; şi, nu în ultimul rînd „Glyptoteka“, unde sălile departamentului de antichităţi, de o inestimabilă bogăţie, purtau unele denumiri de zeităţi, Bachus, Apollon..., altele trimiţînd direct la civilizaţiile apuse, pe care le evocau: Sala marmorei de Egina, Sala troiană, Sala egipteană...

Pentru a ne întoarce însă în sfera documentarului acestui itinerar, să mai reţinem un detaliu, întru deplina confirmare a faptului că poetul a împrumutat numele cumnatului său, Constantin Sfetea. O însemnare autografă, semnănd omisiunea de a se fi trecut pe nota de plată « 2 Kerzen » (luminări) este adăugată cu creionul de către client. Alte însemnări — o sumă de sfaturi practice de sănătate, poate chiar un conspect — amintesc preocupările de medicină populară ale poetului. Aceste adnotări apar pe verso-ul notei de plată de la Hotel „F. L. Rhode“ din Schandau. Le transcriem în continuare:

[cu cerneală neagră]

Apă caldă contra setei — în Japonia se bea apă caldă.

*

Contra insomniei se recomandă un discipol al lui Kucip un vas cu apă rece lingă pat — uzi mina.

*

Ceapă tăiată şi pusă pe podele curăţă aerul mai ales în odăile bolnavilor. Cunoşteau Egiptenii procedeul. Ea atrage repede toate puturile. La 6 ceasuri re[în]noită

*

[cu creion negru]

Cu măsura zeiască măsoară pe om?

Din credo al său isgonit-a iubirea.

³ Dovada interesului sporit faţă de oraşul de pe Iser o face, pe lîngă substanţialul ghid Braedeker, citat, şi lucrarea lui Ernest Foerster — *Münich Manuel de l'étranger*, ediţia a III-a, München, 1847 (M.L.R., nr. inv. 22822/186).

Apă caldă contra setei — în Japonia se bea apă caldă.
Contra insomniei recomandă un discipol al lui Kucip un
vas cu apă rece lingă pat — uzi mina.
Ceapă tăiată şi pusă pe podele curăţă aerul mai ales
în odăile bolnavilor. Cunoşteau Egiptenii procedeul
de a atrage repede toate puturile. La 6 ceasuri renoită

Constandina BREZU

Al. Duiliu ZAMFIRESCU

Portret din amintire



Pe calul Miko, botezat
în amintirea vestitului
Mieu „Tiergarten“
Berlin, 1922.

ÎN VOLUMUL DE *CORRESPONDENȚĂ* DIN seria Duiliu Zamfirescu — *Opere*, ediție comentată și îngrijită de Al. Săndulescu, este reprodusă următoarea carte poștală trimisă de către Duiliu Zamfirescu la 28 august 1916, din Făraoane, către fiul său cel mare, Alexandru, tatăl meu:

«Dragă Alex. Am venit astăzi de la Galați și Sulina, pentru o zi și țin să-ți trimet un cuvânt bun, împreună cu Idda și cu toată lumea de la Făraoane. Serisoarea și poeziile le păstrez pe inimă. Notează-ți impresiile și faptele zilnice.

Să știi că ne gândim, cu toții, la tine și, oriunde vei fi, te însoțește dorul nostru. Dorește, neapărat, să-mi trimieți o fotografie din cel dinții oraș unde vei găsi un fotograf.

Te sărută

al tău Papa.»

Cartea poștală era expediată pe adresa:
«D-lui Sublocotenent Alex. Duiliu Zamfirescu

— Corpul III Armată Divizia VI — Brigada VI Artilerie — Armata de Operații»¹. La rubrica *Note și Comentarii*, îngrijitorul ediției menționează: «Al. Duiliu Zamfirescu, așa cum se vede și după adresă, era mobilizat. Se pare că a ascultat sfaturile tatălui, ținând un jurnal de front rămas încă inedit».²

Într-adevăr, acest caiet cu «impresiile și faptele zilnice», notate de A.D.Z.³ în timpul campaniei din 1916, trecute pe curat, de către autorul lor, imediat după terminarea războiului, s-a păstrat în familie.

Al. Săndulescu menționa în volumul amintit că «A.D.Z. nu a început a publica, decît după cel de-al doilea război mondial». După cum se știe, prima sa carte, de amintiri de călătorie, cu titlul *Pe căi de miazăzi*, a fost publicată la Editura „Lutentia“ din Craiova, abia în 1947, și a reperat un succes de librărie remar-

¹ Duiliu Zamfirescu — *Opere*, vol. VIII, *Correspondență*, Editura „Minerva“, Colecția „Scriitori Români“, București, 1985, p. 283.

² Op. cit., nota 5, p. 516.

³ Inițiale desemnînd în acest text pe Alexandru Duiliu Zamfirescu.

cabil, după cum menționează numeroasele articole publicate în presa vremii.⁴ Despre alte volume de memorialistică ale lui A.D.Z. publicate tot ulterior, după cel de-al doilea război mondial, chiar G. Călinescu va aduce elogii talentului de netăgăduit al scriitorului, calificând chiar una din nuvelele sale drept « o satiră fină și cu totul remarcabilă a diplomației în deceniile din urmă ».⁵

Manuscrisul inedit, cu note de călătorie, impresii și fapte zilnice, nu este însă scris după cel de-al doilea război mondial, ci — cum e și firesc, judecând după titlul său — cu un sfert de secol înainte, ceea ce denotă că A.D.Z. a început să scrie încă din tinerețe, iar jurnalul acesta aduce confirmarea talentului său, încă de la vîrsta de 24 de ani. Chiar Duiliu Zamfirescu, în cartea poștală omintită, se referă la « poeziile de pe inimă » care trebuie să fi datat din epoca imediat premergătoare primului război mondial, pe cînd Alexandru urma cursurile de la Sorbona, alături de prietenul său Ion Pillat, admiratorul lui Duiliu Zamfirescu.⁶

Mai tîrziu, în lunga și impresionantă carieră diplomatică, a scris o serie de caiete cu memorii, întâmplări, nuvele romantice sau scrisori, denumite « către nimeni », rămase toate prin dosare și hîrtii...

A.D.Z. s-a născut la 18 martie 1892, la Roma, unde și-a petrecut prima parte a copilăriei. El era italian, după mamă, soția lui Duiliu Zamfirescu fiind Enrichetta Allieri, dintr-o familie interesantă prin personalitățile deosebite ce le-a dat societății italiene și chiar istoriei naționale a « risorgimentului » italian. Deși cele dintîi slove ale primului băiat — anunțat cu atît alai, de Duiliu, prietenilor săi din țară — au fost litere gotice în creion, într-un caiet legat, cu titlul tipărit în slove aurite — *Premier cahier de mon fils Alexandre, Rome, 1886*, A.D.Z. și-a însușit o temeinică cultură franceză, care a început cu faimoasa „École Châteaubriand“ de la Roma,⁷ înființată în

1903 de învățatul abate francez Charles Dumaz, la propunerea marelui diplomat francez Camille Barrère, pe atunci ambasador la Roma,⁸ de care Duiliu Zamfirescu vorbește cu atîtă admirație. Elevii acestei școli au format, printre alte personalități, o pleiadă de diplomați și oameni de stat, de naționalități foarte diferite, ea fiind creată, inițial, pentru copiii străinilor și diplomaților. A.D.Z. avea să beneficieze, mai tîrziu, în cariera sa, de acea Asociație a foștilor elevi de la „Châteaubriand“, devenită o recomandare valoroasă, prin seriozitatea studiilor și insistența asupra cunoașterii limbii franceze.

Și mai semnificativ pentru formarea intelectuală a lui A.D.Z. este stadiul său îndelungat la Paris unde, locuind cu sora și fratele său, sub tutela matusii Elena — sora necăsătorită a lui Duiliu — își termină clasele de liceu și trece cu laude bacalaureatul la Liceul „Janson de Sally“, renumită instituție de învățămînt, existentă și astăzi.⁹ Urmează studiile universitare la Sorbona, unde se înscrie deodată la trei licențe: litere (ès lettres), științe politice (Hautes études de Sciences Politiques) și drept, primele două absolvindu-le cu mențiuni, iar licența în drept, după doi ani la Paris, o întrerupe și o termină la București, după campania din 1913, unde se înrolează ca voluntar.

Cu prilejul studiilor de drept la București, este remarcat, pentru cunoștințele și aptitudinile sale, de către Nicolae Titulescu — pe care îl are ca profesor — și care, de atunci înainte, îl va sprijini și utiliza ca mîna sa dreaptă, pînă la sfîrșitul carierei. De fapt, între tatăl meu și N. Titulescu se stabilește o afinitate de idei și sentimente, pe care timpul a schimbat-o într-o prietenie caldă. Îmi amintesc atît de bine de vacanțele petrecute cu tatăl meu la St. Moritz, în Elveția, prin anii 1932, locuind la Hotelul „Suvreta“ cu soții Titulescu și luînd masa împreună, într-o atmosferă de intimitate și bună dispoziție.

Firea tatălui meu ar trebui urmărită și prin cele citeva pasiuni cu care-și umplea puținul său timp liber. Una din ele, și nu cea mai puțin

fiii lui Duiliu, pe atunci secretar de legatie al României la Roma, în timp ce în primul consiliu profesional al liceului apărea francezul Jean Roger, (ginerel cumnatului lui Duiliu Zamfirescu, Lorenzo Albieri), consilierul ambasadei Frantei.

⁸ Camille Barrère (1851—1940), membru al institutului.

⁹ O fotografie de grup, adnotată de Duiliu Zamfirescu, cu mențiunea « Classe de Bachot d'Alexandre » reprezintă, în rîndul întîi, primul în stînga, așezat.

⁴ N. Șerban, « Pe cîi de miazăzi » — o carte interesantă de Al. Duiliu Zamfirescu, în „Jurnalul de dimineață“, 9 mai 1947, p. 1; G. Costin, Al. Duiliu Zamfirescu « Pe cîi de miazăzi », în „Timpul“, 7 mai 1947, p. 2; Irina Sănger, Ereditate, în „Era nouă“, mai, 1947; Gr. Tăusan: Tipuri de vechi diplomați, în „Adevărul“, 23 mai 1948.

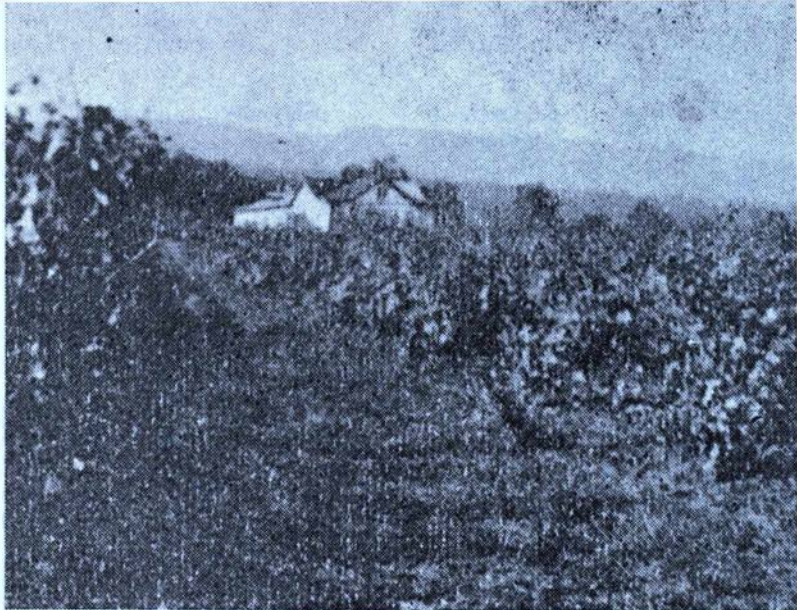
⁵ G. Călinescu — Diplomații burgheziei, în „Contemporanul“, 11 mai 1962, p. 1.

⁶ A se vedea, în acest sens, articolul lui Ion Pillat, — Poezia lui Duiliu Zamfirescu, în „Gîndirea“, anul XII, nr. 5—6, mai—iunie, pp. 203—210.

⁷ Într-o broșură franceză comemorativă a liceului apare fotografia primilor 5 elevi de la înființarea școlii, în 1903. Printre ei, cei doi frați, Alexandru și Lascăr

însemnată, era muzica. Înzestrat cu destul talent, A.D.Z. a urmat, paralel cu studiile, „Schola Cantorum“, la Paris. Era un bun pianist, care citea rapid, dar și executa, cu un « perlé » deosebit și o exactitate respectuoasă față de partitură, valsuri de Chopin sau sonate de Beethoven, astfel că în casa noastră permanent erau serate muzicale. În atît de numeroasele noastre mutări ca diplomați, pianul sau pianele erau întotdeauna chinul încărcătorilor de containere — vagon cu care colindam lumea. Ceea ce era remarcabil la A.D.Z. era că iubea aproape la fel muzica ușoară, chiar cea ritmată sud-americană, pe care putea s-o cînte și după note, posedînd o întreagă bibliotecă de șlagăre, canzonete napolitane și chansonete pariziene, și nu puțini prieteni cîntăreși sau instrumentiști erau obișnuiții casei, în jurul pianului. Dar și cîți muzicieni de seamă, ca Buicliu, Cogu Georgescu, Romică Drăghici ș.a. nu călcau pragul ospitalier al casei noastre, după ce A.D.Z. se stabilea (cu chirie, ca întotdeauna) în str. Pietății din București, după cel de-al doilea război mondial.

O altă pasiune a lui A.D.Z. — care era la el un fel de a doua natură — o reprezenta calul. Încă de la Roma, copil fiind, avea o trăsuriță trasă de un cal cu care colinda Pincio-ul și Villa Borghese.¹⁰ Apoi, cînd a venit în țară, la vie, în vacanță, pozele îl arată ca un băiat de vreo 14 ani cu o pălărie « melon », făcînd echitație în fața grajdului de la Faraone. Mai tîrziu, A.D.Z. va face, practic, tot războiul călăre, ca ofițer de legătură în artilerie. Curse zilnice... sau nocturne, de 70—80 km. îl transformă într-un adevărat maratonist, cum arată chiar el în jurnal. Acum se leagă — prin aportul calului care-l salvează de la moarte sau care-i ține noaptea de urît pe drum — acea afinitate care va duce la scrisorile dramatice către Duiliu Zamfirescu, în care se opunea vînzării bătrînului Micu, după terminarea războiului. Dar cite fotografii ale lui A.D.Z. (cele mai multe înfățișîndu-l călare) n-au rămas din toate țările pe unde fusese ministru: Olanda, Germania, Italia, Brazilia, Portugalia, Danemarca! Ele se încheie cu o fotografie a lui care, sexagenar, călărea la Centrul de Călărie de la Floreasca, unde-l primeau ofițeri, prieteni vechi. Cu o pălărie cu boruri largi și țigară în colțul gurii, A.D.Z., la 68 de ani, sare obstacole cu un aer de « gaucho »!



A.D.Z. a fost unul dintre străluciții diplomați români dintre cele două războaie, chiar și în anul 1952, era încă trimis de Dr. Petru Groza în Argentina și Brazilia, la însoțirea unei delegații speciale, unde persoana sa și vastele relații și prietenii ce-și făurise cu 30 de ani în urmă au ajutat mult intereselor misiunii. În răstimpul celor peste 22 de ani de activitate diplomatică, numele lui A.D.Z. era cu adevărat notoriu, mărturie stînd sutele de scrisori și invitații, de rapoarte diplomatice și chiar articolele elogioase apărute în presa străină. Activitatea diplomatică alături de Titulescu și, mai tîrziu, Gafencu, pînă ce guvernul fascist din București îl dă afară din minister, fără explicații, denotă o activitate a unui mare patriot român, a unui mare democrat, cum au fost în diplomația veche românească foarte puțini.

Or, unul din secretele — ca să spun astfel — ale acestei cariere strălucite, constă în frumusețea, finețea și acuratețea tomurilor întregi de rapoarte diplomatice, pe care, cu un talent deosebit, le trimitea hebdomadăr sau chiar zilnic, în perioadele critice. Adeseori, aceste rapoarte nu erau neapărat politice, ci descriptive, privind meleagurile străbătute, întîmplările, oamenii, obiceiurile.

Nu o dată, A.D.Z. s-a evidențiat — atît pe front, cit și în viață, în general — prin acte de mare curaj și bărbăție, lucru relevant și în paginile *Jurnalului* din care publicăm aici un fragment. Într-o scrisoare emoționantă pentru urmașii lui A.D.Z., colonelul Rujinsky, comandantul său, dovedește că și ulterior, în retra-

Casa Duiliu Zamfirescu din via de la Faraone, azi în perfectă stare, spre deosebire de clădirea somptuoasă, cu două etaje, din satul vecin, Virteșcolu, aleasă greșit drept casa memorială a scriitorului, recent inaugurată.

¹⁰ Conform unei schițe în creion, rămasă nepublicată.

NOTE DIN TIMPUL RĂZBOIULUI 1916—1917

[Simbătă 1 septembrie, Jimbor]

Dincolo de sat intru într-o vale alungită, mărginită spre apus de dealurile Homorodului.

Zorii zilei noroase luminează trist șoseaua înconjurată de verdeață udă de roua dimineții. Calul, la fiecare pas, apleacă capul spre a culege o gură de iarbă. Coloana de munițiuni de artilerie, chesoane de infanterie, oameni stau înșirați de-a lungul drumului, ăștia din urmă amorțiți și umblind aiurit, ca unii ce n-au închis ochii toată noaptea. Întreb mereu de colonelul Gorgos. Mi se răspunde: «Mai înainte! Mai înainte!»

După mai bine de jumătate de ceas de drum zăresc pe coasta dealului bateriile în contrapantă, unele la intrarea pădurei, ce acoperă muchia dealului, altele mai jos; par aproape și sunt, totuși, îndepărtate.

S-a făcut ziuă. Soldații taie crângi de copaci, alții cară buturugi de proptesc tunurile în pantă; s-aude un zgomot continuu de securi, răsunând din pădure. Atelajele, mai pe vale, pasc. Bateria căp[itanului] Muscalu nu știe unde este Colonelul! La a 2-a, la care mă duc în galop, — căci timpul trece și nimeni n-are de gând să înceapă tragerea, unii lucrind la tăierea crângilor prea joase, alții împingînd de tunuri, cu strigăte, cu injurături, totul pe povirnișul alunecos al pădurei —, nu se știe nimic despre Colonel. Sunt exasperat. Unii spun că s-a dus la recunoaștere, alții că se găsește jos, pe șosea, ba c-ar fi luat-o în sus spre pădure.

O iau și eu la deal în pădure, căci mi se pare mai verosimil că s-a dus să recunoască pozițiile.

Pădurea, cu crângile uscate răsună ca o sală. Aud în depărtare sunete. Urc, urc, mereu! Calul nu mai poate — stau și ascult! E ceasul 6! Mă cuprinde o disperare că nu pot fi exact pentru primul ordin ce-l transmit. Iată un călăreț care urcă spre mine; îmi spune că și el caută pe colonel și știe c-a luat-o pe aici. Urcăm în trap

gere, și în alte lupte din zona Brașovului, neamintite în jurnal, sublocotenentul A.D.Z. a fost decorat pentru acte de bravură.

În timpul ocupației germane, pe cînd Duiliu era la Odesa, A.D.Z., cu sprijinul tatălui său, este detașat pe lîngă comandamentul trupelor rusești în Moldova, așteptînd momentul reînceperii ostilităților. În acea vreme are loc un episod de un romantism demn de acea epocă, dar și de firea gen «*cape et épée*» a tînărului artilerist. După o îndelungată corespondență de pe front cu Lucia Gărdescu (mama mea), aflată în refugiu tot la Odesa, se hotărăște nunta în exil, sau, cum o numește Radu Cosmin într-un articol de ziar, în gazeta refugiaților din Odesa — «O nuntă în pribegie». Într-adevăr, luîndu-și permisie, tînărul A.D.Z. vine la Odesa unde, sub răpăitul mitralierelor pe stradă, are loc fericitul eveniment, cu Duiliu

ca naș și o listă pe două coloane a întregii colonii de refugiați, oaspeți la acea nuntă făcută în timp ce, pe străzi, se aud mitralierele lui 1917,

De fapt, un anume aer euforic, de «amarez» în preajma nunții care, în timp ce scrie acest jurnal trimite din cînd în cînd și cite o carte poștală logodnicei, reiese printre rînduri. Numai obuzele și morții din șanțuri la Kohalm și Homorod îl introduc pe cititor în obișnuita atmosferă a jurnalelor de campanie. Numai sporadic se strecoară scene ca aceea de la lazaretul de holeră din Lukovitză în Bulgaria, la Opanez, jurnalul păstrînd un caracter de rela-tare de fapte, mișcări de trupe, organizare, și nu de bocanci rupți sau miros de hoituri omenesti! Este posibil să mai fi existat vreun caiet, deși nu am auzit niciodată de el, care să se fi referit la retragerea dramatică din Ardeal, unde desigur luptele au fost mult mai grele și

mare cîteva minute și deodată, la o cotitură, găsim vreo 12 călăreți cu colonelul în frunte, scoborînd între pomi.

Îi transmit de îndată ordinul. El ridică umerii: «Ce să trag, dacă nu văd nimic?» «Bateriile mele nu pot trage nici în Homorod, nici în Katza».

Îl rog atunci să iscălească de primirea ordinului.

E ceasul 6 1/2.

«Du-te — îmi spune dînsul — și comunică și colonelului Rujinski de ordinul generalului; eu nu pot trage; pleacă numaidecît».

Scobor, desnădăjduit de apatia colonelului și, ieșind din pădure, mă îndrept spre grupurile de cai și antetrene; aici, iar, unul îmi spune că l-a văzut pe colonelul Rujinski mergînd în sus, altul că l-a zărit trecînd în jos.

«Cic-ar fi la *Mirkvasar*, în satul ce se găsește la trei km de aici.» «Ba nu! — îmi spune un călăreț pe care îl întîlnesc pe cînd mă îndrept spre *Mirkvasar*, satul nu e încă ocupat de noi! Nu poate fi acolo!»

Eu totuși, mă-ndrept spre *Mirkvasar*, dar terenul odinioară umed de rouă, acum parecă e mlăștinos — într-adevăr ceva mai încolo de picioarele calului se afundă în nămolul verde al bălții.

Mă reîntorc, cerc în zadar să trec gîrla care, lată numai de cîțiva metri, are totuși malurile prea drepte.

Sunt extenuat și amărit.

Descalec, căci Micu nu mă mai duce, și, pe jos, mincînd un ou răscopt, pe care am avut grija să-l iau de la gazda noastră de cu noapte, o iau ocol, pînă la un podeț ce se găsește înapoia noastră și de acolo, cu calul de dirlogi pînă-n apropierea satului unde întîlnesc mulțime de trupe românești între care și un călăreț care îmi spune că comandantul brigăzii a tras la preot.

Nu mai înțeleg nimic; cum se poate ca colonelul Rujinski în loc să fie la regimentele sale să se afle în praznic, la popa din sat?

Satul *Mirkvasar* e mare și așezat pe un deal; locuitorii sunt români, sași și unguri. Partea de sus a satului e ocupată de românii care sunt avuți și cu stare.

În curtea părintelui sumedenie de soldați; femei aleargă în toate părțile, cu căni de lapte, cafea, ceai — cu piine și brinzeturi. Intru în casă; două camere pline de ofițeri, mincînd cu zgomot și bucurie, unii la mese, alții pe paturi, pe scaune.

În sufragerie, colonelul e la masă, împreună cu Generalul Sănătescu.

unde probabil că demoralizarea și ororile frontului ar fi putut apărea mai amplu descrise. În scrisoarea colonelului Rujinski se amintește și de participarea cu vitejie a lui A.D.Z. la luptele dirze, în retragere, de la Dragoslavele și de la Bartolomeu, în jurul Brașovului.

Fragmentul de jurnal este o fotografie pe viu a unui episod de cîteva luni din campania armatei a III-a de ocupație a Transilvaniei în faza inițială, a respingerii trupelor dușmane.

Jurnalul relevă concepția neașteptată a autorului — tînr student, venit direct, după ani de zile, de la Paris — care, deși filtrează impresiile prin prisma «premiantului la istorie», dă dovadă de spirit de observație, ordonat și meticolos, încercînd — lucru interesant documentar — să puncteze mișcările de trupe, de-a lungul întregului front. Se observă influențe ale discuțiilor de politică externă, purtate cu tatăl său, al cărui studiu — *De ce am fost împo-*

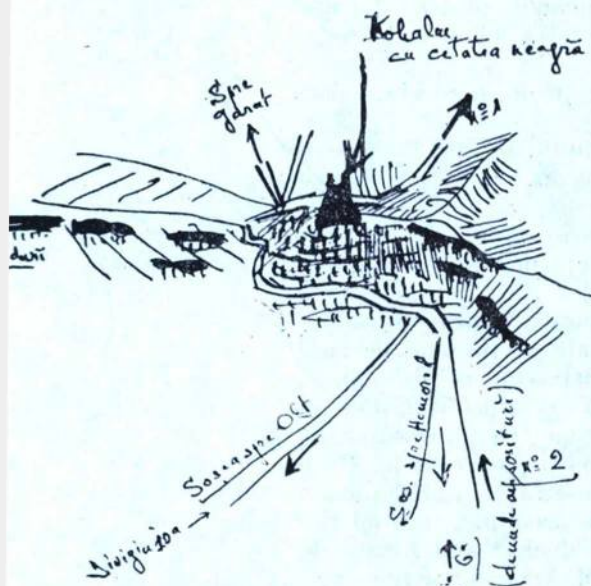
triva intrării în război, — publicat în 1916 transpa e în unele opinii din jurnal.

Descrierea luptelor, vitejia și suferințele ofițerului de legătură în artilerie, cursele călare între front și comandanți, între baterii și postul de comandă, sint pline de viață și colorit.

Jurnalul tatălui meu, a cărui cultură și ascuțime de spirit îl fac să emită adeseori păreri de o sinceritate și un realism impresionant (ca în scara premergătoare plecării pe front, cînd regretă atmosfera de liniște și armonie pe care trebuia s-o părăsească) este o mărturie fidelă a entuziasmului cu care au plecat trupele la recucerirea Ardealului și, indiferent de micimile inerente războiului și firii omenеști, denotă în final, pe ansamblu, frumosul spirit de avînt patriotic care a caracterizat în 1916 trupele române și ofițerii lor.

Lascăr ZAMFIRESCU

Septembrie 1916. Lupta de la Kohalm.



Generalul s'a retras în direcția fleșei nr 1
Noi am sosit din direcția fleșei nr 2

Lupta de la Kohalm.
Schimbă întocmită de
Al. Dulliu Zamfirescu.

Îi comunic ordinul, îi spun că colonelul Gorgos nu vrea să execute, neputînd bate pînă acolo, dar că generalul comandant al diviziei m-a trimis într-adins spre a repeta să nu se întîrzie.

Colonelul îmi spune, împreună cu generalul Sănătescu, că este la curent, că chiar Sănătescu a decis să nu se mai tragă. Eu nu mai spun nimic. M-așez la o masă și mă hrănesc. Nu trece mult și iată căpitanul Constantinescu de la Statul Major al Diviziei care șoptește ceva la urechea colonelului, apoi iese. Mă iau după dînsul, rugîndu-l să mă ducă cu automobilul lui pînă la general, care se află la Zsámbor, spre a-i comunica de executare.

În 10 minute de drum suntem ajunși lingă automobilul Generalului, care îmi strigă că nu știu să execut ordinele, «cum se face că pînă acum nu s-a început tragerea, că suntem cu toții nemernici» etc... Întorcem automobilul și fuga după automobilul generalului care a și cotit drumul spre Mirkvasar.

Cînd intrăm în sat, pe șosea întîmpinăm pe Sănătescu și colonelul Rujinski cu escortele lor. Generalul Arhirescu foarte aprins dă ordine și pare a-i ocări: «Înaintarea, fără întîrziere; ați pierdut un timp prețios!», îl aud spunînd pe general.

Sub ploaia mărunță de toamnă ce a început să cadă, încălecam iarăși și înainte pe șosea ieșim din sat pe partea cealaltă, și trecem gîrla Homorodului pe un pod, apoi urcăm spre dealurile de dincolo de apă.

Ajunși pe muchie, zărim, pe partea cealaltă, sub deal, calea ferată a liniei importante care duce la Budapesta; * dincolo, numaidecît, satul Homorodului, cu o biserică la mijloc și căi largi și împietrite ce se întind ca raze împrejur. La intrarea în

* Această cale ferată duce la Odorhei și de acolo în inima Ungariei, pînă la Budapesta; de cîte ori n-am trecut eu în copilăria mea pe aici, venind din străinătate, fără a ghici vreodată că vom veni într-o zi pe locurile astea în cuceritori! [n.a.]

începută înconjurînd cetatea și vă vedeți ce cale de făcut acolo.

Întorcem-l iarăși pe Mica la vale și tragem pînă la gară; comanie ordinal Căpitanul Marșala care a și percutat în trap mare, trece astăzi și dispune dincolo de deal. Strigătele de artilerie ne însoțesc.

Se are iarăși dealul spre a mă însoțesc la Colozul. Sunt pe creastă, la mîntuirea aceluia. Artileria inamică a început să tragă. (deci unul ^{inamic} căpitanul este fatal); de sus de pe deal văd toată priveliștea. O serie de văi, undelate; compănile, grupări grupuri, înainteză. Noii rotari și comanie de fanal obagelor spate din prăzului aspectul care caracteristic al tabloului luptelor lui Napoleon, care le a strigat Gîndul.

Căderea pe care o amuză supune la vale. Pe câmpie, peste tot aruncate, ranite.

sat întrebăm dacă orașul este ocupat de inamic. Ne spun locuitorii că acu un ceas au plecat ultimele detașamente de husari. Iată de ce generalul era atît de supărat că artileria noastră nu i-a surprins astăzi dimineață! Și avea dreptate! Ne-au scăpat de sub mînă.

Este cam 12 din zi; după 1/2 ceas de oprire pe piața mare, timp în care infanteria înaintează spre a recunoaște șoseaua, o pornim înainte.

Urmați de escorta brigăzii de artilerie — artileria ne urmează eșalonată cu trupele de infanterie — colonelul Rujinski cu noi și cu steagul albastru al comandamentului întrecem eșaloanele de infanterie și artilerie și ne apropiem de capul coloanei. La ieșirea din Homorod ajungem pe c[omandan]tul Reg[imentului] 11 Siret col[onelul] Anghelescu, mititel, gesticulînd călare pe un bidiviu alb.

Dinsul vorbește cu foc de «nemernicii de fugari!», «pungașii de unguri!», «lasă pe mine!»

Încă trei km la pas, cînd, la o cotitură, ne apare, după dimb, o vale închisă de păduri și dominată de ruinele sumbre a[le] unui castel medieval, clădit pe un pisc ascuțit.

Sub castel, un tirgușor așezat în pantă, pînă la vale, aduce aminte de orașelele italienesti din Umbria, cocoțate pe cite un virf de deal, împrejurul unei ruine impozante. Este «Kohalm»-ul cu «Cetatea Neagră».

La 1 km de oraș coloana se oprește iarăși și colonelul Anghelescu împrăstie companiile sale pe dreapta șoselei sus spre deal, pe stînga în vale pe pășune, pe cînd virful înaintează cu precauție drept înainte pe șosea. Orașul este evacuat de inamic, căci altfel îmi închipui că n-ar întîrzia să tragă în noi, de sus, de pe muchie. Colonelul Rujinski de asemeni este de părere că nu e nimic acolo; dar îmi dau seama că nici el nu știe precis. «În Homorod — ne spune el — inamicul a plecat de la 9 ore dimineață!» Deci calculele generalului erau juste. Artileria noastră i-ar fi prins acolo.

Companiile se desfășură în lungă linie de trăgători peste toată cîmpia, urmînd fiecare pe șeful ei ce pășeste la 10 metri înainte. Unii urcă spre deal. S-aud sunete de trimbiță, fluierături, strigăte: «Către mine, băieți!» Colonelul Anghelescu fuge agitat, de la unii la alții, dînd povețe. Nu prea înțeleg această desfășurare. Mi se spune că-n spatele Castelului se află un defileu unde se crede că austro-ungarii vor opune rezistență.

Noi urmăm la pas pe colonelul Rujinski; am ajuns în virful avangardei de infanterie; nu ne oprim. Iată primele case ale tirgului. Obloanele sunt închise; nimeni pe uliță, afară de-un cerșetor schiop care ne întîmpină la intrarea tirgului; chiar și schiop, hid lucru mare; îl întrebăm de inamic; n-a văzut pe nici un soldat în tirg, «desigur că sunt departe!» Mai încolo puțin, ne ies în cale femei cu piine și sare; le întrebăm și pe ele de inamic; ne asigură și ele că nu e picior de soldat. Colonelul se întoarce către mine: «uricios mai era cerșetorul acela!», apoi: «evident că nu sunt trupe, altfel nu s-ar plimba ăștia pe ulițe!» Înaintăm încă vreo 300 metri pe strada principală; ropotul cailor răsună între case; suntem, cu escorta, vreo 10 călăreți între cari și colonelul Gorgos (ale cărui baterii au părăsit pozițiile de la Mirkvasar—Zsámbor și sunt și ele eșalonate pe șosea în urma noastră).

Pășim falcic pînă la piața mare din centrul tirgului. Acolo, colonelul Rujinski care merge în frunte întoarce calul spre escortă și strigă: «Băieți, să cîntăm *La arme!*» Dar nu apucă să spuie și iată o rafală de gloanțe ce ne șuieră pe la ureauche; după citeva secunde o a 2-a rafală, și o a 3-a, care pîrîie pe zidul din față. Suntem surprinși!

De pe casele ce domină strada, cocoțate pe deal, pîrîiala de focuri continuă; inamicul ocupă păduricea și castelul.

Ne-am împrăștiat instinctiv, căutînd adăpost lîngă zid. Caii se feresc, gloanțele bat ca grindina, pe învelișul caselor.

Singur, Colonelul, mîndru, cu steaua lui de brigadier în frunte, stă în mijlocul șoselei și blestemă: «Lăsați, bandiților, c-o să vă arătăm noi acuși!»



Cu soția Lucie (n. Gărdescu), la Nisa, în 1929.

— « Domnule colonel, ferți-vă! », îi strig eu.

— « Lasă, băiete, mai bine adă artileria, artileria, în galop, să puie în poziție pe poiată și să-mi măture tot târgul; dar fuga! »

Dau pîteni calului și cu mine și s[ub]loc[otenentul] Slăvescu și marș-marș, « à la cravache », ieșim din sat urmați de pîrîiala de gloanțe, căci suntem complet desco-periți.

Văd ca o năluca trupele noastre din infanterie culcate în șanțul șoselei, unii înain-tînd în salturi, alții culcați pe burtă și ochind; calul meu sboară și alături de el murgul lui Slăvescu. Ajungem împreună la baterii și într-o clipă 3 din ele pornesc în galop și pun în baterie pe dreapta și stînga șoselei.

Cinci minute și tunul începe să bubuie fioros; nori albi de fum se desprind pe negreața pădurei.

Apoi obuze percutante se sparg pe zidurile castelului și ridică valuri de fum și de praf. Blocuri se desprind, iar noi strigăm de bucurie. Tîrul nu încetează. Ai noștri trag ca la horă, acu pe pădure, acu pe casele din Kohalmul din deal, de unde au fost primiți cu focuri.

O iau înapoi spre Kohalm: iată și colonelul Rujinski, în galop mic.

Ne oprim și o luăm în sus pe deal, spre dreapta șoselei, însoțindu-l pe colonel, căruia comandantul Reg[imentului] 11 Siret i-a trimis un ofițer de legătură spre a primi ordinele, căci în lipsa g[eneralului] — comandant al diviziei — comanda opera-țiunilor revine celui mai mare în grad, adică col[onelului] Rujinski.

Infanteria a pătruns în sat; pe dreapta satului sunt dealuri înalte, dincolo de care au dispărut primele eșaloane ale infanteriștilor noștri. Se aud continue rafale de focuri; prin dealul din dreapta ei au ajuns la castel și-l iau cu asalt. Aud pentru prima dată, distinct, mitralierele; căci noaptea trecută le-am mai auzit dar nu le cunoșteam. Acu, de cînd le-am auzit odată nu le mai uit. Țăcăneala sinistră și inter-mitentă nu încetează.

Colonelul cu Slăvescu, cu mine și cu doi călăreți urcăm la pas panta alunecoasă pe dreapta satului.

Lupta are loc dincolo de creastă, pe versantul celălalt. De dinapoi companiile noastre trimit ajutoare spre a umple golurile liniei întii. « Inamicul a fost surprins pe timpul mesei! » « e numeros! »; « n-are artilerie! » —, iată ce pot afla. Am ajuns aproape pe culme cînd un strigăt prelung ajunge pînă la noi: « Artileria! artileria! să vie artileria! »

Dealul alunecos nu ne permite să mergem repede. Colonelul e nedumerit, nu știe unde să trimită artileria — deoarece noi nu vedem nimic! Strigătele continuă. « Luați o decizie, d[omnu]le colonel! » îi spun eu, prins de frigurile luptei.

— « Du-te și adu bateria 1-a /16 Art[ilerie] căpitan Muscalu; să treacă la trap prin sat și să înainteze înconjurând cetatea și va vedea ce este de făcut acolo! »

Întoarce-l iarăși pe Micu la vale și trap pînă la șosea; comunic ordinul căpitanului Muscalu care a și pornit în trap mare; trece satul și dispăre dincolo de deal. Strigătele de artilerie nu încetează.

Eu urc iarăși dealul spre a mă reîntoarce la colonel. Sunt pe creastă, la înălțimea castelului. Artileria inamică a început să tragă (deci svonul că inamicul n-are tunuri este fals); de sus de pe culme văd toată priveliștea. O serie de văi, ondulate; companiile, grupuri, grupuri, înaintează. Norii rotunzi și cenușii de fumul obuzelor sparte dau peisajului aspectul caracteristic al tablourilor luptelor lui Napoleon, cum le-a eternizat Girard.

Cărarea pe care o urmez șerpuiește la vale. Pe cîmpie, peste tot, aruncate, ranițe, mantale, bocanci, învelitori, gamele; ici și colo cîte un rănit. Obuze răslețe cad, unul ici, apoi altul pe muchia de alături.

Ofițerii pe care îi întîlnesc mă îndreaptă spre fundul văii, unde trece șoseaua, în spatele castelului.

Acolo îl ajung pe colonel. Explicația cererii de artilerie este următoarea. Infanteriștii cei dinții care au trecut muchia, au putut zări pe versantul opus, două tunuri mari de 105 cm, înhămate, pe șosea, în repaos, pe cînd oamenii mincau. Între dinșii și tunuri, infanteria inamică; de aceea cererea de artilerie, care să facă un tiraj de baraj în spatele inamicului, împiedicîndu-l astfel de a se retrage și permițînd infanteriei noastre să captureze tunurile; din nefericire mișcarea a fost executată prea lent, iar tunurile austro-ungare simțindu-se văzute, au dispărut după creastă, de unde continuă să tragă.

E ora 3 1/2.

Divizia a 10-a, venind din Olt-Bogat trece pe aceeași șosea. Întîlnesc prieteni din București din Reg[imentul] 10 artilerie. Generalul Arghirescu care a sosit și dinsul cu automobilul se află pe șosea.

Soldați dintr-un regiment de infanterie aduc cîțiva prizonieri, între cari un aspirant-ofițer, croat, comandantul grupului din cetate. Dinsul protestează pe nemțește că este tratat ca un soldat; cere să fie dus cu trăsura; cînd mă apropii de dinsul mă doboară mirosul de coniac; este pe trei sferturi beat. Sergentul care conduce plutonul cu prizonieri raportează generalului că, după ce s-au predat combatanții de pe ruinele castelului, subofițerul acesta cu trei soldați rămăseseră ascunși printre ruine; cînd niște pietriș prăvălindu-se sub piciorul lor i-a trădat; dinșii însă au început să fugă printre blocurile de stîncă și nu au putut fi prinși decît în urma cîtorva împușcături.

După cum aud, erau peste trei batalioane de austro-croați în valea unde ne aflăm acum, fugăriți și poposind sub paza ariergărzii din Kohalm, care ne-a primit cu focuri. Fiind surprinse, aceste grupe s-au retras în dezordine, iar acum rezistă pe dealurile din fața noastră. Prizonierii, pilcuri, pilcuri, trec lîngă noi; sunt urîți, albi de praf pe hainele cenușii, murdari și cu fețe speriate. (Dealtminteri în tot decursul războiului, mai în urmă, am putut observa aceeași privire speriată și cu totul deosebită, la toți prizonierii, imediat după prinderea lor; aer datorat atît ostenelei luptelor cît și stărei sufletești.)

Sub[locotenentul] Pană, care revine de la un ordin transmis, încă mai povestește cu indignare cum a văzut pe colonelul Anghelescu, întîlnind pe o cărare pe un rănit inamic care se tira pe jos și-i cerea de ajutor, răspunzîndu-i: « He! vrei ajutor? liftă spurcată? Lasă că-ți dau, și — scoțînd revolverul —, l-a împușcat pe loc! »

Ce brutalitate!

Cum stăm descălecați pe marginea șoselei primesc ordinul de a mă reîntoarce la Homorod și de a pregăti cantonamentele pentru brigada de artilerie.

Calul meu e atât de obosit încît cu virful de fier ascuțit al unui baston găsit îl împung și totuși nu iese din pas! E ceasul 5 cînd ajung pe piața din Homorod.

Cu creta însemnez în pripă cîteva case de-a-rîndul pentru Colonel și Statul Major, apoi intru într-o căsuță spre a mă odihni, cu voia colonelului care va sosi și dînsul și cu care sunt legat printr-un sergent.

Sunt 36 de ceasuri de cînd sunt încontinuu (cu întreruperi de maximum o oră) călare; am schimbat 4 cai. Acum osteneala mă ajunge și mă doboară. În camera unde mă poștește o săsoaică bătrînă, văd pe un ofițer parcă cunoscut mie, culcat, dar nu-l recunosc, atât mi-e mintea de obosită; cad pe patul de alături — zdrobit.

Cînd mă redeștept e 7 dimineața. Am dormit 13 ore în șir. Atît îmi dau seama, că, prin somn, geamurile tremurau, iar că o canonadă violentă făcea să bubuie ușile.

Aflu că toată noaptea partea din divizia noastră cu altă divizie proaspătă au luptat dirz cu inamicul, întărit în regiunea Katzei—Garat.

Brigada noastră a fost retrasă în satul Homorod. Ofițerul cu care am dormit alături este s[ub]locotenentul] Slăvescu, pe care nu l-am recunoscut aseară din cauza frigurilor de oboseală.

2 septembrie 1916

Colonelul mă cheamă și-mi dă ordinele pentru ziua de azi.

Se pare că am făcut vreo 700 de prizonieri în luptele de astă noapte. Sunt trupe austriece și croate. Divizia noastră se va întinde pe un front între Kanyat și Kohalm, pe malul Homorodului. Comandantul diviziei se retrage, conform ordinelor la Vargyas, în munți, lingă Barot, iar brigada de artilerie va rămîne în (Zsámbor) Jimbor cu artileria ei pe front.

Toată ziua o petrecem în căutarea de pozițiuni pentru artilerie, pe dealurile împrejurul Jimborului, de la Homorod—Auckland pînă la « Windmühle » deasupra Katzei.

După cum înțeleg ne-am retras pușin mai la nord-est, o altă divizie (a 10-a cred) înlocuindu-ne spre vest.

Frontul astfel se fixează pe timp de cîteva zile, după cum aud pe colonel spunînd ofițerilor.

Se pare că din motive strategice vom întîrzia înaintarea noastră.

Comandantul brigăzii s-a stabilit în satul Jimbor, în niște case săsești, părăsite de notarul ungur care a fugit.

Suntem relativ bine instalați, colonelul Rujinski și cu mine; căci aghiotantul lui, Loc[otenentul] Pană, a fost chemat la C[omanda] diviziei spre a ajuta pe col[onelul] Mironescu să înjghebe serviciul munițiilor al diviziei, conform noilor dispozițiuni, căci pînă acum munițiile nu aveau un serviciu separat.

5 septembrie 1916

Colonelul a preferat să mă păstreze pe mine lingă dînsul și să trimită pe Loc[otenentul] Pană, ceea ce mă măgulește; aici, în satul Zsámbor, petrec cîteva zile împărțite între munca de birou, dresare de tabele, jurnalul de operații rămas înapoi cu înaintarea de zilele trecute și între inspecțiile de la baterii, care sunt zilnice.

Satul Jimbor este înconjurat cu dealurile Homorodului pe ale căror muchii se află instalată artileria diviziei. Bateriile mascate, pe diferitele dealuri, formează ca o pinză de apărare și de susținere în spatele infanteriei; rampele de sosire sunt destul de sumar făcute, așa încît îmi închipui că o mișcare, pe timp noroios, ar fi foarte anevoioasă, cu atît mai mult cu cît coamele colnicelor sunt împădurite pe alocuri, iar pe altele tăiate de șanțuri largi și dese.

Pe seară mă duc la ordinele Diviziei la Vargyas, lingă Barot, ceea ce însemnează aproximativ 15 kilometri de drum, prin satul Homorod-Vjfalu, unde se află obuzierele

(Maior Dragomir — s[ub]l[ocotenentul] Dobrescu), apoi prin poiana unde am fost surprinși de primele focuri ale inamicului și prin defileul între munții Vargyașului, prin pădure.

Artileria noastră, de fapt, între ziua de 2—3 și 12 septembrie pe tot sectorul diviziei nu schimbă decît focuri cu inamicul, respingînd încercări de atacuri pe cota 430, de deasupra Katzei, unde se găsește o baterie din regimentul 16 artilerie; am uitat să arăt că în ziua de 2 septembrie, în timpul ce ne instalăm în Jimbor cu brigada, regimentul 11 Artilerie, cel mai vechi și baza oarecum, a brigăzii este, din ordinul Marelui Cartier General, luat din divizia noastră și trimis cu trenul în țară, de unde, pare-se, va fi îndreptat spre Dunăre.

Despărțirea între regimentul de elită al Diviziei și comandamentul brigăzii este mișcăto[ar]ă; nu pot să deslușesc de ce și pe mine această dislocare mă întristează atîta: poate pentru despărțirea cu s[ub]l[ocotenentul] Slăvescu care mi-e văr? Sau pentru că fratele meu care trebuia să sosească în curînd la Regimentul 11 Artilerie, unde contează ca plutonier (dînsul a rămas la Focșani fiind bolnav, cu un concediu de 20 zile) nu-l mai voi vedea și nu mai voi ști nimic de el, destinația regimentului fiind necunoscută? Mi se vorbește de Divizie — de Flămînda, pe Dunăre — unde pare-se — ar fi un cap de pod al armatei de la Sud.

Ceea ce, însă, la sigur, ne îngrijorează, este chiar faptul că, de pe acum, efectivele diviziei noastre sunt micșorate. Ce înseamnă această dislocare a unui regiment din Armata de Transilvania în folosul armatei de la Dunăre? Ce alta, dacă nu e presiune puternică din partea bulgarilor?

Am aflat de înfrîngerea de la Turtucaia, dar fără detalii. O fi oare adevărat că armata întreagă este capturată, sau știrea unui «dezastru» este exagerată? Chiar ignoranța în care trăim ne aduce într-o stare de spirit puțin cam anxioasă și fără a fi cituși de puțin «dэфaitistes», parcă am vrea să știm, cu precizie; acesta este subiectul convorbirilor mele cu colonelul Rujinski, pe timpul prinzurilor ce le făceam în *tête-à-tête*, în casa liniștită din satul adormit.

6 septembrie. Jimbor

Dusul și întorsul de la divizie sunt o adevărată expediție; după toată osteneala zilei, căci ne sculăm la 5 dimineața, la 6—7 seara trebuie tot eu, care am fost călare s-o pornesc ziua către Vargyaș spre a primi ordinele.

Drumul prin defileul Vargyașului, noaptea și în pădure este anevoios; mai ales la întoarcere.

Nu sunt fricos, dar am jurat că nu mai voi porni la drum cu un călăreț fricos după întîmplarea de astă noapte.



Bazargic. 26 decembrie 1915. Alături de A.D.Z., între alții (de la stînga la dreapta): Ion Pillat, Nic. Pillat, Lascăr Zamfirescu, Const. Zamfirescu, fratele lui Duiliu.

Mircea ELIADE

Pagini scrise pe genunchi cu creionul ...



ÎN TOAMNA ANULUI 1928, DUPĂ OBTINEREA licenței, Mircea Eliade avea doar 21 de ani. Cu toate acestea, publicase deja peste patru sute de eseuri de orientalistă, istorie a religiilor, filosofie, literatură română și universală. Era, încă din anii liceului, autorul unor interesante însemnări de călătorie, note pe marginea cărților, precum și a unor originale însemnări de entomologie, chimie și alchimie. Îi apăruseră câteva povestiri fantastice și altele „realiste“. Avea în manuscris aproape o mie de pagini de *Jurnal*, *Romanul adolescentului miop* și *Gaudeamus*.

Cu promisiunea unei burse din partea Maharajahului de Kassimbazar și a acceptării celebrului filosof Dasgupta de a-i fi îndrumător, el se hotărăște să plece în India.

Cu mare greutate, reușește să obțină viza engleză doar pentru trei luni, spre a participa ca delegat al Y.M.C.A.-ei la un congres din Poonamalee, lângă Madras. La 22 noiembrie 1928 pleacă din Constanța pe un vapor românesc pînă la Alexandria, în Egipt. La 1 decembrie se va îmbarca, la Port Said, pe transatlanticul japonez „Hakone Maru“.

Am prezentat, pe larg, în altă parte, drumul și experiențele celor trei ani în țara *Vedelor* și *Upanișadelor*. *

Însemnările pe care le reproducem se află într-un mic bloc-notes galben cu adrese și însemnări, în arhiva din țară a scriitorului. Sînt rînduri fugare, eliptice, țîșnite din impresiile clipei, scrise pe genunchi, cu creionul. Ele au constituit punctul de plecare al amplelor reportaje apărute în „*Cuvîntul*“ în decembrie 1928 și ianuarie—februarie 1929.

Paginile de față se deosebesc de restul *Jurnalului* prin aceea că sînt notații spontane, nici măcar recitite, revăzute sau stilizate, pentru a fi încredințate tiparului.

Trebuie, neapărat, să ținem seama de aceasta, atunci cînd discutăm memorialistica lui Mircea Eliade.

Mircea HANDOCA

* Vezi Mircea Handoca, „*Descoperirea Indiei*“, capitol din cartea *Viața lui Mircea Eliade*, în „*Steaua*“, an. XXXVII, 1986, septembrie, nr. 9, pp. 20—24.

Inti-o secio in care am
volit mult de, belul
Mire

«... visez la pustietatea apelor pe care

22 [noiembrie 1928]

Plecare. A plins mama, am plins eu acasă. Băieții, în gară, mă așteptau zgomoși... N-am avut Reisefieber. Dar de cîteva zile îmi pare cu adevărat rău că plec...

Acum, cînd scriu, visez la pustietatea apelor pe care le voi străbate. Nu știu ce simt. Cîndva, oboseala refulată zi după zi se răzbună.

Pe vapor, cel dintîi ceai, noaptea.

Mă amuz cu o familie de polonezi, pe care îi induc în eroare, lăsîndu-i să creadă că înțeleg ceea ce vorbesc. De ce mă amuz?... Sunt medici polonezi pe bord, pentru Congresul din Cairo.

23 nov.

Mi-e dor de Dumnezeu. Aș vrea să fie. De ce mă lasă? Niciodată nu l-am simțit înlăuntrul meu, al meu definitiv. Rareori îl simt aproape și stranie bucurie, cu lacrimi mă cuprinde.

24

Constantinopole

Se înseninează. Îmi amintesc întoarcerea mea din Italia, prin Napoli, cu Stambulul sfîrșitului de primăvară. Văd și asist despărțiri, cu lacrimi. De ce nu sunt emoționat?

24 Marmara

Clipe de exaltare. Căutam, singur pe covertă, în vînt, așteptînd lume. Gînduri de mare pribegie mă încălzeau. Seara m-am amuzat curtenitor și caustic cu o biată actriță, emigrînd spre Grecia. În cl[asa] I[-a] călătorește o principesă egipteană, iar suita ei în cl[asa] a II[-a]; aceasta dă deja mirajul Orientului.

Simt că încep a viețui o viață nouă.

26

Miros de portocale pe punte, pe săli. Cerul e ca la noi, primăvara. Tinerețea mă stăpînește. Simt că mă interesează prea mult una din roabele principesei egiptene, o arabă cu dinți provocatori.

Am recitit scrisorile Richii, pentru cea dintîia oară, fără ca emoția să mă turbure.

Am recitit partea [a] II[-a] și [a] III[-a] din roman, fără să mă întristez.

Romanul l-am găsit mediocru. Despărțirea e factice. Linia e prea simplă și prea puțin umană. Eu am îndurat mai mult acum. Romanul e literatură. Oricum, poate fi publicat.

Dezgustul de literatură. Teamă că substanța îți va aluneca dintre degete, din pricina formei. De ce numaidecît caietul de note în călătorie? De ce să scrii sub impresia clipei — acordînd valabilitate și pentru tot ce nu privește acea clipă?

Poate că notînd — mă voi învăța a urmări numai ceea ce poate ajunge apoi în caiet.

Cel mai primejdios și mai fals anterior: literatura.

Viciul călătoriilor: scrisorile. Fiecare se simte dator să exalte în scrisori. De ce se minte atît în călătorii? Poate pentru că se întîlnesc cele mai multe deziluzii.

Mi-e teamă că vecinii mei să nu fie cunoscuți cetitorilor prin cărți. Într-adevr, tipii interesați dintr-o călătorie sunt aceiași, peste tot și întotdeauna.

o voi străbate.»

Dacă se întâmplă să notezi exact un lucru — acela pare cunoscut; de notat aforismele d[octo]rului asupra femeilor, maladiilor tropicale și mijloacelor preventive. De notat obiceiurile lui.

Actrița. De ce am mințit, pozind în *homme sans gêne* și călător?...

26—27

Furtună pe Egeea, furtună pe Mediterană. Noaptea, valuri se pulverizau ireale deasupra punții. Roulis penibil. Din cabina mea auzeam trosnind magazinele. Vasul era prea încărcat la proră și prea vechi ...

Am dormit cu icoana Maichii Domnului la piept.

Noaptea spre 30 tot așa. Furtuna se potolise, dar adâncurile erau tot răscolite.

Spre Alexandria. Întârziere de câteva ceasuri. Timp de primăvară. Bucurii, bucurii...

28 Alexandria—Cairo

Mizerii specifice la debarcare. Cheltuieli neașteptate, plictiseală, enervare. Portul l-am salutat de dimineață, pe punte, zărind turnul și digurile, și valurile pulverizate în zare. Aspectul oriental al mulțimii era entuziasmant. Au început apoi mizeriile transitului.

În tren, am observat tovarășii, toți egipteni. Am remarcat pe vecinul meu, un nobil indigen foarte frumos, indignat de cele ce mi se întâmplau.

Decorul egiptean, în amurg (se poate spune?) cu asini călăriți, cu cămile duse de funie, cu turme de capre, cu buchete de palmieri împletite, case arabe... la răstimpuri, automobile contrastau violent cu vestimentele lungi ale indigenilor. Ce simțeam eu văzând și înghițind toate acestea cu pleoapele mele înfrigurate?

Cairo, prima noapte... Rătăcind fără țintă prin cartierul central, îmbujorat de costumele arabe, cu fesyile cari dau un aer de operetă mulțimii...

Am mâncat banane multe, și castane, și uitam singurătatea.

Noaptea m-am crezut — din pricina rouliurilor — pe vapor.

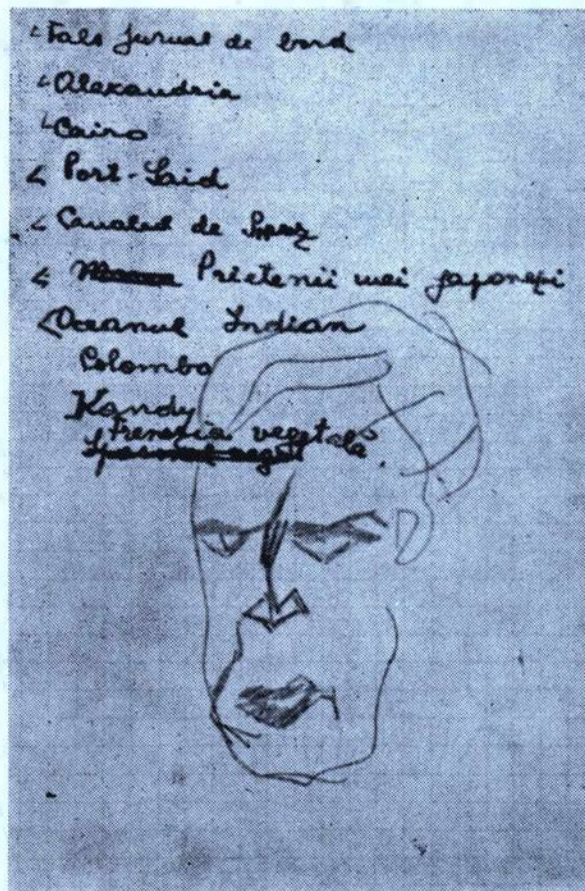
29, Cairo

Dimineață orientală, cu zgomote, cu lumini. Nu văd soarele, ci numai dimineața. Plec după treburi.

Grădina, grădina ... am văzut arbori în floare, palmieri și tufe necunoscute. Răcușori printre nuferi. Peștera conducea prin chioșcuri înalte. Ultimul făcut numai din trunchiuri de palmier, — e umbrat și răcoros. Nu pot scrie nimic. Dintr-o verandă am rupt o floare roșie — și am presat-o în caiet.

Piramide.

Gîndeam că astfel voi răspunde prietenilor cînd mă vor întreba: Cum e la piramide? Ca în fotografie ...



Sunt în miezul zilei și totuși niciodată n-am auzit mai precis tăcerea ca acum.

Mena — sat alb, cu pamieri îmbrățișați deasupra curților cu revărsările Nilului. Hotel cu tot — cu parc, arabii.

Noapte de Cairo, cu zgomote nedeslușite, cu cîntece stinse. Am ascultat mult timp, sub pologul alb, fără gânduri și fără vise.

30

Deșertul la Tel El Kabir... Roșcat, cu dune line... fără un cîrd de cămile, la orizont. Din loc în loc, palmieri și colțuri de iarbă. Un canal adus din Nil udă fișia de pămînt cultivat cu sînge.

Pe partea dreaptă a terenului sînt plantații. De ce mă gîndesc la deșertul pe care îl visam citind descrieri în clasele primare?

Port Said.

Aspect deprimant de port fără viață, pur administrativ. Pare că vapoarele stau în carantină. Cald.

...Îmi cumpăr costum pentru traversarea Mării Roșii. Scandal cu drago-manul, sfîrșit la poliție, unde dau declarație și semnez dr. M. E. Adolescenți zdrențăroși îmi oferă cărți de joc obscene, patruzeci de plăștri. Încep a mă plictisi pînă la plecarea vaporului. Scriu aces-tea la o cafenea pustie.

Canalul de Suez, pe vaporul „Hakone Maru”. Totul mi se pare uriaș, miraj. Și prezența mea la o masă cu japonezi și [h]induși, și discuția în englezește cu acel hindus, negustor la Bombay, care știe atîtea lucruri în sanscrită, și masa cu ceai veritabil, și canalul luminat de fa-rurile bărcilor cu motor. Senzații ciudate îmi schimbă sufletul. Așadar, sînt pornit de acum pe adevărate drumuri orientale...

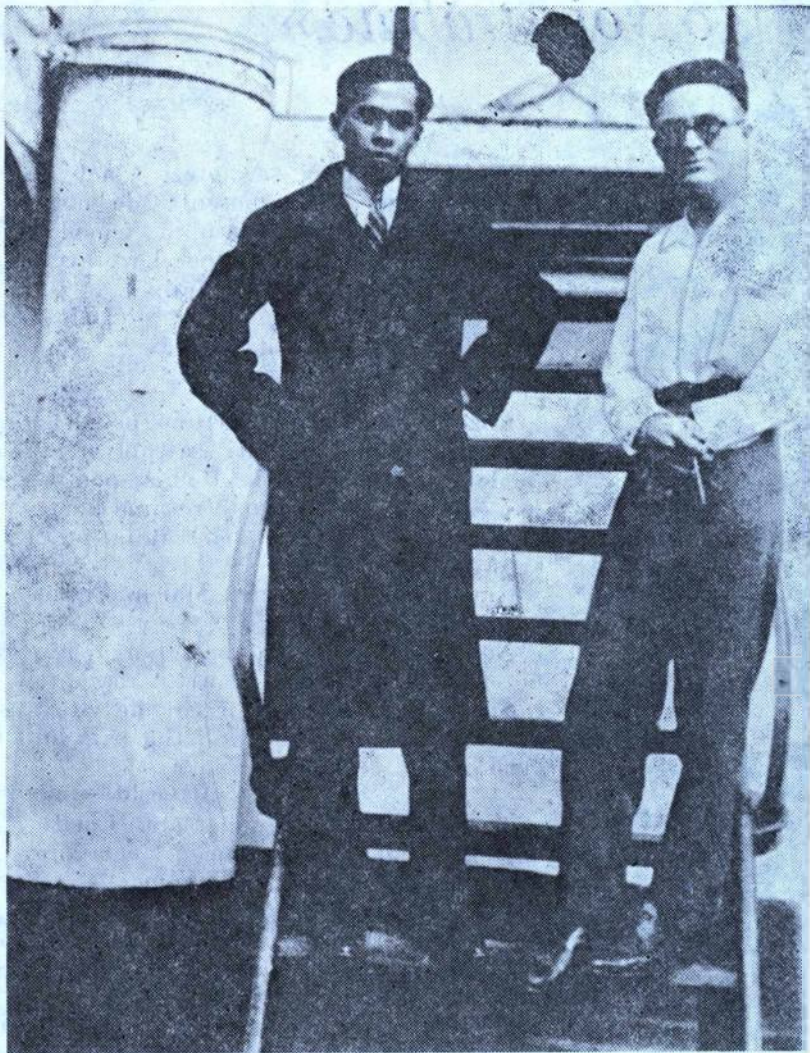
Îmi amintesc cuibul meu de acum zece zile. Nu recitesc notele *Jurnalului*. Cu adevărat aștept totul de la zilele ce vor veni. Îmi alung dorurile.

Discuție cu un seminarist italian ce pleacă în Colombo pentru misiune.

— Cînd vei revedea Italia?

— *Dio lo sa, forse nessun giammai...*

Am văzut japonezi tineri ieșind de la baie în halatele lor vărgate, lungi, parfumați cu parfumuri orientale. De ce m-am simțit fericit?



Mircea Eliade (Bucurest) and
Hermann Adam (Bangkok) on
board Hakone Maru
The Red Sea, 2 December
1928

Încep căldurile în camere. Am văzut Munții Arabiei pietroși. Acum nu-i mai văd. Marea se lărgește. Îmi petrec ziua citind și scriind. Nu învăț să vorbesc englezește, și aceasta îmi va pricinui plictiseli la debarcare.

12 dec[embrie]. 7 seara

Aștept, pe punte, Ceylonul. Mai avem un ceas. Bagajele sînt făcute. Totul e gata de drum. Fiorii plecării mă stăpînesc. Nu știu, dar puntea toată miroase a liliesci înfrunziți, primăvara.

13, Colombo

Prima noapte în India, în odaia cu tavanul depărtat și pereți de lemn vopsit, podea de trestie și ventilator electric. Dimineața m-au deșteptat corbii. Așadar, e adevărată povestea corbilor indieni?...

Colombo, noaptea, e un oraș mort. Pentru că trecuse de 11, n-am putut găsi un sirop rece, toate barurile fiind închise.

14 dec[embrie], Kandy

Plec noaptea din Colombo. Îl privesc. Cînd îl voi mai vedea [...]. În templul din Ramnsver, imens, fantastic, locul pelerinagiilor din Sud, cu clopote și tobe jos, tămie. Galerii largi, lungi, pustii. Am rătăcit atît cît mi-a îngăduit brahmanul. Zei obezi, înspăimîntători. Bazarul la intrare, cu zarafii din Evanghelie. Nu pot intra în interior.

Satul e sălbatic. Sînt singurul european. Casele brahmane cu terase și palmieri ruginii. Pentru că m-am suit pe templu în timp ce indianul meu făcea baia rituală — un tip m-a adus înapoi cu scandal, cu spectatori incerți — și a trebuit să plătesc 2 rupii, ca să scap.

17, Madras

După amiază, vizită la Y.M.C.A. Dificultăți în conversație, cu un canadian care ride mereu.

24

Peste cîteva ceasuri plec la Poonamalee. Citesc în salonul casei unde locuiesc de la venirea în Madras. Mă obișnuisem. Eram fericit. Cine știe ce plictiseli și timp pierdut a Congresul studenților creștini din Poonamalee.

DIN TAINELE ARHIVELOR

George BARIȚ

Un om al cetății



BIOGRAFII LUI GEORGE BARIȚ¹ ÎNREGISTREAZĂ în consens paleta unei uimitoare multitudini de aspecte ale prezenței sale în mijlocul contemporanilor, ca om al condeului. Această polifonie fără egal este surprinsă cu precizie de unul dintre cercetătorii operei sale economice: «Timp de câteva decenii, la mijlocul secolului trecut, figura lui George Barițiu ne întâmpină ori de câte ori vom căuta urmele progresului făcut de poporul român din Transilvania, pe un țărm sau altul al vieții sociale. El n-a fost omul unui singur gen de preocupări, și din

multele îndeletniciri cărora s-a dedicat ne este greu uneori să spunem măcar care a deținut rolul principal»².

S-au împlinit în acest an 175 de ani de la nașterea scriitorului (12/24 mai 1812). În mediul intelectualității sătetești din Transilvania³, această celebră matcă de personalități cu înfrîrire decisivă asupra destinului României moderne. Prilejul survine după o serioasă decan-

¹ Olimpu Boitoș, *Lupta lui G. Barițiu, în 1847, pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, în „Observatorul social-economic”, XII (seria II), 1945, nr. 4—5, pp. 471—493.

² Vezi Ioan Lupaș, *Gheorghe Barițiu — 100 ani de la nașterea lui*, în „Cosânzeana”, II, 1912, pp. 267—270; *Idem*, *Cum se numia tatăl lui Gheorghe Barițiu?*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, 1921—1922, p. 401.

³ Contribuții mai importante despre viața și activitatea scriitorului: Corneliu Diaconovici, *George Barițiu, 12/24 mai 1812—1892, Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892; George Jandrea, *În memoria lui George Barițiu, răposat în 2 mai 1893*, Sibiu, 1893. Ioan Lupaș, *Un capitol din istoria ziaristicii românești ardelenice: Gheorghe Barițiu*, Sibiu, 1902; Atanasie Marian Marienescu, *Întru memoria lui George Barițiu*, Sibiu, 1904; E. Zeflean, *George Barițiu*, Cluj, 1906; Nicolae Bănescu, *Gheorghe Bariț. Rolul său în cultura națională, Văleni-de-Munte*, 1910; *Idem*, *Correspondența familiei Hurmuzaki cu G. Bariț, Văleni-de-Munte*, 1911; Ioan Lupaș, *Barițiu György, azerdélyi román hírhadirodalom megalapítója*, (George Barițiu întemeietorul literaturii publicistice românești din Transilvania), Budapesta, 1915; Victor Chereșteșu, *A mágyarszági román sajtó politikai vezéreszéne a szabad szgharc előttéi évtizedben* (Principiile politice ale presei românești din Ungaria în deceniul dinaintea luptei de eliberare), Budapesta, 1917; Ioan N. Neda, *Din legăturile craiovenilor cu Gheorghe Barițiu*, Craiova, 1941; *Idem*, *Iosif Vulcan [și] Gheorghe Barițiu în scrisori (1863—1892)*, București, 1942; *Viața și ideile lui George Barițiu*, București, 1964; Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, București, 1966; *George Bariț și contemporanii săi, I—VIII*, București, 1973, 1975—1976, 1978, 1981, 1983, 1985, 1987.

tare a judecăților asupra operei sale, una dintre cele mai întinse ca volum din întreaga cultură a românilor. Azi nu mai este greu de spus care dintre muzeele vremii i-au inspirat partea cea mai importantă a operei, deși nu o găsim în corul familiar al muzelor antice. Există opinia, deloc neglijabilă, că George Bariț a fost în primul rînd istoric⁴, pe baza analizei unei redutabile scrieri ca *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă* (I—III, 1889—1891), dar și cu evocarea preocupărilor pentru istorie adinc înrădăcinate în biografia sa încă din tinerețe. Respectabilă prin personalitatea autorului, regretatul și recent plecatul dintre noi George Em. Marica, aprecierea nu acoperă totuși criteriul reabilității istorice. Ea a fost emisă din dorința de a anihila una mai veche, aparținîndu-i lui Ioan Lupaș, după care partea de greutate a moștenirii scriitorului este opera ziaristică. Istoricul Lupaș a fost derutat de faptul că George Bariț a scris enorm de mult în ziare și publicații, însă afirmația în sine își pierde conținutul la chestionarea axiologică a domeniului: ce este în fond o operă ziaristică? Bariț a publicat într-o multitudine de periodice, în primul rînd în „*Gazeta de Transilvania*“, „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*“ și „*Observatoriul*“ — al căror întemeietor și redactor a fost — citeva mii de articole. Dar conținutul acestora, departe de a fi unitar, deconectează prin varietatea domeniilor care i-au trezit interesul, de la folclor la lingvistică, de la beletristică la critică și teorie literară, de la pedagogie, filosofie, istorie, la economie, politică și ideologie. Și nu este vorba, firește, de reportaje în aceste domenii, căci genul nu se născuse încă în actuala lui accepțiune, ci de exprimarea unor idei pertinente ce țin de competența specialistului. În această infinitate a condeiului este posibilă identificarea aspectului major al operei barițiene, făcînd o comparație paralelă între destiul și opera sa. Marele arhitect al ideologiei românilor din Transilvania — și l-am numit pe George Bariț — exprimă în miezul de forță al operei sale vocația de a deschide zăgăzurile unei noi gîndiri politice. Ale gîndirii politice demnă de epoca hotărîtoarelor edificări, definibilă ca epoca clasică a ideologiei politice românești. Estompată în curgerea vremii în

comparație cu clasicismul literar, ea rămîne totuși o realitate istorică, iar o exegeză serioasă a trecutului ideilor naționale l-ar avea printre clasici pe George Bariț, alături de C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Papiu-Ilarian, Ion C. Brătianu sau Dimitrie A. Sturdza, ca să-i amintim doar pe factorii de gîndire politică din familia strict apropiată viziunii sale în această sferă.

Mai apoi, coborînd spre analiza strictă a scrierilor lui George Bariț, este observabilă cu ușurință propensiunea spre acea familie de exprimări care își propun să convertească ideile politice în realități istorice. Prin urmare, discursul politic al scriitorului, unul de care s-a ținut adinc seamă și, deci, a înriurit mentalitatea istorică a românilor, nu-și propune atît o limpezire de concepte, cît o afirmare de realități ale domeniului. De aici rolul și numărul precumpănitor al scrierilor sale economice⁵, tărîmul producției sociale fiind prin excelență receptacul clarificărilor din sfera politică. Răstălmăcită în deceniul alunecării sociologizante, cînd se căutau scuze „clasice“ pentru erorile proxime, literatura economică a marelui cărturar ardelean trebuie reprivită în viziunea unitară a întregii opere, ca expresie particulară a personalității sale scriitoricești. La fel ca în viață, George Bariț a fost în întreaga sa operă⁶ un om al cetății, personalitate traversată de toate frămîntările și năzuințele care au animat societatea românească în epoca definirii sale

⁴ Gr. Mladenatz, *Contribuții la cunoașterea operei economice a lui George Bariț*, în „*Probleme economice*“, X, 1957, nr. 12; Tudor Bugnariu, *Conceptiile social-economice ale lui Gh. Bariț*, în „*Analele Academiei Republicii Populare Române*“, XII, 1962, pp. 303—311; XII, 1962; Camil Mureșan, *Ideile social-politice ale lui George Bariț în publicistica sa din perioada absolutismului și imperiului „liberal”*, în „*Anuarul Institutului de istorie din Cluj*“, VI, 1963, pp. 111—121; D. Ghlse, I. Kecskés, P. Teodor, *Ideile economice în opera lui George Bariț privind promovarea industriei la românii din Transilvania*, *Ibid.*, pp. 41—76; Vasile Netea, *George Barițiu...*, pp. 147—166.

⁵ Este de neînțeles faptul că nu există pînă astăzi o ediție nu multumitoare, dar cel puțin decentă a scrierilor lui George Bariț. Faptul se explică, parțial, prin greutatea reconstituirii operei din noianul de publicații în care a apărut, mai apoi prin greutatea unei selecții într-un lăsămînt de proporții ciclopice. Mult întîrziată, o ediție completă a operei lui Bariț — cît de necesară, ar fi — sperie prin perspectiva încheierii ei la o scadență imposibil de estimat în viitor. George Bariț a avut în secolul trecut greutatea lui Nicolae Iorga în secolul nostru, și marele istoric a știut și a subliniat acest lucru. O ediție Bariț este posibilă numai cu condiția acordării aceleiași atenții și priorități, care se acordă

⁴ George Em. Marica, *George Bariț — istoric*, în vol. *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, II, Cluj-Napoca, 1980.

moderne. Discipol direct al corifeilor Școlii Ardelene, el a luat din tezaurul gândirii acestora idealul luminării poporului român, ideal care, sub imperiul ideologiei liberale dominante în secolul al XIX-lea, devine *idealul progresului*. George Bariț este unul dintre marii noștri condeieri pe care timpul îi ascunde în taină, cum ascunde ceața înaltele piscuri. Dar cine zăbovește asupra uitatei sale opere, cel mai adesea pomenită doar în scopul consolării unor lozinci fără conținut, este fermecat de atmosfera unei poezii aparte, specifice, care se insinuează din aceste scrieri serioase, nu arareori grave. Este poezia realității nete a unei epoci istorice, unde structurile mentale caracteristice sînt radiografiate sub lumina orbitoare a idealului. Liberalismul ardelean n-a fost afectat de accentele caricaturale atât de magistral amendate de Caragiale dincolo de Carpați. Aici această stare de grație dobîndită la 1848 a rămas realitate vie, pură, vocație sinceră și mai ales *vitală*, și cu aceste atribute s-a contopit în atmosfera națională unită la 1918.

Implicarea lui George Bariț în istoria căilor ferate din România este un astfel de episod memorabil, în care demersul pragmatic face suflet comun cu poezia viitorului. Bine reprezentată în exegeza istorică⁷, contribuția teoretică și practică a scriitorului la recepționarea celui mai important factor de progres din secolul

trecut⁸ nu și-a găsit încă interpretarea cea mai adîncă. Iar aceasta depășește încă o dată accepțiunea pur economică, ridicîndu-se în sfera proiectelor precursore ce stau la baza unității naționale. Retorica multor articole politice ale lui George Bariț are accente polemice la adresa conduitei politico-ideologice desemnate în secolul trecut prin termenul de *dacoromanism*. Este o aparență ce reclamă limpezirea unor concepte. George Bariț, poreclit de contemporani «Temporizatorul», a fost un mare neîncercător în gesturile istorice bruște, pe cît de desăvîrșită încredere a avut în lucrarea adîncă a timpului. *Qui habet tempus, habet vitam*: un precept frecvent întîlnit în opera sa. Revoluția dragă inimii lui Bariț se numește *evoluție*. O națiune tinăra ca a românilor are nevoie de timp, iar acest timp trebuie să se înscrie pe scara progresului. Numai astfel se pot valorifica forțele ce vor duce la finalul dorit și visat. Gesturile bruște, de genul acțiunii „carpațiștilor” de la București din 1884, îi erau profund odioase, ca unele care pot compromite angrenajul de fond al propensiunii spre definire națională unitară. Dar este de ajuns o ochire fugară peste lucrările lui George Bariț privind introducerea căilor ferate pe teritoriul românesc, pentru a contempla cea mai perfectă imagine a unei Româнії mari, unite prin arterele vitale ale căilor de comunicație. Acest dacoromanism economic de fond este adevărata revelație, floarea și fructul gândirii sale în sfera căilor ferate, sferă ce a preocupat în contemporaneitate cele mai mari minți ale Europei.

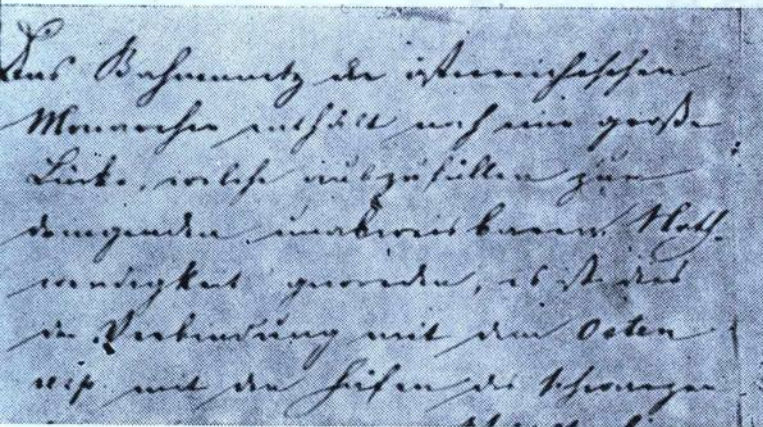
Documentul pe care-l împărtășim cu această ocazie completează, prin ineditul unor idei și formulări proprii, evantaiul ideilor lui Bariț

operei lui Iorga. Odată în plus și pentru faptul că George Bariț a avut șansa unei derizorii publicări în volume în timpul vieții, numărul acestora fiind cu adevărat infim. Iată cam la ce se reduce cărțile sale: 1. *Cuvîntare școlărească la examenul de vară în școala românească din Brașov-Celate*, Brașov, 1837; 2. *Deutschrumänisches Wörterbuch. Dictionariu germano-român...*, Brașov, 1853 (colaborare cu Gavril Munteanu); 3. *Dictionariu unguresc-românesc. Magyar-román szótár*, Brașov, 1869; 4. *Memorial pentru cel dintîi drum de fier în România unită*, Brașov, 1862; 5. *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români adunați la Sibiu în zilele de 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*, Sibiu, 1882 (ediții: română, maghiară, germană și franceză); 6. *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, I—III Sibiu, 1889—1891. Postum: 1. *Studii și articole*, Sibiu, 1912; 2. *Articole literare*, București, 1958; 3. *Scrieri social-politice*, București, 1962; 4. *Viața și ideile lui George Barițiu*, București, 1964.

⁷ Orice demers în legătură cu problema pornește, de la surprinzătorul său *Memorial pentru cel dintîi drum de fier în România unită*, din 1862. Vezi, așadar: V. Slăvescu, „*Memorialul*” lui Barițiu din 1862 (Ches-tiunea căilor ferate din Vechiul Regat), în „*Gazeta Transilvaniei*”, CVII, 1944, nr. 6, pp. 1—3; Olimpiu Boitoș, „*Tupla lui G. Barițiu, în 1847, pentru introducerea căilor*

ferate în Transilvania”, în „*Observatorul social-economic*”, XII, (seria II), 1945, nr. 4—5, pp. 471—493; Nicolae Cordos, „*Memorialul*” lui George Barițiu referitor la prima cale ferată din România, în „*Apulum*”, VII, 1969, pp. 203—210.

⁸ Articole mai importante dedicate problemei „drumului de fier”: 1. *Unele observații despre căraușii noștri*, în „*Gazeta de Transilvania*”, X, 1847, nr. 33; 2. *Nămintarea drumurilor de fier în Ungaria*, *Ibid.*, nr. 35; 3. *Înlesnirea comunicației, nămintarea culturai și a fericirii popoarelor*, *Ibid.*, nr. 59—60, 62—64; 4. *Memorialul Camerei comerciale și industriale în Brașov pentru tragerea unui drum de fier de la Brașov din Țara Românească, pînd la Dunăre*, în „*Gazeta Transilvaniei*”, XVIII, 1855, nr. 104 (publicat și în broșură, Brașov, 1855); 5. *Căile ferate ale României în relațiune, către ala Ungariei și Trânsilvaniei*, în „*Românul*”, 1870—numerele din 30 martie—7 a riliei și în „*Transilvania*”, III, nr. 13—15; 6. *Căile ferate*, în „*Transilvania*”, II, 1870, nr. 12.



legate de rolul benefic al «drumului de fier». Este textul unui memoriu pregătit pe seama monarhului de la Viena, pe cînd se afla chemat în capitala imperiului, ca membru al senatului convocat îndată după *Diploma de liberalizare* din 20 octombrie 1860.⁹ Scriitorul a înțeles instantaneu avantajele pe care liberalizarea vieții politice le poate oferi unei națiuni puternice, majoritare, în plin proces de conștientizare a viitorului, cum se prezentau românii din Transilvania după Revoluția din 1848. Este semnificativ pentru resorturile gândirii lui Bariț faptul că acest prilej cu un răsunet *politic* imens nu i-a inspirat un memoriu de aceeași natură, așa cum s-au proiectat, schițat, redactat sau înaintat cu sutele de către liderii românilor din Imperiul Austriac. Unui memoriu politic, el îi preferă acest deziderat de ordin economic. Dar numai economic, oare? Nu, căci revenind la lupta pentru cale ferată în Transilvania pe care o purtase în 1847,¹⁰ scriitorul revine implicit și la ideea fundamentală ce-l călăuzise: aceea că «drumul de fier» transilvănean avea ca primă misiune legarea Ardealului de România, iar în perspectivă europeană, «să străbată principatele dunărene și să lege porturile Mării Negre cu Apusul». Dar pentru a «deschide aici felurite izvoare de bogății naționale», calea ferată trebuie să-și găsească traseul optim, menit să implice întregul teritoriu

⁹ Se păstrează în Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond personal George Bariț, nr. 290, împreună cu alte opinii și rapoarte pe tema introducerii căilor ferate în Transilvania și în România. Este conceptul german al documentului, cu scrisul familiar al lui George Bariț. Alături, sub nr. 291, se păstrează originalul hărții topografice pe care Bariț a întocmit-o — sau comandat-o? — în sprijinul argumentelor din memoriu.

¹⁰ Olimpiu Boitoș, *op. cit.*

al principatului. Acesta e firul roșu ce străbate memoriul de la un cap la altul. Problema drumului de fier spre Orient era o problemă de anvergură, ce ținea de politica mare a Dunării și Balcanilor. Realist și patriot, Bariț reduce acest sens general la un minimum de exprimare, concentrîndu-se asupra teritoriului românesc.

Nu se poate estima dacă și cită influență a avut memoriul asupra viitorului căii ferate transilvănene. Este cunoscut faptul că la 21 august 1868 a fost inaugurată prima cale ferată din Transilvania, care parcurgea traseul cel mai vehement criticat de Bariț în documentul de față, ca fiind exceptiv și limitativ: Arad — Alba Iulia.¹¹ Foarte devreme, însă, eroarea s-a revelat puternic, iar proiectele de mare viitor au început să vizeze sistematic un traseu care să lege Oradea — Clujul — Brașovul într-o linie de amploare.¹² Este exact traseul pentru care pledează scriitorul nostru cu atîta convingere, căci astfel «Transilvania ar fi traversată de la nord-vest spre sud-est, în diagonală». Memoriul este extrem de important ca document istoric prin faptul că rezumă cu minuțiozitate toate variantele de trasee care se aflau în discuție la acea dată. De nicăieri nu putem cunoaște cu atîta fidelitate acest aspect al problemei. Dar Bariț nu se limitează la teritoriul intracarpatic. Rațiunea oricăruia dintre trasee nu o vede decît dacă acesta trece munții, în România. El schițează în subsidiar chiar schema viitoarelor linii ferate din sudul Carpaților, intuind importanța liniei Ploiești — București — Giurgiu, sau a marii linii «care să străbată țara în lat», respectiv actualul traseu al liniei 100. Toate acestea nu sînt posibile decît în urma unui *fait accompli* pe care trebuia să-l constituie calea ferată transilvăneană. Prin aceste aserțiuni, memoriul de față constituie un punct de plecare și un precursor al scrierii barițiene dedicată prin excelență căilor ferate din patrie. *Memorial pentru cel dintîi drum de fier în România unită*, tipărit doi ani mai tîrziu, la Brașov, în 1862.

Ioan CHINDRIȘ
Alexandru MATEI

¹¹ Vezi Ludovic Vajda, *Prima cale ferată din Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis”, VIII, 1971, pp. 287—298.

¹² Liviu Palihovici, *Contribuții la cunoașterea istoricului construirii primelor căi ferate din Transilvania (1855—1859)*, în „Apulum”, XIX, 1981, pp. 293—299.

CALEA FERATĂ ÎN TRANSILVANIA

Die siebenbürgische Eisenbahn. Fragmente

Rețeaua de căi ferate din Monarhia Austriacă mai are încă o mare lacună, a cărei completare a devenit o necesitate urgentă, incontestabilă: este vorba de legătura cu estul, adică cu porturile Mării Negre, singura comunicație internațională care mai lipsește, în vreme ce demult există linii directe de circulație din capitala imperiului spre Sud, Nord și Vest.

Oricît de izbitor ar fi acest fapt în sine, considerînd situația politică a Austriei în Europa, el apare încă și mai important, dacă ne gîndim că o astfel de cale ferată ar străbate o întreagă țară frumoasă, capabilă să-și însușească orice cultură, minunata Transilvania, că ar deschide aici felurite izvoare de bogății naționale și ar avea ca urmare o bunăstare încă necunoscută pînă acum.

În vreme ce aproape toate celelalte provincii ale monarhiei sînt străbătute de căi ferate, Transilvania, care a contribuit pînă acum ca și celelalte la construirea diferitelor căi ferate ale statului, mai este lipsită încă de această binefacere și cu toată hărnicia și strădania locuitorilor săi, nu poate progresa așa cum ar trebui, tocmai pentru că din lipsa mijloacelor de comunicație ale secolului nostru, căile ferate, întreprinderile industriale, atît de bogate, nu pot ajunge la o dezvoltare mai deosebită.

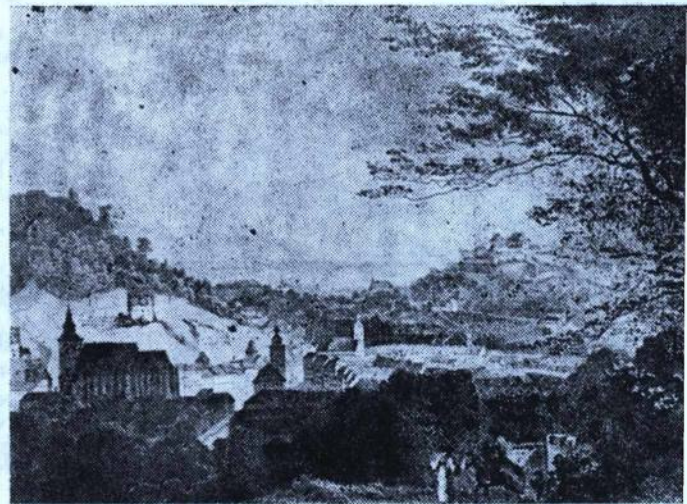
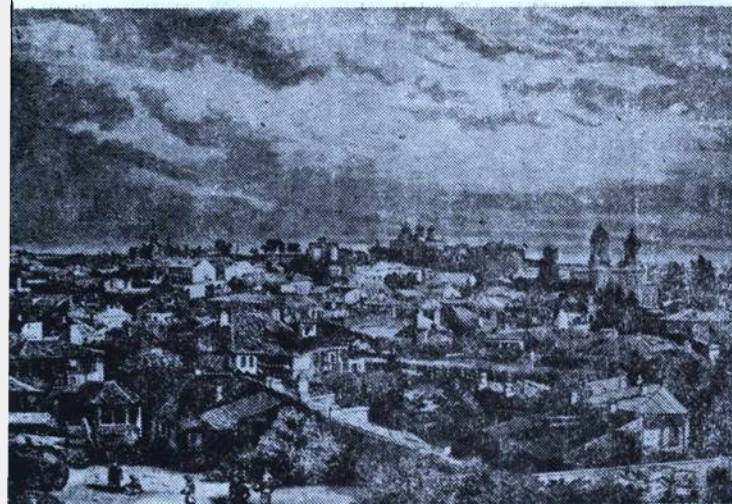
Că pentru a ridica Transilvania, pentru a deschide marile ei comori montanistice și ca acestea să fie accesibile celorlalte state; pentru ca industria, de care se leagă mari speranțe îndeosebi pe Pămîntul Săsesc, să poată fi ridicată la un nivel însemnat; cu un cuvînt, pentru ca toată această provincie atît de vitregită și atît de puțin cunoscută să fie așa cum însăși natura — care a dăruit aici cu atîta risipire — a destinat-o: adică o țară bogată, înflorind în cea mai binecuvîntată bunăstare; că pentru acestea toate nu există decît *un singur* mijloc, și anume o cale ferată care să străbată întreaga țară, despre acest lucru este conșinsă atît stăpînirea, cît și țara însăși, așa încît nu mai este nimic de adăugat, cu atît mai mult cu cît o cale ferată care ar trece prin Transilvania, după cum am spus la început, ar avea mare misiune ca prin prelungirea ei să străbată principatele dunărene și să lege porturile Mării Negre cu Apusul; o idee, a cărei importanță ne-o va dovedi, nu peste multă vreme, viitorul.

Dar pe cît de unitare sînt, în general, părerile tuturor despre necesitatea unei căi ferate în Transilvania, pe atît de diferite sînt opiniile cînd este vorba de direcția ei, atît privitor la joncțiunea cu cele existente cît și asupra punctelor de plecare. Pe cele mai importante dintre ele le vom cerceta mai îndeaproape.

Însă înainte de a o face, nu putem să nu amintim de un alt proiect al cărui scop este să facă legătura principală cu Estul, un proiect deseori discutat, care în ultimul timp pare să fi intrat într-o fază serioasă; iar dacă acesta se adevărește, am fi cu atît mai mult puși în situația de a începe construirea căii ferate în Transilvania cît mai curînd și cu toată energia, ca printr-un astfel de « fait accompli » să preîntîmpinăm acest nou proiect și astfel să devină imposibil de realizat, dacă nu vrem să vedem cum se realizează sub ochii noștri și să așteptăm ca Transilvania să fie expusă unei izolări totale și tristelor ei urmări.

Adică, este vorba de continuarea căii ferate galițiene pînă la Cernăuți, de care s-ar lega noua linie, trecînd prin Moldova, peste Iași, spre Odessa, iar de aici s-ar construi o cale ferată secundară spre București și mai departe la un port dunărean.

Dacă reușește realizarea acestei linii ferate — și se zice că sînt mari speranțe —, comerțul oriental ar lua, evident, calea aceasta, iar motivul principal pentru construirea



1. Ținta « drumul de fier » transilvănean: Bucureşti.
2. Braşov, secolul al IX-lea.

unei căi ferate prin Transilvania nu ar mai exista; ba, chiar şi în cazul cel mai bun, dacă totuşi ar ajunge să se realizeze, atunci comerţul internaţional ar trebui să se împartă, şi numai o parte a mărfurilor din Orient ar lua calea prin Bucureşti pe calea ferată din Transilvania, în vreme ce partea cea mai mare ar merge de la Odessa, prin Iaşi; în felul acesta ar fi serios prejudiciată în ce priveşte rentabilitatea ei.

Dacă totuşi construirea căii ferate transilvănene ar fi posibilă înainte de realizarea acestui proiect, de care am vorbit mai sus, atunci putem spune cu siguranţă că aceasta nu s-ar mai face niciodată, sau după mulţi ani, şi atunci întregul comerţ cu Orientul ar rămâne, neştirbit, căii ferate din Transilvania.

Acum, în ceea ce priveşte calea ferată transilvăneană, sînt în total patru puncte de cale ferată de care poate fi legată la intrare, şi anume: *Timişoara, Arad, Oradea-Mare* şi respectiv *Debreţin*, pentru a trece prin Satu Mare şi Cîmpia Someşului şi peste aceasta să ajungă, de la Nord, în Transilvania, în vreme ce ar putea iarăşi să iasă din ţara închisă între munţi prin trei pasuri, şi anume: prin pasul Turnu-Roşu, mai jos de Sibiu, prin pasul Buzău, lângă Braşov, iar spre Est prin pasul Oituz, în Moldova, la care însă s-a renunţat aproape în unanimitate, aşa încît punctele de ieşire din ţară se reduc numai la două.

Din această analiză privitoare la intrarea şi ieşirea din ţară a trenului rezultă că se pun în discuţie mai multe direcţii principale, care apoi în parte coincid, în parte se despart, formînd diferite linii proiectate, dintre care pe cele mai importante le vom cerceta mai îndeaproape.

Acestea sînt:

I. O linie ferată de la Oradea Mare prin Cluj, Teiuş, prin Cîmpia Tîrnavei Mari, prin Blaj, Mediaş, Dumbrăveni, Sighişoara, Saschiz în Cîmpia Oltului şi de aici, prin Braşov şi pasul Buzău, la graniţa românească.

II. De la Arad în Cîmpia Mureşului prin Alba-Iulia, la sud de Teiuş în Valea Tîrnavei, apoi pe calea indicată la I pînă la graniţa românească, cu o linie ferată laterală spre Sibiu, în timp ce linia I ar avea 2 linii laterale, una spre Alba-Iulia şi una spre Sibiu.

III. De la Timişoara prin Lugoj, Caransebeş, pasul Porţile de Fier, cîmpia Haţegului spre Alba-Iulia şi de aici ca mai sus, la graniţa românească.

IV. De la Arad, în valea Mureşului, pînă la Alba-Iulia, prin Sebeş, Ocna Sibiului, la Sibiu, iar de aici în valea Oltului prin Făgăraş, Perşani, Vlădeni, la Braşov, apoi de aici prin pasul Buzău la graniţă.

V. De la Arad, ca mai sus, la Sibiu și de aici prin pasul Turnu-Roșu în Țara Românească.

VI. De la Timișoara, ca pe linia III, la Alba-Iulia; de aici ca pe linia IV la Sibiu, iar de aici, ca la linia V, în Țara Românească.

VII. De la Debrețin prin Satu Mare în Valea Someșului și prin aceasta, peste Dej, la Cluj, iar de aici ca și la I, să ajungă în Țara Românească.

Desigur, se mai pot pune în discuție încă și alte combinații; au mai fost propuse în parte și unele linii laterale, ca, de pildă, cea de la Oradea-Mare prin Cluj și Tîrgu-Mureș la pasul Oituz, însă fie că s-a renunțat mai târziu la ele, fie că dezavantajele acestor linii izolate au fost atît de bătătoare la ochi, încît se poate trece peste ele și este perfect de ajuns să dăm explicații despre cele 7 linii ferate principale expuse aici.

Dacă împărțim acum aceste linii după punctele de legătură cu liniile ferate existente, atunci 3 încep la Arad, 2 la Timișoara, 1 la Oradea-Mare și 1 la Debrețin; considerînd punctele ieșirii din țară, 5 părăsesc țara la pasul Buzău, mai jos de Brașov, iar două la pasul Turnu-Roșu, Sibiu.

Vom studia mai îndeaproape în primul rînd aceste 2 linii din urmă, notate sub V și VI.

Una dintre ele pleacă din Timișoara, cealaltă din Arad spre Sibiu și amîndouă iau de aici același traseu, prin pasul Turnu-Roșu, în Țara Românească.

O scurtă privire pe hartă ne arată că aceste două linii, cu același punct de ieșire, străbat numai o foarte mică distanță prin țară, și îndată ce intră, o părăsesc din nou. Deci ce avantaje poate oferi o astfel de cale ferată țării?

Nu putem să nu redăm aici cuvintele fostului guvernator al Transilvaniei, principele de Lichtenstein, pe care le-a adresat decedatului ministru de finanțe, baronul von Bruck, în petiția sa din 6 noiembrie 1859, privitor la problema căilor ferate din Transilvania. Acestea sunt:

«După cum am avut onoarea să declar într-o convorbire cu Excelența voastră, nu recomand în mod *special* nici una din cele două linii prezentate, *dacă nu străbat întreaga țară*, deci dacă lasă la o parte Brașovul, artera comercială propriu-zisă a țării. Ar trebui deci să mă declar *categoric* împotriva unei căi ferate care, venind din Arad sau Timișoara, atîngînd Sibiul, ar duce prin pasul Turnu-Roșu în Țara Românească. Pe cînd numai o mică parte, cea mai mică, a țării ar avea un avantaj prin aceasta, partea cea mai mare, cu mult mai mare și mai importantă, ar vedea în aceasta cu drept cuvînt ruina sa. Alegerea acestei linii ar provoca în întreaga țară cea mai rea impresie, iar eu aș prefera cu mult să nu avem în țară nici o cale ferată decît pe aceasta, fiindcă în acest caz mi-ar mai rămînea speranța unei înfloriri mai tîrzii a țării, pe cînd în ultimul caz, nu».

Pînă aici cuvintele fostului guvernator, prințul Lichtenstein.

Mai e oare nevoie ca aceste cuvinte să fie comentate? Dacă ar fi vorba numai de o simplă legătură cu Țara Românească, indiferent ce țări străbate noua cale ferată, atunci am putea lua în considerare această linie; însă aici este vorba de o cale ferată ce trece prin Transilvania, care în același timp leagă porturile răsăritene cu Apusul, și în acest caz o asemenea linie ferată nu-și are locul.

Totuși, în afară de asta, trecerea prin pasul Turnu-Roșu nu prezintă dificultăți tehnice înșurmontabile, abstracție făcînd de cele întîmpinate pe linia de la Timișoara și de la Arad, pînă la Sibiu, care vor fi discutate mai tîrziu.

În sfîrșit, împotriva unui astfel de traseu al liniei se ridică probleme militare de așa natură, încît nu pot fi trecute cu vederea.

Din toate acestea rezultă deci, că liniile prezentate la V și VI nu pot fi efectuate. Toate celelalte 5 linii propuse trec prin Brașov și merg prin pasul Buzău în Țara Românească, un drum care, oricîte greutăți ar întîmpina din punct de vedere tehnic, totuși trebuie urmat, fiindcă nu există alt pas practicabil în acest lanț de munți.

[...] Cea mai bună și mai potrivită cale ferată pentru Transilvania rămîne deci o

linie (I) de la Oradea, prin Cluj, apoi prin valea Tîrnavei Mari, la Braşov, pînă la graniţa românească, o linie care a fost propusă şi de către comisarul ministrului Ghega, din nefericire prea curînd decedat, care în anul 1859, împreună cu un inginer austriac a fost trimis în Transilvania pentru a cerceta diferitele linii proiectate, în raportul său vast privitor la această chestiune, după examinarea şi cercetarea tuturor liniilor, văilor şi culmilor.

Se înţelege că un om ca Ghega, care îşi da seama ce greu cîntărea părerea lui, a cercetat problema cu toată minuţiozitatea şi conştiinciozitatea înainte de a-şi spune părerea, care tocmai de aceea are atîta pondere şi care, dacă va fi urmată, se va dovedi desigur ca cea mai justă şi mai bună.

Dacă linia de cale ferată din Transilvania s-ar construi aşa cum am arătat acum, atunci, ca urmare, şi direcţia liniilor ferate româneşti ar fi indicată. Acestea s-ar lega la graniţă, ar trece de-a lungul Buzăului, spre oraşul Buzău, Ploieşti şi Bucureşti, capitala ţării, iar de aici spre Dunăre, la Giurgiu, în vreme ce o linie secundară ar merge de la Buzău la Galaţi. De la Ruscium, în dreptul localităţii Giurgiu, există deja o legătură de cale ferată cu Varna şi în felul acesta s-ar ajunge la Marea Neagră. Liniile de cale ferată din Ţara Românească vor întîmpina greutăţi numai în porţiunea dintre punctul de legătură şi pînă spre Buzău; cealaltă porţiune, şi anume linia secundară de la Buzău la Galaţi şi cea de la Bucureşti pînă la Dunăre se află în cea mai mare parte pe şes şi, în afară de trecerea peste cîteva riuri şi ripe, nu prezintă dificultăţi însemnate.

Această linie a fost trasată de ingineri austrieci, în întregime, încă în anul 1856 pentru stăpinirea românească; proiectul respectiv se găseşte la Bucureşti. Mai remarcăm că din partea Ţării Româneşti s-a tîns întotdeauna spre o linie de cale ferată cu direcţia Est-Vest, adică o linie care să străbată ţara în lat; de aceea credem că este necesar ca înainte de realizarea unui astfel de proiect, să fie înfiinţată calea ferată din Transilvania, ca prin acest *«fait accompli»* să se indice şi direcţia pe care o va lua linia ferată română.

Din toate cele spuse reiese deci că linia de cale ferată I, cu legătură în Oradea-Mare şi punctul de ieşire la pasul Buzău, este singura dintre toate liniile proiectate care merită numele de cale ferată transilvană în adevăratul sens al cuvîntului, şi care corespunde tuturor cerinţelor tehnice, naţional-economice şi strategice; ea oferă un curent de activitate rodnică întregii ţări, care aduce peste tot proprietate; în această linie ferată ajung toate celelalte căi de comunicaţie şi în acelaşi timp ea constituie trunchiul din care se pot ramifica, la timpul său, diferite alte linii secundare, ca de pildă una ce ar duce în cîmpia Haţegului sau la Satu-Mare, spre nord. Este incontestabil — şi fostul guvernator, prinţul Lichtenstein, o confirmă — că acest traseu se bucură de cele mai multe simpatii în ţară, fiindcă mulţumeşte în aceeaşi măsură toate naţionalităţile. În cazul că s-ar începe construirea ei, desigur că unele comunităţi şi mulţi dintre proprietarii de pămînt şi-ar exprima patriotismul cedînd de bună-voie teren sau oferind braţe de muncă gratuit, contribuind astfel, după puterile lor, la o construire ieftină a liniei ferate[...]

În harta alăturată* toate aceste trasee de cale ferată sînt însemnate cu cifrele respective, cu roşu.

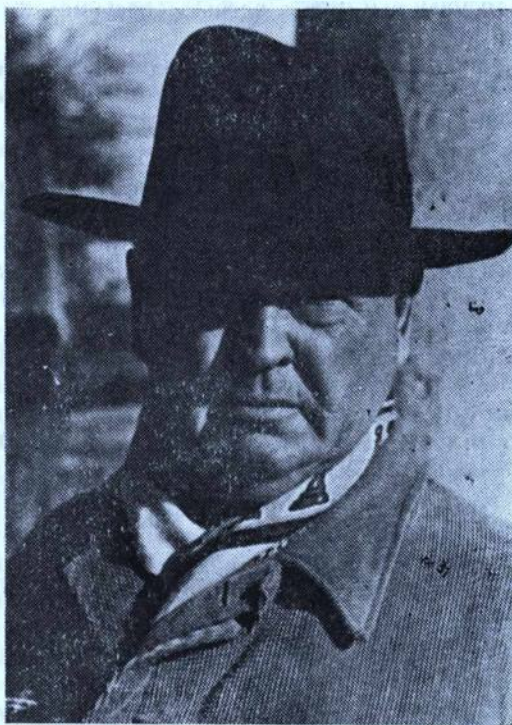
* Din motive tehnice, n-am putut reproduce această hartă.

DOSAR Mihail SADOVEANU

Din nou despre...

MARIANA
VIDRAȘCU

În jurul unui caz



PRECUM SE ȘTIE, DUPĂ CE PUBLICASE romanele Șoimii, Floare oșilită, alte numeroase nuvele și povestiri, prodigiousul prozator al epocii, valorosul colaborator al lui G. Ibrăileanu, care era, atunci, tinărul Mihail Sadoveanu, semnează (în nr. 8/1 octombrie 1906 al revistei „Viața Românească”) un prim fragment dintr-un nou roman: Mariana Vidrașcu.

Faptul a făcut senzație, declanșind un proces comparabil cu cel avut de scriitor cu un an înainte, în legătură cu acuzele din cunoscutul «tablou sinoptic» al lui H. Sanilevici¹ — dacă nu ca intensitate de moment, măcar ca durată. (E adevărat, n-a fost un «proces public», cu martori mai mult sau mai puțin cunoscuți, — ca în «casul Sanilevici», cum l-a numit Ilarie Chendi —, ci, mai mult, un «proces între prieteni», cu martori cunoscuți și autori-tari (G. Ibrăileanu), cu relativa împăcare a «părților», cu însă, un ecou nebănuit în timp (și în «perioada» anului 1906, și după aceea, și, iată, și acum...).

Despre ce este vorba?

Ex abrupto, — despre un «rapt»! Parvenindu-i un jurnal al Constanței Marino-Moscu, tinărul scriitor și l-a însușit, pentru o vreme, și l-a folosit într-o narațiune proprie!

Dar, cînd «împricinatul» se numește Mihail Sadoveanu, lucrurile se complică...

Este, adică, Sadoveanu, un plagiator? Evident, nu! Analiza textelor poate demonstra că, pe lângă traducerea din franceză, tinărul prozator a recreat totul și a construit o narațiune

din niște pagini de jurnal, a dat alte nume perso-najelor (nume, oricum, mai expresive! — chiar titlul „cărții”, Mariana Vidrașcu, rămîne citabil, măcar prin sugestia de «domnișoară de pen-sion» — Mariana — și de trimitere la o origine moldovenească; o fi o idee și de Vidra lui Hasdeu, asociată cu sufixul unui nume de boier sau domnitor moldovean: Dumi-Trașcu?!?)

Și, dacă, bunul, generosul și atît de aplicatul critic literar care a fost, estetic vorbind, Per-pessicius, a găsit de cuviință să publice conti-nuarea textului sadoveanian — din chiar primul număr al revistei, Manuscriptum — e un semn că reputatul filolog a înțeles marea valoare artis-tică a unor cărți precum Divanul persian (și ca, după unii cercetători actuali, ar fi o compila-ție), Soarele în baltă sau Cuibul invaziilor. Cum se știe, cărțile din cărți se fac și, desigur, Sadoveanu nu rămîne o excepție în această privință. (Mai cu seamă, după 1925, cînd scrii-torul și-a dat seama că «amintirile» s-au cam epuizat și că, oricum, o mare literatură nu se poate face numai din «amintiri», că imaginația

¹ Cf. Mihail Sadoveanu — *Opere*, 1, Editura „Minerva”, București, 1981, pp. 511—534.

—C. MARINO-MOSCU



Constanța Marino-Moscu la biroul său de lucru.

rămîne, totuși, apanajul artistului autentic și că o creație veritabilă, oricît de realistă, trebuie să pornească de la un scenariu al fantaziei creatoare.)

Problema era, și este, cum, dealtfel, a și fost în cazul operelor sadoveniene de maturitate (pe care nu le-a mai contestat nimeni, nu din frică sau din jenă, ci, pur și simplu, dintr-o tonică înțelegere a legilor scrisului acestui mare creator de «repetiție în variante», cum îl numea G. Călinescu), așadar, problema era aceea de a-și fi divulgat, deschis, «preocupîntul». Altfel, nimeni nu putea — și nu avea de ce! — să-i conteste talentul și realizarea. Cîne ar încerca, de pildă, să răstoarne și să răstălmăcească, pe ideea paternității, cele două volume *Din viețile sfinților*, scrise în colaborare cu D.D. Pătrășcanu — 1926) sau *Povestiri din Halima* (1930)? De la *Esopia* (1906) pînă la *Fantazii răsăritene* (1946), deci timp de peste 40 de ani, Mihail Sadoveanu a tot pelucrat cărți arhitectonice: le-a repovestit pentru o pătrundere cît mai largă în rîndurile poporului. Trecute

prin «strungul» său de «mare scriitor», — cum observa Perpessicius —, unele din acestea au devenit veritabile capodopere ale scrisului sadovenian. Pe această idee s-a călăuzit, probabil, Perpessicius cînd a hotărît continuarea romanului Mariana Vidrașcu în revista, nou înființată, pe care o conducea.²

Ce-i drept, la data respectivă, Perpessicius și Corin Grosu «nu cunoșteau» cum — înșiși afirmă — «nici un fapt documentar, precis, care să arate sau cel puțin să sugereze ce s-a petrecut în realitate». ³ Și, în final, notau: «Viitorul va lămuri definitiv și acest mister...» ⁴

În *Recursul*... său ⁵, beneficiind de un spor documentar («scrisorile lui Ibrăileanu și chiar — la distanță de cîțiva ani — ale lui Mihail Sadoveanu» — cum însuși serie), Al. Oprea re-deschide discuția despre paternitatea sadoveniană asupra romanului Mariana Vidrașcu, susținînd-o cu noi argumente — e drept, mai mult de psihologia creației, pe urmele, evident, tot ale lui Perpessicius, și de starea socială a momentului. Recunoștea, însă, și el, că «un cuvînt definitiv va putea fi rostit numai după ce se va descoperi textul acelor memorii (ale Constanței Marino-Moscu — n.n.) și se vor face operațiile de confruntare corespunzătoare, pentru că faptele trebuie să fie prezentate așa cum s-au petrecut, sub semnul implacabil al adevărului istoric». ⁶

Prin grija pasionatelor prof. Elisabeta Popescu, s-au descoperit acele memorii ale Constanței Marino-Moscu și copiile lor xeroxate se află acum în redacția revistei noastre.

Fără intenția de a spune un cuvînt definitiv în această veche problemă, ci numai pentru a îmbogăți «dosarul» și cunoașterea chestiunii, publicăm, deocamdată, cîteva fragmente din «jurnalul» scriitoarei Constanța Marino-Moscu, referitoare la relațiile sale cu Isabela ⁷ și cu Mihail Sadoveanu în anul 1906, imediat înainte și după apariția primului fragment al romanului Mariana Vidrașcu în „Viața Românească”. Se va vedea de aici că ceea ce relatase Mihail Sevastos ⁸ nu era decît povestirea sumară, dar

² În „*Manuscriptum*”, nr. 1, 1970, pp. 32—61 (cu un cuvînt înainte semnat de Perpessicius și Corin Grosu, pp. 17—31), apoi în „*Manuscriptum*”, nr. 1(2)/1971, pp. 12—34 și în nr. 2(3)/1971, pp. 78—109.

³ Cf. „*Manuscriptum*”, nr. 1/1970, p. 26.

⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁵ „*Manuscriptum*”, nr. 4(41)/1980, pp. 18—23.

⁶ *Ar. cit.*, p. 23.

⁷ Isabela Sadoveanu-Evan, cunoscutul critic de la începutul secolului, cumnata scriitorului.

⁸ *Amintiri de la „Viața Românească”*, ESPLA, București, 1966, pp. 197—198.

adevărată, a unui an de mare zbucium sufletesc — și pentru Constanța Marino-Moscu, dar și pentru familia Sadoveanu.

În loc să se simplifice, lucrurile se complică și mai mult decât cum erau pe vremea intervențiilor lui Perpessicius și Corin Grosu, sau chiar pe vremea lui Al. Oprea.

Suspiciunea delicatului Perpessicius, că «surprinde» și «stirnește nedumerirea, înlocuirea ulterioară» a unor nume și mai ales acea «răzăluire» (cuvânt pe care criticul l-a găsit într-o scrisoare a lui Sadoveanu către Ibrăileanu din 1 iulie 1906), așadar, suspiciunea discretă a lui Perpessicius capătă acum alte dimensiuni — mai mari.

Încep să apară unele certitudini. Dar, cum spuneam mai sus, un cuvânt ultim nu putem afirma deocamdată.

Până la o viitoare analiză și confruntare a textelor — cu plesele pe masă, cum se zice, (care, probabil, va avea loc în această revistă) — avansăm doar o idee preliminară: Sadoveanu a folosit «jurnalul» Constanței Marino-Moscu, dar gestul său — discutabil mai degrabă pe linia eticii scriitoricești decât pe cea a valorii operei — nu se încadrează în ceea ce, juridic, se numește plagiat. Mariana Vidrașcu rămâne o operă a sa, cu tot tributul plătit tinereții, romantismului juvenil și — de ce nu? — climatului literar de la începutul secolului.

Faptul că marele prozator a păstrat manuscrisul acestei scrieri timpurii (aflat acum, alături de celelalte, în arhiva M.L.R. — nr. 13513), chiar în anii de maturitate și senectute, fără însă a mai publica din el decât un mic fragment¹, indică nu numai o dragoste filială puternică, dar și o înțelegere superioară a unui «păcat al tinereții».

Fideli «adevărului istoric», redeschidem, așadar, discuția și propunem ca, pentru început, să vorbescă «documentele»!

... deinde philosophari ...

Fănuș BĂILEȘTEANU

¹ În „Luceafărul”, III, 22/15 noiembrie 1960, p. 7.

«Timpul¹ va lumina singur

I. Argument

Fire sinceră și dreaptă, nefericită de la naștere și în tot timpul vieții, înzestrată cu o deosebită sensibilitate, dar și cu o puternică personalitate, calitate neacceptată în familie și în societate pe vremea în care emanciparea femeii abia începuse a se pune public, oficial, prin presă (Sofia Nădejde, în „Contemporanul”), prin organizarea unor cercuri, societăți feminine și feministe,² Constanța Marino-Moscu a avut încredere în timp, dar se pare că și acest sperat judecător s-a lăsat mult așteptat.

Cînd, în toamna anului 1969, ca studentă la Facultatea de filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cursuri fără frecvență, am propus spre aprobare subiectul *Constanța Marino-Moscu — schiță monografică*, aduceam mai mult argumente sentimentale, de îmbinare a filomoldovenismului meu cu patriotismul local buzoian, scriitoarea locuind vreme de peste douăzeci de ani (cu intermitențe) în Buzău, urmîndu-și soțul, Gheorghe (Gogu) Moscu, magistrat.

Cunoșteam atunci numai volumele publicate, aflate în colecția bibliotecii Liceului „B. P. Hasdeu” — Buzău, unde lucram ca bibliotecară — și ceea ce se scrisese despre scriitoare în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (ediția I) de G. Călinescu, precum și cronicile literare ale lui C.A. și Ilarie Chendi.³

Argumentam propunerea subiectului prin faptul că trebuie să se valorifice moștenirea literară a unui nume lansat de revista ieșeană „Viața

¹ Scrisoarea Constanței Marino-Moscu către Ibrăileanu, în vol. *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2, ediția îngrijită de M. Bordelanu, Viorica Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Al. Teodorescu. Prefață de N. I. Popa, București, Editura „Minerva” 1971, p. 232.

² Amintim numai cîteva dintre articolele lui Ibrăileanu: *Femeia în literatura română; Literatura și emanciparea femeii; Femeile și literatura*, publicate în „Însemnări literare” și în „Viața Românească”.

³ A[lexandrescu] C., *Ada Lazu*. În: „Viața Românească”, 1911, nr. 7, pp. 137—138.

Chendi, Ilarie, *Constanța Marino-Moscu*, în: *Schițe de critică literară*, București, „Cultura națională”, nr. 124, pp. 175—177.

multe lucruri»

Doctor n'ar fi găsit nimic de răzget (afară de mediocritatea
dintr-o urină sau sfârșitul ei după două săptămâni de schimb
alături de mult în sine încă nu asigură că nu se
va abate uier. Căto de la a-i prescripșu cu - în
primuam scrisori de la a-i mei - testind la ce
de atrebur. Tăcerea stabilă - a lui Gogu - scriind.
A că fu - care și i-i întrebam - și. Am compunem
că roșie cu Gogu - că acesta rămânem fratrit
nu se abate de la. Am dispartimem - în ce mai
humi. Timpul - sa nu conștia că nu fac nimic
- arătându-mi care ar fi real - disorientarea
lui Gogu de care at. arca a. Tu e. Uși de
zaferit - Gogu, în scrisorile lui - mi făcea
compta - un buget după care trebuia să
trăiesc și, contrar celor ce - mi venea să. Gogu
parea a se fi învârtat ca o idee - mai mult
- punea să înțelege ce trăiește tot timpul un
intelectual - și mi se g. de ce nu-i roșie
nimic la plecare - Răspunsul meu era cel
de înțeles de mine - Viețile noastre - Opus - rola
de afum - - Isidor am primit o scrisoare
nu miga - i. Dan m. se scrie un roman după
materialul (me) care l. continua - cau

Românească" - poate cea mai receptivă publicație a timpului în privința sufletului femeii.

Aflând de la buzoieni că, în București, se mai află în viață copii ai scriitoarei,⁴ am căutat să-i cunosc pentru a-mi lărgi documentarea, așa încât, în final, însuși conducătorul științific al lucrării (prof. dr. docent C. Ciopraga) a redactat cu entuziasm un referat asupra lucrării, apreciind că se baza, în cea mai mare parte, pe inedite.

Am cîștigat bunăvoința regretatului director al B.C.U. „M. Eminescu” din Iași, Gr. Bordeianu,

⁴ Erau în viață în oct. 1969: fiul cel mai mare, Gh. Moscu (Titi), pianist-concertist; fiica Adina Paula (Nuța) Moscu Melinte, pictoriță.

Pentru soții Xenia și Titi Moscu am devenit nepoată adoptivă, cum m-au numit în scrisori și în dedicațiile ce mi le-au scris pe fotografiile și cărțile dăruite.

și m-am documentat în arhiva de manuscrise, corespondență, folosind în lucrarea mea de diplomă documente inedite la acea vreme,⁵ din care profesorul Ciopraga a citat, într-un articol din „Cronica” (27 iulie 1970), precum și în prefața la Opere, I de M. Sadoveanu, p. VI.

În lucrarea mea de diplomă făceam mai multe propuneri de valorificare a moștenirii inedite a Constanței Marino-Moscu, încît n-am înțeles și nu înțeleg de ce nu s-a luat o atitudine mai fermă în precizarea unui moment din istoria literaturii române, anume acela privind romanul Mariana Vidrașcu și, prin consecințele acestui «caz», a unui moment din dezvoltarea literaturii feminine, reprezentat de Constanța Marino-Moscu, apreciată de G. Călinescu, dovadă spațiul mai larg ce i-l acordă în ediția a 2-a a monumentalei sale Istorii [a] literaturii române..., scriitoare apreciată și de alți confrăți contemporani (Paul Zarifopol, Eugen Lovinescu, H. Sanielevici, dr. Y. Grec, N. Iorga).

Existau argumente chiar numai din corespondență, din volumele publicate de C.M.-Moscu în care apar personaje din... Mariana Vidrașcu, ca mama Eți, Băninica etc. și, așa cum precizează Sevastos,⁶ se puteau compara textele Mariana Vidrașcu și Amintirile Caterinei State.

După publicarea articolului din „Manuscriptum”, nr. 1/1970, despre Mariana Vidrașcu, fiul scriitoarei, Gh. Titi Moscu, i-a telefonat (zicea chiar că-i și scrie!) academicianului Perpessiciu, rugîndu-l să întrerupă publicarea în continuare a manuscrisului, intervenind chiar și la membrii familiei lui Sadoveanu pentru a cere și ei respectarea adevărului, dar intervenția nu și-a atins țelul și în numerele 1, 2 din 1971, a apărut continuarea.

După moartea lui Gh. Titi Moscu, am sfătuit-o pe Xenia Moscu să ofere documente Muzeului Literaturii Române, pentru a fi la îndemîna cercetătorilor, spre a face lumină și dreptate și pentru a se valorifica numele scriitoarei în peisajul literaturii române.

Scrisorile lui Sadoveanu și Ibrăileanu către C. Marino-Moscu le-a folosit trunchiat Al. Oprea în articolul citat mai sus, neindicînd nici cota, nici sursa și făcînd să reiasă că scriitoarea a fost «o persoană destul de dificilă și explozivă»

⁵ Corespondența s-a publicat în cele patru volume: Scrisori către Ibrăileanu (Editura „Minerva”).

⁶ Amintiri despre Sadoveanu. Antologie de Ion Popescu-Sireteanu. Iași, Editura „Junimea”, 1973, p. 186.

cineva o numea „zurbagie“, păreri susținute de semnatar și într-o emisiune radio în 1980 cu prilejul centenarului Sadoveanu.

După moartea lui Gh. Titi Moscu (1971), Xenia Moscu a găsit 9 caiete de format obișnuit, neliniate, cu număr diferit de pagini, scrise de Constanța Marino-Moscu. Ele n-au fost scrise cu pretenția de a le publica, de a face literatură. Sînt însemnări, uneori zilnice, altele cu mari întreruperi, conținînd: zbuciumul ei sufletesc din copilărie pînă în anul 1913, atmosfera culturală a localităților prin care a trecut urmîndu-și soțul (Birlad — unde a cunoscut-o pe Josephina Sturza, realizîndu-i un adevărat portret, Buzău, Turnu Măgurele, Alexandria, Călărași, Ploiești, București), preocuparea ei de organizare a concertelor lui Sliwinski la noi în țară, prietenii, mai ales cu Hortensia Papadat-Bengescu, și cu Isabela Sadoveanu, șezătorile Societății Scriitorilor Români, concepții despre artă, pedagogie etc. Paginile cele mai multe se referă la lupta cu destinul ei într-o căsnicie despre care aflăm și din scrisorile Hortensiei Papadat-Bengescu adresate lui Ibrăileanu, precum și din scrisorile Constanței Marino-Moscu către Elena Carp și Maria Stere, publicate de ieșeni. Dacă toți cercetătorii care au publicat despre *Mariana Vidrașcu* au fost impresionați de destinul acestei fetițe devenite adolescentă, lăudînd talentul lui Sadoveanu în înțelegerea psihologiei Mariei, ei bine, Mariana a fost în totul Constanța Marino, care și-a analizat sufletul în caiete de însemnări. Dealtfel, la sfîrșitul primei scrisori adresate lui Ibrăileanu expeditoarea semnează: «Constanța G. Moscu, *Mariana Vidrașcu*».

În această scrisoare, Constanța Marino-Moscu spunea că este vorba de un «manuscris care conține amintirile din copilărie pînă acum fără a fi ceea ce se zice un *jurnal*; era altceva, absolut intim, în care îmi notam și îmi exprimam în scris impresiile de altădată — de acum — redam atît cît pot — anumite stări sufletești; c-un cuvînt era acel volum de lucru cu *totul al meu*, destinat, de nu-mi stetea în apropiere, să stea veșnic în întuneric?».

Primul caiet este scris în limba franceză și este cel mai uzat pentru că a circulat: Constanța Marino-Moscu — Isabela Sadoveanu — Mihail Sadoveanu — Ibrăileanu — Constanța Marino-Moscu (București — Fălticeni — Iași — București)

din primăvara lui 1906 pînă către sfîrșitul anului. Autoarea scrie însemnări autobiografice de la naștere (1875) pînă la prima vizită la Mavrodin — Alexandria, în familia soțului ei, după căsătoria ce a avut loc la 8 noiembrie 1894.

Pe o filă a acestui caiet este o corectură «cu scrisul de purice» al lui Sadoveanu: deasupra cuvîntului «sentir», a scris «souffrir», iar jos, pe aceeași pagină, Gh. Titi Moscu a scris, de mult, «corrigé p. M-eur S!».

În caietul cu însemnări din anul 1906, Constanța Marino-Moscu povestește amănunțit cum s-au petrecut lucrurile de-a ajuns în mîna lui Sadoveanu caietul ei în limba franceză și cum a reușit să intervină pentru întreruperea publicării continuării romanului *Mariana Vidrașcu* în „*Viața Românească*“. Relatările din acest caiet corespund cu cele din scrisorile către Ibrăileanu și cu informațiile primite de Sevastos de la urmașii scriitoarei.

Confesîndu-se Isabellei despre nemulțumirea vieții ei în căsnicie alături de un soț bun ca om pentru cei din jur, dar nereceptiv față de preocupările spirituale, intelectuale ale scriitoarei, pentru că prietena mai mare pe care o cunoscuse încă de la pension, în Iași⁸, nu înțelegea dezastrul ei sufletesc, îi argumentă că n-ar putea s-o convingă altfel decît citindu-i dintr-un caiet. «Am un caiet, Izi, acolo e toată analiza sufletului meu. Nu l-am scris ca să-l arăt — cînd preaplinul trecea, se răspîndea pe hîrtie[;] eram sigură în acel moment că nimenea afară de mine nu-l va citi». Contînd pe discreția și pe prietenia Isabellei, Constanța Marino-Moscu merge cu caietele să-i citească Isabellei. Aceasta mai ascultase unele încercări ale Constanței, citite, în întîlnirile lor devenite salon de artă, cu muzică la pian, literatură și o îndemnare să publice, dar tînăra pascăneancă hrănea doar «coșul și sobele», deși Vlahuță o încurajase să scrie versuri.⁹ Adresîndu-se lui Ibrăileanu, Constanța Marino-Moscu se explica: «*Tot ce scrisesem în acel volum făcea, cel*

⁸ Primul caiet a început să fie scris în august 1893, cu titlul *À travers la vie*. Cînd se va publica acest prim caiet, se va vedea marea sinceritate în sentimentele și admirația și prețuirea ale Constanței Marino-Moscu față de Isabela, despre care scrie atît de elogios, amintindu-și cum s-au cunoscut. Nu știa că se vor întîlni în București peste doisprezece ani (1905) și va avea de suferit, din cauza ei, în 1906 și pentru toată viața.

⁹ Vezi scrisoarea către Ibrăileanu din 2/15 martie 1908, publicată în *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. 2, p. 192.

⁷ Sublinierile aparțin autoarei, Constanța Marino-Moscu.

publică - S. Ursușu ca victor al cursului
ca lucrarea lui nu putea atinge universalității
unănuis - se citit cel care nu era un copil
al imaginației lui ci ca stare simț de ora
după - sunt echinoclii de scrieri sau de

mult, să fie citit de cea mai intimă prietenă, dar... ce mai puteam face??»¹⁰. Descori, în scrisorile către Ibrăileanu¹¹ și către fiii ei, Constanța Marino-Moscu insistă asupra ideii că nu a scris niciodată cu gândul de a publica: «Nu scriu pentru a-mi vedea numele imprimat în sumar, alături de „nume“, nu scriu cu gândul unui profit (aș fi putut-o face cu mult în urmă când aceasta mi-ar fi dat poate o altă direcție vieții). Scriu întotdeauna sub o impresie bună ce stârnește, trezește, ca să zic așa, sentimente cu totul străine de ea.

Eu scriu tot așa cum mă așez la pian ca să cînt o pagină ce mi-e dragă, pentru că, să presupunem, poșta de dimineață mi-a adus o veste bună». ¹² Să reținem că asemenea rinduri sînt dintr-o scrisoare din 1920, după ce autoarea debutase publicistic. Din scrisorile Constanței Marino-Moscu către Ibrăileanu, cum și din caietul din care publicăm în acest număr, rezultă că a fost, inițial, un schimb epistolar între cele două prietene și Sadoveanu pe tema «abuzului» Isabelei și al lui Mihai de a-și însuși caietul de însemnări în limba franceză și publicării unor traduceri «virstate» cu titlul *Mariana Vidrașcu*, sub semnătura lui Mihail Sadoveanu.

Deoarece informațiile lui Sevastos erau puse sub semnul îndoielii, pentru că se bazau pe știri de la familia scriitoarei (ce i-o fi împiedicat pe cei ce s-au socotit mai drepți

judecători decît Ibrăileanu să meargă la familie pentru a se convinge?), deoarece s-au ignorat și alte surse publicate pînă-n 1980, cînd a apărut articolul lui Al. Oprea, deoarece acesta spunea că «un cuvînt definitiv va putea fi rostit numai după ce se va descoperi textul acelor memorii și se vor face operațiile de confruntare corespunzătoare», revenim acum cu argumente ignorate în urmă cu 15-20 de ani.

II. Cerere de revizuire a dosarului

În prefața semnată la ediția de *Opere*, începută în 1954, sub îngrijirea sa, Mihail Sadoveanu menționa: «Cu prilejul tipăririi operelor mele complete, mi-am citit din nou povestirile scrise acum mai bine de jumătate de secol [...]. Cu cît m-am întors în trecut, am fost impresionat de umbrele prietene ale persoanelor mele. Le-am ascultat din durerile fără alinare, nădejile fără izbăvire, mințile înăbușite». ¹³

Oricît se insistă pe ideea că Sadoveanu a mărturisit «în 1955» și altă dată «că are manuscrisul complet al romanului *Mariana Vidrașcu*, pe care, după ce-l va pune la punct — îl va publica, ¹⁴ prozatorul nu și-a realizat editorial proiectul și faptul a mirat și miră pe toți cei care s-au arătat interesați în a-i atribui meritul de a fi scris, original, lucrarea respectivă. Probabil că totuși Sadoveanu a

¹⁰ *Idem*, p. 189. Subl. autorului.

¹¹ Publicate integral de leșeni, dar cu unele erori în notele explicative, precum și în transcrierea lor: ex. în scris. nr. 6 din 1910, p. 199 nu este vorba de o tovărășie cu Sadoveanu, ci de titlul romanului *Tovărășie*, rămas inedit, aflat acum în colecția Bibliotecii Județene Buzău; la pp. 202, 203, de asemenea, nu se înțelege că e vorba de romanul *Tovărășie*, apreciat de N. D. Cocea.

¹² *Ibidem*, p. 222.

¹³ Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. I, București, ESPLA, 1954, pp. 5-6.

¹⁴ *Amintiri despre Sadoveanu*. Antologie de Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Editura „Junimea“, 1973, p. 186, și Al. Oprea, *Recurs la procesul unui roman în tinerețe*. În „*Manuscriptum*“, nr. 4 (41), XI (1980), p. 23.

ținut seama de faptul că încă erau în viață copiii scriitoarei și alte persoane care cunoșteau adevărul.

Constanța Marino-Moscu a știut să depășească momentul din 1906; relațiile dintre ei n-au «rămas definitiv rele»¹⁵, cum spune Perpessicius.

Sadoveanu a mers și după 1906 în București și în Buzău, la familia scriitoarei. El a găsit în ea o susținătoare a șezătorilor literare pe care le organiza prin țară Societatea Scriitorilor Români, pregătind în cele mai mici detalii reușitele întâlniri ale grupului (Emil Ghrleanu, Caton Theodorian, Corneliu Moldovanu, Mihail Sadoveanu, Nigrim și alții) cu cititorii buzoieni, lucru menționat în presa locală și în documente inedite. De asemenea, copiii celor doi «împričinați», au păstrat legături bune pe parcursul vieții, se întâlneau în București și în Moldova etc.

Constanța Marino-Moscu nu i-a purtat pică nici Isabellei Sadoveanu; aceasta a publicat, mai târziu, un articol¹⁶ despre scriitoare și un altul despre «cei trei Gracchi ai artelor românești» — cum îi numește pe talentații fii ai prozatoarei.¹⁷

Dealtfel, ele se întâlneau mereu la sanatoriul unde era internat Ibrăileanu, vizitându-l până în ultimele zile ale vieții.¹⁸

După moartea scriitoarei, G. Călinescu a trimis pe Boris Cazacu la familia acesteia cu rugămintea de a-i oferi arhiva pentru cercetare în vederea unei monografii.¹⁹ (Să nu uităm că G. Călinescu a trăit la Iași în preajma lui Ibrăileanu și, probabil, știa situația acesteia nedreptățite scriitoare.) Dealtfel, Titu Moscu spunea că G. Călinescu a revenit, a doua oară, cu propunerea — mai veche — prin Al. Piru: Ce-ar fi însemnat azi, pentru noi, o monografie a lui Călinescu despre Constanța Marino-Moscu este lesne de înțeles.

Cît era încă în viață scriitoarea, profesorul universitar ieșean Octav Botez a recomandat

¹⁵ Perpessicius și Corin Grosu, *Preliminarii*, în „*Manuscriptum*“, nr. 1, 1970, p. 28.

¹⁶ Sadoveanu, Isabela, *Constanța Marino-Moscu*, în „*Adevărul literar și artistic*“, nr. 392, 1930, p. 4.

¹⁷ E de mirare că până acum n-a stîrnit nimănui curiozitatea și interesul cercetării acest caz mai rar: mama — fină pianistă și scriitoare, Gheorghe (Titu) Moscu, talentat în pictură și muzică, Alexandru (Sandu) și Adina-Paula (Nuța), pictori consacrați. Ar merita o monografie a întregii familii, cum susține și cercetătorul Traian Ionescu-Nișcov.

¹⁸ *Amintiri despre Ibrăileanu*.

¹⁹ Mărturie verbală oferită de Titu Moscu, în octombrie 1969.

studentei Silvia Baltă, lucrarea de seminar *Viața și opera Constanței Marino-Moscu*.

Cum proiectul nostru de revizuire a dosarului *Marianei Vidrașcu* este mai larg, începem cu publicarea din caietul nr. 3 în care Constanța Marino-Moscu consemnează cum a ajuns «caietul» în mîna lui Sadoveanu și cum s-a luptat pentru întreruperea publicării romanului sub semnătura lui, după cum vom publica manuscrisul caietului nr. 1, în limba franceză, «tradus la Fălticeni», pentru a trimite la „*Viața Românească*“ romanul acelei fete, Mariana, caiet pe baza căruia Ibrăileanu, după confruntare, a sîstat continuarea povestirii lui Sadoveanu, fără explicații pentru cititori.

Publicînd, după moartea lui Ibrăileanu un articol evocator,²⁰ deci cînd Sadoveanu și alți colaboratori ai „*Vieții Românești*“ se aflau în viață, Constanța Marino-Moscu scria: «Întîmplarea i-a pus în mîna una din încercările mele literare, — mai mult revărsarea unui suflet, prea plin, destinată de mine tăcerii, întunerii și fundului unui sertar.

De atunci, Ibrăileanu, în scurtele și ades reprezentative sale scrisori,²¹ mi-a fost, în literatură, profesor și naș. Îmi amintesc că, după publicarea nulei *Natalița*²² — debutul meu în literatură — primii cîteva rînduri elogiase, odată cu o convocare, insistentă, la agapa colaboratorilor revistei „*Viața Românească*“. Singură amintirea primei noastre întâlniri mă opri.²³

Mai târziu, trecînd prin Iași, mă dusei să văd pe Lența, soția lui Ibrăileanu, colega și prietena mea din școală.²⁴ [...]

²⁰ Marino-Moscu, Constanța. *Vechi amintiri*. În: „*Viața Românească*“, nr. 4—5, 1937, pp. 61—65, reluat în vol. II, *Amintiri despre Ibrăileanu*, pp. 110—115.

²¹ Prin donația Xeniei Moscu, se află în colecția MLR, din anul 1973.

²² S-a publicat în „*Viața Românească*“, nr. 9, 1908, pp. 323—351.

²³ Întîlnirea legată de neplăcerile cu... *Mariana Vidrașcu*. Dar Constanța Marino-Moscu a fost tot timpul cu sufletul alături de această revistă, deși mai receptivă față de creația ei au fost cei de la „*Adevărul literar și artistic*“, „*Sburătorul*“. A suferit multe neplăceri cu Editura „*Viața Românească*“ din cauza lui D. D. Pătrășcanu. Modestă și sîcilită de lipsa de obiectivitate, nu și-a trimis niciodată fotografia pentru tabloul colaboratorilor „*Vieții Românești*“, deși i se cerea repetat și de Ibrăileanu și de către D. D. Pătrășcanu.

²⁴ Este evocată în caietul 1 în limba franceză, sincer, fără a ști că, după 1906, va avea ca «arbitru» pe soțul ei, Ibrăileanu, în cazul „*Mariana Vidrașcu*“.

„— Cred că ai primit, mata, scrisoarea în care-ți spuneam că nuvela *Natalița* mi-a plăcut mult și, tot așa, ceea ce am citit mai înainte, dintr-un caiet. Te sfătuiesc, madam Moscu, să-l traduci și să mi-l trimiți.

— Nu, Domnule Ibrăileanu, aceea-i discreția unui suflet înmormântat“ — răspuns ce l-a îndușat și descumpănit pe critic.²⁵

Oricum, aproape din toate cele 58 de scrisori ale Constanței Marino-Moscu către Ibrăileanu — din noiembrie 1906, până în februarie 1928 —, se desprinde revenirea asupra cazului *Mariana Vidrașcu*. Din întreaga această corespondență reiese dorința lui Ibrăileanu ca scriitoarea să accepte colaborarea cu Sadoveanu pentru a da amândoi «epopeea Pașcanilor», propunând ca ea să fie cu alegerea subiectelor, firul epic, iar el — cu stilul și forma. Din atitudinea ei, din răspunsurile date de Ibrăileanu se desprind concepțiile sale despre artă și convingerea că nu se poate ajunge la o colaborare cu Sadoveanu în spiritul dorit de ea. Se înțelege clar un lucru, și anume faptul că, oricât de mult ținea Ibrăileanu la revista sa și la Sadoveanu, oricât de reținut era în corespondența cu Paul Zarifopol față de laudele ce acesta aducea stilului «viril» al scrisului Constanței Marino-Moscu, totuși, după ce s-a convins că ea nu acceptă publicarea în continuare prin colaborarea cu Sadoveanu (propusă și de critic și de prozator), îi solicită mereu să publice caietul tradus. Acest lucru reiese atât din scrisorile lui Ibrăileanu, cât și din caietele manuscrise ale Constanței Marino-Moscu.

N-a făcut acest lucru, dar a dorit ca el să se realizeze mai tirziu, după moartea ei, spunând, deseori, că însăși toată viața ei poate constitui subiectul unui roman:²⁶

«De voi muri (parcă-i dintr-un roman foileton!) lăsați-l pe Sadoveanu să publice; după mine, în toate înțelesurile vorbei are dreptul: ne-am încălzit la același soare, am băut apă de la cișmeaua cu soldatul și poate mai e pe undeva, prin colțul sufletului, colb de pe drumul satului și parfum de toporaș din grădina de la curte. Încolo, mai tirziu, de voi mai exista, i-aș putea face un serviciu, acela la a-i pune lucrarea în *ton* [s.a.]. Așa cum se arăta, era în perfectă disonanță și stilistică și de fond. N-ați voit să credeți atunci, dar sper că v-ați convins că asta era una din

²⁵ Este vorba de caietul în limba franceză, folosit de Sadoveanu în *Mariana Vidrașcu*.

²⁶ Vezi scrisoarea nr. 17 către Ibrăileanu, din 11 martie 1914, în *op. cit.*, pp. 209—210.

cauzele îngrijirii mele (atât de puțin artistice și totuși... în folosul artei!).

Dacă nu ajung „ceasul acela“, cum ar zice Mihai, atunci de dragostea artei și în amintirea unei pseudocolaboratoare a „*Vieții Românești*“ faceți din acel manuscris (înalt de 1/4 m cub!) un *autodafé*, în cele două sobe. La acea cremațiune a unui suflet simplu vor asista toți complicații și paradoxalii de pe pereții din odaia dvs. [*indescifrabil*].

Acest sfârșit va fi și o nouă dovadă de o prietenie din Moldova de demult.

În scrisoarea nr. 14 din (26 mai 1918), către Ibrăileanu, prozatoarea se arată dispusă să-i citească cele 9—10 volume, convinsă că «un om, ca dv., ar putea și înțelege și simți ce-am scris eu acolo...».

«Noi înșine sîntem cărți, da cine știe, cine poate, cine înțelege și cine vrea să ne citească?! Mi-ar fi drag odată, de s-ar putea, să stăm la umbră, noi trei [Ibrăileanu, Elena, soția lui, Constanța Marino-Moscu — *n.n.*], și eu să mă citesc. Nu-i un colț din sufletul meu care să nu fie zugrăvit. Cînd răsfoiesc cite odată caietele mi se pare că în mine n-a mai rămas nimic.»²⁷

Elisabeta DOBRIN-POPESCU
Pamfil POPESCU

P.S. În biblioteca familiei²⁸ — cită a mai rămas — s-au găsit cărți cu autografe oferite de Otilia Cazimir, G. Topîrceanu, Elena Farago, Coca Farago, G. Ibrăileanu, dar nici una de la Sadoveanu sau Isabela Sadoveanu.

G. Ibrăileanu, de pildă, îi scria pe volumul *Privind viața* — cu un portret inedit de Șt. Dimițescu (Editura „Cultura Națională“, București, 1930): «D-nei Constanța Marino-Moscu — aceste ipohondrii psihologice — cu cele mai afectuoase sentimente.»

²⁷ *Vol. cit.*, pp. 207—208.

²⁸ Gheorghe Titi Moscu nu mi-a arătat caietele-jurnal și am înțeles de ce: fiind lucruri intime din viața scriitoarei erau tot atît de intime și pentru familie. Dînsul era de o discreție deosebită, încît s-ar fi jenat ca eu să citesc totul. Prin părerile ce le discutam despre volumele de corespondență apărute (exemplu, Șt. O. Iosif), înțelegeam atitudinea ce o avea de a nu se face cunoscute publicului decât aspectele legate de artă, nu tot și toate din viața cotidiană a scriitorului. Poate că tocmai de aceea a încercat să lase și scris, ceea ce a repetat Xeniei: «dorința ca numai eu să hotărăsc ce trebuie publicat, păstrat din arhiva rămasă». Era convins că rețin, din discuții, părerile dumnealui despre selecționarea lucrului publicabil.

C. MARINO-MOSCU Jurnal

(fragmente)

*În Sadoveanu - el se grăbi - după mai puțin de o
jumătate de ora - la permisiunea scrisorii Sadoveanu
era la via! Conștient, a venit domnul ala gras
cau... frate cu Copitan - spune - să poftescă
Sadoveanu, vedea emoționat, galben, cu părul mai
vălton - ca altă dată; el mi arăta că s. trecea*

În Bălățești, ca de obicei, ne oprim ca să adăpăm caii — nu știu de unde... ca din pământ, îmi ieși înainte Mihai Sadoveanu. « Bună ziua, doamnă, bine ați venit. Iată-mă și pe mine aici. » « Dar ce căutați? de când stați în Bălățești? » « Nu, nu stau în Bălățești — sunt venit c-un prieten în excursiune. Am plecat din Folticeni direct prin munți trecind pe la toate monastirile, astăzi am ajuns aici — e tare frumos prin munți! Dar D[umnea]v[oastră] unde mergeți? » « La Varatic. » « E bine să stați D[umnea]v[oastră] la Văratice, poate mai scrieți acolo în liniște. Am să vin și eu peste o lună la Varatic. » « Da? Vă rog atunci să-mi aduceți manuscrisul. » « E și acum la dispoziția D[umnea]v[oastră], » răspunse S[adoveanu] cu alt ton decât acel [pe] care-l avusese până atunci. « Ar fi bine să mi-l trimiteți *îndată* ce veți ajunge acasă — vreau să-l pun *la locul lui*. » Sadoveanu făcu o mică strimbătură [pe] care o atribuii eu expresiei mele numai — și, privindu-și ghetetele prăfuite, zise încet « da... da... » « Gata ducă? » mă întrebă birjarul sărind pe capră. « Da, haidem că arde soarele tare... — Drum bun, domnule Sadoveanu, nu uita ce te-am rugat », îi strigai eu când se puse trăsura în mișcare. « Nu, nu... » se auzi de-abia printre sunetele clopotelor.

Sadoveanu, printr-o scrisoare mă ruga să-i dau voie să scrie un roman după « materialul » [pe] care-l conținea caietul. Răspunsei lui Sadoveanu că eram *flatată* (!?) de propunerea lui, dar trebuia să-l refuz — motivat acesta de considerațiile la care mă miram că el, om inteligent — artist — nu se gândise. Erau lucruri — de domeniul sufletului — pe care un adevărat artist nu putea căuta să le treacă, să le șteargă sau să le prefacă. Sadoveanu, neînțelegind răspunsul meu, reveni să-mi spuie că ce va scrie el va fi așa de departe de ce *spusesem eu* încît, în afară de noi, nimene *n-ar cunoaște*. Cert că S[adoveanu] n-avea sentimente artistice, propunerea lui, așa cum o făcuse, mi-o demonstra de ajuns. El îmi atrăgea atenția că pentru *artist* nu-s toate momentele și că de nu-i permiteam să scrie sub impresia *imediată* aș fi avut să regret « avortul » unei opere de valoare. Înțelegeam *tot* și răspunzându-i lui S[adoveanu] că *mă opun ca el să scrie* era o copilărie, deoarece manuscrisul îl deținea el, îi zisei să întrebuințeze *materialul* dacă-l impresionase și simțea *dorința* să scrie — o operă bună, frumoasă *are întotdeauna valoare*. Vreau *schimbare mare în viață sau dispariția* mea numai l-ar autoriza să publice — până atunci, ziceam eu în scrisoare, din ce vei scrie fă, te rog, reazăm pentru casă de paianjeni... După cîtva timp, Isabella, ea neștiind de corespondența între mine și Sadoveanu, îmi scria de la Bacău că Mihai, în trecerea lui pe la ei, ar fi citit familiei *întregi* începutul unui roman « după caietul tău », o istorisire unde Mihai se întrece... Cu toții din familie, îmi spunea Izi, aveau lacrimi în ochi — la toți le erai simpatică. Mihai ți-a dat în această lucrare

nota justă a caracterului tău — ești tu și iar tu — dacă Mihai ar fi imaginat un așa caracter eu aș fi zis: asta-i Tanța. Scrisei Isabellei, lăsând să înțeleagă din ce-i spuneam că nu-mi convenea deloc ce încerca M[ihai] să facă — o rugam să intervie pe lângă Mihai a nu publica. Ca să înceteze de a mai citi între *ai lui* nu îndrăzneam aproape să-i cer deoarece Isabella îmi vorbea acum de *opera lui Mihai* ca de ceva cu *totul a[le]* lui. Mă gindeam la o broderie frumoasă care-ar fi ascuns aproape *fondul* — tot astfel gindind simțeam cum pierd din dreptul meu asupra celui scris — sufeream — îmi părea că simțeam cum mi se storcea, cum mi se rupea sufletul. Oricît de frumos ar fi scris S[adoveanu] — oricît ar fi parafrazat el unele *melodii* — motivul *era tot*. În acest roman *trăit, imaginația* nu numai că n-avea loc, dar ar fi dat o altă față, o altă culoare... și atunci? acea *sposedanie* a sufletului meu era să se schimbe într-o fabricație anume făcută — mai mult sau mai puțin — în gustul marelui public. Isabella înțelegea și îngăduia așa ceva? O întrebam, printre linii — tot ca să n-o supăr — dacă era logic ceea ce-i scriam. Eram curioasă să știu cum intitulase Mihai acea istorisire și dacă-i dăduse oarecare extensiune. Isabella nu-mi răspunse. Purtarea ei îmi făcu mult rău atît încît mă îmbolnăvii — dureri de inimă, palpitații și dureri de cap îngrijorătoare. D[octo]rul B. pe atunci la Băile Băltătești, găsindu-mă într-o surescitare îngrijitoare [*sic!*] îmi prescrise calmante în doze mari, recomandindu-mi cea mai perfectă liniște. Deși eram hotărîtă să stau la V[ăratie] toată luna august, nu mai aveam acum răbdare, voiam să știu ce-i cu *mine*; tăcerea I[sabellei] mă făcea să cred că ei se gindeau serios la publicarea celui roman — oricum ar fi fost nu-mi convenea — erau situații, întâmplări din viața mea peste care știam sigur că S[adoveanu] nu va trece — din ele s-ar fi putut găsi firul ghemului. Cu ce drept dam eu la lumină acele *arabescuri* unde erau sucite, *învirtite*, judecate sufletele unor persoane existente? Scrisei Isabel[lei], arătîndu-i dorința ca-n trecerea mea prin Bacău să mă opresc citeva ore la ea. Nu știam de-i acolo și-i ceream un răspuns telegrafic. Nu primii nimic. Peste măsură preocupată de această afacere, simțeam mai puțin regretul că las în V[ăratie] tot ce căpătăsese în el — pace, liniște și mulțumire. Bănînică, sărutîndu-mă pe frunte mă întreba: « Costănțică dragă, da mata pleci de *istov*? Să deee Dumnezeu să mor cînd îi ajunge mata pî la primărie. Plecam la întîmplare, socotind că în cazul cînd Izi nu ar fi fost în Bacău (nu-mi puteam închipui altfel tăcerea) aveam timp de la un tren la altul să ne primblăm prin oraș. Fusesi surprinsă văzînd pe Isabella la gară — ea îmi telegrafiasse *imediat* dar... telefonistul uitase poate... nici ea nu pricepea — Isabella, deși voia să pară mulțumită că mă vedea, avea acea manifestație — o nuanță falsă [pe] care-o percepeam eu bine. Mergeam la D[omni]șoara M. — vara Isabellei — pe care o cunoscusem în București. Înțelesesem din atitudinea și din felul cum mă primi D[omni]șoara M. că Isabella îmi făcuse portretul care semăna cu cel din scrierea lui Mihai. Surorile Isabellei veniră în fugă să mă vadă. « Mătușa noastră e bolnavă, îmi spuse Izi, de ace[le]a, Tanzo, nu te invităm acolo la masă, noi amîndouă vom minca la birt, mai bine — adăugă tot ea — suntem singure și vom mai vorbi. Ți-am pregătit un dar, Tanzo, voiam să ți-l dau la București, dar n-am răbdare. » Izi scoase dintr-un sertar un *tisch-läufer* foarte frumos brodat și mi-l dădu. « E prea mult, Isabello, e prea frumos pentru mine, de ce nu-l dai cuiva care ar ști și mai bine valoarea lucrului, eu îmi rezerv intenția ta. » Isabella șopti ceva surorii ei, cu toată atenția mea nu auzii decît: « Acum e prea tîrziu ». Ca să mă distreze cu orice chip și ca să treacă timpul mai iute, Isabella îmi propuse să mergem la parcul Porumbaru, lângă fabrica Letea. Aș fi preferat să stau cu Isabella să pot vorbi mai mult cu ea. Nu voia să audă Isabella, pîrîndu-i-se că voiam să-i fac economie — îmi zise în treacăt: « Las' că și voi cheltuiți destul cu noi cînd ieșim împreună pe la Șosea ». Visitasem, văzusem tot ce era acolo la Porumbaru, ne întorceam fără să fi îndrăznit a întreba pe Isabella ceva relativ la ce mă interesa pe mine. Eram la ea, n-aș fi voit s-o indispun cituși de puțin. Așteptam să-mi vorbească ea întîi. Isabella înlătura orice subiect, care mi-ar fi ușurat intrarea în acea discuție, la masă însă, întrebîndu-mă de chipul cum îmi treceam

timpul, o forțai aproape să-mi spuie ceva. «Știi, Tanzo, îmi zise ea, c-un ton care nu era deloc *al ei*, ți-am scris că Mihai ne-a citit o parte din romanul *lui* — e foarte bine, e cea mai bună lucrare a *lui Mihai*, pe tine te-a pus într-o lumină adevărată. Știi? *Tot, tot* e în romanul *lui* — familia Zaru, colecția ta de guvernante, păcălelile D[omni]șoarei Șt. Nu-i propriu-zis un roman — e mai mult o *istorisire*. Ceva care i-ai dat tu cu prisosință — *tocmai* acesta n-a *putut* să șteargă Mihai, ar fi fost greu — istorisirea, așa cum ai făcut-o tu, e atât de puternică, încît el a trebuit s-o lase tot așa — dar... vezi tu, Tanzo, nu m-am ferit să spun lui Mihai c-ar fi fost mai bine s-o scrii tu!! E *ceva* care lui Mihai îi lipsește — e *inima* care-ai pus tu în fiecare vorbă aproape, puterea cu care ai redat tipul lui Conu Panait etc. N-o are el. Mihai, voind să *netezească*, să facă *mai literară* scrierea, a *paliditat-o*. E foarte frumos pentru cine n-a citit ce-ai scris tu.» «Dar ce vrea Mihai să facă din scrierea ace[ei]a? Eu l-am rugat să o puie la o parte pentru *altădată* (Isabella surise), ori vrea s-o publice?» «Deocamdată, Mihai *lucrează* — o vom citi-o la București, *ai dreptul la asta!* Și pe urmă o va publica». Nu știam ce să zic, știam însă sigur că părerea mea, d-aș fi repetat-o, supăram pe Isabella. Certitudinea că nu atunci era să se hotărască asupra publicării sau păstrării romanului mă făcu să tac. Isabella observă indispoziția mea și-mi zise: «Tu, Tanzo n-ai idee ce-i în romanul lui Mihai, *frica* te face să te gîndești că ar fi posibil să ți se întîmple cine știe ce. Mai întîi, publicarea se va face tîrziu... la toamnă. I-am spus lui Mihai că *n-are mare merit* de a fi scris acest roman, el vrea să-ți propuie colaborarea ta — sub un pseudonim, desigur...». Tăceam. Ca să mă dispuie bine, Isabella îmi spuse că o D-nă din Bacău care se crede o «intelectuală» scrisese un roman și o supusese pe dînsa la chinul să-l citească. «Ah! e groaznic! Cînd citesc tiradele lui Mme C., mă gîndesc la tine cît de simplu și clar te exprimi, mi-i ciudă pe tine că nu te ocupi serios...». Plecam din Bacău cu credința că tot se va face cum era frumos, drept și echitabil. Comptam [*sic!*] mult pe inima bună a Isabellei — ea nu-mi putea pricinui un rău cînd știa cîte suferisem, mai ales cînd odată tot ea nu pricepea cum se putea să-mi facă *mie* cineva rău, cînd eu nu mă puteam apăra...

După ce tot se liniști, crezui momentul bun să întreb pe Isabella ce devenise *manuscrisul meu*. Isabella tăcu, lumea pleca și tot în acel moment intra pe ușă Cornelia Emilian, o cunoștință a mea din Iași și prietina Isabellei. După ce Cornelița vorbi cîteva cuvinte, Izi se întoarse către mine și-mi zise încrețindu-și sprincenele: «Ce vrei, Tanzo, de la mine? Ce-mi ceri *mie* manuscrisul? Eu nu mai știu nimic. D[um-ne]a[ta] ai scris lui Mihai. Mihai ți-a scris. V-ați înțeles. Acum ce poțtești? Eu nu vreau să știu de nimic, mă scutur. Pe mine să mă lași în pace, m-ai *albit* cu manuscrisul cela. *Noi* ți-am dat *nas* și acum crezi că-i cine știe ce? Mihai a și publicat romanul lui — trebuie să apară. Ca să puie în curent pe Cornelița care nu pricepea nimic, Isabella îi explica, neluîndu-mă deloc în seamă pe mine, fără o nici o rezervă, că eu *înșirasem* pe hîrtie toată viața mea — unde excelam mai ales în a-mi *batjocori bărbatul*, că Mihai citise acel manuscris pentru că îl *dădusem* eu, că-l avea la el și eu o plictiseam acum. Cornelița părea a înțelege mai mult și mai bine — schimbă vorba.

Văzîndu-mă Gogu peste măsură de supărată încetă cu pildele și-mi spuse să scriu lui Sadoveanu, interzicîndu-i publicarea romanului. Îi scrisei, amenințîndu-l că de ar încerca să publice eram gata a-i contesta originalitatea lucrării. «Gogu știe, îi scriam eu lui S[adoveanu], și-i hotărît prin toate mijloacele de care poate uza să te împiedice să publici.» S[adoveanu] răspunse cu viitorul curier că *lucrarea lui* nu putea atinge susceptibilitatea nimănui, de altfel acel roman era *un copil al imaginației lui* și ca atare nimene n-avea drept... Acest schimb de scrisori avu loc pe la sfîrșitul lunii septembrie anul trecut. Visitele la Isabella nu numai că le rărisem, dar părea că încetase între noi orice relație. Căpitanul venea fără a vorbi nimic relativ la această afacere. Eu nu puteam, nu mai puteam să mă duc la Isabella. De ce? Pentru ce? Nu era să fie sincer ce aș fi făcut. Isabella se primbla, ieșea, dar nu venea să mă vadă.

Într-o zi, întâlnindu-ne cu Căpitanu, acesta ne propuse să mergem la el *ptnă la masă*, era târziu, timpul cit să ne ducem și să ne întoarcem... Cu toții erau acasă. Isabella avea lume — verile ei de la Bacău. Profitind de această ocazie cînd nu eram să fiu singură cu Isabella evitam ca să nu-i vărs în față tot ce gîndeam de ea, insistînd pe Gogu să nu refuze, însoțiam pe Căpitanu. Era veselă Isabella — ridea (mai mult rînea), mă privea pe furiș, voia să vadă ce impresie lăsase asupra mea infamia ei. Mă prefăcui de la începutul, la sfîrșitul vizitei, rideam, glumeam, vorbeam vrute și nevrute, ca și cînd nimic n-ar fi fost. Tactul Isabellei, *intimidarea* de care voise să uzeze pentru a-i lăsa să se bucure în liniște de gîteala cu *pene streine* nu reușise. Isabella îmi trimise din nou cîteva săgeți, mă prefăcui că nu le înțeleg. De ce venisem cu G[ogu] și de ce la acea oră, mă întreba I[sabella], pentru că nu aș fi putut altfel. Între noi nu mai avem nimic de vorbit, întrevăderea așa, în societate, e mai puțin penibilă — deocamdată — pe urmă... nu va mai fi nimic. Întorcîndu-ne spre casă, Gogu îmi spunea: «Ce păcat că ești pe punctul să te strici cu coana Isabella. Ea era singura societate care ți-ar fi convenit ție întotdeauna. Ce faci... ce dregi, tu nu poți fi prietină mult timp! Odată-ți sare țandăra». Asta-mi spunea G[ogu] după ce-i istorisise eu cum ajunsese caietul în mîinile lui Sadoveanu!

Gîndindu-mă acum, mai în liniște, îmi dedeam seamă din ce în ce mai mult de imposibilitatea publicării romanului. Scriind din nou lui Sadoveanu — în termeni mai energici — îi spuneam că ar fi mai bine să nu publice decît să fie nevoit a între-rupe. S[adoveanu] nu răspunse. Eram într-o continuă agitație, într-o stare febrilă, așteptam ziua de 15 octombrie cînd știam că era să apară... Cu Sadovenii nu ne mai vedeam. Căpitanul venise de vreo două ori apoi încetase... Într-o zi auzind sunînd, trimisei pe buna să vadă cine-i... «Coana Lizaverca cu o domnișoară» — fusei pe punctul să nu mă arăt. Curiositatea mă împinse să primesc. Isabella, de la ușă, începe să-mi reproșeze că-n tot timpul boalei ei, nu mă dusesem s-o vad o dată. «Față cu atitudinea ta din urmă, Isabella, nu cred, prin purtarea mea rezervată, să-ți fi făcut decît plăcere... las'... las'... mă rog, m-am deprins acum cu maniera ta de-a ieși din încurcături, las' că te știu, acum nu mă mai *eblouissezi* (sic!) cu întortochelele D[um]itale de limbă, nu.» «Cînd era d[um]ne[ă]i bolnavă, zise Isabella, întorcîndu-se către vara sa, eu eram de dimineață pînă seara aici.» Mi-o spunea, *mi-o repeta* — și, cu asta, *ștergea* o urmă de bună amintire care-mi lăsase. «Acum știu, *Madame*, cine ești D[um]nea[ta]. Ce inimă și ce suflet ai!» D[omni]șoara D. asculta, părea a nu pricepe mult. «Ce mai faci? Iar te-ai retras ca melcul? Ai muzică... da, da ai muzică acum. Și ce zice Boscoff de tine?» «Dacă aș putea eu crede tot ce spune...» «Ce? Ce?» repetă Isabella. «A zis către Gogu într-o seară, după o lecție: „Mme ești *divinement douce*“. Asta-i așa... de ocazie. Nu-mi simt atît talent, cit am voință.» Isabella, auzind aprecierea lui B[oscoff] *avea lacrimi în ochi*. «Ce-a zis? Cum a zis? Ia mai spune o dată.» Nu mai pricepeam nimic. Nu-mi puteam explica acel sentiment decît venit, născut din remușcarea [pe] care-o resimțea în urma atitudinii ei față de mine. Dar vedeam iar *bine* că *voia* să fie rea, se monta *singură* — ar fi ținut să fiu obraznică ca să se poată supăra cu mine *definitiv*. La plecare nici nu-mi dădu mîna, spunîndu-mi: «Să știi că eu nu voi fi ca o rochie veche, ori tu n-ai rochii vechi? Acum cînd te-ai *săturat* de mine fugi ca de Mme C. cred... Ai piano, nu mai ai nevoie de mine!!»

În acea seară chiar scrissei mult Isabellei — analizam bine toată atitudinea ei, cauzele care mă țineau departe. Isabella îmi răspunse o aberație — aș fi crezut — de nu știam scrisoarea de la ea — că-i făcută de o *nimic, un non sens* — păstrez undeva acea scrisoare ca s-o citesc cînd m-aș simți atrasă de vreo prietenie nouă! Două zile mai târziu, într-o dimineață, pîrmii revista „*Viața Românească*“; înainte de a o deschide văzui în sumar: «M. Sadoveanu — *Mariana Vidrașcu*», art[icol] din revistă! N-aveam puterea să mă uit pe prima pagină, simțeam cum tot singele năvelea spre creier, se învîrtea casa cu mine. Începutul romanului, *Mariana Vidrașcu* al D[lui] S[adoveanu]

nu era decît o copie a manuscrisului meu; schimbarea consta în traducerea din franţuzeşte şi-n lumina falsă în care S[adoveanu] pusese unele personaje. Se vedea îndată lipsa de perspicacitate a autorului, cum era să lucreze cu aceleaşi personaje mai tirziu, în situaţii foarte delicate cînd el le încercase în mahalagism? Mama, d[e] ex[emplu], cu miinile-n şolduri ocărînd straşnic... era mai rău decît aşa, dar nu era nuanţa. Localităţile neschimbate — Văratec, mama Eţi... apoi se vedea că el căutase să-i dea o notă originală, stilul lui S[adoveanu], repetiţiile lui şi... un cunoscător ar fi observat sigur că nu era « Sadoveanu » în imaginile delicate, în impresiile unui copil chinuit, impresii asupra căror[a] S[adoveanu] n-a putut trece, erau prea adevărate. Începutul nu promitea. Îndrăzneala [pe] care-o avusese să nu ţie seamă de tot ce-i scrisesem cum şi *schilodeala* lucrărei mă indigna — li scrisese îndată că dacă nu înce-tează cu publicarea romanului voi convoca un juriu de onoare, voi pune manuscrisul şi lucrarea lui S[adoveanu] sub ochii acestuia, voi arăta, la nevoie, continuarea, în fine de tot voi uza ca să-l împiedic. În acel moment veni şi văru-meu J.P. (în trecere prin Bucureşti la Paris unde făcea filologia). Spunîndu-i ce mi se întimplase, el mă făcu să mai adaug citeva linii la scrisoare — era zdrobitoare pentru S[adoveanu].

Georgică se însărcina cu poştă; el găsi pe Isabella foarte agitată, era ziua cînd trebuia să se hotărăscă dacă se publică sau nu romanul, la piedici mari nu se aşteptau ei, dar ca tot să meargă liniştit iar nu se aşteptau. Citînd Mihai S[adoveanu] scrisoarea se îngălbeni, mina începu să-i tremure, atît văzuse Georgică; auzise şi pe Isabella întrebînd pe Mihai: « Oare a venit Popovici? » Mă aşteptam să vie Sadoveanu; el se grăbi; după mai puţin de o jumătate [de] oră de la primirea scrisorii, Sadoveanu era la uşă! « Coniţa, a venit domnul ăla gras care-i frate cu Căpitanu. » « Spune-i să poftească. » Sadoveanu, vădit emoţionat, galben, cu părul mai vilvoi ca altădată, ce-mi arăta că-şi trecuse de multe ori miinile prin el, îmbrăcat cu paltonul, intră şi închise uşa după el. Venea spre mine, atît era de agitat, atît de schimbat la faţă incît îmi fu un moment frică să mă mişc din locul unde eram, luîndu-mi o atitudine foarte liniştită, fumam. « Bună ziua, Doamnă, bună ziua. Ce vreţi cu mine? Ce vreţi de la mine? Pentru ce mi-aţi scris astfel? » « Pentru că n-am ştiut, Domnule Sadoveanu, să scriu mai obraznic cum ar fi fost bine meritat. Cine te-a autorizat să publici un roman copiat după manuscrisul care ştii în ce chip a ajuns în mîinile D[umi]tale. » « Dumnezeuastră mi-aţi spus să scriu şi eu nu înţeleg să nu dau la lumină ce lucrez. Apoi ce-am scris eu e lucrarea mea, eu am dreptul să fac cu ea ce aş voi. » « Da, Dle S[adoveanu], ar fi fost lucrarea D[umi]tale atunci cînd n-ai fi copiat-o, şi... proba că ai copiat-o o am. Manuscrisul e la D[umnea]ta, dar *brouillonul* e la mine. D[umnea]ta nu mi-ai trimis manuscrisul atunci cînd l-am cerut, crezînd cu asta că-mi ridici orice putere? Îţi repet — am *brouillonul* şi am *continuarea* la ce-ai scris D[umnea]ta. » Sadoveanu era surprins, nu se aştepta deloc să audă ce-i spusese. « Ei, atunci ce voiţi să faceţi Dnă Moscu? » « Eu te aştept pe D[umnea]ta să văd ce vei face, eu îţi cer să întrerupi publicarea romanului, altfel, printr-o scrisoare deschisă, îţi voi cere-o. Ar fi rău să ajungă această afacere pe mîna prietenilor Caion-Sanielevici. Voi aţi crezut excesul meu de delicateţe un fel de prostie? Isabella a usat şi ea de o metodă, ace[ea] de a mă *intimida* şi a mă face să tac. N-am nici o grijă, nici o frică — de nimene — es ist nur alles eins. Ce ştie Tanţa? v-aţi zis voi. Noi scriem, traducem, publicăm, ne bucurăm de elogiile unora, tăiem nasul altora şi *cîştigăm* bine. » « Va să zică, partea materială vă face să regretaţi...? » « Nu, Domnule, acea morală — e de regretat ce-aţi făcut şi mai ales chipul cu care aţi procedat. Dar nu eşti artist... deloc... deloc. Cum? Pentru *glorie* vii D[umnea]ta să dai în capul unei fiinţe care a suferit, pe care ai compătimit-o şi care-i tocmai eroina romanului D[umi]tale? D[umnea]ta ce zici? Un om cu inimă, cu suflet, aşa face? M-ai prevenit, am avut faţă de D[umnea]ta o atitudine [pe] care n-o meriţi, judecîndu-te după ce faci astăzi. Ți-am permis să *scrii*, era tot ce puteam face, te-am rugat mult, foarte mult să nu publici. »

Sadoveanu rămase pe gînduri... « Iată ce, doamnă Moscu, eu vă propun *colabo-*

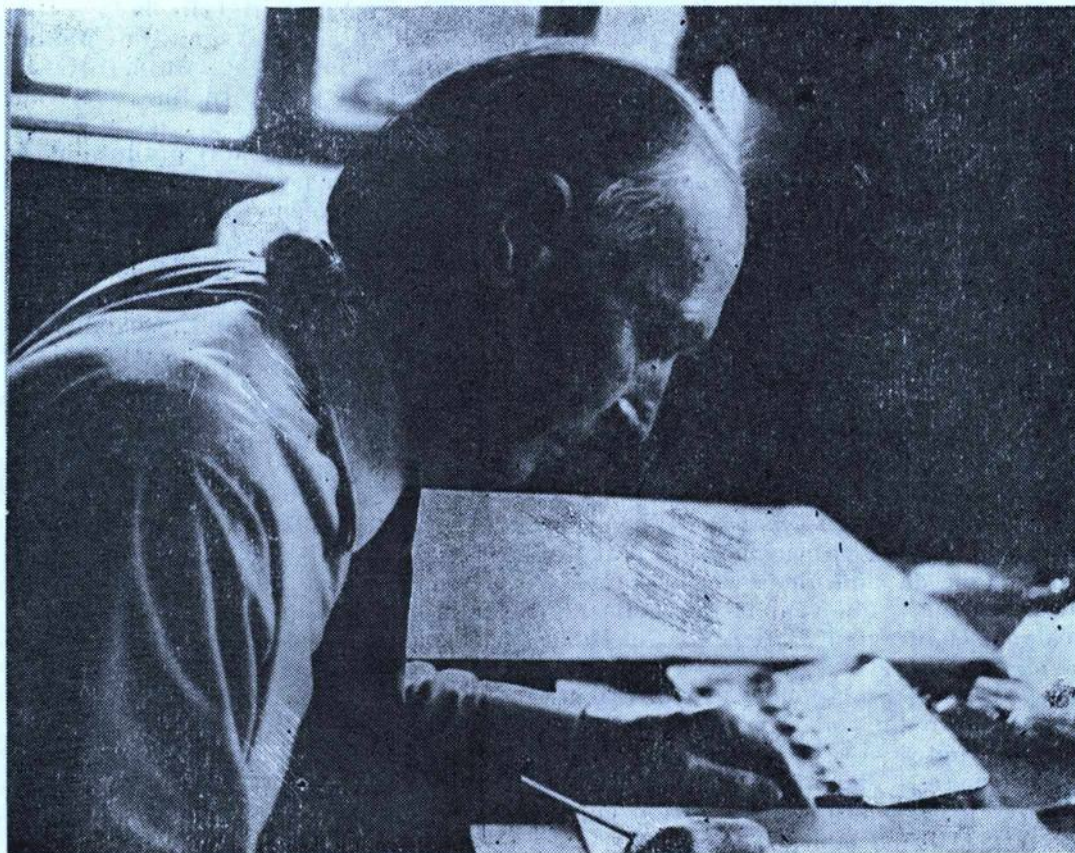
rarea, pentru că acum am început sub numele meu nu o vom anunța, dar în volum vom adăuga un pseudonim.» «Eu? să colaborez cu D[umnea]ta? Eu? Cucoana la care te uitați cu oarecare compătimire că nu înțelegea chestiile literare [pe] care le discutați în fața mea cu Isabella. Aveai aerul să zici: „Dă-i și ei un jurnal *de modă* în mină, așa, ca să nu stea cu gura căscată!” Acum vii să-mi propui colaborarea? Nu, mie nu-mi place mai întâi *cum scrii D[umnea]ta*, al doilea, ce[ea] ce-am scris *eu* nu-i destinat să fie dat publicității.» Sadoveanu se infurie, nimic nu-l supărase ca aprecierea mea. «Eu am un fel al meu de a scrie, nu-l înțelege oricine. Apoi sînt părți în manuscrisul D[umnea]v[oastră] unde *prin condescendență* aș primi să colaborez.» «Dar le-ai copiat și pe acele? De ce? Era la voia D[umi]tale. Încă odată, domnule Sadoveanu, eu te asigur că romanul nu se va publica.» «Doamnă, ce-am început să scriu, ce[ea] ce s-a publicat nu se mai poate întrerupe. Cred că pricepeți.» «Da, da, pricep bine, mai bine de cum v-ați închipuit și asta a fost surpriza, nu-i așa? Nu credeți să aveți atît de lucru cu mine.» «Gîndiți-vă, doamnă, că ați face mare zgomot în jurul D[umnea]v[oastră].» «Cu ce? Cu ce, mă rog? Cu ce am scris în caiet? N-am grijă, n-am frică de nimene, în primul rînd *de mine*, pentru că n-am de ce avea. Tot ce conține caietul e viața mea, nu mă feresc de nimic. Dar e rușine pentru voi să vă gîndiți a uza de orice mijloc... Domnule Sadoveanu, îți cer să întrerupi publicarea, altfel vei avea să regreti.» «Doamnă, romanul meu nu *poate* să fie întrerupt.» «Așa? Ți-ar face rău, și mie *nu*, publicarea lui?» «Vă rog să vă gîndiți bine, doamnă, ce rău îmi faceți, pe cînd D[umnea]v[oastră] nu vă va prejudicia întru nimic. Începutul e după caietul D[umnea]v[oastră], foarte adevărat, — *sunt pregătirile* — deslănțuirea faptelor — mai tîrziu acțiunea. Este una în lucrarea mea, pe cînd la D[umnea]v[oastră] nu-i decît o autobiografie.» «Dar *guvernantele*, dar unele episoade [pe] care știu că nu le-ai trecut.» «V-a spus Isabella?» «Da, mi-a spus că ai *însîrat* tot ca mine, pentru că nu puteai face altfel.» «Pe Dnu Mosc — zise S[adoveanu] foarte încet — l-am pus într-o altă lumină.» «Atunci? Ce-ai făcut? Ies eu nu o degenerată de ce trec, dar o criminală poate. În fine, rău, rău ați procedat. N-ați avut simț, n-ați știut cum să faceți — cine știe... poate în alt chip, pieptănînd adaosurile D[umi]tale și scoțînd o parte din *adevăr* ai fi putut publica o nuvelă, *nu un roman*. Vrei? Eu mă angajez să-ți termin foarte frumos romanul D[umi]tale în trei numere. Va fi bine pentru toți, te asigur.» Sadoveanu nu răspunse. «Vă las să gîndiți ce-i de făcut, doamnă, eu trebuie să plec.» «M-am gîndit de ajuns. Ți-am scris, e rîndul D[umi]tale. Voi v-ați gîndit la toate, numai la mine nu. Nu mă așteptam la Isabella.» Reamintindu-mi atitudinea ei, isbucni în plîns. Sadoveanu tăcea, înțelesese *ce* din toată această afacere mă afecta mai mult. «Gîndiți-vă — îmi repeta el — mi-ați face mare rău uzînd de mijloacele cu care mă amenințați în scrisoare. Voi veni poimîine, la ora două, ca să iau răspunsul.» «Dar manuscrisul? unde-i? De ce nu l-ai adus? Ți-a fost frică să nu fie o probă, cînd am atîtea altele? Te rog să-mi dai manuscrisul.» «Nu-l am la mine. Vi-l voi trimite.» «Și... ca să termin, te rog, domnule S[adoveanu] să nu uiți.» Sadoveanu plecă. Puțin după acesta veni Jenică. Îi istorisii tot. «Romanul nu se va publica; el, Sadoveanu, o știe, dar se încăpățînează. Ai *brouillonul*?» «Vorbă să fie, nu scriu cu *brouillon*, dar trebuia să-i spun, și data viitoare am să-i arăt urmarea *lucrării* lui.»

Două zile de chin, două zile în care ceas cu ceas, minut cu minut simțeam că mă consum. Sadoveanu veni la ora indicată, părea mult mai liniștit. «V-ați gîndit, doamnă, cit de greu ar fi pentru un tînăr scriitor care are atîți[a] dușmani, care-i invidiat, să înceteze deodată o operă începută?» «Da, Domnule Sadoveanu, dar mai înainte de a mă gîndi la cazul D[umi]tale mi-am zis că un tînăr scriitor — plin de talent — inteligent — priceput — care așteaptă mult de la timp *numai* nu poate — nu va putea să se gătească, ca pasărea din fabula lui La Fontaine. Înțeleg să-mi fi propus să-ți dau material cit ai fi voit D[umnea]ta, să lucrăm împreună, să-ți furnizez materie brută. Iată — zisei eu, deschizînd biblioteca, — de aici ai găsi su-
biecte pentru cincizeci de nuvele...

Silvan

Într-o istorie a literaturii române văzută prin desene și caricaturi înfățișând scriitorii epocii moderne, Silvan ocupă locul de frunte. Pentru că, mai ales între cele două războaie, el a lucrat cu penița muiată în surisuri blinde, chipuri ce vor lumina cu marmura geniului și cu talentul captiv în torțe de lut și de flori drumul în eternitate al neamului românesc. Silvan n-are darul satirei care incendiază, hohotește satanic, rănește dulce (cînd nu vrea să ucidă), el e un liric, un bonom, un sfios, un domol așezat jur-împrejurul «subiectului» spre a-l admira și iubi și a-l aduce mai aproape de inima lumii.

Uitați-vă în pagină:





● ● ● IBRAILEANU

— zăpadă-n negură
nesomnului
în care și-a zămislit
ființa legenda
vieții românești;

ESAY
DE
LECTURĂ

● ● ● MACEDONSKI — prințul liliacului și al nopților de mai,
seamănă pietre scumpe culese din morile asupra cărora se
azvîrlea eroul lui Cervantes. Neînțeleșurile lumii îi sunt
străine; Un zeu plutind în boarea de aur a răului, pe care
singur și-l împletește în nopți de argint;



●●● SADOVEANU— zidește regi
printre nebunii mileniilor,
lăsindu-le aproape,
drept cel mai bun prieten,
calul;
deasupra schimbărilor lumii,
zidirea lui,
multi mai de neclintit
în Univers;



●●● MINULESCU
— multiplicat în plecări exotice;





●●● ZAHARIA STANCU
— închis în fereastră
de secetă și de răscoală a Călmățuiului;
dîn oasele lui izbucnit,
Darie-și taie drum pustii de doruri,
înăbușit de ură;



●●● BACOVIA — trist și desperat
ca lemnul meselor
de taverne;
geniul lemnului de casă,
punte și cruce așezat
de-a curmezișul apelor
din toate veacurile;



●●● CEZAR PETRESCU — masca lumii de pământ, mereu hulită, dar
știind ea bine că lunecă peste podgorii ascunse;



●●● ARGHEZI. În 1936, ochii lui ard și te cutremură. Ce împovărată trebuie să se fi simțit conștiința veacului sub privirile lui!... Apoi capul lui, de înțelept cumpătat sub cireșii de la Mărțișor. Ochii veghează, sînt obosiți, fruntea și bărbia vorbesc despre dureri nerăpuse — și totuși ceva cîntă la nesfîrșit pe acest chip în care soarele vine să asîntească. Neasemuitul lui cîntec, înțelegic u sufletul, vine dintr-o taină pe care n-o vom străbate niciodată... Apoi, portretul în tuș. Străbătînd imensități de azur, fulgerele au cules beznă și se frîng negre ca să închipuie conturul minții care le-a egalat și le-a stăpînit...

V. VOICULESCU



G. CALINESCU

Si lăsat în or celelalte portrete si veti trî
lucra fiecare o poveste. De care o ati în toate
adunările, dar care facă nea aia nevoie
de un fel de cîntec de Silvan si în cea a
cămăra, cu unii chinute de muncă si jupî-
rate de legea iubirii, el a put să - si clătească
aripile cîtă un fluture, meret altul.

Fruy Leap,

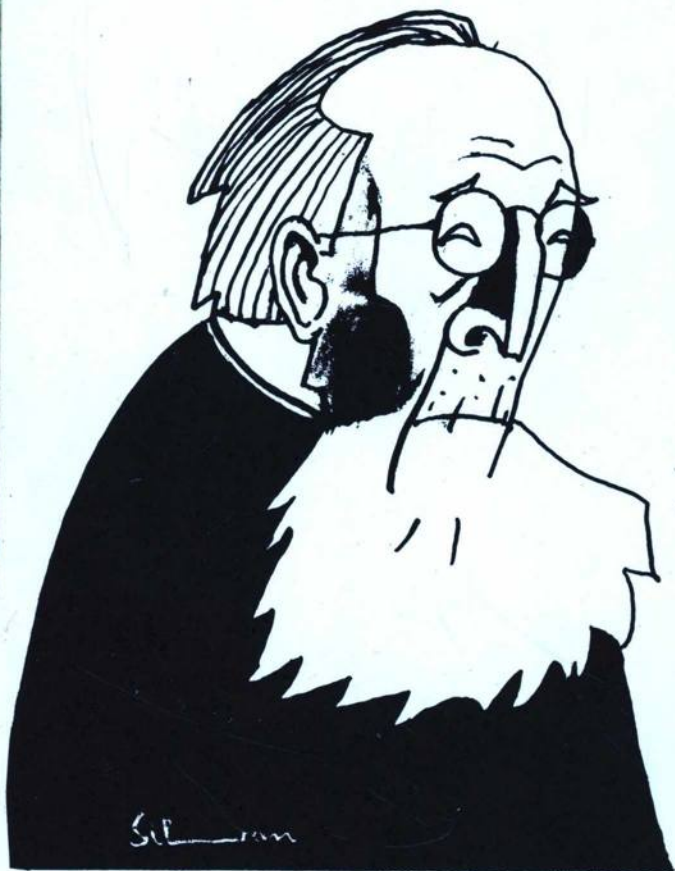
8 iunie 1987



URMUZ



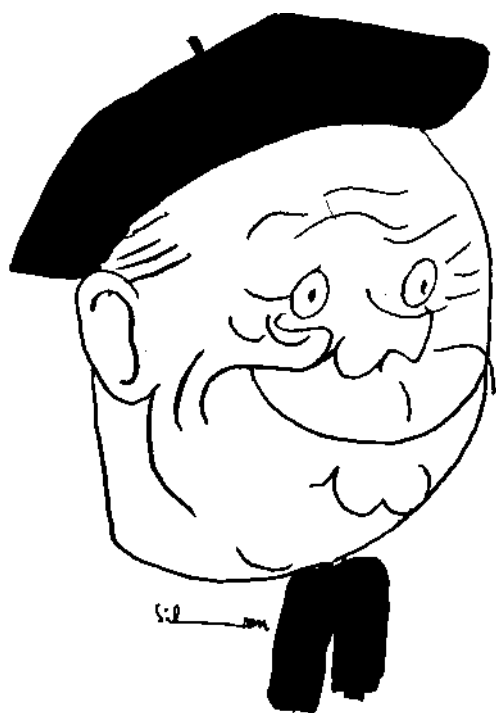
LUCIAN BLAGA



I. AGÂRBICEANU



N.D. COCEA



TUDOR MUȘATESCU



G. TOPÎRCEANU



MARIN PREDĂ



TEODOR MAZILU



NICHITA STĂNESCU



LAURENȚIU FULGA

DIN LUMEA CELOR CARE SCRIU

Simion STOLNICU

Pagini autobiografice

În timpul anilor de studenție, când frecventa și cenacul „Sburătorul“, împreună cu Maria Voitec, iubita poetului, decedată într-un accident de avion în timpul războiului (era aviatore).

ÎNTÎLNIREA LUI SIMION STOLNICU (pseudonimul lui Al. I. Botez: 1905—1966) cu Eugen Lovinescu, în 1926, a fost cu adevărat providențială, în ciuda faptului că relațiile dintre cei doi n-au devenit niciodată amicale,

date fiind atât diferența de vîrstă, cît și situația socială a celor doi. Criticul îl desprinsese însă din neant — cum singur va mărturisi — deschizîndu-i o poartă spre glorie. Nu e mai puțin adevărat că nici poetul nu i-a dezmințit așteptările. Tirziu, cînd criticul trecuse demult în lumea umbrelor, „Sburătorul“ va reveni ani de-a rîndul leitmotivul obsedant în însemnările poetului (în *Jurnal* și *Amintiri de la „Sburătorul“*) sub forma evocărilor mediului ambiant al epocii în care s-a format și a evoluat generația sa, în cadrul căreia Simion Stolnicu reprezenta — după judicioasa apreciere a lui E. Lovinescu — «însuși echilibrul dintre neant și stabilizare». În afara *Amintirilor de la „Sburătorul“* — din care, pînă acum, am publicat scurte fragmente în revistele „Steaua“, „Orizont“ și *Almanahul literar*, toate comentate favorabil, printre alții și de către Șerban Cioculescu, în „*Ramuri*“ —, există numeroase pagini de *Jurnal* (ținut între 1935 și 1966) în care motivul revine sub pana poetului cu regularitate. Toate aceste scrieri ale sale cu caracter evocator-memorialistic se caracterizează printr-o mare franchețe, pe alocuri șocant-derutantă, a tonului, printr-o măiestrită îmbinare a diferitelor forme de artă (ex.: evocarea împletită cu analiza de texte sau cu caracter eseistic, folosirea portretului și intercalarea unor dialoguri ce dau autenticitate evocării etc.). Scriitura sa se impune prin seriozitate, prin lipsa atât a apologiei, cît și a denigrării...

Simion Stolnicu era un spirit lucid-ironic și profund analitic în zugrăvirea unor situații din epocă, în creionarea unor portrete ale unor prieteni-scriitori, cărora știa să le scoată în evidență, prin folosirea dozată a clar-obscur-



rului —, atît p r ile luminoase, c t  i pe cele  nce  ate.

Ca  i Camil Petrescu, Simion Stolnicu este una dintre cele mai lucide oglinzi ale epocii, o înaltă con tiin  scriitoricească, neumbrită de minie sau părtinire (*sine ira et studio*, cum sună preceptul latin), neobligat  dec t doar în fața adevărului, de care ține să dea socoteală numai în fața posterit  ii. Fiindcă se cade a preciza că Simion Stolnicu era con tient că scrie pentru posteritate  i — ca atare — nu manifesta nici un fel de ezitare în a spune lucrurilor pe nume, în a dezvălui adevărul fără nici un fel de concesii... Fapt pentru care nimeni din genera ia lui Simion Stolnicu — fie poeți, critici sau publici ti — n-a reușit să surprindă cu o mai dureroasă exactitate tabloul moral  i estetic al genera iei lirice din al patrulea deceniu al secolului al XX-lea! Criticii  i istoricii literari vor trebui să  in  seama —  n sintezele  i retrospectiviile lor — de pregnantă caracterizare a unui moment psihologic al literaturii noastre făcută de către Simion Stolnicu  n *Amintiri de la „Sburătorul“*,  n *Jurnal*  i în alte însemnări ce- i a teapt  de mai bine de un deceniu apariția.

Este meritul lui Simion Stolnicu de a fi avut temeritatea  i rectitudinea etic-estetică de a împinge introspec ia fenomenului  i analiza obiectivă p n  la ultimele limite, pentru a pune în lumină adevăruri nude, uneori brutale, — toate însă în spiritul unei înalte con tiin  scriitorice ti: *«Eu nu admit — afirmă Stolnicu în fața posterit  ii — ca un poet să nu aibă curajul exprimării nude, abstracte, pe care o comportă judecarea oamenilor  i a împrejurărilor oric t de mare virtuos al imaginii ar fi el»*.

C t prive te genera ia lui E. Lovinescu, Simion Stolnicu credea — pe bună dreptate — că criticul avea, în primul r nd, interesul de a promova  i a o impune mai  nt i pe aceasta  i numai după aceea să se ocupe  i de ceilal i. Care mai era atunci ra iunea frecventării unui cenacлу de către această nouă genera ie care- i dădea tot mai mult seama de adevărata ei pozi ie în contextul ambiant al „Sburătorului“, al epocii?... Lectura atentă a *Amintirilor de la „Sburătorul“*, cum  i a *Notelor sburătoriste*  i a paginilor de *Jurnal* ne dezvăluie această taină.  n primul r nd, această nouă genera ie n-avea alt loc mai propice în care să se poată, totu i, manifesta.  n al doilea r nd, aici puteau fi  nt lni i niște oameni care se formaseră la  coala prestigioasă a junimismului, sau la cea

a modernismului încurajat de către Macedonski... Noii veni i (Simion Stolnicu, Virgi  Gheorghiu, Dimitrie Stelaru, E. Jebeleanu  .a.)   i puteau cultiva sentimentul tonic al unei continuit  i, neintrev zut  pe alte coordonate...

Opiniile critice ale lui Simion Stolnicu nu pot fi suspectate de lipsă de competen   i nici de absen a rectitudinii etice  i estetice. El îl judecă în postumitate pe Lovinescu dintr-o perspectivă dialectică elevată, evit nd descriptivismul plat, privind lucrurile din perspectiva depărtării — sub *speciae aeternitatis* —, singura ce ne poate da o imagine adevărată a fenomenelor. Neurm r nd nici un fel de conjunctură, nici un fel de profit material, nedor nd ca nici poezia  i nici *Jurnalul* sau *Amintirile de la „Sburătorul“* ( n total peste zece mii de pagini de caiet) să apară altcumva dec t *după moartea sa*, Simion Stolnicu ne apare ca un insolit creator în epocă (*«ciudatul Simion Stolnicu»* — a a cum l-a caracterizat Vladimir Streinu) care a lăsat o pre ioas  mo tenire.

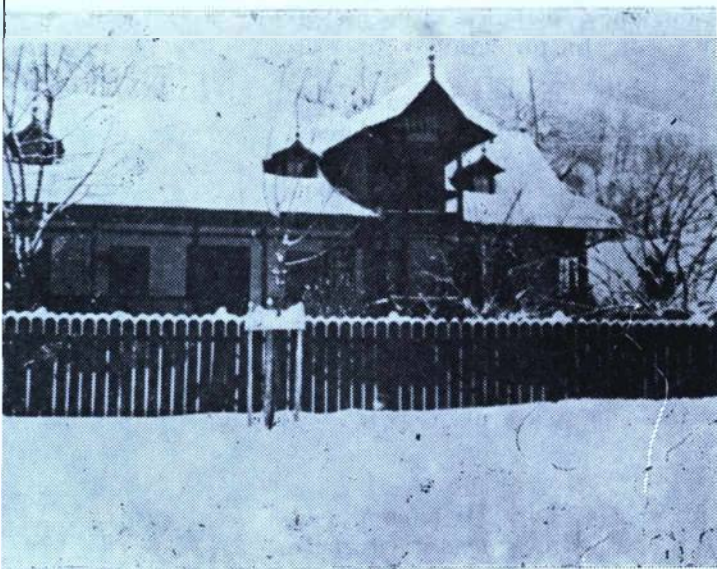
Notele sburătoriste — care văd acum lumina tiparului prin intermediul revistei „*Manuscriptum*“ — constituie materialul care a stat la baza redactării *Amintirilor de la „Sburătorul“*. Ele se păstrează în două caiete  colare, apar in nd unor etape diferite. Primul caiet e notat: *Mediul „Sburătorul“ 2* (ceea ce indică dorința autorului de a fi incluse după *Amintiri...*); cuprinde 38 de pagini manuscris de caiet *dictando*, dat nd din vara anului 1957, mai precis, din luna iunie. Manuscrisul este sistematizat pe patru capitole, fiecare capitol fiind — la r ndul lui — desp r it în paragrafe.

Cel de-al doilea caiet datează din 1966  i conținutul lui a fost redactat cu pu in timp înainte de dispari ia poetului. El a simțit nevoia să revină asupra temei  i s-o  mbog  easc . Acest caiet conține 34 de pagini manuscris, redactate în trei etape — cu trei feluri de cerneală. Manuscrisul e foarte, foarte deteriorat  i cu mari eforturi am reușit să-l descifrăm (mai ales partea de deasupra a fiecărei file). Caietul mai cuprinde un plan de dirigen ie, datat *«11 februarie 1966»*, cu tema: *Comportarea în clasă  i în afară de clasă, experimental* (4 pagini), precum  i două pagini de exerci ii în franceză, pentru clasele a IX-a  i a X-a... (Simion Stolnicu a func ionat ca profesor de limba franceză la Liceul din Comarnic, p n  în pre iaua str niei sale mor i.) Adăugăm *Notelor sburătoriste*  i niște mărturii despre scriitorii  i debutanții de atunci.

Simion BĂRBULESCU

NOTE SBURĂTORISTE

Aspecte particulare din Cîmpineanu



Casa părintească din Comarnic, în care a locuit S. Stănescu împreună cu mama sa — între cele două războaie și după 1944.

După cum la Paris Mallarmé își făcuse o faimă doar prin cercul literar ce-l ținea în locuința sa din strada Romei, Lovinescu își întreținea notorietatea prin „Cenaclu”. Om ordonat și cu studii sănătoase, făcea față vizitelor oricui. În general el primea totdeauna după masă, între 4 și 8, în zilele de lucru. Nu-l deranjai propriu-zis, chiar dacă — prea tânăr — nu aveai arta conversației și prea multe idei de schimbat cu dînsul. Era foarte rar să-l găsești singur și nu în taifas cu un scriitor debutant sau cunoscut...

Găseai aici fie pe Ion Barbu, fie pe Stamatiad, fie pe Pompiliu Constantinescu, discutînd o chestie de presă literară, intrigi, înjurături, vreun eveniment senzațional politic. Ori se discuta pe marginea unui fapt divers, cum a fost crima pentru jaf a unor elevi de liceu, pasionați de romane detectiv, dintre care unul era dintre elevii de latină ai Maestrului. Consternat, Lovinescu compătimea din suflet pe micul criminal cu aer inocent în clasă.

— Un chip de fetiță, domnule!

Se discutau și lucruri afară din cale de plate, prozaice: Ion Barbu se mira de moda pantofilor la bărbați, mărturisind că n-a purtat toată viața decît ghete. El era în mod hotărît pentru încălțămîntea aceasta cu carîmb.

— După acest criteriu se poate susține că-s de preferat cizmele — interveni, sătul de aceste considerente terestre, un tânăr poet venit pentru chestii « mai înalte ».

Erau clipe de plictis, concrete ca niște uriașe pinze de păianjen ce s-ar fi lăsat pe cap.

Lovinescu însă se anima repede, rizînd cu mare poftă, dînd capul alb pe spate, și rotunjînd buzele lui veșnic unsuroase... Nu se scula de la birou pentru nimic în lume, în pijama marron cu găitane negre — corespunzînd prin acestea parcă pasmanteriiilor moldovenești — și-i vedeai picioarele mari de Moise al lui Michelangelo, în papucii de casă.

Oricum, contactul cu Maestrul, cu această mare pasiune literară, — căci el ținea demult, în afară de viață și mai mult pentru artă — te întrema.

Sceptic, Lovinescu vrea totuși să înfrunte decis nimicnicia prin ceva și simțea imboldul să faci la fel!

Cercul se ținea foarte regulat tot anul, începînd cu vuetul tomnatic al vremii de la geamuri, trecînd prin iarnă cînd paltoanele umede și străvezii ale boemilor se amestecau în vestibul cu cele masive, îmblănite, ale scriitorilor ajunși — dublați de funcții ce-i țineau la adăpost de griji în București, prin epoca florilor de mai ce împodobeau vasele apartamentului. Recolta se număra în articole, volume de critică, romane ale Maestrului care acumula metodic creațiile sale, și diferite producții ale cenacliștilor pe care-i fericea o revistă, o editură sau un anacronic Mecena!

Volume proaspete cu dedicație se înghesuiau sub lunetele Maestrului din toate colțurile țării. Verdictul lui era rivnit, așteptat, temut. Spre vară, se vorbea de ple-

carea lui iminentă la Fălticeni, fabuloșii lui Fălticeni, unde se recrea sau scria ceva nou. Se dorea vizitat acolo — i se promiteau vizite —, dar puțini catadixeau să urce firul Siretului spre acel nord natal al scriitorului.

Nu știu dacă menajul Lovinescu era total în acord cu această perindare de oameni fără sfârșit, pe covoarele casei excedate și ele de nu prea grijuliile tălpi boeme...

Doamna Lovinescu, o brună energică, ochioasă, cu obraz rotund nu lipsea de la cercul literar, priveghea cum era natural asupra acestui fluviu omenesc, ce-i bătea în țarmul gospodăriei, fără a se sinchisi decît de noutățile, himerele lui. La pauză se aduceau cafele și bomboane, de servanta, taciturnă, cu un ce acru și nemulțumit. Se zvonea că ancila aceasta era din cele energice, teroriste, care domina menajul. Nimeni nu intra la cenaclu, decît prin ușa deschisă de ea. [...]

Durerea fiecărui debutant era însă în altă parte: Ce va scrie Lovinescu despre poeziile lui în viitorul volum, dacă-l va pomeni sau îl va trece sub tăcere...

Acest fapt din urmă se întimpla mai des și aducea rupturi, adio cenaclului.

— Eu pe la Lovinescu nu mai calc, dă-l [...] auzai pe la colțul „Capșei“. [...]

Cunoștințe vechi...

Pe Crevedia îl știam — cum am mai spus — de la „Sfintul Sava“. Îi citeam acolo] versuri, în Biblioteca Casei Școalelor, unde ne priveghea festinul elegant cu ghetre, ifose, și păr în chip de albă perucă a poetului uitat încă de pe vremea noastră — A. Mindru. Posac, Mindru își consuma acolo sinecura cu care societatea îl hărăzise pentru niște versuri topite în magma indiferentă (în negrul anonim), — și nu arăta nici o diferență elevilor, ba niște ochi minioși sub lunete și burzuluieli mormăite indescifrabil.

Lectura primei mele poezii entuziasmase pe adolescentul Crevedia. Într-o clasă mai înaintată, el îmi inventaria efectele fonetice, ale *Toamnei* mele vinturate de un demon implacabil.

— Uite aici ai sonoritățile în *und*, *înd*, *u*, care dau tonul grav al acestor versuri, făcea dînsul.

Se poate spune că la „Sfintul Sava“, în neantul de mahala și țărănime și «ciocoi» revărsat acolo, se întimpla să ajungă elevii și la raporturi încununate de un reciproc profit spiritual. Arțăgos, sadic, plin de un fel de manie a grandoarei, Ștefan Pop, directorul, — nu prea era un însuflețitor al prehodului de șepci albastre, și necazuri rozind pretimpuriu piepturile și năzuințele multora.

Crevedia făcea ce făcea și trecea cite două clase într-un an — în aceleași moletiere cachi, moștenire cazonă a primului război mondial. Prin lunetele lui precece țintea un vis de notorietate și abilitatea nu-i lipsea ca să devină om de presă cunoscut...

Sburătorii cu situație socială și boemii...

Dintre figurile cele mai rezervate, blajine ale „Cenaclului“, era profesoara Mia Frollo, nelipsită a serilor, încă tină, cu bretonul ei gen Princesse de Noailles, cu ochi aprobatori pentru zelul liric al bieților tineri de multe ori infometați și solicitînd discret cite o monedă de argint de la Maestru... împrumut.

Figuri burgheze tihnite, de profesori, profesoare, funcționari avansau destule pe aici, ignorînd tragedia debutanților «fără căpătii», cu chirii de camere mobilate neplătite, părăsite «à cloche de bois», nemîncați zile întregi, doborîți de frig și caniculă, de hoinăreală după un leu împrumut sau vînzarea unor cărți — de multe ori autografele proaspete ale lui Lovinescu ce făcea adevărată pomană cu un volum de critică nou apărut: «*Atenție cordială — E. Lovinescu*». Musoniu, anticarul, lua repede orice pe bulevard. Lovinescu se îngrijora vîzînd că multe principii ale sale erau ignorate de junii debutanți și începuse să miroase cum stau lucrurile cu volumele oferite cu autograf. Cartea se vindea mai bine netăiată.

True li. False

Agave text-pilae

~~_____~~ comes to 1.

F. fragilis stipiti hibernale

1^{re} année - chant de la messe. C. fort & de petite

St. C. of the uny; Colonia Tepic

The temple was built in the same way

~~Pamphiliab "Leost" Dr. [illegible]~~

~~Handwritten text, possibly a signature or name, crossed out with a horizontal line.~~

~~1. not at all~~

Lowry, S. triplata & S. triplata

11-4-46 in p. 45 - 2nd Edition

7a In. herb. / usque ad apicem ram. confert.

Al in Weyl's ... ~~By - gluck: no no finite~~

~~To give: time and sitting for into~~

Printed and Published by J. B. [illegible] [illegible]

1.9 - 2.0 mil. sec. - Clonal at 1/2 flower past 1.

Part 1

Q. 1. The first part of the paper is with the same...

In my next letter I shall be able to give you more details.

Signature: *proteksi de mper apolite*
 Date: *10/10/10*

такоже се, на основу изјаве, даје и

Hermitage repository on summit

[illegible]

It is, in an almost entire irregular
 & is, in an almost entire irregular

En sus alcobillas - fideles en sus camas -

pentru el în miasmele și lăturile provinciei. Avea însă o parte slabă: dacă făcea, cuiva un bine, scotea ochii aceluia, se lăuda în dreapta și în stînga cu Mecenatul lui, se plîngea ridicol de ingratitudinea omenească a poezilor, dorea să fie înălțat pe un piedestal de stimă omenească, (socială, mai precis), în disproporție cu marginile dictate de bunul simț și demnități ale recunoștinței...

L-am mai văzut ultima dată în viața mea la [Liceul] „Aurel Vlaicu“, unde era titularul catedrei de română, și eu venisem ca suplinitor temporar de franceză al criti-

Pompiliu Constantinescu, om rumen, puțin blond, cu morgă studiată, lua jilțul din colțul biroului de la perete, al favoriților — clipind bănuielnic cu ochii lui tăiați net, ca de pisică, cu un zîmbet șters, rece, de metal, — cum îl au unii evrei — mormăind nazal, puțin la curent cu cenacul. În particular, Pompiliu era amabil, afectuos cu tinerii poeți și săritor la nevoie.

— Ce credeți, spunea el, că Maestrul tolerează [...] * de adjective ca pe vremea lui Bolintineanu?

Mulți debutanți poeți interpretau prea
 larg libertățile moderniste ce păreau a se
 înghiți în cenaclu. Pompiliu era foarte
 atent la locul cuvîntului, la vecinătatea lui
 și-l șocau « neaoșismele » puse lângă cuvinte
 bășos radicale. Îți împărtășea cu drag ide-
 ile lui antigindiriste, contra *Manifestului
 crinului alb*, abuzului de ortodoxism în li-
 teratură. Asta la Cîmpina, unde sta la
 Hotel „Verbancu” — patronii fiindu-i rude
 și unde se trata totdeauna cu o cafea. Îți
 confia că scrie și pînă la 3—4 dimineța.
 Fuma și așternea coli mari de scris mă-
 runt cu creionul. Cred că asta, cafeaua,
 nicotina, i-au dat sughițul fatal din noaptea
 de vară cînd a murit atît de tînăr.

El aprecia orice, cit de bun, cu entuziasm călduț, și nu conchidea asupra genialității — cum te așteptai în fervoarea vanității tale puerile. Ridea bucuros pe socoteala dascălilor Cîmpinei de atunci. Un sas, Müller, o namilă puhavă și gravă a avut o soartă nenorocită după război. Ebbluissat [*sic* !] de Schiller, Goethe, nu mai știa nimic alta, — unii din cancelarie nu știau de „*Adevărul literar*“ ce apărea de douăzeci de ani. Se auzise că Pompiliu e critic scriitor și pare-se că era înconjurat de oarecare stimă a dascălimii locale. Știu că, hărțuit de intervenții, încercări de mită deghizată, ținea piept Satanei și la transferarea în București s-a dus cu 'o conștiință curată, greu

Fotocopia manuscrisului poeziei Troițe-fintini, inclusă în sumarul volumului său de debut Punct vernal, Editura „Cartea Românească”, București, 1983, pp. 17—18.

cului Șerban Cioculescu. Blazat, mai distant, criticul mi-a părut atunci mai mult decît oricînd zidit în vanitățile lui de om. Seriam la „*Universul literar*“, scos de un grup tineresc.

— Nu citesc „*Universul literar*“, mi-a spus — cu încintare că ar avea un prilej de a răni cu maliția lui.

Totdeauna s-a apărut că n-a scris versuri de junețe — ceea ce s-a aflat după moartea-i că nu era adevărat. Știa că boldul tinerilor poeți nu l-ar fi iertat dacă-i descopereau delictele lui lirice — ascunse sub nu știu ce pseudonim și anunțate de L. Voita, student din vremea mea care-i cultiva relațiile criticului.

Șerban Cioculescu ținea, cred, o cum-pănă mai prudentă în relațiile cu poeții. Pe același jilț de lingă birou îl vedeam la Maestru cu faconda lui atrăgătoare, și cu un ce mefistofelic în figura care totuși te seducea. Serviabil pe plan omenesc, manifesta o politețe rară:

— Totdeauna am avut impresia că nu am făcut tot ce se putea face pentru dumneata!

Era în timpul ultimului război cînd l-am auzit exprimîndu-se așa față de un tînr poet, în impas militar. Ultraeleganț, într-un tramvai de Cotroceni, mi-a anunțat: — A murit prietenul d-tale, Pompiliu Constantinescu — și mi-a dat primele amănunte asupra acestei înfiorătoare morți.

Cioculescu seducea într-atît, conferențiar, auditoriul său: «Așa om să ai, dragă, făcea o cucoană către alta», în sala Odéon de la Ploiești unde vorbise despre subiectul lui preferat — Caragiale.

Pe-o zi de iarnă-l adusesem cu mașina de la București pentru această conferință imediat după război — om viu, de vervă, cu care nu te plictiseai, și siloz de amintiri literare. Îi vorbeam de facilitatea unei conferințe ținută de I. Teodoreanu:

— Are totuși publicul lui — a obiectat criticul în apărarea confratelui.

M-a inspectat și la clasă ca profesor de franceză, amuzat de faptul că nu mă înfurii în clasă de nimic, păstrîndu-mi calmul.

Amabilitatea cu drămuiri secrete era genul său, cucerind toată inima cu puținul unui gest la timpul oportun însă.

O adevărată muză a poezilor a fost Vladimir Streinu, prodig cu laudele superlative — cam inconstant în fond, îndrăgind repede pe alt trăznit, după ce s-a săturat de unul...



În fața Palatului din Versailles, în septembrie 1938, cînd frecventa cursurile Universității din Dijon.

Primul contact cu înjurătura presei...

Ținta multor atacuri ale detractorilor lui Lovinescu, cercul „Sburătorul“ avea în anumite medii ale publicului aliterar, cititor de cotidiene, o faimă de loc dubios, de pervertire a gustului. Studenții lui Mihail Dragomirescu, deveniți profesori, se constituiau în dușmani hotărîți a tot ce pornea din lumea „Sburătorului“. «„Ăla“ e de la Lovinescu» — se spunea cu ciudă zeflemitoare despre cel care lua parte la lecturile din Cîmpineanu:

— Ești modernist de-ai lui Lovinescu!...

Tînrului poet cutare «numai Lovinescu i-a mîncat capul»...

Maestrul avea o înțelegere rezistentă și o superbie, admirabile, pentru această coaliție în care adversarii săi tacticieni trăiau înconștiența maselor aliterare.

Într-o zi, tânărul poet X sună la Maestru și i se plînsese de vulgarele injurături ale criticului Y:

— Cum se poate, tinere? îi răspunse maestrul. Te văd lichefiat. Dar eu am fost injurat pe toate ulițele literaturii! Asta nu-i nimic: *Guarda e passa!*

Tînărul nedumerit deocamdată, în sfîrșit, se redresează:

— Va să zică asta e literatura: Luptă de rechini? «*À qui mieux mieux!*»

Iorga avea obiceiul să se lege de numele vreunui amărit debutant, în cite un mare discurs politic, care, publicat, făcea tînărului — în ciuda intențiilor exterminatoare ale istoricului — o faimă cit nu i-ar fi adus zece volume publicate! Numai așa o rudă a mea, ofițer superior, pozitivist complet, a început a-mi arăta oarecare stimă, văzîndu-mă citat de Iorga la o mare întrunire politică la Iași sau așa ceva.

Stamatiad mă striga peste șosea de la masa unei cofetării din Bușteni, unde-și bea șvarțul:

— Ei, amice! Te-am văzut injurat serios de presă! Asta-i un semn bun că vine gloria!

Pe de altă parte, în spate, Stamatiad era o limbă rea:

— Poetul X s-a crezut că vine cu o poezie filosofică, dar s-a constatat că... etc.

Pompiliu avea o deosebită plăcere să-și bată joc de Stamatiad, repetîndu-i cuvintele:

— Ei, cînd eram de douăzeci de ani, eram tînăr și frumos!

Vechitură rară între liricii contemporani, Al. Stamatiad era într-un fel stimat ca monument al unei alte epoci printre tinerii dintre cele două războaie! Pozele lui vetuste, din vremea lui Macedonski și Anghel, aveau ceva documentar, aerul de mușchetar cu arțag poate-i era o copie macedonskiană...

Colportori interesați. Reviste cu tainele lor

La Lovinescu mai venea și un anume Țuțuianu, profesor de franceză, un confident al tuturor literaților care știa cu o zi înainte ce a zis despre d[umnea]ta scriitorul cutare. Se spunea că avea o memorie prodigioasă, a formelor de pe străzi, de care nu putea scăpa. Colportor de știri literare, se descurca, sub această aureolă, în fond în lucruri pămîntești, om al intereselor, fără scrupul — cum l-am cunoscut eu personal.

— Asta a aflat-o Țuțuianu.

Erau chestiuni polemice, editoriale, Țuțuianu știa tot.

(L-am cunoscut pe Țuțuianu apoi sub chipul unui membru de comisie de bacalaureat etc.)

De la „Sburătorul“ nu lipsea I. Valerian, poetul căpitan, pe care mi se pare că o singură dată l-am văzut în uniformă. Blajin, cu vorbă întretăiată, se strecura cu amabilitate, printre unii competitori, înțepindu-i pe de altă parte gratuit în cronici rimate, ascuns sub pseudonime. Poet minor, pe o linie incolor tradițională, Valerian se mulțumea cu gloria palidei reviste, trecut de vîrsta aruncărilor temerare cu parașuta în experiențe lirice. „*Viața literară*“ era o revistă fără o linie a ei, de informație cenaclistă, fără prea multă rațiune de a exista, în afara faptului că în ea scria cine vrea și cine nu vrea — doar nume să fi avut în presă. Ea era sub sortii norociți ai tolerării spontaneității și publica adesea lucruri bune.

Nu era o primejdie să ai o revistă literară, pe atunci cînd și scandalurile de presă nu luau forme juridice. Ea era o cheie, în oricîte finețuri poleite, a menținerii unor situații lucrative, a facilitării unor relații utile. (Valerian avea articole, interviuri...). Eftină [*sic!*], găzduind noutatea, sfortări innoitoare, „*Viața literară*“ era citită pe cit știu mai mult de poeți și critici...

Bătrînu și poezii tineri...

Brăescu, colonelul pensionar fără o mină, se încetățenise bine în „cenaclu”. Schițele lui militare amuzau, dar nu întrețineau un spirit literar în sensul real al cuvîntului. Ceea ce vrem să subliniem este caracterul prea eterogen al lecturilor — de la Brăescu se trecea la Milcu sau Gyr. După acrobațiile folcloriste ale acestui din urmă, citea Robot ceva în stil ermetic. Urma Camil Petrescu care, cu vocea lui voalată și trepidantă citea din *Danton* al său, acte lungi, de discursuri, îțe revoluționare, în care nu se petrecea nimic — o lipsă de acțiune așa de sufocantă pentru auditori, încît simțeam cum se roade subț ei pielea jîlțurilor tari, ale casei. Cînd scăpai de *Danton* era inutil să mai citești versuri — oboseala, somnolența pusese stăpînire pe auditor...

Generalul Văitoianu, om ticăit, se amesteca în vorbă, în discuții critice, mai mult ca să se afle-n treabă. Împărtășea entuziasmul celorlalți și avea mai mult un rol de figurant, căci cu oricîtă bunăvoință contingentele lui cu literatura nu se vedeau. Titlul, poza lui de moșneag distins, înalt și subțire ca un chibrit, — erau elemente decorative, pentru ambianța „Sburătorului”. Simpatice de altfel, comunicativ, pueril, se împrietenea repede cu băieții, lăsa la o parte în salon ceea ce s-ar numi distanța socială... Pe stradă însă nu te mai cunoștea...

Tot greu, lupta cu vîrsta și Ludovic Daus cu monoclul nelipsit și activ în lecturi. O galerie arhaică, de tipuri în care mai erau și dame, dureros ruinate de dintele timpului, cum era Hortensia Papadat-Bengescu, — a cărei pasiune literară, cu un ce de desuet, cu toată imitația din Proust părea a fi fost cîndva mai intensă...

În comentariile asupra poeziilor, Brăescu se dovedea cu totul strein de subiect. O atmosferă de receptivitate se crease totuși — desigur și prin exercițiul sedințelor. O poezie bună totdeauna se verifica prin liniștea cu care era urmărită de întreaga asistență. Lovinescu sublinia adeseori lucrul acesta ca pe unul din indiciile sigure, dovedind chiar înainte de discuție valoarea unei creații noi.

Poezii tineri încercau să participe la părerile critice după lecturi, cu timiditate greu învinsă. Se bilbliau. Erau și unii tineri locvacii din fire cum era Boldur sau Șuluțiu, mai ales ultimul stîrnind invidia junilor cărora cuvîntul li se înțepenea ca un os în gît.

La lectura poeziilor se cerea și cuvîntul poezilor ca pricepuți în materie, oameni de meserie. Pericle Martinescu, nefericit și compătimit pentru pelticia lui fizică numai — era lăsat să-și citească fluentele lui articolașe critice — îngropat pînă la gît în jîlțul din fața abatjurerului *[sic!]* verde. Băiat de ispravă Pericle!

Dezinvolt în discuție era Dan Petrașincu — ce-și lua în serios de timpuriu profesia de publicist. Conversația literară curgea din belșug aici — dar autocontrolul multor vorbăreți lăsa de dorit, în ceea ce privește proprietatea cuvîntului — cum mai ales era cazul lui Baltazar care nu știa franțuzește ca să-și poată mai bine tilcui neologismul...

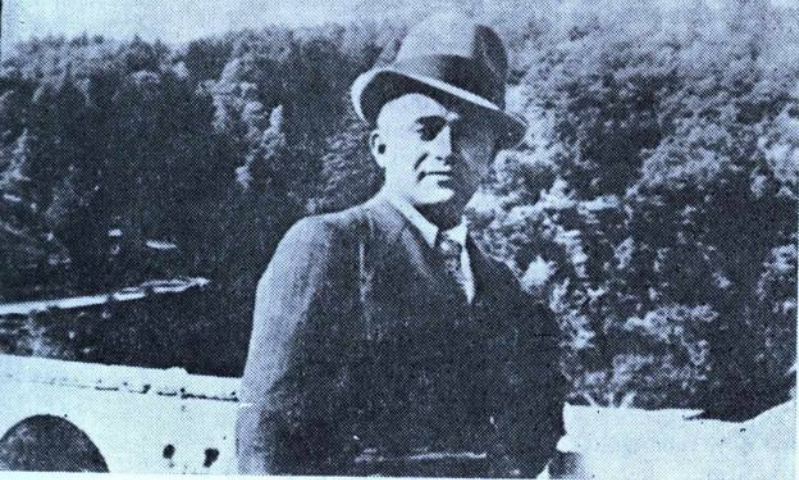
Lovinescu și Valéry

Atitudinea lui Lovinescu față de „poezia pură” tip Paul Valéry era destul de rezervată.

— O fi el mare, celebru, Valéry, dar nu-l înțeleg, nu văd poezie!

Unii tineri „valéryști” se trudeau să-i „deschidă” capul maestrului în privința lui Valéry. Poezia de pură incantație, mistică în felul ei, nu era pentru comprehensiunea lui Lovinescu. El rămînea la tabula de valori tradiționale a sentimentelor omenesti pe care arta le poate reda, — intuind însă că și fervoarea mistică poate citeodată, cînd e colorată de aceste sentimente, să îmbrace o formă viguroasă, și să dea un caracter specific unei poezii.

Înțeles prin fanatismul ideilor lui, Valéry e un mistic care se apropia cu ceva de Rilke. Pentru atitudinea lui rebarbativă față de această poezie era considerat de unii



La Posada — pe ...
« nodul eleat », 1955.

caduc și retrograd. De Rilke se vorbea foarte puțin la Lovinescu, în fond un raționalist rece, numai cu numele idealist. Emoția este elementul contagios de primul ordin în poezie. Pentru faptul acesta, al contagiunii, fapt concret, emoția era postulatul poeziei pentru Lovinescu — iar nu pentru rațiunea ei ideală, divină — să spunem așa. Nu era filosof, nu căuta esența, originile emoției: se mulțumea să o ceară poetului. Și Valéry nu e lipsit de emoție totuși, iar dacă Lovinescu nu sesiza aceasta era că n-avea explicarea tradițională a emoției pe baza vechii table de sentimente, mai stăruiau la el, la mulți alții, unele pre-

vențiuni. Nu e un suflet emotiv în dialogul lui Platon? Se poate cineva îndoi de emoția poeziilor mistice ale lui Iacopone da Todi, anterior lui Dante, și a lui Dante însuși?...

Mitul lui Narcis, adorația sterilă de sine însuși, cu tragicul ei, această dementă autoîndumnezeire, desigur moștenire a mesianismului, hipertrofiei romantice a eului, nu-l mișcau pe critic. Totuși se șoptea că « intrase la idei » oarecum și în ultima lui călătorie la Paris a căutat să se intereseze mult de opera lui Valéry. Lirismul metafizic, poezie transcendentă, a inteligenței, dar nu a celei în sensul obișnuit al logicii retoricienilor, ci a unei logici pure, debarasate de ace[le]a a vieții practice, cîntînd lumea ideilor pure, de dincolo de neantul care este în om cu sentimentele lui, nu au avut un aderent nici măcar protocolar în Lovinescu. Criticii francezi cei mai clasici-zați (Mornet, Thibaudet) n-au fost atît de categorici în a condamna pe Valéry. Mornet, profesor la Sorbona, îl tratează cu admirație — sortit a fi plăcut unei elite intelectuale. În fond, Valéry derivă din simbolism prin aceea că discursul — meditația retorică, între intuiția noastră și viziunea poetului — e înlocuit prin sugestie (analogie) care ajută în contact mai nemijlocit. Orice lume ar cînta Valéry el o sugerează ca și simbolistii. Fapt este însă că literatura noastră nu a ajuns în faza saturației de repetiție, spre a-și căuta o lume cu totul nouă — cum s-a întîmplat în Franța.

Printre scriitorii și debutanții de ieri

— Mărturii și opinii —

Am cunoscut pe cîțiva dintre viitorii debutanți ori oameni ai scrisului de ieri (1926—1940) încă de prin clasele Liceului „Sfîntul Sava“. De aici am reținut chipurile lui Dan Botta, C. Fântăneru, Eugen Ionescu, Petru Comarnescu, Romulus Dianu, ce aveau să debuteze în literatură sau gazetărie. Alți contemporani de liceu, de primăvară a vieții, erau viitori artiști ca prematur decedatul pictor Bob Bulgaru, violonistul Cocea, pianistul Filionescu, răsfățatul școlii noastre, adoratul pensioanelor din cartier. Să nu-l uit pe Crevedia — robustul versificator și aventurosul gazetar — pe care l-am văzut întîi tot pe coridoarele umbroase cu vechi pereți groși de cetate, la „Sava“ ori la biblioteca „Casei Școalelor“ de peste drum.

(Unii dintre aceștia mi-au fost pe-atunci mai apropiați, alții mai puțin, după circumstanțele școlii sau firea unuia și altuia, mai distantă ori comunicativă.)

Cînd i-am cunoscut în primii ani de curs inferior, unii poate nu visau că-și vor încerca norocul în domeniul muzelor. Astfel, Fântăneru, cu care mă aflu prin clasa a 11-a la același internat, un pui de țaran îndesat, șchiopătînd puțin nu părea a-și fi găsit încă veleitățile care l-au dus mai tîrziu la o încercare fericită de român.

Pe Crevedia îl invidiam nu pentru vreo înclinație artistică pe care nu o manifestase, dar pentru că — bulgar deștept — trecea în fiecare an câte două clase deodată.

Erau în schimb printre noi, cum s-a pomenit prin orice școli secundare, destui versificatori care aveau să se lase de exercițiul lirei. Și Romulus Dianu ce s-a consacrat în jurnalistică vremii de mai târziu scria pe atunci versuri. Un vers al său cuprindea imagini ca «fantomele cu ochi de zebra» — citit la Societatea noastră literară „I.H. Rădulescu” — i-a adus maliția liceenilor și a lui Olmazu, poet uitat și dascăl de limba română. În afară de profesorul Olmazu — a cărui infirmitate fizică îl făcea să semene cu un nefericit Leopard — și bonomul alcoolic Ionescu-Severin, naturalistul — nimeni nu mai încuraja sclipirile poetice în liceul nostru. Directorul, Ștefan Popp, [...], om cu cultură clasică, era o natură rigidă, privind cu un ochi neîncrezător mica efervescență literară a băieților.

Mi se pare că era printre noi și unul dintre bunii recenzenți de mai târziu al cărui nume îmi scapă: un tinăr care da la societatea „Eliade” actualitățile literare ale săptămânii, cu un oarecare nerv și competență. Olmazu era îndeobște sever în critica debutanților lirici, și cred că a descurajat pe mulți juni înzestrați. Eu am avut norocul să-i plac «cu tot modernismul meu» — și încurajarea primită de la un om atât de dificil și temut, îmi părea ceva de necrezut și am păstrat cu pietate manuscrisele mele corectate de mîna lui — ca tezele — cu cerneală roșie. *

Dintre tinerii cunoscuți de la „Sava” n-am regăsit pe nici unul în lumea cenaclului Lovinescu.

Am luat-o pe drumuri deosebite, care făcîndu-și anevoie un drum propriu, ca Fântâneru sau Eugen Ionescu, care legîndu-și destinul de alte grupuri literare: cum Botta s-a orientat spre a[l] revistei „Gîndirea”.

Pe aceștia îi regăseam în alte medii, în care se perpetuau legăturile sufletești din liceu: acasă la Mircea Stoenescu, boem cu rafinate pretenții de amator literar, la o casă veche din bulevardul Cuza. Acest Stoenescu avea un mare cult pentru Botta, de pildă, cu care-și aflase afinități de gusturi simboliste etc. Mînat de ambiția de a fi un animator din umbră al literelor, Stoenescu nu-și cruța nici un sacrificiu ca să-i adune în jurul său pe tinerii cărturari bintuiți de talent, fără să reușească mare lucru.

La el acasă, m-am apropiat relativ de Botta care era un tip nu prea adorabil, încă din prima tinerețe. Cu o cultură literară mai întinsă decît a oricăruia dintre noi, Botta avea șanse mari să ajungă o figură în spiritualitatea noastră, dacă nu l-ar fi stăpînit nu știu ce demon al ușuratecii aventuri.

Dealtfel, prin forța împrejurărilor, amintirile din liceu ce mă legau de acești tineri erau destul de insignifiante. Poate cu un Eugen Ionescu ce mi-a fost coleg de clasă, am întreținut o colegialitate mai profitabilă din punct de vedere literar: îndemnuri la lecturi din Lamartine și Musset. El trăia în mistica experiențelor temerare ale tinerilor din romanele lui André Gide. El mă îndemna să aflu o motivare filosofică a actelor svînturatecei noastre vîrste — în perioada agitată din preajma celui de-al doilea mare război.

Elev, Eugen Ionescu locuia pe lîngă squarul Luigi Cazzavillan, unde primăverile și începutul de vară aveau un farmec pătrunzător. Un adolescent pîrpiriu, cu mină de mic clown, adesea agitat, plîngăreț, încercînat de primele vicii — colegul meu ascundea o fire combativă, acerbă, egocentrică — cum s-a arătat în eseurile sale critice intitulate *Nu*.

* Dacă întîrziem dimineața și neînduratul portar ardelean mă ținea afară la poartă în fața grătilor încuiate, Olmazu, trecînd pe acolo cu piciorul lui anchilozat, intervenea binevoitor: «Dă-i drumul că e poet.» Această intervenție din partea unui om hursuz ca dînsul, ce tăia pînă la sînge cu nota și observația, m-a mirat, m-a copleșit de gînduri ciudate: Oare poetul are nevoie de indulgență pe lumea asta? Întîlneam pentru prima dată o bunăvoință acordată în numele a altceva, decît munca de examene. Și astăzi sînt mișcat. O, de-ar fi fost toată lumea cu mine ca Olmazu!... [*Fragment tăiat de poet, pe motivul că ar fi liric*].

CONSEMĂRI

Ediții critice

E. LOVINESCU:

Opere, IV

EDIȚIA DE OPERE COMPLETE ALE LUI Lovinescu, îngrijită de Maria Simionescu și Alexandru George, cu studiu introductiv și note de Alexandru George, publicată în seria „Scriitori români“ a Editurii „Minerva“, a ajuns, spre sfârșitul anului trecut, la volumul al IV-lea. Cel inaugural, apărut în 1982, cuprindea culegerea în două părți *Pași pe nisip*, cu care criticul debuta în 1906, și articolele «de critică și polemică» publicate pînă la finele celui an în „Epoca“ și în „Viața literară“ și nereproduse niciodată pînă acum în volum. În volumul al II-lea (1983) sînt retipărite, pentru înția oară, cele două teze de doctorat ale lui Lovinescu, din 1909, *Jean-Jacques Weiss et son oeuvre littéraire* și *Les voyageurs français en Grèce au XIX-e siècle*. Al treilea volum (1984) grupează monografiile despre Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi și Gh. Asachi, tipărite mai întîi în 1909, 1913, 1921 și la care editorii de acum au adăugat lecția de deschidere a cursului de literatură română predat de Lovinescu în 1910—1911 la Universitatea din București, lecție publicată în revistă în 1910 cu titlul *Critica și istoria literară*. În sfîrșit, volumul al IV-lea adună, într-o secțiune, «notele de călătorie» apărute în „Epoca“ în 1904—1905 și (un articol) în „Românul“, în 1911; în alta, numită, după titlul unui articol, *În jurul clasicismului*, textele pe această temă publicate în „Epoca“ în 1904—1905; a treia (și cea mai mare) secțiune cuprinde «pagini de critică și de doctrină» publicate în 1907—1911.

Aceste volume aparțin unei „serii“, a studiilor de critică și istorie literară, în altele urmînd să fie cuprinse memorialistica, scrierile

beletristice, traducerile, corespondența. În cadrul fiecărei serii, ordinea textelor e crono-logică, cu unele abateri impuse de dorința de a grupa scrierile de același gen dintr-o anumită perioadă (de exemplu, monografiile de istorie literară în volumul al III-lea, notele de călătorie și articolele despre clasicism din volumul al IV-lea).

Să vedem acum mai de aproape materia ultimului volum apărut.

Notele de călătorie, adunate din pagini de ziar de la începutul secolului, interesează mai mult ca documente ale personalității tînărului autor decît prin valoarea lor, remarcabilă totuși, în unele pasaje. Cele de început rezultă dintr-o percepție mediată cultural a locurilor. Călătorul spre Atena privește marea cu ochii împăienjeniți de imagini mitologice, despre care știe însă că nu mai sînt vii; ar vrea să înlăture vîlul pus de «atîtea secole de civilizație» și înțelege că nu poate: «noi privim locurile istorice și celebre pe de o parte cu înmîiții ochi ce le-au văzut înaintea noastră și le-au descris, iar pe de alta, le vedem sub unghiul lărgit al vremilor trecute. Despre fiecare din ele noi ne facem dinainte o icoană în care trăsăturile sunt împrumutate de aiure și culorile sunt luate de pe paleta altora — iar cînd, din întîmplare, ne trece pe sub ochi realitatea, atunci noi o suprapunem peste icoana noastră apriorică, silind-o în orice chip s-o încapă». Așa, de pildă, «eu port în retina mea un Bosfor ideal, la care foarte puțin a contribuit imaginația mea și care îmi va impune un anumit fel de a vedea». Probabil că din dorința de a scăpa de acest «apriori» livresc al impresiei, Lovinescu evită cît poate să relateze despre locuri și monumente celebre sau o face într-un fel neașteptat: «E urîtă Veneția sub un cer de plumb. Ea pare o ruină umedă, fără praful plin de aur pe care i-l cerne soarele de sus, în zilele lui de putere. Apa negrie se bate de zidurile de marmură mohorîtă...»; la Padova, biserica Sfîntului Anton îse pare «gigantică, dar frustă și urîtă, această masă galbenă de

cărămidă, cu cele șapte cupole placide ca niște rîuri imense». Laudă, în schimb, gara orașului, care «e frumoasă» și modernă: «În Italia aceasta de antichități de mare și mică valoare, e o plăcere cînd vezi ceva nou, curat și confortabil, care să te mai repauzeze de dărîmăturile preistorice, de oțelurile istorice, umede și imposibile, și de străzile înguste din care abia poți zări cerul de peruzea». Firește, sînt și pagini care răspund așteptării cititorului, pagini frumoase prin emoție discretă și prin prospețime stilistică (despre Florența și despre domul de aci, despre peisajul toscan, despre *Cina cea de taină* a lui Leonardo). Ele suspendă doar, temporar, mișcarea psihologică arătată, din care au rezultat atît nota anticalofilă, cît și mutarea privirii de pe monumentele artei pe spectacolul străzii. Călătorul înregistrează amuzat figuri, scene, frînturi de dialog, uneori ironia lui devine rea, liniile ușoare ale schiței se îngroașă în portrete și scenete care au șansa să fie ținute minte. Notele de călătorie ale lui Lovinescu sînt, în paginile mai marcat personale, ale unui prozator, mai degrabă, decît ale unui critic și pot fi privite ca anticipări ale memoriilor pe care va începe să le scrie peste un sfert de veac. (O observație în legătură cu micul ciclu *Impresii din Padova*: articolul cu titlul *Sfîrșit*, publicat în „*Epoca*” după primul din cele patru, își are într-adevăr locul acolo. «Analiza conținutului» nu dovedește că ar fi vorba de «finalul întregii serii de impresii din Padova» — cf. nota de la p. 431. E continuarea primului articol, pe care, probabil, redacția l-a împărțit în două, dînd partea finală chiar a doua zi. Și după datarea lor de către autor se vede, dealtfel, că el a trimis trei articole.)

Reflecțiile «în jurul clasicismului» sînt ale profesorului de latină și privesc, cele mai multe locul și utilitatea studiului acestei limbi și a culturii greco-latine în formarea omului contemporan. Locul cuvenit i se pare că trebuie să fie mai degrabă modest, pentru că «punctul de vedere utilitar în stabilirea valorii cunoștințelor ce vrem să dobîndim are precădere asupra oricărui alt criteriu», așa încît «științele pozitive sînt cele mai indicate pentru a forma baza educației unei națiuni». Studiarea culturii clasice e susținută, surprinzător, cu argumente care amintesc de acelea, schopenhaueriene, cu care Maiorescu dovedea moralitatea artei. Iată-le într-una din formulările rezumative: «în viața noastră aspră, în care ne izbim la tot momentu de realități jignitoare, e o mare

mîngiere și fericire, pentru anumite suflete, de a se refugia din cînd în cînd la portul sigur al lumii ce nu mai este și care tocmai de aceea poate deveni obiect de contemplație dezinteresată». Lumea în care trăim, raționează Lovinescu, e plină de mizerii morale datorate confruntării atîtor egoisme; cea veche nu era nici ea lipsită de rele, dar acestea nu ating interesele noastre, încît spectacolul umanității, aflată dealtfel, atunci, în cea mai frumoasă vîrstă a ei, poate fi contemplat și studiat cu seninătate de spiritele însetate de ideal. Raționamentul e reluat într-un articol inclus în *Pași pe nisip*, II (în ediția de față, vol. I, pp. 212—217). O privire asupra clasicismului, în mare parte chiar în expresia în care e desfășurat în textele din care am citat (cf. *În jurul clasicismului*, I, II).

Nu, desigur, luciditatea cu care profesorul de latină își evaluează obiectul poate mira, ci scepticismul cu care criticul privește funcția culturală a modelului clasic. Conformist spiritual altfel decît Maiorescu sau Vianu, Lovinescu n-a putut deveni un promotor al clasicismului, și cine-i cunoaște numai activitatea critică e surprins cînd află că era, prin formație, un clasicist. Scepticismul lui va fi fost întărit de impresia că în literatura română influența — substanțială, nu doar formală — a clasicismului este aproape inexistentă: «nu e nici o exagerare cînd zicem că adevăratul clasicism nu are la noi nici o tradiție». Iată o frază (din articolul *Învățămintul clasic la noi*) pe care criticii din generațiile următoare n-ar fi putut-o semna.

Și totuși o amprentă clasicistă se poate observa în critica lui Lovinescu, chiar — sau mai ales — în epoca aceasta de început: gustul, sensibilitatea stilistică, preferința pentru claritate și pentru măsură, în parte chiar concepția explicită despre literatură (despre poezie cu deosebire) sînt elemente ale unei formații de tip clasic, care, dacă nu compun o structură asumată și afirmată decis, e poate pentru că mai puternic s-a dovedit instinctul critic, al pornirii de la realitatea literaturii, nu de la idealul unui concept al ei. Volumul al IV-lea al ediției de *Opere* cuprinde, în cea mai importantă secțiune a lui, articole despre scriitori români ai timpului: Gârleanu, Bassarabescu, Vasile Pop, Brătescu-Voinești, Caragiale, Sandu-Aldea, Goga, Sadoveanu, Minulescu, Elena Farago, A. de Herz, Anghel, Iosif, Agârbiceanu, Cerna, Cincinat Pavelescu, Eftimiu. Despre mulți dintre ei

mai scrisese, despre unii scrie chiar în intervalul peste care se suprapune această secțiune de mai multe ori. E limpede că Lovinescu tinde să țină sub observație critică literatura epocii, mai ales pe aceea a generației lui. Caracterizările sînt în general adecvate. La Gârleanu, al cărui volum de debut (*Bătrîni*) îl respinsese («Critica e ca lancea lui Achile: cu o parte ea rănește, iar cu cealaltă vindecă. Și nu poate fi mulțumire mai mare decît a închide o rană pe care ai făcut-o.») e bucuros să constate (în volumul *Cea dintîi durere*) «o simplitate de linii cu desăvîrșire clasică», în schițe dealtfel modeste în ce privește substanța, și să descopere trăsături de același fel în scrierile următoare. Modestia înzestrării epice a lui Bassarabescu, sobrietatea lui stilistică, talentul de a face să trăiască lucrurile ce umplu interioarele sînt observate exact. Mai greu ne e să acceptăm ideea «cruzimii» prozatorului față de lumea, în fond cumsecade, pe care o zugrăvește. Criticul e sensibil la farmecul particular al poeziei lui Anghel («acea *morbidezza*, care are asupra sufletului nostru o putere de ademenire atît de neînțeleasă»), insistă asupra fanteziei lui, care e altceva decît imaginația creatoare (aceasta cheamă «din genunea ne-ființei, un popor întreg de eroi», în vreme ce fantezia «se amestecă printre lucrurile aflătoare, le schimbă orînduirea, le îmbină în împerecheri noi, fermecătoare, ademenitoare»); îl întîmpină însă cu rezervă pe Minulescu — și lucrul interesează nu atît în el însuși, cît ca semn al unei poziții estetice. Minulescu are obsesia noutății, însă «nu trebuie să ocolim sentimentele ce fac temelia sufletului nostru, sub cuvînt că au fost cîntate de alții. Meritul poetului se arată, *hic et nunc*, în cercetarea unor forme noi de expresie pentru un cuprins sentimental vechi». Nu e vorba numai de Minulescu, ci de o întregă școală care n-a înțeles întotdeauna că «noutatea în artă stă în sinceritatea desăvîrșită»; «în lipsa unei simțiri adevărate», ea «s-a rătăcit pe căi îndepărtate» și «în locul frumousului, a dobîndit raritatea, ce te înmărmurește». Iată, așadar, opoziția redusă la concepte estetice. În perspectivă istorico-literară ea îi apare criticului astfel: «pe marginea prăpăstiilor, pe potecile pustii au început să se îndrepte rînd pe rînd închinătorii artei noi. Acum sunt mulți. În curînd, ei vor fi tot atîția ca și pe drumurile pe care Apollo citaroedul, încununat de laur, le străbate în carul său

triumfal, de veacuri». A spune că Lovinescu, se opune invaziei «decadenților», în numele sănătății și al normalității clasice, ar fi, desigur prea mult, chiar dacă în acest articol se întilnesc propoziții ca următoarea: «Peste acest romantism s-a altoit baudelairianismul, adică preamărirea unui senzualism bolnăvicios». Rămînem în limitele adevărului dacă punem în relief o componentă clasică în formula criticii lovinesciene. Ea orientează uneori percepția criticului și influențează judecățile lui, și tot ea explică frecvențele referințe livresci (citate sau aluzii), cele mai multe din autori antici, sau forma dialogală (după model platonician) a unor articole. Măștile sub care se ascunde (sau se arată!) Lovinescu (Amphytrion, Glykon, Picrophonios, Agathon) au, dincolo de impresia de artificiu, o aderență reală la figura lui spirituală. Dar poate că expresia cea mai clară a acestei componente clasice este articolul *Un colț latin*. Lovinescu delimitează, cu mijloace stilistice care amintesc de idila antică, un peisaj literar «foarte poetic», «deosebit de simpatice», caracterizat «prin farmecul lui potolit, prin liniștea sufletească ce răspîndește în juru-i, prin proporția liniilor, prin înfrînarea tonului, prin armonia aleasă a întregului». Este spațiul reprezentat de scrisul poezilor D. Anghel și Cincinat Pavelescu, al prozatorilor Brătescu-Voinești și Gârleanu și al altor autori rămași nenumiți. Ei ar forma o «școală», avînd în comun «un fel rafinat și gingaș de a înțelege arta», «sentimente mijlocii», «fantezie», fiind «artiști fini desăvîrșiți». Criticul îi opune «decadenților», care «caută sentimentul rar», cînd de fapt trebuie «nu lucruri nouă, ci înfățișări nouă».

Preferința pentru clasic a lui Lovinescu se manifestă, exceptînd texte ca acestea, discret, într-o activitate al cărei cadru este determinat de interesul pentru noutate, pentru literatura «care se face», și de dorința de a fi cît mai larg comprehensiv.

Primele două volume de *Critice* se deschid cu cite o parabolă: una poartă titlul *Ariel* și opune goanei după năluca absolutului îmbrățișarea frumuseții naturii perceptibile, adevăratul domeniu al poeziei; cealaltă se numește *Pasărea albastră* și înfățișează aceeași căutare chinuitoare și zadarnică, pe care însă nimic n-o poate opri. Două parabole (să fie o întimplare că simbolul uneia e de sorginte clasică, iar al celeilalte aparține unui «decadent»?) care ne

spune ceva despre structura spirituală a lui Lovinescu însuși.

Motivul de interes pe care le prezintă acest al IV-lea volum al ediției de *Opere* sînt, firește, mult mai numeroase decît cele pe care le-am semnalat. Sînt aici, alături de atîtea intuiții critice sigure, și judecăți inadecvate (ca aceea despre literatura lui Caragiale) sau deforma-toare din opoziție ideologică (despre Goga publicist), supralicitări ale valorii unor scriitori (Cincinat Pavelescu); sînt, mai ales, cîteva articole despre critică fundamentale pentru concepția lui Lovinescu, de acum și de mai tîrziu (*Impresionismul în critică*, *A zecea muză: critica*), un studiu de sociologie literară (*Literatura, publicul și statul*), o pledoarie pentru intelectualizarea prozei (*Criza actuală a literaturii noastre*), formulări anticipative ale teoriei despre «mutația valorilor estetice» ș.a.

Ireproșabil sub raportul filologic, al corectitudinii textului, volumul este, prin amplele și substanțialele note însoțitoare, un instrument istorico-literar de neocolit. Alexandru George, autor și al unor studii importante despre Lovinescu, este un editor care «știe tot» despre autorul său, oferind informația necesară în legătură cu publicarea (și republicarea) articolelor, cu ecourile produse atunci și cu interpretări mai noi ale lor, adăugînd propriul său comentariu, pătrunzător, și tinzînd să clarifice pînă la capăt o împrejurare sau o problemă.

Unele dintre articolele incluse în acest volum sînt preluate din publicațiile în care le-a lăsat autorul. Așa sînt toate cele din primele două secțiuni (*Note de călătorie* și *În jurul clasicismului*) și o mare parte (14 titluri din 33) din *Paginile de critică și de doctrină*. Nu e nevoie să subliniem utilitatea acestor recuperări pentru întregirea imaginii criticii lovinesciene. Celelalte texte provin din *Critice*, vol. I (1909), II (1910) și (un articol), IV (1916). Să reamintim că din 1909 Lovinescu începe să publice volumele intitulate *Critice*; pînă în 1916 apar patru, care sînt reeditate în 1920. În 1921—1922 publică încă trei; între 1925—1929 retipărește aceste șapte volume într-o ediție definitivă, care deci, pentru primele patru, este a treia ediție, iar pentru următoarele trei, a doua. În 1923 apar volumele 8 și 9, care vor cunoaște această singură ediție, iar, în 1929, volumul X, de asemenea neretipărit. La republicarea volumelor, autorul a făcut modificări de sumar și de text, de multe ori a rescris arti-

coarele, de unde unele dificultăți speciale pentru editor. A reproduce ediția definitivă, dînd ca variante formele anterioare ale articolelor este o soluție greu practicabilă de la un anumit punct înainte, adică pentru textele care au fost rescrise și care ar trebui deci reproduse în aparatul critic integral (sau aproape); soluția are, apoi, în afară de acest dezavantaj tehnic, unul, să-i zicem, de principiu: ea face să apară imaginea pe care Lovinescu a dat-o operei sale critice după război, acoperind însă imaginea ei de început. Nu se vede astfel că Lovinescu, așezat de istoricii literari — nu fără îndreptățire, desigur — în epoca de după 1919, a fost un critic foarte activ și important, chiar dacă mai puțin influent în viața literară, și pînă la război, și că atunci se constituie unele dintre elementele formulei lui critice. A retipări textele în ordinea lor cronologică și a reconstitui astfel evoluția criticului ar avea însă ca urmare transferarea versiunilor definitive la «variante», ceea ce, firește, nu se poate. Maria Simionescu și Alexandru George au ajuns, cred, la o soluție bună. Respectînd cronologia, ei au restituit (în vol. I al ediției) cele două volume de debut (*Pași pe nisip*, I—II, 1906) în alcătuirea lor de la apariție, deși textele care le compun au fost reluate în edițiile de *Critice*, adăugînd, în continuarea lor, articolele din aceiași ani, adică de pînă în 1906, cu excepția «notelor de călătorie» și a articolelor despre clasicism, incluse, am văzut, în volumul al IV-lea. (Să menționăm, tot ca pe o excepție, introducerea în vol. I a articolului *Tamburinarul din Valmajour*, publicat în decembrie 1907 și «aparținînd», deci, *Paginilor de critică și de doctrină* din vol. al IV-lea.) Ni se oferă astfel tabloul criticii lovinesciene din faza debutului. În continuare, cronologia va fi respectată în măsura în care nu obligă la dislocarea volumelor ediției definitive de *Critice*. Înainte de republicarea acestora, vor fi incluse, așadar, în ediția de *Opere*, în ordine cronologică, în afara articolelor rămase în periodice, textele din volumele de *Critice* care diferă foarte mult de cele din ediția definitivă, celelalte urmînd să fie date ca variante la acestea din urmă. Volumul al IV-lea de *Opere* cuprinde articole de critică dintre iulie 1907 și decembrie 1911. Pentru a face să apară mai clar structura lui și metoda de editare, ar fi fost necesară, cred, gruparea textelor în două categorii: «din volume» și «din periodice», ca și prezentarea (în aparatul critic, în

nota introductivă la primul grupaj) a volumelor din care au fost preluate articolele, cu sumarul lor și cu indicarea titlurilor neincluse în volumul de față, precizându-se și unde vor intra. Procedându-se astfel și la volumele următoare, s-ar putea observa fizionomia culegerilor (și edițiilor) succesive de *Critice* și repartizarea conținutului lor în această cea dintâi ediție de opere complete, primită cu mare și justificat interes.

George GANĂ

Repere:

Destinul dramatic

al unui mare

cărturar

Ion HELIADE RĂDULESCU

BIOGRAFIA LUI HELIADE, DATĂ RECENT de Mircea Anghelescu, umple un gol viu resimțit.¹ Ea era nu doar necesară, ci și scadentă de o bună bucată de vreme. Ne putem întreba chiar de ce a întârziat atât de mult. Ceilalți pașoptiști, dintre care unii sînt departe de a fi avut importanța în epocă a autorului *Zburătorului*, au fost mai norocoși: Alexandrescu, Negruzzi, Bălcescu, Ghica, Bolliac, Rosetti, Alecsandri, Russo, Bolintineanu, Kogălniceanu etc. își au cu toții consemnate peripecțiile vieții în monografiile moderne, inegale desigur sub raportul reușitei, însă puse fără excepție sub semnul celor două exigențe fundamentale ale istoriei literare: totalizarea informației disponibile și examenul critic al izvoarelor.

De ce, atunci, Heliade a trebuit să aștepte pînă azi? Din lipsa materialului? Fără îndoială că nu. Cel puțin de 15 ani încoace, de cînd a apărut bogatul volum de corespondență editat de G. Potra, N. Simache și George G. Potra (1972), un ultim obstacol serios în calea cercetării a fost ridicat. Lacune mai există încă și vor continua să existe, dar a amîna munca în așteptarea eliminării lor e nerezonabil, deoarece

noțiunea de «epuizare a informației» n-are în istoria literară nici un sens: peste ce e se mai poate adăuga oricînd ceva. Dealtfel, experiența arată — și în această privință exemplul lui Mircea Anghelescu e concludent — că tocmai deschiderea de șantier favorizează puternic întregirea documentării.

Nu lipsa materialului i-a inhibat pe cercetători în cazul lui Heliade, ci, dimpotrivă, supra-abundența lui, mai exact, caracterul prolix, ambiguu, adesea contradictoriu și ireductibil al mărturiilor și judecăților acumulate în jurul ilustrului cărturar. Așa cum am arătat într-un studiu din 1980 (*I. Heliade Rădulescu în conștiința criticii românești*), există, încă, un «caz» Heliade în istoria noastră literară, căci după nu mai puțin decît 115 ani de la moarte, personajul rămîne controversat, scriitorul evaluat în chip foarte diferit, filosoful și omul politic obiect de dispută. Nu mă îndoiesc că ceea ce a frînat eforturile biografilor prezumtivi a fost înainte de toate dificultatea de a găsi măsura dreaptă a omului și a operei.

Mircea Anghelescu a tăiat acum nodul gordian. A făcut-o cu profesionalismul și pricepera pe care i le cunoaștem. Cartea sa e solid construită, agreabil scrisă, superior informată. Ea pune în circulație o serie de știri noi, îndeosebi rectifică multe alegații creditate de tradiție și tranșează în chip oportun cîteva vechi litigii. Astfel, spre a da doar cîteva exemple, biograful stabilește durata profesoratului lui Heliade la Sf. Sava; respinge convingător versiunea lui M. Gaster, reluată recent de Emilia Șt. Milicescu, potrivit căreia Gh. Lazăr ar fi autorul *Gramaticii* de la 1828; dovedește că A. Sanejouand nu e — cum s-a crezut multă vreme — pseudonimul lui Gh. Bibescu; semnalează o recenzie franceză necunoscută la *Souvenirs et impressions d'un proscrit* etc., etc.

Totuși, meritul principal al lui Mircea Anghelescu e de a fi reușit să demonstreze (cum am încercat s-o fac eu însumi în studiul înainte menționat) că pentru a-l admira pe Heliade nu trebuie să-i trecem cu vederea curiozitățile și slăbiciunile, nici să renunțăm la iubirea pe care o purtăm altora, lui Bălcescu, Ghica sau Rosetti. Or, e capital să cădem de acord că adevărul se scrie cu majusculă numai în tratatele de filosofie, că, altminteri, e un concept relativ, dependent de constelația determinărilor fiecărei situații, că, prin urmare, nu e transferabil și nu poate fi pus în ecuație; că e posibil ca doi oameni să se combată feroce

¹ Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O. biografie a omului și a operei*, Editura „Minerva”, 1986

privitor la același fapt fără ca vreunul din ei să fie sperjur, că, în fine, patriotismul e compatibil nu numai cu reușita în istorie, ci și cu înfringerea, cu calculul greșit, cu eroarea de tactică ori strategie.

Portretul lui Heliade, schițat în această viziune antidogmatică, se conturează verosim la distanță egală de adulare și caricatură; e al unui om zbuciumat, actor de prim rang în mișcarea culturală și politică a epocii, victimă a unui temperament impulsiv și vanitos, ardent și instabil, susceptibil și suspicios. Mircea Anghelescu l-a scris cu înțelegere și pătrundere.

Și totuși, portretului îi lipsește ceva, un punct de focalizare, un centru care să-i guverneze componentele. E o consecință probabilă a faptului că el se constituie prin cumulum de inducții și caracterizări, pe măsura desfășurării evenimentelor. Însă semnificația unui proiect existențial transcende ordinea liniară a discursului. Alegînd o metodă cronologică de expunere, fără a încerca să totalizeze undeva, eventual într-un capitol separat, ceea ce e comun esențial și originar în comportările și activitățile lui Heliade, Mircea Anghelescu rămîne, fără să vrea, imobilizat la suprafață. Psihologia de adîncime a omului, cu mobilurile, obsesiile, complexe și fantasmele ei, e astfel insuficient demonstrată.

Deși sînt de acord, în linii mari, cu interpretarea propusă de Mircea Anghelescu, mă și deosebesc de ea în cîteva puncte. Am impresia că în preocuparea salutară de a pune în discuție tot ce s-a spus despre Heliade, colegul meu cedează cîteodată unei propensiuni polemice nefundate. E o tendință greu de stăpînit, o știu din proprie experiență, căci e totdeauna preferabil să riști, căutînd drumuri noi, decît să fii sigur, spunînd ce s-a mai spus. Însă « *est modus in rebus* ».

De exemplu, în problema rolului jucat de Heliade la 1848, cred că Mircea Anghelescu exagerează. « Așa cum Tell o spune explicit — scrie el, la pag. 216 — Heliade era singurul capabil să mobilizeze, să ridice și să conducă masele, cel puțin în momentul inițial al mișcării ». Or, declarația « explicită » a lui Tell, pe care se întemeiază aprecierea superlativă de mai sus, o avem în două versiuni. Cea dintîi e a lui Heliade însuși, din *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine* (Paris, 1857): Tell le-ar fi spus lui Bălcescu și Golescu, care veniseră să-l tatoneze « qu'il fallait tâcher de réconcilier les deux hommes (Heliade și I. Ghica

— n.n.) et, dans le cas de l'impossibilité d'un arrangement, d'éloigner Ghica et de s'entendre avec l'autre s'ils voulaient compter sur lui et sur Plessoiano ». Cealaltă versiune îi aparține lui Bălcescu, fiind inclusă în *Notele* dictate lui I. Ghica despre preliminariile revoluției de la 1848. Tell le-ar fi spus celor doi emisari ai grupării radicale ca « mergînd la București, să caute să unească într-o coaliție toate partidele pentru mișcare și mai ales a împăca pe Eliad cu tinerimea; (îl întreabă Bălcescu care este opinia lui de Eliad; răspunse că îl crede că este un porc de cîne [*sic!*] dar) că s-a făcut agitator de cîteva zile, că este popular și că poate fi de folos și că va fi măgulit de nădejdea că, aruncîndu-se în revoluție, va juca o rolă ca a lui Lamartine. (Tell însă au zisă că, chiar neizbutind a uni pe Eliad cu tinerimea, el tot este gata a face o mișcare chiar și singur, sfătuiindu-i să închipuiască de ceva bani) ».

Din cele două versiuni, Mircea Anghelescu o preferă pe cea dintîi, deși, din motive evidente, mai credibilă e cea de-a doua. În această perspectivă, citează din versiunea Bălcescu numai ce întărește versiunea Heliade, suprimînd două pasaje-cheie (cele puse de noi între paranteze), care aduc un punct de vedere cu totul diferit asupra lucrurilor.

Moderația, legalismul, politica de compromis practică de Heliade au fost apreciate uneori — Mircea Anghelescu are dreptate — într-un mod drastic, rigid, fără simț istoric. Dar propria-i explicație are darul să nedumerească cel puțin tot atît cit judecățile expeditiv de odinioară. Astfel, în litigiul din 1838 (legat de chestiunea articolului adițional și de conflictele care au dus la spargerea Filarmonicii), I. Cîmpineanu și Heliade s-au găsit, cum se știe, pe poziții adverse: cel dintîi s-a ridicat împotriva autorității domnului și a pus în discuție statutul politic al Țării Românești, cel din urmă și-a asumat — după expresia lui Mircea Anghelescu — « rolul » de campion al duplicității și al « echilibrului ». De ce? « Cîmpineanu sau Văcăreștii — spune confratele nostru — mari boieri legați cu nenumărate fire de tot ceea ce însemna putere și bogăție în țară, își puteau permite să facă opoziție pe față și chiar să riște unele pedepse, care nu le puteau primejdui, în nici un caz, nici averea, nici rangul; *Heliade avea, în schimb, totul de pierdut*, atît starea pe care o agonisise tatăl său, cît și începutul de notorietate, zestrea devenirii sale sociale, nu erau cîtuși de puțin intangibile și nu ofereau protecția necesară în

caz de nevoie». (*subl. ns.*) «*De aceea — continuă pasajul din care citez — vom putea vedea pe Cimpineanu adoptând poziții tranșante, chiar lipsite de realism în contextul socio-istoric dat... etc.*» (*subl. ns.* pag. 89). Același argument, al riscului maxim, e invocat și pentru a motiva conduita lui Heliade la 1848: «...Dintre revoluționarii marcanți, Heliade este printre pușinii care *au totul, sau aproape totul de pierdut*, fie prin raportare la familie (pe care, de pildă, Bălcescu n-o are), fie prin raportare la mijloacele de existență» (*subl. ns.* — pag. 256).

Cusurul acestei argumentări e dublu; pe de o parte, inocentează duplicitatea, pe de alta, coboară prețul curajului și al fermității. Ceea ce «are de pierdut» fiecare trebuie evaluat în funcție de propria-i situație, nu prin comparație. Sfidaarea aruncată de Cimpineanu regimului regulamentar a însemnat acceptarea unui risc major (totul? jumătate din tot?), plătit dealtfel scump, cu închisoarea și excluderea din viața publică. Bălcescu n-avea familie (în înțelesul «legal», căci altminteri era în relații intime cu Luxița Florescu de la care, în 1848, aștepta un fiu), dar Rosetti avea familie, pe deasupra dispunea și de stare materială. Pentru amândoi și pentru imensa majoritate a pașoptiștilor, participarea la revoluție n-a fost un joc frivol (băieți de bani gata, care sparg niște geamuri, cu impunitatea asigurată), ci un angajament existențial, asumat cu spirit de sacrificiu, răsplătit cu lacrimi, cu grele suferințe, cu un exil încă mai lipsit de speranță decât al fostului locotenent, stipendiat de Poartă.

Meritele lui Heliade sînt mari și incontestabile, dar nu trebuie căutate pe terenul activității revoluționare. E greșit a susține, în acest sens, împotriva lui G. Zane și a lecturii critice a documentelor, că «și teoretic, și practic (el) era pentru înfrumusețirea clăcașilor» (confundînd, se pare, cele două revendicări, una liberală, alta democrat-burgheză, pe care le asocia art. 13 al Proclamației de la Islaz: eliberarea de servitușile feudale și înfrumusețirea). Excesivă este și caracterizarea lui Heliade drept «profetul, vizionarul și chiar organizatorul revoluției» (pag. 255). De fapt, în mai multe rînduri Heliade însuși și-a definit cu destulă exactitate rolul jucat. Următoarea afirmație dintr-o scrisoare din 15/27 martie 1851, către I. Negulici, reprezintă un autodiagnostic lucid: «Eu nici în țară, nici în străinătate n-am prea pronunțat vorba revoluție; mai pretutindenea vorbind de evenimentele noastre din

1848, le calific cu numele de Mișcare — Regenerație... Eu de m-am amestecat în Mișcare, cugetul meu, sforțele mele, n-au făcut decît a șterge spiritul incendiar... Eu nu cunosc Mișcare de legiuită decît ceea ce se face spre apărare și nici Revoluție salutară decît ceea ce se face în idei» (*Scrisori din exil*, pag. 78).

Fie-mi îngăduit acum să ating două chestiuni mărunte. Semnalez întîi că biografia lui Mircea Anghelescu nu elucidează (din lipsa documentării, desigur) problema lojei masonice ce a activat în cadrul Filarmonicii. Faptul, atestat de contemporani (Bolliac, Ghica, Bolintineanu) și reluat de unii istorici literari, e prea semnificativ spre a nu fi menționat, măcar cu titlu ipotetic. Apoi, mă îndoiesc că Heliade ar fi deținut răspunderea „Muzeului național“, în primul său an de apariție (de ar fi fost cazul, de ce și-ar fi ascuns calitatea?).

Încheind, o lămurire. Vreau să sper că spațiul relativ larg pe care l-am acordat mai sus discutării unor teze ale cărții (silit de necesitatea explicării circumstanțelor și a confruntării de citate) nu va fi tălmăcit ca o iscusință dialectică, drept gestul de a lua cu o mină ceea ce am acordat la început cu alta. Spun asta ca omul pășit, căruia i s-au interpretat nu o dată anumite obiecții de detaliu, desprinse din context, drept o condamnare globală ce nu-mi stătea în intenție și pe care o refuzasem explicit. Din păcate, la noi (și nu numai la noi), climatul în lumea literară e lipsit de seninătate: atît autorii de versuri și romane, cît și criticii sînt uneori intoleranți și impacienți; ei văd în orice rezervă un semn de inimizie, în orice obiecție un atac la persoană, în orice dezaprobare parțială o tendință demolatoare. Exemplul spiritului prăpăstios al lui Heliade — și al necazurilor pe care le-a generat — ar trebui să ne țină departe de asemenea sterpe încrîncenări de vanitate. Însă, cum spune poetul, «povețele sînt vorbe, dar fapta e departe / Și prea pușini urmează moralul dintr-o carte». Oricum, îmi fac datoria de a repeta pentru cititorul de bună credință că biografia dedicată lui Heliade de Mircea Anghelescu e o lucrare valoroasă, care va servi de-acum înainte cercetătorilor ca un indispensabil instrument de referință. Ea nu va pune însă capăt discuției desfășurate în jurul lui Heliade, ci o va muta doar la un nivel mai puțin diletant. În această continuare «deschidere» rezidă, deopotrivă, privilegiul și precaritatea istoriei literare.

Paul CORNEA

Octavian GOGA și Emil ISAC

În dialog cu poeți maghiari

MĂRTURII ALE ÎNDELUNGATELOR TRADIȚII culturale româno-maghiare sînt și două scrieri descoperite la secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale „Szechenyi” din Budapesta. Este vorba, în primul rînd, de o scrisoare autografă a lui Octavian Goga, adresată poetului maghiar Ady Endre. După cum se știe, O. Goga a fost condamnat de justiția vechii Austro-Ungarii, iar pedeapsa o ispășea la începutul anului 1912 în faimoasa «temniță de stat» din Seghedin. În toiul ascuțirii contradicțiilor dintre cerurile guvernante reacționare ale Ungariei și popoarele oprimite, Ady Endre adoptase o poziție democratică.

Potrivit aprecierii lui Octavian Goga, poetul maghiar «se simțea prieten cu noi și cu toate popoarele oprite din imperiul austro-ungar»¹.

În acest context, Ady Endre adresează o

depeșă lui O. Goga, exprimîndu-și dorința să cunoască pe poetul și luptătorul care juca un rol tot mai mare alături în viața literară, cit și în cea politică românească. «De mult doresc să te văd, să te cunosc, și personal, și să discut cu tine» — scria confratelui său.²

Ca răspuns, Octavian Goga îi trimite la 13 martie, din închisoare, o carte poștală ilustrată, care reproducea pe verso chiar locul său de detenție.³ Din textul semnat de O. Goga reiese adeziunea lui la dorința exprimată de Ady Endre, care-l vizitase odată chiar în închisoare. Prin acest schimb de misive bazelor prieteniei lor de mai tîrziu, Cartea poștală a fost expediată de Octavian Goga pe adresa Sanatoriului în care era internat poetul maghiar ce suferea de o boală incurabilă, care peste cîțiva ani i-a adus sfîrșitul.

*Igen tisztelt barátom,
Megindítottak kedves sorai.*

Magányomban, hol a hivatalos Magyarország küldött és övéim egy része fájo közönnyel kísért, nemes barátságának jelei nagyon kellemesen érintettek. Mihelyt szerét tehetem, eljövök Budapestre hogy kezét szoríthassam.

Üdvözl:

GOGA Octavian

Szeged 13/III 1912

Ngs ADY Endre
urnak
Budapest
Városmajor Sanatorium
I Városmajor utca 64 sz.

¹ Octavian Goga, *Fragmente autobiografice*, București, f.a., p. 37.

² Originalul la Biblioteca Centrală de Stat. Secția colecții speciale, mss. 14937. Publicat în volumul *Octavian Goga în corespondență*, ediție îngrijită de Daniela Poenaru, București, 1975, p. 135.

³ Originalul se găsește la Biblioteca Academiei de Științe Maghiare din Budapesta, secția manuscrise, cota K6/120.

Am fost mișcat de rindurile dragi ale dumneavoastră... În singurătatea mea, unde m-a trimis Ungaria oficială, iar o parte din ai mei m-au însoțit cu o indiferență dureroasă, semnele nobilei dumneavoastră prietenii m-au impresionat plăcut¹. Îndată ce voi avea ocazie, voi veni la Budapesta ca să vă string mina.

Octavian GOGA

Emil Isac (1886—1954) s-a dovedit a fi un democrat convins care a militat din tinerețe împotriva împilării sociale și naționale din Transilvania supusă imperiului dualist. Aceste convingeri l-au determinat să fie printre cei care s-au împotrivit instaurării fascismului în România, iar după 23 August 1944, s-a încadrat în rindul făuritorilor vieții noi. Emil Isac, credincios ideilor lui democratice, a întreținut legături și cu scriitorii democrați maghiari.⁵ De aceea, pe bună dreptate, el se referă în scrisoare la prietenia pe care o întreținea cu Kosztolányi Dezső (1885—1936), poet și prozator maghiar, de asemenea purtător al unor idei înaintate. În timpul regimului horthyst a fost aspru criticat de scriitorii conservatori și a fost chiar nevoit să-și dea demisia din președinția P.E.N.-Clubului, în anul 1932.⁶ Unele poezii ale lui au fost tălmăcite în românește ca, de pildă, *Poeme* (1976) și *Cindec de fericire și tristețe* (1983), precum și romanul *Zmeul de aur* (1982).

Serisoarea amintită a fost prilejuită de agravarea sănătății lui Kosztolányi Dezső. Veștile alarmante la care se face referire privesc faptul că Kosztolányi Dezső plecase la 5 februarie 1936, la Stockholm, unde a urmat un tratament cu radiații de radium. Rezultatele tratamentului nu au fost satisfăcătoare, din moment ce la 28 martie a suferit o intervenție chirurgicală și se pregătea și a doua operație.⁷

Ca mesager al scrisorii lui, Emil Isac a solicitat pe Babits Mihály (1883—1941), poet, prozator și eseist, figură reprezentativă a poezie

⁴ Octavian Goga: *Insemnările unui trecător. Crimpeie din zbuciumările de la noi*. Arad, 1911, p. 11. El critică pe românii pasivi sau care cedează chiar în fața regimului de asuprire națională. Aluzia se referă desigur la aceștia.

⁶ Cea mai cuprinzătoare lucrare privind viața și activitatea lui Emil Isac este volumul lui Ion Brad — *Emil Isac un tribun al ideilor noi*. Cluj, 1972.

* Kosztolányi Dezső: *Válogatott novellák és karcolatok (Nuvele și schițe alese)*, Budapest, 1985, p. 878.

⁷ *Ibidem*, p.888.

maghiare moderne. ⁶ Orientarea lui politică era lui Emil Isac. Dintre lucrările lui apărute în similară cu cea a lui Kosztolányi Dezső și a românește amintim volumul *Poeme* (1977).

Cluj Str. Șaguna 22

19 Aprilie 1936

Mélyen tisztelt Babits Mihály,

Egy kollegiális szivességet kérek és remélem nem haragszik. Szegény Kosztolányi Dezsőről riasztó híreket hallottam. Nem tudom ezeket controllálni, de nagyon aggódom a Kosztolányi sorsáért és talán Ön is tudja, milyen jó barátok voltunk és vagyunk szegény Dezsővel. Ha ideje és alkalma van, juttassa el ezt a levelet Kosztolányinak. Nem tudom ezt a pár sort csupán egy olyanra bízni, aki genialitása mellett emberként is rendkívüli és ez Ön... Babits Mihály nekünk költőknek akármilyen nemzethez tartozunk és akármilyen nyelven írunk nem szabad elfelejtenünk, hogy egy nagy család vagyunk, ahol a Bábeli zavar megszűnik és egymást szeretni tudjuk. Minden nemzetnek költőit én most is becsülöm és tisztelem és szeretem és felhasználom az alkalmat, hogy Önt, a költőt, ezuttal is legmélyebb szeretetemről és csodálatomról biztosítsam. Ugye elmegy Kosztolányihoz és beszél vele és megírja nekem azt amit az ő sorsáról megírhat...

Mély rokonszenvvel tisztelő híve

Emil ISAC

Cluj; Str. Șaguna 22

19 aprilie 1936

Mult stimat Babits Mihály,

Vă solicit un serviciu colegial și sper să nu vă supărați. Am auzit vești alarmante despre bietul Kosztolányi Dezső. Nu le-am putut controla, dar sint foarte îngrijorat pentru soarta lui și poate și dumneavoastră știți cit de buni prieteni am fost și sintem cu săracul Dezső. Dacă aveți timp și ocazie, transmiteți această scrisoare lui Kosztolányi. Nu pot să încredințez aceste citeva rinduri decit aceluia care, pe lângă genialitate, este deosebit și ca om, și acesta sinteți dumneavoastră... Babits Mihály. Nouă, poetilor, nu ne este îngăduit, oricărei națiuni aparținem și în oricare limbă scriem, să uităm că formăm o familie mare, unde babilonia încetează și știm să ne iubim unul pe altul. Eu chiar și acum cinstesc, stimez și iubesc poeții tuturor națiunilor și mă folosesc de această ocazie ca să vă asigur pe dumneavoastră, poetul, de iubirea și admirația mea cea mai adincă. Nu-i așa că vă veți duce la Kosztolányi, să vorbiți cu el și îmi veți scrie ceea ce puteți să-mi scrieți despre soarta lui...

Cu adincă simpatie, al dumneavoastră devotat

Emil ISAC

Elementul cel mai important al scrisorii semnate de Emil Isac îl constituie ideile democratice de respect pentru creația poetică a tuturor confraților.

Eugen GLÜCK

⁶ Scriitori străini. Mic dicționar. București, 1981, p. 50.



Închisoarea din Szeghedin.

Simone de BEAUVOIR

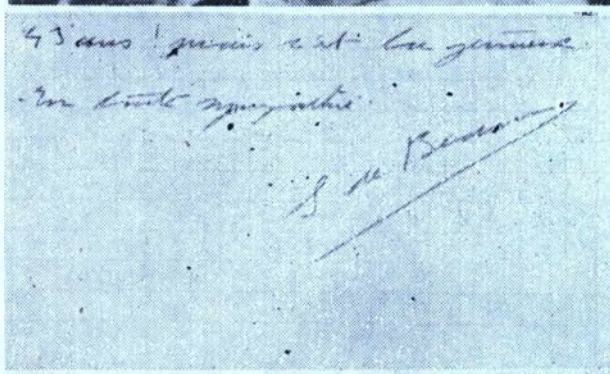
către o cititoare din România

ÎN 1970, APĂREA LA PARIS AMPLUL eseu monografic despre *Bătrînețe* al Simonei de Beauvoir (1908—1986). La editura franceză de solid renume „Gallimard“.

Pe această adresă, sumară („Gallimard“, Paris, Franța), am trimis autoarei o scrisoare, datată 12 mai 1971, în care îi semnalam eroarea pe care o făcea, la pagina 408, susținând că actorul Eduard de Max mai juca, la 80 de ani, rolul tânărului împărat Neron din *Britannicus*, de Jean Racine.

Această interpretare a tragedianului român, primul străin admis Societar al ilustrei Comedii Franceze, fusese, efectiv, de referință. Plină de dezinvoltură față de convenții, de o mare libertate de expresie scenică, antitraditională neacademică, ea stîrnise vîlvă încă din 1891 și asigurase lui De Max o glorie imediată și apoi durabilă pe prima scenă oficială a Franței. Așa cum se spunea: «Oedip-ul lui Mounet-Sully», s-a spus și «Neron al lui De Max». Actorul nostru a iubit acest rol, l-a reluat, a meditat asupra lui, l-a îmbogățit neconținut și l-a și definit drept «figura teatrală centrală a întregii mele cariere» («le grand visage théâtral de toute ma carrière» — vezi volumul de convorbiri *Chez De Max*, de Louis Delluc, Paris, 1918).

Exemplul îi folosea doamnei de Beauvoir în carte pentru a argumenta că deseori bătrîinii actori se cramponează cu îndărătnicie de rolurile care le-au adus cîndva succese, neglijînd transformările și degradările inerente survenite pe parcurs și abuzînd de bunăvoința publicului; lucru foarte adevărat, s-au văzut pe scena teatrului (pentru a nu mai pomeni de aceea a



operei) atîtea Juliete care depășeau vîrsta Doicii; Sarah Bernhardt, octogenară, cu un picior de lemn, juca încă pe *Athalie* etc., etc.

Dealtfel, constatarea generală sub semnul căreia e scrisă *La Vieillesse* este că prestigiul bătrîneții a scăzut simțitor prin faptul că noțiunea de experiență e discreditată; societatea tehnocrată contemporană socotește că, într-adevăr, cu anii, cunoștințele se acumulează, dar se și primează rapid, vîrsta comportă un grad de descalificare, apreciate fiind în primul rînd valorile legate de tinerețe...

Doar că actorul Eduard de Max, născut

La Iași în 1869, a murit la Paris în 1924, în vîrstă de 55 de ani. De mai mulți ani nu mai interpreta pe Neron.

Foarte prompt, la 1 iunie 1971 (data ștampilei poștei: Paris, St. Germain, pe plic), Simone de Beauvoir îmi răspundea:

182
Simone de
Beauvoir

*Madame,
Merci de votre lettre. On m'avait déjà signalé mon erreur touchant De Max. J'avais 12 ans quand je l'ai vu en Néron et il m'a paru d'une vieillesse infinie: ça devait être en 1920. Je rectifierai dans le livre de poche.
43 ans! mais c'est la jeunesse.*

En toute sympathie,

S. de BEAUVOIR

Doamnă,
Vă mulțumesc pentru scrisoare. Mi se semnalase deja eroarea privind pe De Max. Aveam 12 ani cînd l-am văzut în *Neron* și mi s-a părut de o nesfîrșită bătrînețe: trebuie să fi fost în 1920. Voi rectifica în *le livre de poche*.
43 de ani! dar asta-i tinerețe.

Cu toată simpatia,

S. de BEAUVOIR

Mme d'ne Costa-Fore

Bucarest - 1

Str. Cosmopolitilor nr 37

apt. 12

Nou manie

Interesant este că, în 1972, într-o altă carte a sa, *Tout compte fait* (tot la „Gallimard”) (*Stînd și judecînd* ar fi traducerea liberă a titlului, mai degrabă decît *Cu socotelile încheiate*), un soi de jurnal din anii senectuții ei și a lui J. P. Sartre, care conține amintiri de călătorie, relatările unor întîlniri internaționale, note de lucru și de lectură etc. și a cărei publicare se pretindea provocată de obiecția (probabil formulată) că, în *La Vieillesse*, n-a vorbit deloc despre propria bătrînețe, autoarea găsea prilejul de a insera rectificarea cerută (nu știu dacă *La Vieillesse* a mai apărut în ediție de poche). La pagina 151 din *Tout compte fait*, ea admitea că unele greșeli s-au putut strecura în mod firesc într-o lucrare atît de voluminoasă (ca *La Vieillesse*), « pe care am dus-o la bun sfîrșit fără nici un ajutor. Trei sau patru corespondenți mi le-au semnalat cu mai multă ori mai puțină acreeală ». Și, în trimiterea din subsolul paginii:

« De Max avea cincizeci și nu optzeci de ani cînd, interpretîndu-l pe tînărul Neron, a părut așa de decrepit copilului ce eram pe-atunci ». Ceea ce, cu alte cuvinte, repetă cele despre caracterul necruțător (și suficient!) al impresiilor din copilărie, cuprinse în scrisoarea care-mi era adresată. « Acreeala » corespondenților, pe care o menționa aici în treacăt, nu se referea, presupun, la mine, căci îmi amintesc a-i fi exprimat sincera mea admirație pentru exactitatea punctelor sale de vedere și pentru fericita expresivitate a formulărilor — din care, dacă-mi aduc încă o dată bine aminte, și citam una în final. La data trimiterii rîndurilor mele aveam — și mărturiseam, se vede — vîrsta de 43 de ani, de vreme ce Simone de Beauvoir și-a încheiat scurta scrisoare autografă cu exclamația « 43 de ani! dar asta-i tinerețe », care fără îndoială n-a putut să-mi facă decît o mare plăcere.

Anca COSTA-FORU

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1986)

A

AGÂRBICEANU, Ion

Goția, Dorin — „Astra”. 125 de ani de la înființare. „*Revista arhivelor*”, anul LXIII, vol. XLVIII, nr. 4/1986, pp. 386—415.

ANDRONIC

Mihail, Paul — Un manuscris inedit al vieții lui Grigorie Țamblac. „*Manuscriptum*”, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 39—49.

ANGHELUȘ, Ion Alex.

C.Cn. — Patru poezii. „*Ateneu*”, 11 (204), noiembrie 1986, serie nouă, anul 23, p. 9.

B

BARÎȚ, G.

Goția, Dorin — „Astra”. 125 de ani de la înființare. „*Revista arhivelor*”, anul LXIII, vol. XLVIII, nr. 4/1986, pp. 386—415.

BLAGA, Lucian

Cenușă, Mircea — Lucian Blaga — D. D. Roșca (13 scrisori din anii 1918—1922). „*Steaua*”, 10/1986, anul XXXVII, pp. 43—45.

— Dialog epistolar Lucian Blaga — D. D. Roșca (trei scrisori din anii 1928—1929). „*Vatra*”, anul XVI, nr. 187, X/1986, p. 8.

Dan, Dorin Ovidiu — Societatea culturală „Lucian Blaga” (Scrisoare datată 10 iulie 1935). „*Revista muzeelor și monumentelor*”, anul XXIII, nr. 10/1986, pp. 85—88.

Țugui, Pavel — Controverse: „cazul Blaga” (fragment dintr-o scrisoare din anul 1960). „*Revista de istorie și teorie literară*”, anul XXXIV, nr. 2—3, aprilie—septembrie 1986, pp. 347—351.

BOGDAN-DUICĂ, G.

Froicu, Petru; Dimitriu, Eugen — Scrisori inedite. Gh. Bogdan-Duică pentru Petre Grimm (o scrisoare datată 29 iulie 1932). „*Pagini bucovinene*”, anul V, nr. 11(59), pp. I—II.

C

CARAGIALE, I. L.

Cioculescu, Șerban — Caragiale la Seghedin (Însemnare a itinerarului). „*România literară*”, an XIX, nr. 45, joi 6 noiembrie 1986, p. 7.

CARAMAN, Petru

Handoca, Mircea — Două scrisori inedite ale lui Petru Caraman (către G. T. Kirileanu datate 23 mai 1954 și 5 iunie 1954). „Steaua” 11/1986, anul XXXVII, noiembrie 1986, pp. 11—14.

COMARNESCU, Petru

* * * — «...o nesecată sursă de inspirație». „Pagini bucovinene”, anul V, nr. 10(58), p. I.

COSTIN, Toma

Chindriș, Ioan — Toma Costin/reprezentant al Școlii Ardelene (2 scrisori către Samuil Vulcan din 12 și 15 august 1812), „Manuscriptum”, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 116—123.

COTRUȘ, Aron

Brâncănuș, Lidia — Demersurile poetului Aron Cotruș pentru prezența în Italia a sculptorului Constantin Brâncuși (trei scrisori din anul 1930). „Revista muzeelor și monumentelor”, anul XXIII, nr. 10/1986, pp. 81—84.

Froicu, Petru; Dimitriu, Eugen. — Scrisori inedite. Aron Cotruș către I. E. Torouțiu (datată 11 martie 1940). „Pagini bucovinene”, anul V, nr. 11(59), p. I, III.

D

DASGUPTA, S. N.

Handoca, Mircea — Secvențe dintr-o „biografie” (patru scrisori către Mircea Eliade din anii 1928—1929). „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXIV, 2—3, aprilie—septembrie, 1986, pp. 229—230.

DAVIDESCU, N.

Davidescu, Cătălin — Cîteva precizări biografice (Actele de naștere și căsătorie și *Memoriu* către Ministerul de Război). „Manuscriptum”, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 180—183.

DENSUȘIANU, Nic.

Goția, Dorin — „Astra” 125 de ani de la înființare. „Revista arhivelor”, anul LXIII, vol. XLVIII, nr. 4/1986, pp. 386—415.

E

ELIADE, Mircea

Datcu, Iordan — [În corespondență cu] Petru Caraman și Adrian Fochi. (O scrisoare către Petru Caraman datată 1940 și trei către Adrian Fochi din anii 1970—1971). „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXIV, nr. 2—3, aprilie—septembrie, 1986, pp. 232—233.

Filipescu, Dorel — Jurnal mexican. Almanahul estival „Luceafărul”, 1986, pp. 182—192.

Graur, Doina — În corespondență cu Ion Chinezu (scrisoare din 1934). „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXIV, 2—3, aprilie—septembrie 1986, pp. 231—232.

Handoca, Mircea — «Voiam să mă regăsesc în altele nopți fugare». Eminescu — poetul neamului românesc, *Gaudeamus* — roman, Epilog la romanul „Maitreyi”, 1941 — act dramatic, *Încep să descopăr America*, însemnări și note. „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXIV, 2—3, aprilie—septembrie 1986, pp. 101—246.

Pascu, Mariana — Orfeu și Orfismul (studiu). „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXIV, 2—3, aprilie—septembrie 1986, pp. 246—253.

Popescu-Cadem, Constantin — Pledoarie pentru drepturile noastre istorice (rapoarte, diplomatice din anul 1941). „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXIV, 2—3, aprilie—septembrie 1986, pp. 234—237.

EMINESCU, Mihai

Vatamaniuc, D. — Despre psihologia popoarelor, VIII. „Manuscriptum”, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 7—17.

G**GAster, Moses**

Bucur, Marin — Moses Gaster și N. Iorga în corespondență cu Karl Krumbacher. (5 epistole din anii 1893—1898). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 158—162.

GHIBU, Onisifor

Lăscuș, Voicu — Un „Proiect pentru reorganizarea secției școlare a *Astreii*“ (prezentare). „*Steaua*“, 11/86, anul XXXVII, noiembrie 1986, p. 24.

GODOY, Armand

Scurtu, Nicolae — Armand Godoy și prietenii săi români (două epistole către Dimitrie Nanu din anii 1934—1938 și două către Mihai Moșandrei din anii 1945—46). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 164—168.

GOGA, Octavian

Goția, Dorin — „*Astra*“. 125 de ani de la înființare. „*Revista arhivelor*“, anul LXIII, vol. XLVIII, nr. 4/1986, pp. 386—415.

Șerb, Ioan; Mușat, Mircea — *Jurnal politic 1931*. „*Revista de istorie și teorie literară*“, anul XXXIV, nr. 2—3, aprilie—septembrie 1986.

GRECCA da ROMA

Anghelescu, Mircea — I. Heliade-Rădulescu. Un episod din exil (2 scrisori din anul 1853). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 174—178.

H**HURMUZACHI, Constantin**

Ciucă, Marcel-Dumitru — Un călător în anul 1764. De la Tarigrad la insula Chios (însemnări de călătorie). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 66—76.

I**IORGA, N.**

Goția, Dorin — „*Astra*“. 125 de ani de la înființare. „*Revista arhivelor*“, anul LXIII, vol. XLVIII, nr. 4/1986, pp. 386—415.

Bucur, Marin — Moses Gaster și N. Iorga în corespondență cu Karl Krumbacher (3 epistole din anii 1897—1911). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 162—163.

Buzași, Ion — Nicolae Iorga și Blajul (trei epistole către Aurel C. Domșa, datate 1901, 1904 și 1911). „*Vatra*“, anul XVI, nr. 189, decembrie 1986, p. 8.

IOSIF, Șt. O.

Corodi, Vasile — Șt. O. Iosif traducător al lui Shakespeare. *Richard al III-lea*. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 140—149.

IVIREANUL, Antim

Morărescu, Dragoș — O carte din biblioteca lui Antim Ivireanul (*Ex libris*). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 156—157.

L**LABIȘ, Nicolae**

* * * — *Orația anilor ce vin* (Poem). „*Pagini bucovinene*“, anul V, nr. 12(60), p. I.

LESNEA, George

Gr. I. — Cu George Lesnea despre Nicolae Labiș (interviuri). „*Pagini bucovinene*“, anul V, nr. 12(60), p. IV.

M

MAIORESCU, Titu

Ornea, Z. — T. Maiorescu. Tristețea apoteozei (fragmente de jurnal). „*România literară*“, anul XIX, nr. 40, joi 2 octombrie 1986, pp. 12—13.

N

NECULCE, Ion

Dumitriu-Snagov, Ion — Un document din Biblioteca Vaticanului (Antologie din *Ceasornicul Domnilor* a lui N. Costin). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 50—60.

O

ODOBESCU, Al.

Potra, G.; Stati, Șerban; Turcu, C. — Al. Odobescu și mișcarea teatrală românească (13 epistole către Henri Vignaud din anii 1875—1876). „*Manuscriptum*“, anul XII, nr. 4(65), 1986, pp. 90—115.

P

PAPIU-ILARIAN, Al.

Chindriș, Ioan — Un imn de la 1848. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 18—21.

PARASCHIVESCU, Miron, Radu

Popovici, Violeta — « N-o să-mi luați, sper, în nume de rău lunga tăcere... » (Trei scrisori către George Dan și Tiberiu Iliescu, date 25.IX.1953, 21.V.1965, 22 iulie 1968). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 61—64.

Ververeșteanu, Florin — « ...atunci când ți-am scris conduceam „*Povestea Vorbei*“... » (Trei epistole date 5.X.1966, 10.IV.1967, 30.X.1969). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 64—65.

PĂTRUȚ, Picu

Rădulescu, Mihai — Picu Pătruț ilustrator al lui E. Sue și G. Gessner. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 124—139.

R

ROBESCU, Marius

* * * — *Poezia și universul sonor*. „*România literară*“, anul XIX, nr. 42, joi 16 octombrie 1986, p. 9.

S

SADOVEAN U, Mihail

Săvoiu, Adrian — Scrisori către Mihai Moșandrei (trei scrisori din anii 1943—1946). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 150—155.

SADOVEANU, Paul-Mihu

Săvoiu, Adrian — Scrisori către Mihai Moșandrei (o scrisoare din anul 1943). „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 150—155.

SILAȘI, Grigore

Ene, Ileana — Folcloristul din Năsăud. *Străvechi tradițiuni și legende mitico-epice și cîntece populare românești*. *Prelecțiune din mitologia daco-română*.

Ene, Virgiliu — Despre mitologia populară. *Datine ocazionale la nașterea copilului*. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 4(65), 1986, pp. 77—84 și pp. 85—89.

SLAVICI, Ioan

Goția, Dorin — „*Astra*“ 125 de ani de la înființare. „*Revista arhivelor*“, anul LXIII, — vol. XLVIII, nr. 4/1986, pp. 386—415.

Ș

ȘTEFANELLI, T. V.

Moscaliuc, N. — *Eu* (poezie din perioada 1873—1874). „*Pagini bucovinene*“, anul V, nr. 10(58), p. IV.

Manuela TĂNĂSESCU

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: T. Arghezi (76); Louis Barral (25, 32, 34); Simone de Beauvoir (181, 182); Cezar Bolliac (64); I. L. Caragiale (44, 45, 46); Oscar Walter Cisek (82, 83, 86); G. Coșbuc (120); Mircea Eliade (133, 135, 136, 137); M. Eminescu (6, 10, 15, 17); Octavian Goga (179); Emil Isac (179); Titu Maiorescu (108, 110, 112, 118); Nicolae Milescu-Spătarul (59); Constanța Marino-Moscu (149, 151, 154); Ion Neculce (68, 72); Simion Stolnicu (165); Gr. Tocilescu: *Planul lucrării Principele Dimitrie Cantemir* (90); *Jurnalul persan* al lui D. Cantemir (95); *Notationes quotidianae* — Jurnalul lui Cantemir în Rusia, ținut de secretarul său particular, Ivan Ilinski (99); Scrisoare Dimitrie Cantemir către Contele Golovkin (90).

FOTOGRAFII: George Bariț (138); Simone de Beauvoir (181); D. Cantemir (88); Oscar Walter Cisek (81, 87); Mircea Eliade (133, 136); M. Eminescu (17); Constanța Marino-Moscu (147); Ion Pillat (132); M. Sadoveanu (146); Silvan (160); Gr. Tocilescu (93); Leontie Vasilievici; Spafariiev (1765—1847). Litografie. Reproducere

din lucrarea *150 let gidrografičeskoj Službe Voenno — Morskogo flota*, Leningrad, 1977, p. 13 (62); Vasile Voiculescu (78); Al. Duiliu Zamfirescu (122, 124 — Casa de la Faraone, 129, 132).

DESENE: Mircea ELIADE — desen pe manuscris (135); Dragoș MORĂRESCU — Desene pentru primul proiect al volumului *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară* de V. Voiculescu (79, 80); SANIELEVICI — M. Eminescu. Portret color pe vol. M. Eminescu de G. Galaction, București, Editura Institutului „Flacăra“, 1914 — Vezi și coperta I (38); STERIADI — *Sanielevici* (42); Silvan IONESCU — portrete (48, 50, 53, 56); Miniaturi chinezești secolul al XVII-lea (52, 57, 67).

ACTE: Harta Constantinopolului (91); *Calea ferată din Transilvania* — memoriu întocmit de G. Bariț (14, 142); C. Sfetea pentru G. Coșbuc — Chitanțe de hotel (121); Raport al Contelui Golovkin către Petru I prin care i se asigură lui Antioh Cantemir un salariu de 6000 ruble.

NOTĂ — În legătură cu nr. 1 (66)/1987 al revistei noastre, facem următoarele precizări:

- Desenul reprezentând pe Grigore Iliagiu (p. 37) aparține lui Eugen Popa și nu lui Vasile Gorduz.
- Poeziile lui Nicolae Dimachi, comunicate de Vasile Sandu (pp. 85—86), nu sînt inedite, fiind apărute inițial în volumul *Scrieri literare inedite* (1820—45) — alese, publicate, adnotate și comentate de Paul Cornea, Andrei Nestorescu, Petre Costinescu, *Documente literare*, Editura „Minerva“, București, 1981, pp. 191—193.
- Desenul prezentînd pe Camil Petrescu (p. 121) nu aparține lui Ross, ci lui Jean Al. Steria di.

● **Punctum saliens** — editorial by Nicolae CIOBANU ● **M. EMINESCU: I Poetical fragment: Another III Letter** (Commentary by Petru CREȚIA) — [*Victorious Mohamed*] — reconstituted poem; II *German Pages: The psychology of peoples ...*, X — student notes from Vienna and Berlin (Transliteration and foreword by D. VATAMANIUC; translation by G. PINTEA); III *Addendum: Louis BARRAL and the Eminescu «question»* (presentation and translation by Arcadiu PETRESCU and Nicolae SCURTU); A painter fascinated by a poet: S. SANIELEVICI (Documentary by Gh. CUNESCU) ● **I. L. CARAGIALE: Correspondence with Mihail DRAGOMIRESCU** (Foreword by Ileana ENE) ● **Akados' Garden — Nicolae MILESCU-SPĂATARUL: I UNESCO Anniversaries: 350 years from the birth of the great scholar** — symposium organised by the Museum of Romanian Literature. Participants: Virgil CÂNDEA, I. C. CHIȚIMIA, Dan Horia MAZILU, Zamfira MIHAIL and Nicolae CIOBANU (transcription from recorded type by Octaviana MIHĂILESCU); II *Restitutions: «The travel» of a travel memoirs (Zamfira MIHAIL); Booklet about Tatars* — memorism fragments ● *The Revelation of the Document — Ion NECULCE: A lot of words* (chronicle), II — manuscript discovered in the Vatican Library (Transcription foreword by I. DUMITRIU-SNAGOV) ● *Contemporary Archives — Tudor ARGHEZI: Let's take the road; «... an invitation» in our country* — two tablets for a tourist's album (Texts established and editorial note by Mitzura ARGHEZI); **V. VOICULESCU: [Don't uplift your eyes too soon], [The body exhausted by vices] — [When everything is illusion]** — poems (presented by Florentin POPESCU); **Oscar Walter CISEK: Sebastian** — fragment of a novel (Preamble by Ioana CISEK; text established by Horst Schuller ANGER; translation by Elisabeta MARIN) ● *Ford stones — D. CANTEMIR in Grigore TOCILESCU's Archives: [Persian Diary, translated by Gr. TOCILESCU]; Notationes quotidianae* — notes by Ivan ILINSKI, Cantemir's private secretary in Russia; *Prince Dimitrie Cantemir* — working plan and lecture by Gr. TOCILESCU (Text transcription and foreword by Ecaterina ȚARĂLUNGĂ) ● *Writer Diary — Confessions Literature* (Essai by Eugen SIMION); **T. MAIORESCU: Travel to Russia. Summer 1895** — tourist's notes (Text chosen and presented by Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU); **G. COȘBUC: European Itinerary** (reconstituted by Constandina BREZU); **Al. Duiliu ZAMFIRESCU: Notes from the war. 1916—1917** — memoirs fragments (Memory-portrait by Lascăr ZAMFIRESCU); **Mircea ELIADE: «I dream the desert of the waters I have to traverse»** — diary sheets prior to India departure (Transcription and commentary by Mircea HANDOCA) ● *Archives secrets — George BARIȚ: Transylvania Railway* — «enginner» projects in 1860 (translation and preamble by Ioan CHINDRIȘ) ● *Deeds — Mihail SADOVEANU: Again Mariana Vidrașcu* (Introduction by Fănuș BĂILEȘTEANU; new interpellations by Elisabeta and Pamfil POPESCU); **Constanța MARINO-MOSCU — Diary** (fragments) ● *The world of the writers* ● **Simion STOLNICU: Notes about E. Lovinescu's literary circle** (Transcription and presentation by Simion BĂRBULESCU) ● *Album Leaves — Writers seen by Silvan IONESCU* (photographic scenario by Magdalena BUZĂ, Radu BRAUN and Morel VOLBURĂ; tablet by Fănuș NEAGU) ● *Romanian writers in foreign archives — Octavian GOGA — Emil ISAC in Budapest archives (Eugen GLÜCK)* ● *Foreign writers in Romanian archives — Simone de BEAUVOIR to a Romanian reader (Anca COSTA-FORU)* ● *Registering: Critical editions — E. LOVINESCU: Works, IV (George GANĂ); Reference points — The dramatic destiny of a great scholar — I. Heliade RĂDULESCU (Paul CORNEA)* ● *Bibliographical Index* ● *Iconography* ● *Summary* (in English, French, German and Russian) ● *The Romanian Literature Museum Agenda* (1987, January, 1 — March, 31) ●

● **Punctum saliens** — éditorial par *Nicolae CIOBANU* ● **M. EMINESCU** — I *Fragments poétiques*: Une autre *III-e Lettre* (Commentaire par *Petru CREȚIA*) — [*Mohamed victorieux*] — poème reconstitué; II *Pages allemandes*: *La psychologie des peuples...*, X — notes de cours de la période des études à Vienne et à Berlin (Translittération et préface par *D. VATAMANIUC*; traduction par *G. PINTEA*); III *Addenda*: Louis BARRAL et „la question” Eminescu (Présentation et traduction par *Arcadiu PETRESCU* et *Nicolae SCURTU*); Un peintre fasciné par le poète: S. SANIELEVICI (Documentaire par *Gh. CUNESCU*) ● **I. L. CARAGIALE**: En correspondance avec Mihail DRAGOMIRESCU (Préface par *Ileana ENE*) ● **Jardin d'Akademos** — **Nicolae MILESCU-SPĂȚARUL**: I — *Anniversaires UNESCO*: 350 ans depuis la naissance du grad érudit — symposium organisé par le Musée de la Littérature Roumaine — Participants: *Virgil CÂNDEA*, *I. C. CHIȚIMIA*, *Dan Horia MAZILU*, *Zamfira MIHAIL* et *Nicolae CIOBANU* (Transcription de la bande magnétique: *Octaviana MIHĂILESCU*); II *Restitutions*: « Le voyage » d'un mémorial de voyage (*Zamfira MIHAIL*); *Opuscule sur les tatars* — fragments mémorialistiques ● *Révélation du document* — **Ion NECULCE**: *Un tas de mots* (chronique), II — Manuscrit découvert dans la Bibliothèque du Vatican (Transcription et avant-propos par *I. DUMITRIU-SNAGOV*) ● *Archives contemporaines* — **Tudor ARGHEZI**: *Invitation au voyage*, « ... dans notre pays ... » — deux tablettes pour un album touristique (Texte établi et note éditoriale par *Mitzura ARGHEZI*); **V. VOICULESCU**: [*Ne lève pas trop vite ton regard*], [*Le corps épuisé par les vices*], [*Lorsque tout s'est qu'illusion*] — poésies (présentées par *Florentin POPESCU*); **Oscar Walter CISEK**: *Sebastien* — fragment de roman (Préambule par *Ioana CISEK*; texte établi par *Horst Schuller ANGER*; traduction: *Elisabeta MARIN*) ● *Pierres de lit* — **D. CANTEMIR** dans les archives de Grigore TOCILESCU: *Journal persan*, traduit par Gr. TOCILESCU; *Notationes quootidianae* — observations de Ivan ILINSKI, secrétaire particulier de Cantemir en Russie; *Le Prince Dimitrie Cantemir* — plan d'ouvrage et conférence par Gr. TOCILESCU (Transcription des textes et avant-propos par *Ecatarina ȚARĂLUNGĂ*) ● *Journal d'écrivain* — La littérature de confession (Essai par *Eugen SIMION*); **T. MAIORESCU**: *Voyage en Russie. L'été 1895* — note de touriste (Texte choisi et présenté par *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*); **G. COȘBUC** — Itinéraire européen (reconstitué par *Constandina BREZU*); **Al. Duilău ZAMFIRESCU**: *Notes de guerre. 1916 — 1917* — fragments mémorialistiques (Portrait de mémoire par *Lascăr ZAMFIRESCU*); **Mircea ELIADE**: « ... je rêve à la solitude des eaux que j'ai à traverser » — feuilles de journal avant le départ pour les Indes (Transcription et commentaire par *Mircea HANDOCA*) ● *Les secrets des archives* — **George BARIȚ**: *Les chemins de fer en Transylvanie* — projets « d'ingénieur » de 1860 (Traduction et préambule par *Ioan CHINDRIȘ*) ● *Dossier* — **Mihail SADOVEANU**: De nouveau, le roman *Mariana Vidrașcu* (Introduction par *Fănuș BĂILEȘTEANU*; nouvelles interpellations par *Elisabeta* et *Pamfil POPESCU*); **Constanța MARINO-MOSCU** — *Journal* (fragments) ● *Feuilles d'album* — Les écrivains vus par *Silvan IONESCU* (Scénario photographique par *Magdalena BUZĂ*, *Radu BRAUN* et *Morel VOLBURĂ*; tablette par *Fănuș NEAGU*) ● *Le monde de ceux qui écrivent* — **Simion STOLNICU**: *Notes — pages mémorialistiques* sur le cénacle d'E. Lovinescu (Transcription et présentation par *Simion BĂRBULESCU*) ● *Editions critiques* — **E. LOVINESCU**: *Oeuvres*, IV (*George GANĂ*); *Repères* — Le destin dramatique d'un grand homme de lettres — I. Iliade RĂDULESCU (*Paul CORNEA*) ● *Ecrivains roumains dans les archives étrangères* — **Octavian GOGA** — **Emil ISAC** dans les archives de Budapest (*Eugen GLÜCK*) ● *Ecrivains étrangers dans les archives roumaines* — **Simone de BEAUVOIR** envers une lectrice de Roumanie (*Anca COSTA-FORU*) ● *Fichier bibliographique* ● *Iconographie* ● *Sommaire* (en anglais, français, allemand russe) ● *Agenda du Musée de la Littérature Roumaine* (1 Janvier — 31 Mars 1987) ●

● **Punctum saliens** — Leitartikel von Nicolae CIOBANU ● **M. EMINESCU** — I. *Dichterische Fragmente*: Ein anderer III. Brief (Kommentar von Petru CREȚIA) — [Mohamed der Sieger] — wiederhergestellt Poem; II. *Deutsche Blätter*: Über die Völkerpsychologie, X — Kursanmerkungen aus der Studienzeit in Wien und Berlin (Transkription und Vorwort von D. FATAMANIUC; Übersetzung von G. PINTEA); III. *Addenda*: Louis BARRAL und «die Frage» Eminescu (Vorstellung und Übersetzungen von Arcadiu PETRESCU und Nicolae SCURTU); Ein Maler fesselnd von Dichter: S. SANIELEVICI (Dokumentar von Gh. CUNESCU) ● **I. L. CARAGIALE**: In Briefwechsel mit Mihail DRAGOMIRESCU (Vorwort von Iliea ENE) ● *Der Garten von Akademos* — Nicolae MILESCU-SPĂATARUL: I. *Jahrestage UNESCO*: 350 Jahre von der Geburt des grossen Schriftstellers — Symposium organisiert bei dem Museum der Rumänischen Literatur. Teilnehmern: Virgil CÂNDEA, I. C. CHIȚILIA, Dan Horia MAZILU, Zamfira MIHAIL und Nicolae CIOBANU (Transkription aus der Magnettonband von Octaviana MIHĂILESCU); II. *Wiederherstellungen*: «Die Reise» eines Memorials von Reise (Zamfira MIHAIL); *Das Bächlein von Tataren* — Memorialistische Fragmente ● *Die Revelation der Dokument* — Ion NECULCE: Eine Sammlung von Wörter, II — Handschrift entdeckt in Vatikans Bibliothek (Transkription und Vorwort von I. DUMITRIU-SNAGOV) ● *Zeitgenössisches Archiv* — Tudor ARGHEZI: Kom zu reisen, «... eine Einladung in unserem Lande ...» — zwei Tabletten für einem Reisebuch (vorbereite Texte und Verlagsnotiz von Mitzura ARGHEZI); V. VOICULESCU: [Heb dich langsam die Augen hoch], [Mit dem Leib müde von Sittenverfälle], [Wann alles ist Täuschung] — Dichtungen (Vorgestellt von Florentin POPESCU); Oscar Walter CISEK: Sebastian — Fragment von Roman (Vorwort von Ioana CISEK; Festsetzung des Textes von Horst Schuller ANGER; Übersetzung von Elisabeta MARIN) ● *Steine von Flussbett* — D. CANTEMIR im Grigore TOCILESCU Archiv: [Persisches Journal, übersetzt von Gr. TOCILESCU]; *Notationes quotidianae* — Verzeichnungen von Ivan ILINSKI, Cantemirs Privatsekretär in Russland; *Der könig Dimitrie Cantemir* — Arbeitsplan und Vorlesung von Gr. TOCILESCU (Transcription und Vorwort von Ecaterina TARALUNGĂ) ● *Journal von Schriftsteller* — Die Literatur der Konfession (Essai von Eugen SIMION); T. MAIORESCU: *Reise im Russland. Sommer 1895* — Reiseanmerkungen (Auswahl des Textes und Vorstellung von Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU); G. COȘBUC: *Reise um Europa* (wiederhergestellt von Constandina BREZU); Al. Duiliu ZAMFIRESCU: *Verzeichnungen von Kriegzeiten. 1916–1917* — Memorialistische Fragmente (Porträt aus Erinnerung von Lascăr ZAMFIRESCU); Mircea ELIADE «... ich träume die Wüste des Wassers, das ich durchzuereen werde.» Journalblätter von der Abfahrt in Indian (Transkription und Kommentar von Mircea HANDOCA) ● *Aus Geheimnisse der Archive* — George BARÎȚ: *Die Eisenbahn von Siebenbürgen* — Ingenieurpläne von 1860 (Übersetzung und Vorwort von Ioan CHINDRIȘ) ● *Dossier* — Mihail SADOVEANU: Noch einmal über den Roman Mariana Vidrașu (Einleitung von Fănuș BĂILEȘTEANU; neue Interpellationen von Elisabeta und Pamfil POPESCU); Constanța MARINO-MOSCU — *Journal* (Fragmente) ● *Aus der Welt der Schriftsteller* — Simion STOLNICU: *Fliegenheitische Noten* — Memorialistische Blätter über den E. Lovinescu literarischen Verein (Transkription und Vorstellung von Simion BĂRBULESCU) ● *Albumblätter* — Schriftsteller gesehen von Silvan IONESCU (Fotosszenar von Magdalena BUZĂ, Radu BRAUN und Morel VOLBURĂ; Tablette von Fănuș NEAGU) ● *Rumänische Schriftsteller in fremden Archive.* — Octavian GOGA — Emil ISAC in Archive von Budapest (Eugen GLÜCK) ● *Fremde Schriftsteller in rumänischen Archive* — Simone de BEAUVOIR an einer Leserin aus Rumänien (Anca COSTAFORU) ● *Verzeichnungen: Kritische Ausgabe* — E. LOVINESCU: *Opere*, IV (George GANĂ); *Merkzeihen* — Dramatisches Schicksal eines grossen Gelehrtes — I. Heliade RĂDULESCU, (Paul CORNEA) ● *Bibliographische Zettelkartei* ● *Ikonographie* ● *Inhalt* (in englisch französisch, deutsch, russisch) ● *Notizbuch des Museums der Rumänischen Literatur* (1 Januar — 31 März 1987) ●

- **Punctum saliens** — редакционная статья *Николае ЧОБАНУ* ● **М. ЭМИНЕСКУ** — I. *Поэтические отрывки*: Другое III Письмо (Комментарий *Петру КРЕЦЯ*) (*Могамед победитель*) — восстановленная поэма; II. *Немецкие страницы*: О психологии народов..., X — курсовые заметки во время занятий в Вене и Берлине (Транслитерация и предисловие *Д. ВАТАМАНЮК*; перевод *Г. ПИНТЯ*); III. *Аддэнда*: Луи БАРРАЛ и «вопрос» Эминеску (Представление и переводы *Аркадиу ПЕТРЕСКУ* и *Николае СКУРТУ*); Художник, восхищенный Поэтом: С. САНИЕЛЕВИЧ (документальный очерк *Г. КУНЕСКУ*); **И. Л. КАРАДЖАЛЕ**: Переписка с *М. ДРАГОМИРЕСКУ* (Предисловие *Ияна ЭНЕ*) ● **Сад Академоса** — **Николае МИЛЕСКУ** — СПЭТАРУЛ: I. *Годовщины ЮНЕСКО*: 350 лет со дня рождения великого ученого — симпозиум при Музее Румынской Литературы. Участвуют: *Вардэзил КЫНДЯ*, *И. К. КИЦИМИЯ*, *Дан Хория МАЗИЛУ*, *Замфира МИХАИЛ* и *Николае ЧОБАНУ* (Транслитерация на магнитной ленте *Октавиана МИХЭИЛЕСКУ*); II. *Возвращения «Путешествие»* путевого дневника (*Замфира МИХАИЛ*); *Книжечка о татарах* — мемориальные отрывки ● *Открытие документа* — *Ион НЕКУЛЧЕ*: Много слов. II — Рукопись, открыта в Библиотеке Ватикана (Перепись и предисловие *И. ДУМТРИУ-СНАГОВ*) ● *Современный архив* — **Тудор АРГЕЗИ**: *Пошли в путь*, «... приглашение в нашу страну...» — две таблетки для туристического альбома (Тексты под редакцией и примечания *Мицура АРГЕЗИ*); **В. ВОЙКУЛЕСКУ**: стихи (представление *Флорентин ПОПЕСКУ*); **Оскар Вальгер ЧИСЕК**: *Себастиан* — отрывок романа (Введение *Иоана ЧИСЕК*; текст, установлен *Хорст Шуллер АНГЕР*; перевод *Елизабета МАРИН*) ● *Камни брода* — **Д. КАНТЕМИР** в архиве *Григоре ТОЧИЛЕСКУ*: (Персидский дневник, перевод *Гр. ТОЧИЛЕСКУ*): *Notationes quotidianae* заметки *Ивана ИЛИНСКОГО*, частного секретаря Кантемира в России; *Князь Димитрие Кантемир* — план работы и выступления *Гр. ТОЧИЛЕСКУ* (Перепись текстов и предисловие *Екатерина ЦАРЭЛУНГЭ*) ● *Дневник писателя* — Литература исповедания (Очерк *Эуджен СИМОН*); **Т. МАИОРЕСКУ**: *Путешествие в Россию. Летом 1895* — заметки туриста (текст избрала и представила *Джеорджета РЭДУЛЕСКУ* — **ДУЛГЕРУ**); **Г. КОШБУК**: европейский маршрут (восстановление *Константина БРЕЗУ*); **Ал. Дуину ЗАМФИРЕСКУ**: *Заметки во время войны. 1916—1917* — мемориальные отрывки (Портрет по памяти *Ласкэр ЗАМФИРЕСКУ*); **Мирча ЭЛИАДЕ** — страницы журнала по пути к Индии (Перепись и комментарий *Мирча ХАНДОКА*) ● Из секретов архив — **Джеордже БАРИЦ**: Железная дорога в Трансильвании — проекты «инженера» 1860 г. (Перевод и введение *Иоан КИНДРИШ*) ● Досье — **Михаил САДОВЯНУ**: Снова о романе *Мариана Видрашку* (Введение *Фэнущ БЭИЛЕШТЯНУ*; новые интерпретации *Елизабета* и *Памфил ПОПЕСКУ*); **Констанца МАРИНО-МОСКУ** — *Дневник* (отрывки) ● Из мира писателей — **Симион СТОЛНИКУ**: мемориальные страницы о литературном кружке *Е. Ловинеску «Збурторул»* (перепись и представление *Симион БЭРБУЛЕСКУ*). ● Критические сдвиги — **Е. ЛОВИНЕСКУ**: Произведения, IV (*Джеордже ГАНЭ*); *Примечания: Ориентир* — Драматическая судьба великого ученого — *И. Хелиаде РЭДУЛЕСКУ* (*Паул КОРНЯ*) ● *Альбомные страницы* — Писатели в глазах *Силван ИОНЕСКУ* (фотосценарий — *Магдалена БУЗЭ*, *Раду БРАУН* и *Морел ВОЛЬБУРЭ*; таблетка *Фенущ НЯГУ*) ● *Румынские писатели в иностранных архивах* — **Октавиан ГОГА** — **Эмил ИСАК** в будапештских архивах (*Е. ГЛЮК*) ● *Иные румынские писатели в румынских архивах* — **Симон де Бовоар** к румынской читательнице (*Анка КОСТАФОРУ*) ● *Библиографическая карточка* ● *Иконография* ● *Содержание* (на английском, французском, немецком, русском языках) ● *Справочник Музея Румынской Литературы* (1.01 — 31.03 1987) ●



● ROTONDA 13 ●
● *Eminesciana* (13 ianuarie — cu prilejul împlinirii a 137 de ani de la nașterea poetului). Au vorbit: Alexandru Balaci, Edgar Papu, Alexandru Surdu și Dimitrie Vălămaniu. A urmat un recital din creația eminesciană în interpretarea actorilor Elena Bog și Mihai Stan-

● *Ion Luca, om de teatru* (13 februarie — 15 ani de la moarte). Au evocat personalitatea scriitorului și a omului: prof. dr. Ileana Berlogea, prof. dr. Mircea Mancaș, dramaturgul Alecu Popovici și criticul de teatru Valentin Silvestru. Fragmente din piesa *Amon-Ra* au fost interpretate de actrița Iuliana Ciugulea, Jeanine Stavarache și Virgil Andriescu de la Teatrul Giulești. ● *Evocare A. E. Baconsky* (10 martie — 10 ani de la moarte). Au luat cuvântul scriitorii și criticii literari: Mircea Brăga, Nicolae Ciobanu, Victor Felea, Aurel Gurghianu, Platon Pardău, Aurel Rău, Petre Stoica, Mircea Tomuș și Ion Țugui. Au recitat versuri semnate de A. E. Baconsky actrița: George Paul Avram, Elena Bog și Mihai Stan. (Toate manifestările din cadrul *Rotondei 13* au fost ilustrate cu microexpoziții cuprinzând manuscrise, ediții prime, documente, fotografii aparținând scriitorilor evocați).

● SIMPOZIOANE — DEZBATERI ● *Literatura română în Epoca Nicolae Ceaușescu* (21 ianuarie). Au luat cuvântul: prof. dr. Nicolae Ciobanu, directorul Muzeului Literaturii Române, profesorii universitari Horia Măleanu și Ion Rotaru, precum și scriitorul Alecu Popovici. A urmat un recital de poezie patriotică și revoluționară în interpretarea actorilor: Anca Băjenaru, Mariana Cercel, Viorel Comănicei, Mica Dumitrescu și Ovidiu Moldovan. ● *Titu Maiorescu și „Junimea”* — (29 ianuarie, 70 de ani de la moarte). Au evocat personalitatea mentorului „Junimii”: Rodica Florea, Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Nicolae Ciobanu, George Gană, Z. Ornea și Al. Surdu. ● *Ionel Teodoreanu și „Viața Românească”* — (18 februarie — 90 de ani de la naștere). Au comentat valoarea operei și personalitatea scriitorului criticii literari Nicolae Ciobanu, Eugenia Tudor-Anton, scriitorii Fănică N. Gheorghe și Al. Raicu. A citit din poezia lui Ionel Teodoreanu (apărută postum) actrița Mariana Cercel. ● *Caragiale din perspectiva zilelor noastre* — (27 februarie — 135 ani de la nașterea scriitorului). Au vorbit criticii și istoricii literari Ștefan Cazimir, Al. George, Nicolae Ciobanu, regizorii Jean Geor-

gescu și Dan Micu, muzeografi Ileana Ene și Radu Bagdazar. S-au auzit de pe bandă fragmente din *O noapte furtunoasă*. ● TEATRUL „MANUSCRIPTUM”. S-a prezentat în premieră la I.P.C.A. spectacolul cu piesa *Frumoasa fără trup* de Nicolae Iorga, în regia actorului Mihai Stan. Interpreți: Elena Bog, Olga Bucătaru, Iuliana Ciugulea, Sorin Postelnicu, Mircea N. Crețu, Sabin Făgărășanu și Mihai Stan (19 ianuarie)

● EXPOZIȚII ● *Titu Maiorescu în mărturii și documente literare*. (Vernisajul a avut loc la 29 ianuarie, precedând simpozionul consemnat mai sus). Prezentarea: Rodica Marian, muzeograf principal, realizatoarea expoziției. ● *Ion Creangă — universul creator*. Expoziție de grafică, ceramică, mărturii și documente literare. (150 de ani de la naștere). Au expus plasticienii: Constantin Băciu, Mircea Dumitrescu și Costel Badea. La vernisaj (19 martie) au vorbit: prof. univ. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Nicolae Ciobanu, Mircea Deac și Costel Badea.

● MEDALIOANE LITERARE ● *Mărțișor literar arghezi* (1 martie, la Casa memorială „T. Arghezi”). Cuvânt înainte: Nicolae Ciobanu. Medalion arghezi prezentat de poetul Gheorghe Tomozei. Au citit din creația proprie Nora Iuga, Iolanda Malamen, Adi Cusin, Mircea Micu și Tudor George. S-a prezentat antologia de versuri: Tudor Arghezi — *Cintare omului* întocmită de Fănuș Băileșteanu. În încheiere a vorbit Mitzura Arghezi.

● *Alexandru Davila — 125 de ani de la naștere* (27 martie). Au luat cuvântul istoricul de teatru Virgil Brădășteanu și muzeograful Aurel Ciulei. Actorul Antal Spănu a interpretat momente din drama istorică *Vlaicu Vodă*.

● ALTE MANIFESTĂRI ● *Omagiu Conducătorului iubit*. Festival de poezie organizat la 19 ianuarie la Liceul „Mihai Viteazul” din Capitală. Cuvânt înainte: Nicolae Ciobanu, directorul Muzeului Literaturii Române, după care poetul Nicolae Dragoș a făcut o amplă prezentare a vieții și activității politice și revoluționare a Secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. S-a prezentat un florilegiu de poezie omagială cu participarea poezilor: George Chirilă, Radu Cărneci, Nicolae Dragoș, Traian Iancu, Gheorghe Pituț, Ion Potopin. Actrița Doina Ghițescu, Ruxandra Sireteanu, Mihai Stan și Ștefan Velniciu au citit poeme închinete tovarășului Nicolae Ceaușescu.

● *Cine știe câștigă* — concurs cu public organizat în colaborare cu Radioteleviziunea română (2 februarie, la M.L.R.). pe următoarele teme: *Ecouri literare ale răscoalei din 1907* și *Tema muncii în literatură*. Examinatori: scriitorul Petre Ghelmez și publicistul Ioan Simion Pop. Redactor: Nicolae Breb-Popescu. Autorul chestionarului primei teme: Martha Popovici, muzeograf.

A. CIULEI



Casa în care s-a născut George BARIT.
Pictură în ulei de Pericle CAPIDAN
(Diapozitiv color de Ella KÁRSAI)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuş foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor:

- M. EMINESCU — Articole politice
- Liviu REBREANU — O nouă variantă a *Discursului* de recepție la Academie
- Ion AGÂRBICEANU — *Vremuri și oameni*, fragment de roman
- N. IORGA — în actualitate
- *Polifonia spiritului*: Mircea ELIADE
- Marin PREDA — două interviuri
- Efigii în actualitate:
A. E. BACONSKY — poet, gazetar și artist plastic.

„MANUSCRIPTUM“

Revistă editată de
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR
NICOLAE CIOBANU

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE
FANUȘ BAILEȘTEANU

COLECTIV REDACȚIONAL
ADRIAN BOTA
DIANA CRISTEV
RUXANDRA MIHAILA
(responsabil de număr)
MANUELA TĂNASESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE
FLOREA VLAD

